Tarık Ali

Bush Bağdat'ta

Irak'ın yeniden sömürgeleştirilmesi

agorakitaplığı
3 TL
ÖZEL FİYAT

agora

Tarık Ali
Bush Bağdat'ta
agora

agoraʁ

5

TARIK ALİ

Pakistan doğumlu. Yüksek öğrenimini İngiltere'de Oxford University'de tamamladı. 1960'lı ve 1970'li yılların önemli siyasal kişilerinden birisi. Gerek o onyıllarda gerekse daha sonra bugünlere değin, kitlesel eylemlerle siyasal hareketlerde etkin rol oynamasının yanı sıra, geniş bir ilgi alanına ve türlere yayılan yapımcılığı, oyunları ve kitaplarıyla da beğeni toplamış ve yankı uyandırmıştır. Şimdilerde *New Left Review* dergisi editörlerinden ve Londra'da yaşıyor.

İncelemeleri:
Pakistan: Askeri Yönetim mi, Halk İktidarı mı? (1970), *1968 ve Sonrası: Devrimin İçinde* (1978), *Pakistan Ayakta Kalabilir mi?* (1982), *Nehru'lar ve Gandhi'ler* (1985), *Sokak Savaşı Yılları: 1960'lı Yılların Otobiyografisi* (1987), *Yukarıdan Devrim: Sovyetler Birliği Nereye Gidiyor?* (1988), *Fundamentalizmler Çatışması* (2002)

Romanları:
İslam Beşlisi: Nar Ağacının Gölgesi (1992), *Selâhaddin'in Kitabı* (1998), *Taş Kadın* (1999).
Komünizmin Çöküşü Üçlüsü: Kefaret (1991), *Ayna Korkusu* (1998)

OSMAN AKINHAY

1960, İzmir, Ödemiş doğumlu. 1976'da SBF'ye, 1980'de hapse girdi. İçeride çevirmenliğe başladı, 70 kadar kitap çevirdi. *Gün Ağarmasa* (2002) adlı bir romanı; *Piyasa Sosyalizmi Tartışması* (1991) ve Özcan Özen'le birlikte hazırladığı *Çeçenistan: Yok Sayılan Ülke* (2002) ve *Dünyanın Bütün Sokakları Isyanda* (2003) başlıklı üç derlemesi var.

Tarık Ali

BUSH BAĞDAT'TA

Irak'ın Yeniden Sömürgeleştirilmesi

Türkçesi: Osman Akınhay

agora

Siyaset - İnceleme 2

Bush Bağdat'ta
Irak'ın Yeniden Sömürgeleştirilmesi
Tarık Ali

Eserin özgün adı:
Bush in Babylon
The Recolonisation of Iraq
Verso, Londra, 2003

İngilizce'den çeviren: Osman Akınhay
Son okuma: Recep Yener

Kapak tasarım: Mithat Çınar
Dizgi: Sibel Yurt

© 2003, Tarık Ali
© 2003; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Kesim Ajans aracılığıyla Agora Kitaplığı'na aittir.

Birinci Basım: Ekim 2003
ISBN: 975 - 8829 - 05 - X

Baskı ve Cilt: Kitap Matbaacılık
Tel: (0212) 501 46 35

AGORA KİTAPLIĞI
Gümüşsuyu Mahallesi, Osmanlı Yokuşu,
Muhtar Kâmil Sokak No: 5/1 Taksim/İSTANBUL
Tel: (0212) 243 96 26-27 Fax: (0212) 243 96 28
www.agorakitapligi.com
e-posta: agora@agorakitapligi.com

İçindekiler

Teşekkürler **vii**

1) Giriş: Düşmanla Yaşamak **1**
2) Çakal Düğünü **23**
3) Haraççılar Oligarşisi **54**
4) Albaylar ve Komünistler **87**
5) Baasçılık: Saddam ve 'Cumhuriye' **134**
6) Savaş ve İmparatorluk **190**
7) İmparatorluk ve Direniş **228**

Ek: Christopher Hitchens ve Birinci Körfez Savaşı **263**

Ayşe'ye ve onun yoldaşlarına –
Yürüyüşü yeni bir kuşak devraldı...

Teşekkürler

Pentagon'a ve İkiz Kuleler'e yönelik saldırıların birinci yıldönümünde, Bush yönetiminin Irak'a asker yığarak bu ülkeyi işgal etmeye hazırlandığı açıkça görülüyordu. Ben, on yılı aşkın bir süre önce meydana gelen Birinci Körfez Savaşı'nı doğal olarak takip etmiş ve gerek *New Left Review*'da gerekse *Fundamentalizmler Çatışması* başlıklı son kitabımda, bu savaşın ardından Irak aleyhine getirilen yaptırımlar hakkında uzun yazılar kaleme almıştım. Aynı paralelde, bir süredir de bu ülkenin acılarla dolu tarihine ciddi biçimde kafa yoruyordum ve içimde meselenin köklerine inmek gibi güçlü bir arzu vardı. Bu sırada, Lübnanlı arkadaşım ve otuz yıldan fazla bir süredir yoldaşım olan Gilbert Achcar bana, eğer bu konuyu derinlemesine irdelemek istiyorsam önce derin

bir soluk almamı, biraz kafa dinlememi ve vakit ayırıp Hanna Batatu'nun Irak'la ilgili klasikleşmiş incelemesini okumamı salık verdi. Doğrusu, benim açımdan harika bir öğüttü. Batatu'yu okumak, meraklısı için gerçekten ender kavuşulabilecek ayrıcalıklardan. O, tarihçi olarak eşsiz bir vizyona sahip. Irak işgaliyle yatıp kalktığımız son aylarda hemen her kıtaya yaptığım uzun uçak yolculuklarında Batatu'nun kitabını yanımdan hiç eksik etmediğimi rahatlıkla söyleyebilirim.

Tabii aynı sürede, bir kısmı son derece eğlendirici olan başka kitaplara da (ilk Britanya büyükelçilerinin hatıratları, Gertrude Bell'in günlükleri, vb.) baktım ve tanışma fırsatı bulduğum Iraklı sürgünlerle koyu sohbetler yaptım, ancak ne zaman bir tarihsel olguyu kontrol etme ve onun yorumunu okuma dürtüsünü duysam hemen Batatu'ya dönme ihtiyacını hissediyordum. Gerçi bu değerli tarihçinin ömrü Irak'ın yeniden sömürgeleştirilmesini görmeye yetmedi, ama bu günleri görseydi, eminim, işgal ve sömürgeleştirme sürecinin her anını, özellikle de televizyonlara alelacele yetiştirilen görüntüleri (mesela, 2 milyon Kürdün yaşadığı Bağdat'ta, İşgal güçlerinin propaganda aygıtının 'özgürleşme deneyimi' diye tezgâhladığı bir uyduruk gösteriyle Saddam'ın heykelinin yaklaşık iki yüz kişi ve Amerikan teçhizatlarıyla yıkılmasını; Er Jessica Lynch'in tamamen sahte bir haber olan kahramanlık öyküsünü; Bush ile Blair'in kendi yurttaşlarını ikna etmek için utanmazca sıktıkları palavraları) derin bir nefret ve tiksintiyle karşılardı. Ne yazık ki Batatu 2000 yılında vefat etti ve geride kalıp ondan çok şey öğrenen insanları kendisine karşı büyük bir borç içinde bıraktı.

Elinizdeki kitabı hazırlarken yüz yüze görüştüğüm ve bana çeşitli yollarla yardımları dokunan Iraklıların sayısı, burada adları tek tek belirtilemeyecek kadar çok; hem içlerinden bazıları da İşgal güçlerinin ilan ettiği yasaklılar listesine girmemek için isim-

lerinin burada çıkmasını istemeyebilirler. Yine de bazılarını muhakkak anmam gerekiyor: Sadi Yusuf, Hayfa Zangana, Kamil Mehdi, Emir el-Rikabi, Vadud Hamad, Necim Mahmud ve Faris Vahhab, geçmişle ilgili meseleleri benimle tartışmaya çok değerli zamanlarını ayırdılar. Faris Vahhab, bu kitap için Arapça metinlerden bazı çok önemli pasajları çevirdi. Kanada, Calgary'den Tarık İsmail, yakında çıkacak olan *Irak Komünizminin Tarihi* adlı çalışmasının benim konumu kapsayan bölümlerini postayla gönderme nezaketinde bulundu. Ayrıca, Sadi Yusuf ile Muzaffer el-Nevab'ın en son şiirlerinin çevirilerinin bu kitabın ilk baskısına yetişmesini sağlamak için büyük çaba sarf eden Sarah Maguire ile Hafız Heyr'e yürekten teşekkür borçluyum.

Verso Books'un Londra'daki merkezinde Jane Hindle, Tim Clark, Gavin Everall, Fiona Price ve Peter Hinton kitabının titizlikle hazırlanmasını sağladılar. Andre Woodman ile Alice McNeill, kitapta kullanılmak üzere geçmiş yıllarda çekilmiş bazı fotoğrafları temin etmek amacıyla hak sahipleriyle sıkı pazarlıklara girişirlerken, Andrea Stimpson da dizgi ve mizanpaj işini mükemmel biçimde yerine getirdi. New York büromuzda Niels Hooper ile Rachel Guidera, diğer işlerini güçlerini bırakıp kapağa yerleştirdiğimiz resmin peşine düştüler. Resmen peşine düştüler diyorum, çünkü Verso, okurlarınca iyi bilindiği üzere, eğer piyasaya kafa tutup onu yanıltmaya hazır bir bağımsız yayıncıysanız yapılması çok da zor olmayan bir yolla, kapaklarının hem putkırıcı bir mesaj vermesine hem de zarif olmasına büyük bir özen gösteriyor ve bu amaçla elinden gelen hiçbir çabayı esirgemiyor.

Tarık Ali
15 Temmuz 2003

BUSH BAĞDAT'TA

Irak'ın Yeniden Sömürgeleştirilmesi

Birinci Bölüm

Düşmanla Yaşamak

Britanya'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayıp da aslında oldukça zeki olan birçok insan, Irak yurttaşlarının çoğunluğunun İşgal'e karşı koyu bir nefret beslediğini öğrenince neden küçük dillerini yutacak kadar şaşırıyor dersiniz?[1] Bu şaşkınlığın sebebi, adı geçen bu iki ülkenin belleğinde hiç işgal deneyimi bulunmaması olabilir mi?

1) Rüzgârgülü gibi oradan oraya dönen resmi Kürt fırıldakları bile bu işin nereye varacağı konusunda kaygılanmaya başlamışlardır. Fakat onların bu konuda biraz deneyimi vardır. Geçmişte İsraillilerden, İran Şahı'ndan, Ayetullah Humeyni'den, Bağdat'taki çeşitli rejimlerden ve ABD'den çeşitli ihsanlar kabul etmiş oldukları için, hassas antenleri sayesinde siyasal atmosferdeki en ufak bir değişikliği bile anında saptayıp pozisyonlarını ayarlayabilirler. Yeni sömürge rejiminin kurulması, Irak'ın geri kalan kesimleri boğazlarındaki pençenin onları gün geçtikçe daha fazla nefessiz bıraktığını hissederken, Kürtlerin yöneticilerinin Batı'dan kopardıkları özel ayrıcalıkların sona ereceği anlamına mı geliyor yoksa?

Gerçi bu iki ülkeden Britanya, zamanında Roma İmparatorluğu tarafından fethedilmemiş değildi, ancak bu örnekte bile, Britanya'daki en yetenekli Roma prokonsülü olan Agricola'ya, daha adaya gelişinden kısa bir süre sonra ülkede yer yer direnişler görüldüğü haberleri ulaştırılmıştı. Üstelik burada da pis kokulu yerliler, Roma uygarlığının faziletlerinden habersiz değillerdi. Onların derdi sadece, bir başka güç tarafından yönetilmenin hoşlarına gitmemesiydi. Nitekim, Romalı tarihçi Tacitus, Agricola üzerine kaleme aldığı bir yazısında, emperyal zihniyetin canlı bir tasvirini yapmıştı: Adanın uç bölgelerinde çıktığı teftişlerden birinde Agricola, uzun uzun İrlanda tarafına bakıp, en yakınındaki komutana niçin o toprakların da işgal edilmediğini sormuş ve şu cevabı almış: "Çünkü bu bölge, ekilip işlenmesi mümkün olmayan bataklık arazilerden oluşuyor, üstünde de vahşi ve son derece ilkel kabileler yaşıyor. Vahşi ve ilkel insanların kocaman bir İmparatorluğa sunacak neyi olabilir?" Çok bilmiş bir edayla bu açıklamayı yapan subay, büyük bir ihtimalle Agricola'dan sıkı bir azar işitmekten kurtulamamıştır: Çünkü ekonomik kazanç hiçbir şeydir; çok daha önemli olan, işgal edilmemiş bir ülkenin başkalarına kötü örnek oluşturmasıdır. Orası geri kalmış bir ülke olabilir, ancak işgal altına alınmadığı sürece hâlâ özgürdür!

Kıta Avrupası'nda yaşayanlar ve Ruslar, daha yakın zamanlarda çeşitli işgallere tanık olmuşlar, işgalin farklı düzeylerde yol açtığı direnişleri yaşamışlardı. Dolayısıyla, ABD tehdidinin giderek artmakta olduğu aylarda, (Fransız de Gaulle'cülerinden, Alman yeşilleri/sosyal-demokratlarından, Rus oligarşisinden ve diğer Avrupalı kesimlerden geldiği şekliyle) Iraklılara yapılan savaşmama, Anglo-Ame-

rikan İşgali'ne karşı koymama çağrıları çok tuhaf bir izlenim yaratıyordu. Merak etmemek elde değildi: Bu tuhaflık, Kuzeylilerin Güneylilere karşı bilinen kibrinden mi kaynaklanıyordu; böyle çıkışlarla Amerika Birleşik Devletleri'ni yatıştırma arzusunun sonucu muydu; yoksa Iraklıların -tıpkı Filistinliler gibi- İşgal koşullarında pekâlâ mutlu mesut bir hayat sürebilecek, farklı veya daha alt düzeyde bir insan türünü temsil ettiklerine duyulan inancın bir ürünü müydü? Kim bilebilir, belki de üçünün birden etkili olduğu bir kanaatti. Fakat, sebebi ne olursa olsun, halihazırda Iraklıların bu tür çağrılara pek itibar etmedikleri görülüyor.

İmparatorluklar topraklarını genişletmek uğruna kime karşı ve niçin büyük seferlere çıktıklarını bazen unuturlar, oysa toprakları işgale uğrayan halklarda böyle unutkanlıklara ender rastlanır. Irak'ın ilk sömürgeleştirilmesinde, Britanyalılar, bu ülkedeki emperyal egemenliklerini sürdürmelerine yardımcı olsunlar diye kendilerine sadık, özel bir seçkinler tabakası yaratmışlardı. O dönem, Britanya'nın Mezopotamya'da hâkimiyet kurmak için, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşa girdiği, Hindistan'dan getirttiği sömürge askerlerinin her seferinde ağır kayıplar vererek büyük bozgunlara uğradığı, ayrıca birkaç küçük tokat daha yediği Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllardı.

İki dünya savaşı arasındaki yıllarda Irak'taki direnişin başını çeken kesim, esas olarak şehirlerde toplanmış ayrıcalıksız toplumsal katmanlardı. O yıllarda Bağdat'tan ve Basra'dan yansıyan haberler, ticaretle uğraşanların İşgal koşullarında istilacılarla birlikte yaşama konusunda en ufak bir rahatsızlıkları yokken, İşgal'i her şeyden önce ulusal onursuzluk sayanların yoksullar olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu-

gün de, Genel Vali Bremer'ın tezgâhladığı, savaşın ve İşgal'in devasa boyutlardaki maliyetini Irak petrolünü sonsuza kadar dış sömürücülere satarak karşılama yönündeki yasadışı planlar meyve verirse, tüccar sınıflar ancak o zaman, sadece kendi çıkarları ciddi ölçüde zarar gördüğü için homurdanmaya başlayacaklardır. Kendi petrollerinin denetimini kaybetmek -Ahmed Çelebi ve yardakçılarını saymazsak- gerçekten çok az Iraklıyı memnun eder. Eğer sadece bu konunun ele alındığı bir referandum yapılsaydı, nüfusun yüzde 90'ı aşkın bir kesiminin Irak petrolünün Irak'ın kontrolünde kalmasından yana oy kullanacağından adım gibi eminim.

Ne var ki karşımızdaki güç sıradan bir olgu değildir; neo-liberal iktisat çağındaki emperyalizmdir. Bu emperyalizm, sivil toplum da dahil her şeyi özelleştirmeye kararlıdır. Büyük kentler kontrol altına alınınca (böyle bir şey mümkün olabilirse), başka bir gezegenden gelen yabancı yaratıklar gibi sivil toplum kuruluşları da çekirge sürüsü misali Irak'a doluşacak ve faaliyet gösterdikleri yerlerde kendi duyarlılıklarına sahip insanlarla melez kuruluşlar oluşturacaklardır. Yine, belli başlı büyük kentlerin hepsinde her cinsten entelektüelle yığınla aktivist parayla satın alınacak, bu anlaşmadan dolayı vicdanı sızlayanlar olursa da kendilerine salt akademik değer taşıyan konularda boktan broşürler yazdırmak suretiyle ağızlarına bir parmak bal çalınmakta hiç tereddüt edilmeyecektir. Bu tablo, potansiyel muhalefet güçlerini tarafsızlaştırmanın ya da -daha kesin bir ifadeyle- muhalefeti daha emin bir yörüngeye sokacak şekilde satın alma kampanyasının sonucudur. Yatırımcılardan gelen mesaj çok nettir: İstediğiniz eylemleri yaparak biraz gürültü çıkarabilirsiniz, ancak neo-liberal devletin işleyişini herhangi bir düzey-

de ciddi olarak etkileyecek siyasal zeminlere kayarsanız, size ayrılan fonlar bir daha hiç gelmeyebilir! Böylesi durumlarda genellikle rastlandığı üzere, ciddi politika yapma niyetleri hemen bastırılacaktır. Zaten, herhangi bir siyasal partiden daha temiz, daha kullanıcı-dostu kuruluşlar olarak lanse edilen 'sivil toplum'un, başka bir deyişle, 'gerçek taban demokrasisi'nin karakterize ettiği manzara bundan öte bir şey değildir. 'Kullanıcılar' sınırlı olabilir, ancak Batı'dan gelen maaşların asıl hikmeti, manzaranın hep bu yönde ve aynı içerikte kalmasını sağlamakta yatmaktadır.

Elbette genel eğilimlere karşı çıkıp ciddi projeler yürütmek isteyen sivil toplum kuruluşlarına rastlanmıyor değildir, ancak bu tür insanların ve grupların önemli bir istisna oluşturdukları da açıkça ortadadır. Bu genel çerçevede, Mısır'da ve Pakistan'da uzun bir döneme yayılmış olan deneyler makul ve tatmin edici sonuçlar doğurmuştur. Mısır'la Pakistan'ın geçmişteki temel problemi, bu iki ülkede dinsel grupların üstünlüğü ele almış olmaları, gündelik hayattaki fiili boşlukları onların doldurmaları ve çağdaş toplumların egemen değeri olarak tüketim çılgınlığına karşı çıkan bir tutum almalarıydı. Ayrıca, askeri diktatörler tarafından yönetilen bu iki ülkede epeyce süredir etkin bir laik muhalefet bulunmadığına dikkat çekilmelidir.

Dünyanın başka bölgelerindeki askeri rejimler ise yumuşak geçişlerle tasfiye edilmiş ve onların yerine yeni bir egemenlik biçimi kurulmuştur. Formül bellidir: Kapitalist demokrasi = özelleştirme + 'sivil toplum'. Gerçi, denemeyanılma yöntemiyle elde edilen bu formül, Latin Amerika'nın büyük kısmında ve Afrika'nın tamamında şimdiden iflas etmiş durumdadır, ama sermayenin diktatörlüğünün,

askeri dikta çeşitlerinden çok daha esnek bir yapıya sahip olduğu da kanıtlanmıştır. Sermaye şimdi Irak'ı da aynı rüzgâra katıp peşinde sürüklemek niyetindedir. Peki, bu amacında başarıya ulaşabilecek midir?

İşgal hâlâ emekleme aşamasındadır ve işgalci güçlerin amacı basittir: Irak'a özelleştirmeyi ve Batı-yanlısı bir rejimi dayatmak. Oysa Irak halkının tarihi ve bilinci, İşgal güçlerinin bu amacı kalıcı biçimde gerçekleştirme becerilerini sınırlayan bir faktördür. Bunu söylerken, bütün ülkenin başka çare yokmuş gibi uzun soluklu bir savaşa girmeye kararlı olduğunu kastetmiyorum tabii. Hatta, gelecekle ilgili sağgörülü bir tahminde bulunmamız gerekirse, şu anki göstergeler bunun tam tersine işaret etmektedir. İşgal, ülkeye istikrar getirmeyi başarır ve temel ihtiyaçlar karşılanıp rahat bir hayat sürdürmenin koşulları bir nebze olsun yaratılırsa, o zaman yerel çakalların önemli rol oynayacağı Vichy-tipi* bir operasyon -sınırlı bir dönem için bile olsa- başarılı olabilir. Ne de olsa böyle bir ülkede, istilacılara uşaklık etmekten gocunmayan, İşgal'i kendileri gibi 'özgürleşme' olarak görmeyenlere cephe alan ve ülke içindeki destekleri sıfır düzeyinde bile olsa siyaset sahnesinde yeterince uyanık davranmasını bilen bir avuç cesur çakal bulmak zor değildir. Nitekim bu nitelikteki insanlar, Genel Vali Bremer'a her fırsatta, Saddam Hüseyin hayatta olduğu sürece halkın onun tekrar sahneye çıkabileceğini düşündüğünü ve bu yüzden İşgal'e verilen desteğin sınırlı kalacağını söylemektedirler. Saddam'ın kellesine çıkarılan emperyalist fetvanın

*) İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın işgalci Nazi Almanyası'yla işbirliği yaptığı dönemde, ülkenin orta kesimindeki Vichy şehrinde toplanan Ulusal Meclis'in çıkardığı anayasayla kurulan hükümetler ve savaşın sonuna kadar değişmeden kalan yönetim biçimi için kullanılan bir terim. (ç.n.)

içinde 25 milyon dolar ödül de vardır. Tıpkı Saddam'ın iki oğluyla torununun öldürülmesi karşılığında cömertçe ödenen para gibi, bu meblağ da muhtemelen, zorla el konan Irak petrolünün gelirinden karşılanacaktır.

Ancak silahlı bir direniş var olduğu sürece bu planların hiçbiri doğru dürüst uygulanamaz. Bağdat bölgesinde direnişin kontrolünü Baasçılar ellerinde bulunduruyorlar, fakat İşgal'e karşı koyan insanlar sadece onlardan ibaret değildir ve Batılı muhabirlerin pek çoğu, bir İşgal gücü askeri öldürüldüğünde, neredeyse dünyanın her köşesini gizli bir sevinç dalgasının sardığı konusunda hemfikirdirler. Üstelik çatışmalara kısa sürede bir çözüm bulunamazsa, mücadelede başı çeken Baasçıların nüfusun önemli bir kesimi arasında itibarlarını tekrar kazanma ihtimalinden kaygılanmaya başlayan diğer örgütlerin de hareketlenmesiyle, çok daha geniş çaplı bir ulusal direnişin ortaya çıkışına da tanık olabiliriz. Irak Komünist Partisi, Kürt örgütlerinin bir kısmı ve Şiiler de bütün güçleriyle direniş saflarında yer alacak olsalar, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ta belirsiz bir süre kalma niyetleri fiilen boşa çıkarılmaz mı?

Bağdat bölgesindeki çalkantılı durum varlığını korur ve Şii hiyerarşisi Bremer'la 'ciddi' bir anlaşma yapmayı -yani, tamamen teslim olmayı- reddederse, ABD'nin elinde hızlı bir Balkanlaşma sürecine girmeyi tercih etmekten başka çare kalmayabilir. Bu seçeneğin benimsenmesi de ülkeyi yaratan sınırların kumda yeniden çizilmesi ve eski Osmanlı vilayetleri olan Bağdat, Basra ve Musul'da yine aynı modelle üç protektora* oluşturulması anlamına gelecektir. Böyle bir yönelişin pratikteki sonucu ise, petrolü denetleyen bir Kürt

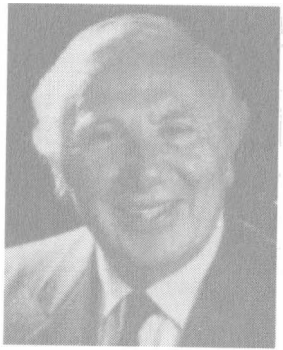
*) Uluslararası ilişkilerde bir devletin fiilen başka ve kendisinden daha güçlü bir ülkenin koruması altında hareket etmesi. (ç.n.)

oluşumunun ortaya çıkması ve bütün bölgenin kirli iç savaşlarla etnik temizlik operasyonlarına sürüklenmesi şekline bürünecektir. Bağdat'ta 2 milyon Kürt yaşamaktadır. Emperyal politikacılar hiçbir zaman gerçek insani etkenleri dikkate alma zahmetine katlanmadıklarından, Kürtlerin bir protektora kurulması seçeneğini orta vadede en güvenli çözüm yolu olarak benimsemeleri kimseyi şaşırtmamalıdır. Zaten şu anda ülkenin üç bölgeye bölünmüş olması Irak'ın *de facto* paylaşılması ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Kerbela, Güney'de kurulacak bir İslam cumhuriyetinin başkenti haline gelirse, sırtını sağlam bir yere dayamak için mutlaka İran İslam Cumhuriyeti'yle bir güvenlik anlaşması imzalamayı hedefleyecektir. Peki, İmparatorluk kendisine yönelik ağır bir hakaret sayacağı böyle bir adıma hoşgörüyle bakar mı? Türk ordusu Kürt oluşumunu kendi haline mi bırakır, yoksa bu oluşum Ürdün gibi İsrail'in protektorası haline mi gelir? Ya Bağdat'ın kaderi ne olur? Bağdat tekrar Baas'ın eline mi geçer? Yeni muhalefet güçleri ortaya çıkmadıkça bu ihtimalin gerçekleşmesi de pekâlâ mümkündür.

İşgal edilmiş ya da savaşın perişan ettiği ülkelerin çocukları, anne babalarına acı çektiren yabancıların varlığını kabul etmekte zorlanır ve onların başına dert açmak için ellerinden geleni yaparlar. 1857'de, Hindistan'da Britanya'ya karşı ilk kitlesel ayaklanma patlak verdiğinde, çocuklar komşu köylere haber getirip götürmek için cesaretle ortaya atılarak kuryelik yapmaya kendileri gönüllü olmuşlardı. 1950'lerin sonlarıyla 1960'ların başlarında, yerleşimcilerle onların patronlarına isyan bayrağını çeken Cezayir ulusal hareketi sahneye çıktığında, bırakın ergenlik çağına gelenleri, sekiz-on yaşlarındaki çocuklar bile bu harekette aktif rol oynamışlardı. Yine 1966'da, ABD'nin Kuzey Vietnam'a yönelik hava bombar-

dımanlarının en yoğun olduğu günlerde Hanoi'ye gittiğimde, ilk izlenim olarak tuhaf bir hayalet şehre gelmiş olduğumu düşündüğümü hatırlıyorum. Çok geçmeden bunun sebebini kavramıştım: Görünürde tek çocuk bile yoktu. Çocukların hepsi şehirden götürülmüştü; üstelik çoğunun rızası alınmadan. İç bölgelerdeki köyleri ziyaret edene kadar da neredeyse hiç çocuk görmemiştim. Öğretmenleri, çocukların mağaralarda ve yeraltı barınaklarında kurulan derme çatma okullarda ders yapmayı reddettiklerinden yakınıyorlardı. Onları ders yapmaya ikna etmenin tek yolu, ev ödevlerini yaptıkları defterlere, düşürülmüş ABD uçaklarıyla helikopterlerinin resimlerini çizmelerine izin verileceğinin söylenmesiydi ve bu çözüm oldukça işe yaramıştı. Filistin okullarında da öğretmenler, çocukları derse ısındırmanın çaresi olarak, İntifada taşlarıyla İsrail tanklarının resimlerini çizdirmekten daha iyi bir yol bulamayacaklardı.

Son yıllarda çocuklar Filistin'deki direnişin en ön saflarında yer alıyorlar. Suriyeli şair Nizar Kabbani, cesaretlerini alkışlayıp, Arap dünyasının kendilerine her zaman ihanet eden köhnemiş önderlerini dinlememelerini öğütleyerek, onlara 'taş çocukları' adını vermişti. Kabbani, 1998'de ölümünden bir yıl önce kaleme aldığı son siyasal şiirlerinden biri olan "Ben Terörizmden Yanayım"da, 'terörizm' kavramını, onu kendi zorbalık ve işgalciliklerini meşru göstermek amacıyla kullananlara çeviriyordu. Doğal olarak Kabbani'nin benimsediği 'terörizm' ne 11 Eylül saldırılarıydı, ne de oraya buraya bomba atarak rasgele adam öldürme eylemleriydi. Zaten kendi karısı Belkıs el-Ravi de, Irak-İran Savaşı sırasında İran-yanlısı bir mücahidin Lübnan'da Irak Büyükelçiliği'ni bombalaması sonucu hayatını kaybetmişti. Bilindiği üzere, şair bu saldırıdan bir-

Nizar Kabbani

kaç dakika önce gazete almak için bakkala gitmiş ve geri döndüğünde çok sevdiği can yoldaşının yerde yatan ölü bedeniyle karşılaşmıştı. Birçok şiirinde karısının hatırasına başvuran Kabbani, bu trajedinin izlerini ömrünün kalan kısmı boyunca taşırken, anıların hayaleti onu ölene kadar rahat bırakmamıştır. İşte, ömrü böyle acılarla sona eren bu şaire göre 'terörizm', zalimlerin ulusal kurtuluş mücadelelerini lekelemek amacıyla kullandıkları bir kavramdan başka bir şey değildir. O, bütün bir hayatın özetini, adını unutan Filistin gençliğiyle Arap ulusuna şu dizelerle sunacaktı:

Bizi terörizmle suçluyorlar:
savunuyoruz diye gülü ve kadını...
ve kutsal dizeleri...
ve masmavi gökyüzünü...
Bir ülke ki boşalmış içi...
Ne hava, ne su...
Ne çadır, ne deve,
hatta ne de koyu Arap kahvesi!!

Bizi terörizmle suçluyorlar;
yazıyoruz diye harap olmuş bir yurdu

ve parçalanmış, güçsüzleşmiş
bir yurdun harabelerini...
adresi olmayan bir vatan bizimki
ve adı olmayan bir ulus

Bir vatan ki bize gazete almayı yasaklar,
yasaklar haber dinlemeyi.
Bir yurt ki, kuşlarına yasaktır
cıvıldayıp durmak.
Bir vatan ki, terör yüzünden
bütün yazarları alışmış
hiçbir şey hakkında yazmamaya.
Bir vatan ki ülkemin şiirlerine benziyor,
hepsi boşa laf,
ritimsiz,
ve dışarıdan kopya, diyor
Acem, sahtekâr bir yüz ve dille:
ne başı var,
ne sonu,
ne de insanların dertleriyle ilgisi,
toprak ana ile
insanlığın krizi arasında.

Bir ülke ki...
katılır barış görüşmelerine
onursuz
ve çıplak ayakla.

Bir vatan ki,
erkeklerin altına pislediği...
kadınlara savunacak namusun bırakılmadığı.

Gözlerimiz tuz
dudaklarımız tuz
kelimelerimiz tuz,
bu kadar kuruluğu
taşıyabilir mi bir benlik?
Kısır Kahtan'dan aldığımız miras mı bu?
Rastlanmıyor artık ülkemizde
ne bir Muaviye'ye ne bir Ebu Sufyan'a
Kalmamış "HAYIR" diyecek kimse
haramilerle yüzleşecek.
Vazgeçtiler evlerimizden, ekmeğimizden
ve zeytinyağımızdan,
çevirdiler parlak tarihimizi
tam takır kuru bakır bir kilere.

Hayatımızda şiir de kalmadı,
iffetimizi Sultan'ın yatağında kaybettiğimizden beri.

Alıştılar bize, aşağılanmış halka.
Kaplayınca şerefsizlik her tarafı,
başka neye tutunur insan.

Tarih kitaplarına bakıyorum
Usame ibn el-Münkit
Ukba ibn Nafi
Ömer ve Hamza
ve Halid, Shem'i fetheden sürüleri yöneten.
Bir Mutasım Billah arıyorum
Kadınları tecavüzün
ve ateşin gaddarlığından kurtaran.

Asrî adamlar arıyorum
Gördüğüm ürkek kediler oluyor fakat,
kendi canlarının korkusuyla
farelerin sultanlığında.

Boğucu bir ulusal körlük mü bu?
Yoksa renklere mi körüz?

Bizi terörizmle suçluyorlar
reddediyoruz diye ölmeyi
İsrail buldozerleriyle,
ki parçalayan topraklarımızı
tarihimizi
Kuran'ımızı
Peygamberlerimizin mezarlarını.
Eğer buysa günahımız,
ne güzel şey bu terörizm.

Bizi terörizmle suçluyorlar
reddediyoruz diye yeryüzünden kazınmayı
Moğolların, Yahudilerin ve Barbarların ellerinde,
bir taş attık diye
Güvenlik Konseyi'nin camına,
Sezarların Sezarı
oradan kendi istediğini aldıktan sonra.
Bizi terörizmle suçluyorlar
reddediyoruz diye kurtlarla masaya oturmayı
bir orospuyla el sıkışmayı.

Amerika,

halkların kültürlerine karşı
kendi kültürsüzlüğüyle.
Uygarlaştırılanların uygarlıklarına karşı
hiç uygarlığı olmayan
Amerika,
güçlü bir saray
duvarları bile olmayan!

Bizi terörizmle suçluyorlar
savunuyoruz diye ülkemizi
tozun onurunu
başkaldırdık diye insanların
ve kendimizin
ırzına geçilmesine.
Koruyoruz diye, çöllerimizdeki
son palmiye ağaçlarını
semalarımızdaki son yıldızları
isimlerimizdeki son heceyi
analarımızın memelerindeki son sütü.
Eğer buysa günahımız,
ne güzel şey bu terörizm.

Ben terörizmden yanayım
Kurtarabiliyorsa beni
Rusya'dan gelen göçmenlerden,
Romanya'dan, Macaristan'dan ve Polonya'dan.

Filistin'e yerleştiler onlar,
omuzlarımıza basıp çıktılar,
çalmak için El-Kudüs'ün minarelerini

ve el-Aksa'nın kapısını,
çalmak için arabesk süslemeleri
ve kubbeleri.

Daha geçen yıl
sokaklar yanıyordu milliyetçi ateşle
taşıyordu nehirler gençlik ruhuyla.

Fakat Oslo'dan sonra
kalmadı artık tek bir dişimiz:
kör ve kayıp bir halkız şimdi biz.

Bizi terörizmle suçluyorlar
savunuyoruz diye var gücümüzle
şiir mirasımızı
ulusal duvarımızı
parlak uygarlığımızı
dağlarımızdaki kaval kültürünü
kapkara gözlerimizi gösteren aynaları.

Ben terörizmden yanayım
kurtarabiliyorsa bir halkı
zorbalardan ve zorbalıktan
kurtarabiliyorsa insanı
insanın acımasız mezaliminden
geri getirebiliyorsa limonu zeytin ağacını
ve götürebiliyorsa kuşları Lübnan'ın güneyine
gülmeyi de Golan tepelerine.

Ben terörizmden yanayım

kurtarabiliyorsa beni
Yehuda Sezarından
Roma Sezarından

Ben terörizmden yanayım
paylaşıldığı sürece
bu yeni dünya düzeni
Amerika ile İsrail arasında
yarı yarıya.

Ben terörizmden yanayım
bütün şiirlerim
bütün sözcüklerim
bütün dişlerimle
ve bu yeni dünya düzeni
bir kasabın ellerinde
olduğu sürece.

Ben terörizmden yanayım
eğer ABD Senatosu
temsil ediyorsa yargıyı
dağıtıyorsa ödülü ve cezayı.

Ben İrhab'dan [terörizmden] yanayım
bu yeni dünya düzeni
nefret ettiği müddetçe Arabın kokusundan.

Ben terörizmden yanayım
bu yeni dünya düzeni
boğazlamak istedikçe evlatlarını

köpeklere yedirmek için.

İşte tüm bunlar adına
Bağırıyorum gücümün yettiğince:
Ben terörizmden yanayım
Ben terörizmden yanayım
Ben terörizmden yanayım...

(Londra, 15 Nisan 1997)

Washington rejimi Ariel Şaron'u 'terörizme karşı savaş'ın liderlerinden biri konumuna yükselterek, ulusal kurtuluş ile terör arasındaki ayrımları bilinçli olarak bulandırmış ve ortaya çıkan sonuç da -bekleneceği üzere- tam bir felaket olmuştur. Benim İsrail'den ve Filistin'den, vahşet olaylarını bildiren bir e-posta almadığım tek bir gün bile geçmiyor. Böyle tanıklıklar bir savaş suçları mahkemesinin önüne kanıt olarak sunulacak olsa, sırf benim bilgisayarımdaki malzemeler bile neredeyse iki büyük klasörü doldurur.

Aldığım bu mektuplardan biri 9 Temmuz 2003 tarihlidir ve küçük çocukların öldürülmesiyle ilgili bir haber olmadığı için aslında pek tipik değildir. Yine de Filistinli gözlemciler tarafından gönderilen bu mektubu buraya aktarmakta fayda gördüm:

Bu sabah erken saatlerde İsrail Özel Kuvvetleri'yle askerleri Batı Şeria'daki Burkin'e girdiler, bir adamı öldürüp karısını da ağır biçimde yaraladılar, ayrıca bir diğer Filistinli erkeği tutukladılar. İsrail ordusunun sözcüleri, köye girerken askerlerinin üzerine ateş açıldığını ve Filistinli tanıklar ne kadar aksini iddia etseler

"Irak savaşının en mide bulandırıcı görüntülerinden biri, Tony Blair'in sapasağlam, gürbüz bir Iraklı çocuğu kucağına alıp öpmesiydi. Ama o, bir Iraklı çocuğun kolu bacağı kopmuş cesedini ya da bir başkasının sakat kalmış bedenini öpmeye asla yeltenmedi."

(Harold Pinter)

de kendilerinin sadece ateşe karşılık vermekle yetindiklerini ileri sürüyorlar.

Oysa köye giren askerler hiçbir engelle karşılaşmadan doğruca bitişiğimizdeki evin kapısına geldiler. Ansızın yükselen silah seslerini duyduğumuzda karımla birlikte çatıda uyuyorduk. Hemen merdivenden inip evimize girdik. Silah sesleri başlar başlamaz sona ermiş, yalnızca dört el ateş edilmişti. On dakika kadar sonra bizim kapının zili çaldı; gelenler, İyad ve karısıydı. Kapının önüne kadar sürünerek gelmişlerdi; elbiseleri kan içindeydi ve üstlerinden hâlâ kan akıyordu. Hemen bir ambulans çağırdık ve araç gelene kadar yanlarında bekledik. Ambulanstaki sağlık

Dr. Assid, sokakta bulup oynamaya kalktığı bir misket bombası patladıktan sonra Nasıriye hastanesine kabul edilen bir erkek çocuğu muayene ediyor. Hastane, sayıları durmadan artmakta olan benzeri vakalara hizmet etmeye yetecek miktarda ilaç veya malzemeden yoksun.

görevlileri, daha sonra askerlerin onları on dakikada bir durdurduklarını söylediler.

Öbür tarafa geçip İyad'in babasına olanları sorduk, o da bize askerlerin evlerini basıp yirmi yaşındaki oğlu Fadi'yle diğer oğulları İyad'ı ve Halud'u tutukladıklarını anlattı. Ev çok sıcak olduğundan İyad'ın karısıyla üç çocuğu bahçeye serili bir döşekte uyuyorlarmış. Askerler Fadi'yle kardeşlerini tutukladıktan sonra onları da görmüş ve üzerlerine ateş açmış olmalılar. Filistinliler tek bir kurşun bile sıkmadılar; sadece İsrailliler ateş etti. Evin içini ve bahçeyi kendi gözlerimizle gördük, abartısız her taraf kana bulanmıştı.

İyad daha sonra öldü; Nablus'taki Rafidiye hastanesinde görevli doktorların verdiği bilgiye göre, ölüm sebebi boğazına ve kollarına saplanan mermilerin yol açtığı tahribattı. Halud ise yüzünden yaralandı, şimdi hastanede tedavi görüyor ve durumu hâlâ kritik. Bereket versin, en büyükleri beş yaşında olan çocukları saldırıdan herhangi bir yara almadan kurtuldular.

Zalim taklitçilik: Filistin'deki İsrail ordusu gibi, ABD ordusuna ait bir kepçe de Irak'ta, Bağdat'ın 90 kilometre kadar batısında bulunan Ramadi şehrindeki evlerden birini yıkıyor. Sömürgecilerin düzenlediği bu tür operasyonlar Irak'taki direnişi kuvvetlendiren etkenlerden biri oldu.

11 Eylül'den beri istisnasız her gün böyle haberlerle karşılaşıldığı düşünülürse, Filistin'de neler yaşandığı konusunda biraz olsun kafa yoran bir insan, gencecik çocukların umutsuzluk içinde İsraillilere karşı direnen silahlı örgütlerden birine katılmaktan başka çare bulamamalarına nasıl şaşırabilir? Çocuklarda, katıldıkları her mücadeleyi aydınlatan bir saflık ve dürüstlük vardır. Çocukların saçlarının tek bir teli bile, değil onların katillerinden, oturdukları yerden konuşup onlar hakkında ahkâm kesenlerin topundan daha değerlidir.

Bu seferlik mermilerden kurtulan beş yaşındaki bir çocuk, büyüyüp de babasının nasıl öldüğünü ve annesinin yüzünde

asla silinmeyecek yaralar meydana geldiğini öğrendiğinde ne düşünür? Yoksa o aşamaya varmasına bile izin verilmez mi? İsrail Ordusu'nun küçük çocukları hedef almasının nedeni bu olabilir mi? Çocukların üstüne ateş açarak geleceğin 'teröristler'ini mi öldürüyorlar? Yoksa İsrail ordusu Malthus'a* borcunu ödeyip saygısını mı gösteriyor? Çocukların vahşice öldürülmesinin tesadüf olduğu iddialarının artık inandırıcı bir tarafı kalmadı. Ortada Filistinlileri siyasal bir güç olarak yok etmeye yönelik sistematik bir saldırı var. Amerika Birleşik Devletleri de bu plana suç ortaklığı yapıyor ve Filistinlilerin çektikleri ıstıraplara tam bir kayıtsızlıkla yaklaşıyor. Avrupa ise bu suçları işleyenlere karşı sesini yükseltemeyecek kadar sabıkalı. Kendi başlarına hareket edemeyen Batı uygarlığının liderleri, kendilerini savunamasınlar diye Filistinlilere pranga vurmanın derdine düşmüşler.

Benzer bir senaryo şimdi Irak'ın çeşitli bölgelerinde sahneye konuyor. ABD askerleri, oğulları ya da babalarının direnişe katıldığından kuşkulandıkları aileleri cezalandırmak için buldozerlerle onların evlerini yıkıyorlar. Kolları arkalarından bağlı delikanlıların ABD askerleri tarafından sorgulanırken çekilen fotoğrafları, aklımıza hemen Filistin'de yıllardan beri tekrarlanan uygulamaları getiriyor. Ülkeyi ziyaret eden Batılı politikacıların, işbirlikçileri tarafından özenle seçilen çocukları öpmeleri de tipik biçimde vahşi sömürgecilik çağını hatırlatıyor. Iraklı çocukların İşgal'i nasıl karşıladıklarını öğrenmeyi gerçekten istiyorsanız, içlerinden bir tanesini kenara çekip dikkatle gözlerine bakın! Ülkeden gelen bütün

*) Thomas Robert Malthus (1766-1834), denetim altında tutulmadığı müddetçe nüfusun geometrik diziyle, gıda maddelerinin ise aritmetik dizi biçiminde artacağını, bu yüzden nüfusun aşırı büyümesinin ancak kötülükler, sefalet ve doğum kontrolüyle engellenebileceğini öngören nüfus kuramıyla ünlü Britanyalı iktisatçı ve nüfusbilimci. (çn.)

haberler ve Iraklı dostlarımdan aldığım kişisel mesajlar, Mezopotamya şehirlerinin yoksul mahallelerindeki çocukların, anne babalarının gizlice fısıldaştığı şeyleri gülerek ve yüksek sesle tekrarlayıp, işgalcilerle her gün alay ettiklerini ortaya koyuyor. Çocukluk yıllarını İşgal koşullarında geçirmek zorunda kalan bu küçükler, çok uzak olmayan bir gelecekte yeni bir İntifada'yı örgütleyecek militanlar olacaklar.

Okumakta olduğunuz bu kitap, Irak ve Arap tarihiyle dünya politikasında gözlenen gelişmeleri birleştirmektedir. Geçmişi iyi bilmeden bugün neler olup bittiğini anlamak imkânsızdır ve bu metinde aktarılmaya çalışıldığı gibi, tarih hem işgalciler hem de direnişçiler açısından ciddi bir uyarıdır. İşgalciler, Irak'ın İmparatorluğa karşı çok zengin bir mücadele tarihinin olduğunu ilk elden öğrenecekler; Direnenler ise -umarım- daha önce yaptıkları hatalardan kaçınacak ve İşgal'in gerçekleşmesini sağlayan trajedileri tekrarlamayacaklardır.

Ben, Arap dünyasının başına gelen her felaketin Batı'nın müdahalesinin sonucu olduğuna inananlardan değilim. Batı, Arapların zayıflığından genellikle zaferlerini sağlama almak amacıyla faydalanmıştır; nitekim bu metinde, sebepleri anlamadan çare bulmak mümkün olmadığından, Arap dünyasının kendi kendine açtığı yaralar uzun uzun tartışılmaktadır. Dünün çakallarının 1948'de astıkları Iraklı komünist lider, son nefesini verirken Özgür Irak'tan ve Mutlu Halk'tan bahsediyordu. Fakat Irak, o muhteşem 1958 yılı dışında, özgürlük ile mutluluğu bir arada görme şansına hiçbir zaman kavuşamamıştır. Şimdiyse ülkenin tarihinde yeni bir sayfa açılmış durumdadır. Eğer eski hatalar yinelenirse, düşman, karıncalar gibi zayıf noktalarımıza basarak ilerleyecektir.

İkinci Bölüm

Çakal Düğünü

Şairler bazen, dünyanın halini düşünürken karanlık bir önseziye kapılırlar. Rimbaud, bir arkadaşına yazdığı mektupta, şair olmak için "bir bilici olmanın, kendini bir biliciye dönüştürmenin şart olduğu"na dikkat çekiyordu. "Şair, duyularını uzun süre, yoğun ve sistemli bir biçimde serbest bırakarak kendini bir biliciye dönüştürür... ve bilinmeyene ulaşır." Ancak bir biliciyi ortaya çıkaran şey, sadece duygular ya da düşünce ile duygu arasındaki etkileşim değildir; aynı zamanda, ortamın, yani düşünceyi besleyen toprağın farkında olmaktır.

Prusya devletinin, Yahudilerin okullarda ve üniversitelerde hocalık yapıp ders vermesini engelleyen ayrımcı yasalar

çıkardığı 1824 yazından kısa süre sonra, Heinrich Heine (o sırada Musevilikten ayrılıp Protestanlığı seçmişti), bir dostuna, kendisi dinini değiştirmiş olmasına rağmen Yahudilerin kamusal haklarını kararlılıkla savunacağını ve 'yakında geleceğinden emin olduğu zor günlerde Alman ayak takımının onun sesini duyacağını, hem birahanelerde hem de malikânelerde beklenen tepkilerin yankılanacağı'nı yazıyordu.

Tarih bilincine sahip şairler genellikle uğursuz bir önseziyle kıvranırlar. Fakat kendilerinin umutsuzluğa kapılmalarına da asla izin vermezler; geçmişin kötülüklerini bugünün suçlularına karşı bir ihtar vesilesi sayarak umutlarını korumaya devam ederler; hatta, sesini çıkarmayıp cinayetlere seyirci kalmayı tercih edenlerin başlarına gelen belalar konusunda okurlarını sürekli tetikte tutarlar. Örneğin Musevi şair Aharon Şabtay, kendi ülkesinde yaşayan insanlara, geçmişi sadece ezilenlerin perspektifinden bakarak düşünmekle kalmamaları, bunun yanında, bakışlarını kendi içlerine çevirip, bilinçaltında bile olsa benliklerinde zalimlerden bir miras kalıp kalmadığını anlamaya çalışmaları çağrısında bulunmaktadır. Tarih, önceden kestirilemez bir süreçtir. Bugün Filistinlilerin kaderi haline getirilen sömürgeci vahşeti, bir gün hiç ummadıkları bir şekilde İsraillilerin de karşısına çıkabilir:

Ve her şey bittiğinde,
Benim azizden de aziz okurum,
Hesap günü geldiğinde nereye oturtacaklar,
'Araplara Ölüm!' diye bağıranlarımızı
Ve hiçbir şey
'Bilmediklerini' iddia edenlerimizi?[2]

2) Aharon Şabtay, "Nostalgia", *J'Accusé* içinde, New York, 2003.

20. yüzyılın büyük kısmında, tek tek ülkeleri kim yönetirse yönetsin, Arap dünyasında şiir (şairlerin kendileri değilse bile) geniş bir özgürlüğe sahipti. Bu tablo nasıl ortaya çıkmıştı? Şiir özgürdü, çünkü kolayca öğrenilip ezberlenen mısralar kahvehanelerde okununca hemen ağızdan ağıza aktarılabiliyor, şarkı haline getirilip hatırlanabiliyor, korkmadan bir şehirden öbür şehre taşınarak sınırları aşabiliyordu. Şiir bu sayede, Arap milletinin entelektüel ve tinsel açlığını bastırmaya da katkıda bulunmaktaydı. Fakat şairlerin nasibine düşen, çoğunlukla acı çekmek oluyordu. Hayatları mecburi ayrılışlarla, gitmeyi hiç istemedikleri sürgünlerle geçmekteydi. Ne zaman herkesin bildiği hakikatlerin iki kişi arasında açıkça telaffuz edilmesi dahi yasaklansa, o noktada kürsü-olarak-şairlikle alay edip, eğlendirici-rolüyle-aydınlığı erdem katına çıkaran, resmi platformların süsü ve her devrin adamı çakal şairlerin (ya da gazeteciler veya aydınların) devri gelmiş oluyordu. Ancak unutulmaması gereken bir başka gerçek, diktatörlerin -en az zeki olanlarının bile- daima gerçek şeyleri tercih ettikleridir. Onlar, her ülkenin Muhaberat'ının (gizli polisinin) parayla alıp satabileceği çakallara her fırsatta köpek muamelesi yapmaktan hiç geri kalmazlar.

Mutlak güç kullanan lider (bazen bu kişi muhalefetsiz seçim kazanmış bir siyasetçi de olabilir), kendisinin mutlak bilgelik ve mutlak iyilikle donatıldığına inanır ve bunun sonucunda halkının saygı gösterdiği şairlerden kendisini yüceltip rejimini şereflendiren dizeler yazmalarını ister. 1930'lu yılların başlarında Osip Mandelstam da Stalin'i öven birkaç kötü şiir yazmıştı. Yazdıklarının korkunç olduğunu biliyordu ve kendini hiç olmazsa kendi vicdanında te-

mize çıkaracak bir panzehirin gerekli hale geldiğinin farkındaydı. Bunun üzerine, Stalin hakkında ancak yakın dostlarına -o da fısıltıyla- söyleyebileceği zekice ve iğneleyici bir Stalin-düşmanı şiir karalamıştı. Ancak bu büyük şair, şiirin bir kez çatıldığında kendi sınırlarından (şairin kafasından) uçup gideceğini, yazıya dökülüp ağızdan ağıza aktarılmaya başlandığında da bir daha yuvasına geri sokulamayacağını unutmuştu (kim bilir, belki de unutmamıştı). Mandelstam açısından trajik bir sonuçla, yazdığı o tek şiir de yuvasına döndürülemezdi. Nitekim onun şiiri, kabına sığamayıp Sovyetler Birliği'nin her köşesini dolaştı; Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan gibi ülkelerde bir ıslık sesi gibi havada çınlayarak mahalli dillere kadar çevrildi. Derken, bir gün Stalin de onu duydu ve şiir böylece Kremlin'e ulaşmış oldu. Eskiden çapsız bir şair olup, kendi aleyhine dönebilecek en ufak bir kıpırtıyı bile takıntı haline getiren Stalin, ülkenin her tarafında kendisine hangi gözle bakıldığını ve daha önemlisi, sırtını döndüğünde Politbüro'daki yoldaşlarının bile arkasından ona gülüp gülmediklerini merak ederek bu şiiri alçak sesle defalarca okumuş olmalıdır. Şiir ölümsüzleşti, ama şairin de hayatına mal oldu.[3]

---

3) Boris Pasternak, daha sonra Stalin'in kendisini çağırıp ondan Mandelstam'ın 'büyük şair' olduğu yolundaki sözlerin doğruluğu hakkında bilgi istediğini anlatmıştır. Pasternak kendisinin bu soruya olumlu cevap verdiğini iddia ediyor. O sırada kamplarda geçirdiği hayat, Mandelstam'ın sağlığını zaten çökertecek hale getirmişti. Hayatını kurtarmak için de, idam edilmesini emretmek için de vakit çok geçti. Pasternak'ın kendisiyse hayatta kaldı ve kötü zamanları atlattı. Onun hayatını kurtaran tek şeyin, 1917 Devrimi'nden birkaç yıl önce bir edebiyat dergisinde yayınladığı Gürcü şiiriyle ilgili bir eleştiri yazısı olduğu söyleniyordu. Bu yazıda Pasternak, Gürcü şairlerden birini (Jozef Cugaşvili'yi –Stalin'in gerçek ismi) büyük umut vadeden bir isim olarak övmüştü. Büyük şairlerde rastlanan önsezi yetisinin herhalde çarpıcı bir örneği!

Irak her zaman gururlu bir ülke olmuş ve bu gurur genellikle, zalimler karşısında diz çöküp boyun eğmeyi reddeden, inatçı ve sözünü sakınmayan şairlerinin eserlerine yansımıştır. Ben bu kitabın ilerideki bölümlerinde, hem masumların hem de 'günahkâr' Irak halkının emperyalist işgalin en yenisine karşı açıkça gösterdiği düşmanlığın bir bağlama oturtulması çabalarına katkıda bulunmak amacıyla, Irak tarihinin bir özetini sunmaya çalışacağım. Ancak şimdi, bu ülkenin şairleri hakkında birkaç söz söylemeden geçmek istemiyorum. 1979'da, yani Saddam Hüseyin'in Irak'ın mutlak hâkimi haline geldiği ve ülke içindeki son kalıntılarını da temizleyerek Sol'u tamamen ortadan kaldırmaya karar verdiği yıl, kötü şiirler yazmak istemeyen şair Sadi Yusuf, Bağdat'tan kaçmak zorunda kalmıştı. O koşullarda hem yeni Engizisyon'la uzlaşıp hem de yaratıcılığını koruması imkânsızdı. Bunun üzerine derin bir sevgiyle bağlandığı Bağdat'la Basra'ya veda edip Beyrut'a iltica etti. Sadi Yusuf, aynı yılın Nisan ayında "Dostluk" adını verdiği bir şiir yazdı ve bu şiiri şair dostu Adonis'e ithaf etti:

Aradan çeyrek asır geçmiş
bir de fark ediyoruz ki
İbn Tammiya[4] gelmiş
sopanın başı olmuş.

4) İbn Tammiya (1263-1328), önde gelen Sünni ilahiyatçılardan ve dini metinleri aşırı keskin biçimde yorumlamalarıyla tanınan Hanbali okulunun âlimlerinden biriydi. Onun fikirleri, 18. yüzyılın sonlarında Abdul Vahhab tarafından geliştirildi ve Suudi Arabistan'ın devlet dini olan Vahhabiliğin temellerini oluşturdu.

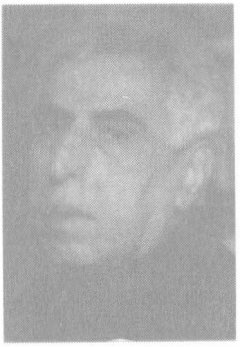
El-Muvaffak[5] hâlâ kazıyıp çıkarıyor
İsyankâr köleleri
toprağın rahminden.
Şam polisi kıçımıza tekmeyi basıyor
Irak polisi de
Arapların Amerikan polisi de
İngilizler de
Fransızlar da
İranlılar da
Ve Osmanlı zabitleri de
Fâtimi Halifelerininkiler de [...]
Ailelerimiz
Kıçımıza tekmeyi basıyor,
Saf, iyi kalpli ailelerimiz bizim,
Cani ailelerimiz.
İşte, bu deliliğin çocuklarıyız biz,
Hadi, gönlümüzden ne geçiyorsa o olalım.[6]

Bağdat'ın düştüğü hafta, birbirimizi görmediğimiz uzun bir aradan sonra buluşmak ve teklifimi kabul ederse birlikte bir öğle yemeği yemek amacıyla Sadi Yusuf'a telefon ettim. Pek çok çevre tarafından modern dönemin büyük Arap şairlerinden biri sayılan Sadi Yusuf, şimdilerde Londra'nın Heathrow havaalanına yakın olan Uxbridge

5) Burada kastedilen, Halife el-Mütevekkil'in oğludur. El-Muvaffak, kardeşinin hükümdarlığı sırasında naiplik yapmış ve en acımasız Abbasi komutanı olarak nam salmıştır. Irak'ın güneyindeki bataklık bölgelerde patlak veren köle isyanını bastıran kişi oydu. Kölelik tarihinde eşi benzeri bulunmayan, efsanevi bir mücadeleye sahne olan Zanc isyanı, El-Muvaffak tarafından acımasızca ezilene kadar on dört yıl (869-883) sürmüş ve daha sonra isyanın önderlerinden birçoğu Basra meydanlarında kamçılanarak öldürülmüştü.

6) *Without An Alphabet, Without a Face: Selected Poems of Saadi Youssef*, çev. Halid Mattava, St. Paul, 2002.

Sadi Yusuf

semtinde geçici sürgün hayatı yaşıyor. Yani, 1934'te doğduğu Basra yakınlarındaki Abdülhasib köyünden ve çocukluğunu geçirdiği Bağdat'tan bir hayli uzakta. Telefonda havaalanına yakın bir semtte oturduğunu söylediğinde gülümsedim ve Brecht'in sürgün, göç ve delilikle ilgili bir şiirini hatırladım:

Hep yanlış buldum bize verdikleri ismi: Göçmenler.
Ülkesini terk eden demektir, göçmen.
Oysa biz, terk etmedik kendi irademizle hiçbir yeri.
Ne başka bir ülkeyi seçtik kendi arzumuzla,
Ne başka bir ülkenin topraklarına geldik,
Ne de mümkünse orada kalıp yaşayalım istedik.
Sadece, kaçtık.
Sürüldük, yurdumuzda yaşamaktan men edildik.
Bir evimiz bile yok, sürgünüz sadece,
Bizi kabul eden bir ülke çıksın diye.
Bekliyoruz içimizde bir huzursuzluk,
Sınıra en yakın yerde [...][7]

7) Bertolt Brecht, "Concerning the Label Emigrant", *Poems, 1913-1956*, ed. John Willet ve Ralph Mannheim, Londra, 1976, s. 301.

Ertesi gün Sadi Yusuf'la *New Left Review*'un Soho'daki bürosunda buluştuk.

"Yemeği nerede yiyelim istersin?" diye sordum ona.

"Hmm," diye bir ses çıkardı, sonra aldırmaz bir tavırla omuz silkerek sözünü tamamladı: "Fark etmez."

Hangi yerel mutfağın yemeklerini yiyeceğimize karar vermek üzere sokaklarda yan yana yürürken, karşımıza çıktıkça teklif ettiğim Çin, Vietnam, Japon ve Tayland restoranlarını elinin bir hareketiyle anında reddediyordu.

"Uzak Doğu yemeği olmasın."

Bir süre daha çaresizce sağa sola bakındıktan sonra, hangi ülkenin mutfağından yiyeceğimizi kendisinin seçmesini istedim.

En sonunda, "Arap kahvesi gibi bir yer yok mu?" dedi.

Greek Street'te bir tane vardı. Orayı söyledim ve yönümüzü o istikamete çevirdik. Kafeye girdiğimizde içerisi boştu, nihayet açlığımızı bastıracaktık. Sipariş verirken Yusuf, garsonun Cezayirli aksanını tanıdı. Müziğin sesini yüksek bulunca biraz sesi kısmalarını rica ettik.

"Çalan şarkı Nizar Kabbani'nin bir şiirinden bestelenmiş," dedi bana. "Sen onun yazdıklarını seversin, değil mi?"

Severdim, ama yine de ses çok yüksekti. Bir süre Kabbani'den, Yusuf'un çeyrek asır önce, ikisinin de sürgün hayatı yaşadıkları Beyrut'ta karşılaşıp tanıştığı Pakistanlı şair Faiz'den konuştuk. Özellikle Faiz'i sevdiği için bana onun Pakistan kültüründeki etkisini sordu. "Çoğumuz diktatörlük koşullarında yetiştiğimizden, Faiz bizim gözümüzde Pakistan kültürünü temsil ediyordu," karşılığını verdim. Kabbani ve Faiz öldüler, ama şiir ölmedi ve daha da yaşa-

yacak. Yusuf daha sonra bana, Arapça'ya çevirdiği şairlerden bahsetti: Whitman, Kavafis, Ritsos, Ungaretti ve Lorca. Kendi eserlerini ve ününü sorduğumdaysa, ısrarla kendisinin tek olmadığını vurguladı. Irak, şairlerle kutsanmış nadide ülkelerdendi.

> Üçümüz daha yaşlı bir kuşaktan geliyoruz: El-Cevahiri, Muzaffer el-Nevab ve ben. Üçümüz de sonunda sürgünü boyladık. El-Cevahiri birkaç yıl önce [1997'de] Şam'da öldüğünde galiba 100 yaşındaydı. Bağdat'ı bir daha hiç görememişti. Saddam bize durmadan elçi gönderiyor, üçümüzün de Bağdat'ta halka açık bir şiir okuma şenliği yapmamız için geri dönmemizi istiyordu. Eğer böyle bir şey olursa o meydana en az 500 bin kişinin toplanacağını Saddam da biz de biliyorduk. Elçisi aracılığıyla bize, "Hepinizin komünist olduğunu ve bana saldırıp durduğunuzu biliyorum, ama sizlerin ulusal mirasımızın bir parçası olduğunuzun da farkındayım. Lütfen, geri dönün. Damarlarımda akan kan güvenliğinizin garantisidir," mesajını iletmekteydi. Gelgelelim, çok güven verici bir mesaj değildi bu. Birçok dostumuz ve yoldaşımızın böyle mesajlara kanıp geri döndükten sonra işkencelere uğradığını ya da öldürüldüğünü unutmamıştık. Zamanında Amerikalılarla böyle anlaşmıştı. Bizi temizledi; hem sadece bizi de değil. Baas Partisi'nde de çok sayıda kararlı ve dürüst insanın hayatıyla oynadı. Neyse, biz Bağdat'a geri dönmedik ve şimdi orası yine işgal altında.

Sürgün bu şairleri ehlileştirmemişti. Şiirleri, asit kadar etkili dizelerinin kıymetinin fazlasıyla bilindiği bir ülkede elden ele dolaşıyordu. Rejimle ilgili deneyimlerine ve rejimin Batılı destekçilerine bakıp, Suudi sadakalarından

paylarına düşeni almak için kuyruğa girerken kendini rezil etmekte sakınca görmeyen, hatta aşağılıkça bir üslûp benimseyerek, uğradığı hayal kırıklıklarından acıyla dem vuran yaşlı dönekler olmayı da tercih etmemişlerdi. Tam tersine, vatan hasreti içindeki Muzaffer el-Nevab, şu dizeleriyle bütün bir sürgün kuşağının özlemlerini dile getirmekteydi:

Kabul ettim kaderimi,
Tıpkı bir kuş gibi,
Katlandım her şeye,
Bir tek aşağılanma hariç,
Bir de kalbimin
Sultan'ın sarayında kafese kapatılması.
Fakat aziz Allahım,
Kuşların bile dönecek yuvaları var.
Bense uçuyorum bu vatanın
Bir ucundan öbür ucuna,
Bir denizinden öbür denizine,
Gardiyanların birbirlerini kucakladıkları,
Bir hapishaneden öbür hapishaneye.[8]

Derin bir iç geçirip bir sigara daha yakmak üzere sustu. Doğrusu, ikimiz de çok hüzünlenmiştik. Basra'da yaşayan iki kız kardeşini 1978'den beri görmemişti. Kardeşleri hâlâ ora-

8) Vadud Hamad tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Şairin 1960'lı yılların başlarındaki deneyimlerini anlatan bir şiirdir. Muzaffer, 1963'teki ilk Baasçı darbeden (bkz. 3. Bölüm) sonra hapse atılmış ve işkence görmüştü. Sonra, diğer tutuklularla birlikte hapishaneden kaçınayı başarıp, İran sınırından etnik bir Arap vilayeti olan Kuzistan'daki Ahvaz'a geçmişti. Çok geçmeden Şah'ın gizli polisi SAVAK, Hamad'ın varlığını keşfetti ve kaçakların hepsi de yakalanıp işkence edildikten sonra Bağdat'a geri gönderildiler.

da mıydılar? Halkın belleği ve tarihi açıkça yağmalanmaktaydı. Bağdat Müzesi'nde, kökeni Mezopotamya uygarlığının erken dönemlerine (yazı M.Ö. 3500 yıllarında bu bölgede icat edilmişti) kadar uzanan antik eserler vardı. Hırsızlar ve bazı Amerikalı askerler (internette dolaşan fotoğraflara bakarsak), bir tank mermisi ön kapıyı yıkıp çökerttikten sonra müzeyi soyup soğana çevirmişlerdi; Bağdat Kütüphanesi işgalci askerlerin keyiften ardına kadar açılmış gözleri önünde bir kere daha ateşe verilmiş, Osmanlı dönemine ait paha biçilmez değerdeki belgeler yerlere saçılmış ve müzenin dışındaki kaldırımlarda alenen yakılmıştı. Ur şehrinin antik harabelerinde bulunan üç katlı zigguratın duvarları muzaffer ABD askerlerinin rezilce yazılarıyla kirletilmişti. Daha güneyde, bir müfreze İngiliz askeri, Iraklı erkek ve kadınlara işkence yapıp cinsel tacizde bulunurken kendi fotoğraflarını çekmekten bir nebze olsun çekinmemişlerdi. Bu, tarihin değişmeyen yüzüydü. Askeri işgal, ekonomik sömürü ile cinsel ve kültürel aşağılama, her zaman için eski ve yeni imparatorlukların alışıldık yöntemleri olmuştur. Zaten bir ülke kendi iradesine rağmen başka türlü nasıl yeniden sömürgeleştirilebilir? 1919'da Britanyalılar bu ülkeyi yönetirken dış cephenin Arap görünümlü kalmasını tercih etmişlerdi, tabii bunun dışında yapının herşeyini kendi kontrolleri altında tutarak. Bu serüven ne yazık ki oldukça kötü bir sonuçla noktalanmıştı. Aynı senaryonun tekrarlanmasının zor olacağı tahmin edilmiyor değildi, fakat seçim şansı da sınırlıydı.

Doğuştan Hıristiyan fundamentalisti olan Bush, eski Babil'in sefil günahkârlığının (Eski Ahit'in en sevilen bölümlerinden) ve Babil hakkındaki dizelerin mutlaka farkındaydı. Herhalde, Babil harabelerinin şimdiki adı Irak olan Me-

zopotamya'da bulunduğunun da farkındaydı, ancak daha başka bir şey biliyor muydu acaba? Bağdat ve tarihi konusunda kimse onu aydınlatmış mıydı? ABD askerlerine niçin 'yeni Moğollar' adının takıldığından haberi var mıydı? Amerikalılar arasında 13. yüzyılda Hulagû Han'ın cengâverleri şehri kuşattıklarında neler yaşandığını okuyan çıkmış mıydı? Moğollar yazılı kültürü bulunmayan bir halktı ve kendilerini daima kitaplar, elyazmaları ve kütüphanelerin tehdidi altında hissetmekteydiler. Nitekim Hulagû'nun savaşçıları, 1258'de Bağdat Kütüphanesi'ni yaktıklarında, aptalca bir mantıkla kendilerine karşı kullanılabileceğini sandıkları bir hazineyi yok etmişlerdi. Bu barbarca eylem, eski Yunanca metinlerin tercümeleri dahil olmak üzere, dünyalar değerindeki binlerce elyazmasının yok olmasıyla sonuçlanmıştı. Aristophanes'in oyunlarının bir kısmının bu yangında mı kaybolduğu, yoksa İskenderiye'deki kütüphanede mi kayıplara karıştığı hep tartışma konusu olmuştur, fakat tartışmaya gerek görülmeyen gerçek, bu felaket sonucunda İslamiyet'in ve beraberinde dünya kültürünün uğradığı kayıptır. Anılar şehirlere kurulmuş müzelerin kemerleri arasında saklanıyor olabilir, ancak bütün dünyaya aittir. Moğolların Bağdat'ta, onlardan iki yüzyıl sonra da Katoliklerin İspanya'da Gırnata'da onbinlerce kitabı yakma cinneti geçirerek tarihte iz bırakmaları, İslam dünyasında asla unutulmayan olaylardır.

Bağdat'ı işgal eden ordunun komuta kademesindeki Amerikalı generallerin, bu tarihi şehrin kültürel hazinelerini korumak gibi bir sorumlulukları vardı. Gelgelelim, bu konuda acınası bir basiretsizlik sergilediler. Aynı komutanlar, askerlerini savaşmaya kışkırtırken, brifinglerde 11 Ey-

lül saldırılarından sorumlu, uygarlıktan nasibini almamış barbarlar diye tanıttıkları 'çaput kafalılar'ı hunharca öldürmeye yönlendirerek, aslında bu 'çaput kafalılar'ın kültürlü bir halk olduğunu kabullenmek zorunda kalma korkusunu dışa vuruyorlardı. Sebebi ne olursa olsun, Amerikalı generallerin Irak'ın kültürel mirasını korumak için kıllarını bile kıpırdatmadıkları gün gibi aşikârdır.

Sadi Yusuf, onunla sohbetimiz sırasında birkaç dakikada bir başını umutsuzluk içinde sağa sola sallıyor ve yakın zamanlardaki gelişmelere inanamadığını belli ediyordu. "Batı'nın geri döneceği kimin aklına gelirdi?" Hemen arkasından, kendi halkına sarsılmaz bir güven duyduğunu ifade etmişti. "Bizim uzun bir direniş tarihimiz var. El-Cevahiri'nin erkek kardeşinin 1948'de Britanya'ya karşı ayaklanmada ağır bir şekilde yaralandığını biliyor muydun? Üzerine mermi yağdırıldıktan sonra Dicle'de, Cisr el-Şehuda'dan [Şehitler Köprüsü] uzak olmayan bir yerde El-Cevahir'in kollarında öldü. Her şey silinir, unutulur gider, ama kan lekeleri asla! Halk uzun süre ne bu işgali benimseyecek, ne de kuklalarını."

Cevahiri 1948'deki Britanya-karşıtı ayaklanmayı, ilk dizelerini Bağdat'ın düştüğü hafta pek çok Iraklının hatırladığı bir şiirle kutlamıştı:

Kanlı kor bir ufuk görürüm,
Ve bir sürü yıldızsız gece,
Bir nesil gelir, diğeri gider,
Ateşse hep yanar durur.

Kahire'deki sürgün hayatında bu şiiri hatırlayanlardan biri de, genç kuşak Iraklı şairlerden Sinan Antun'du. *El-Ahram* okurlarına şunları anlatan birisiydi Antun: "Irak-İran

Savaşı'nın (1980-1988) son birkaç yılı gençliğin üstüne bir kâbus gibi çökmüş ve hayatımıza nihilizm diye bir garabet sokmuştu. Bu dönemde sığınağımız Ebu-Nuvas Sokağı'ndaki karanlık ve ürkütücü meyhanelerdi. Şairlerin ruhuna ve onun şimdiki anın geçiciliğini anlatan, bir yandan da bu boşluk hissiyle savaşmamızı sağlayan neşeyi, şevki ve keyfi aldığımız şarap tadındaki şiirlerine sadıktık. Geceleri karanlık sokaklarda evimize dönerken bize ışık tutan rehberimiz, Irak'ın muhalif şairi Muzaffer el-Nevab'tı. Onun egemenlerce yasaklanmış ateşli şiirleri Irak'a kasetlerle sokuluyor ve sevenleri arasında gizlice elden ele dolaşıyordu. O dostlardan bazıları, önce abluka ve yaptırımların, sonra da başka bir savaşın ağırlığı altında yok olup gittiler, pek çoğu da dünyanın dört bir köşesine sürgüne gitmek zorunda kaldı."

Şimdi de Arap ulusu başka bir yenilginin utancıyla karşı karşıya. Bağımsız ve egemen bir Arap devleti istilaya uğrayıp resmen işgal edildi ve bu işgal -özellikle de Bağdat'ın hiç direnmeden teslim olması nedeniyle- geçmişteki diğer yenilgilerin hatıralarını canlandırdı. 1258'de Bağdat düştükten sonra, Saray'da Moğol hükümdarı Hulagû Han ile Abbasi halifelerinin sonuncusu, Müminlerin Komutanı El-Mutasım arasında ilginç bir konuşma geçmişti. O devrin ünlü tarihçileri, Halife'nin yenilgisini böyle bir işgale hazırlıklı olmamasına ve Şiilerle Sünni beyler arasındaki sert hizip çatışmalarına bağlayarak açıklıyorlar. Bazı tarihçiler, Musul Valisi ile bir Şii olan Vezir el-Elkami'nin tam anlamıyla satın alınıp hükümdarlarına ihanet ettiklerini iddia ediyorlar. Tarihçi El-Atir, Vezir'i, Halife'ye ordudaki askerlerin sayısını azaltmayı salık vermekle, böylece 200 bin kişilik Moğol cengâverine karşı şehri savunmak için geriye sadece 10 bin asker bırakmakla suçluyor. Başka tarihçiler

de, bu saldırıdan önceki Moğol seferini desteklemiş olan Kürtleri bozgunun sorumlusu olarak gösteriyorlar.

Müslümanlar arasındaki efendilik ve hâkimiyet kurma hırslarından kaynaklanan hizip çatışmalarının Bağdat'ı bölüp zayıflattığı su götürmez bir gerçektir. Halife'ye Şiilerin mi, Kürtlerin mi, hatta kendisinin mi ihanet ettiği hâlâ tartışmalıdır, fakat Arap ve Arap-olmayan kaynakların genel bir doğru olarak kabul ettikleri gerçek, Moğol fatih ile mağlup Halife arasındaki ünlü konuşma sırasında huzurda bulunan filozof Nasır el-Din el-Tusi'nin (1274'te ölmüştür) yorumudur.

Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, 'barbar' Hulagû'nun sergilediği siyasal kavrayışın, o çağda dünyanın en ileri ve bilgili âlimleriyle kuşatılmış olma avantajına sahip yenik rakibininkinden kıyaslanmayacak derecede üstün olduğudur. El-Tusi'ye göre:

> Han [Hulagû], Halife'nin oturduğu konağı incelemeye gitti ve evin her tarafını yürüyerek gözden geçirdi. Ardından Halife'nin huzuruna getirilip hediyelerini sunmasını emretti. Halife'nin hükümdara takdim ettiği hediyeler, hemen maiyetindeki kişilerle emirleri, askeri komutanlar ve huzurda bulunan diğer görevliler tarafından kapışılıverdi. Daha sonra Han, Halife'nin önüne altın bir tepsi uzatıp, "Ye!" dedi.
>
> Halife, "Bu yenmez ki," diye karşılık verdi.
>
> "Öyleyse onu niçin yanında tuttun," diye sordu Han, "niçin askerlerine vermedin? Hem niçin bu demir kapılardan ok başları yaptırıp, okçularını nehir kıyısına yerleştirerek benim ve askerlerimin oradan geçmesine engel olmadın?"
>
> Halife'nin cevabı, "Allah'ın isteği böyleymiş," şeklinde oldu.
>
> Hulagû Han da hemen karşılığı yapıştırdı: "Öyleyse senin başına gelecekler de Allah'ın isteği olacak."

Bağdat bu yenilgiden sonra bir daha asla toparlanamadı. Gerçi Moğolların şehirde kalma gibi bir istekleri yoktu. Önlerine çıkanı öldürüp ganimetlerini toplamışlar, ardından yanlarına epeyce yüklü bir hazine ve çok sayıda kadın alarak şehirden çekip gitmişlerdi. Ancak o günden sonra ticaretin merkezi İran'ın Tebriz şehrine kaymış ve bölge ticaretinin başlıca limanı olan Basra'nın yerini Hürmüz almıştı. 1258'den sonra Bağdat'ın kaderi, sellerin ve diğer doğal felaketlerin vurup Moğolların, İranlıların, Osmanlıların ve sonunda (bir monarşi kuran) Britanyalıların hâkimiyetinden kurtulamayan, ayrıca nüfusu giderek azalan bir taşra şehri konumuna düşmek olacaktı. Bölgenin yabancı egemenliğinden kurtulması ise ancak tam yedi yüzyıl sonra, 1958'de (Arap milliyetçiliğinin doruk noktasında) gerçekleşecekti; fiilen her durumda milliyetçiliğin kaynağı haline gelen kurum da orduydu. Peki, bu nasıl olmuştu?

1948'de, zayıf ve bölünmüş (ve çoğunlukla Britanya'nın kontrolündeki) Arap orduları, doğru dürüst bir hazırlık yapmadan İsrail'le savaşa tutuştular. Yenilgi aslında kaçınılmaz değildi, ne var ki Arap devletlerinin siyasal ve askeri önderleri -Siyonist liderlerin kararlılığının tam zıttı bir şekilde- kazanma arzusundan yoksundular. Geri çekilmekte olan Britanya İmparatorluğu'nun silahlandırdığı Siyonistler, kendi yandaşlarını çok iyi örgütleyip eğitmişlerken, Araplar, kendi başlarındaki yozlaşmış seçkinlerin yönetiminde aciz ve silahsız durumdaydılar.

Suudi romancı Abdurrahman Münif, anılarında Amman'da geçen çocukluğunu ve gençlik yıllarını anlatır. Münif'in annesi Iraklıymış, büyükannesi de Bağdat'tan genellikle tuhaf yeni şapkalar ve bir sürü hikâyeyle geri döner-

Abdurrahman Münif

miş. 1941'de Britanya'ya karşı patlak veren isyanın önderlerinin Sir John Glubb tarafından ele geçirilmelerini, daha sonra Bağdat'a getirilip idam edilmelerini, bu Glubb'ın Amman'da yaşadığını ve lejyonerlerinin orayı da yakıp yıkarak harabeye çevirdiğini, 1947-1948'deki Filistin yanlısı gösterilerin vahşi biçimde kanla bastırıldığını, fakat Ürdün nehrinin öbür yakasındaki kurbanlara duyulan sempatinin asla yok edilemediğini hep büyükannesinden dinleyen Münif, okulda hissettiği havayı şu sözlerle anlatıyor:

> Bazen diğer Arap şehirlerinin isimlerini şaşırır, hangisinin adının ne olduğunu hatırlamamız zorlaşırdı, ama öğretmenlerimiz ne zaman Filistin'den beş şehir ismi saymamızı isteseler bütün öğrenciler parmaklarımızı kaldırıp bağırırdık ve birbirine karışan seslerimiz sınıfın içinde yankılanarak çoğalırdı: Kudüs. Yafa. Hayfa. Gazze. Lod. Er-Ramle. Akka. Safed. Ramallah. El-Halil... Filistin hepimizin gözünde, sadece bir ülkenin ve halkın adı olmaktan daha fazla anlam yüklüydü. Zaten her Arabın zihninde Filistin, kuşaklar boyunca birikmiş ve tarihin içinden süzülüp gelmiş anlamlar, semboller ve çağrışımlardan oluşan bir yumaktır.[9]

9) Abdurrahman Münif, *Story of a City: A Childhood in Amman*, Londra, 1996.

Irak askerlerinden oluşan ilk müfreze, güya Filistin'e giderken Amman'a uğradığı zaman, içlerinde (askerler arasında uzaktan bir akrabası olan İsmail'i gören) Münif'in büyükannesinin de bulunduğu insanlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış. Iraklılar önce gönüllerince yiyip içmişler, daha sonra hiçbir karşılık beklemeden evlerde misafir edilmişler. "Şehir halkı, yürüyüş kolundaki askerlerin üstlerine pirinç, buğday ve çiçek yağdırıyordu." Ne var ki bu birliğin arkası gelmeyecekti; takviye birliklerinin subayları, birliklerinin harekete geçmesini son dakikaya kadar ertelemişlerdi. Umut yerini önce endişeye, daha sonra öfkeye bırakırken, bu ihanet İsmail'i derinden sarsmıştı:

"Pezevenkler!" diye bağırıyormuş: "Ahlâksızlar! Haritalarınız ve planlarınızla ne bok yiyecektiniz? Bizi cascavlak ortada bırakıp, 'Emirleri bekleyin,' dediler. Hiçbir şeyden haberimiz yoktu. Saldırıya mı geçmeliydik, savunmada mı kalmalıydık? Siperlere girip kendimizi korumalı mıydık, yoksa cephane olarak neyimiz var neyimiz yoksa olduğumuz yere bırakıp tüymeli miydik?"

Büyükannesi onu yatıştırmaya çalışmış:

"İsmail, kendini salma. Her zaman böyle karışıklıklar olur ve işlerin düzelmesi zaman alır."

"Köpekler gibi öldükten sonra mı yani?"

"Allah esirgesin..."

"Göğüsleri madalyalarla dolu bu alçaklar nereye saklandılar öyleyse? Bize Filistin'i iki günde özgürlüğüne kavuşturacaklarını söylediler."

Diğer cephelerdeki binlerce İsmail'in de aynı hayal kırıklığını yaşadıklarına kuşku yoktu. İlk ateşkesin ilan edildiği 15 Mayıs ile 21 Haziran [1948] arasında şehirler düş-

müş, binlerce insan hayatını kaybetmiş ve yüz binlerce insan da evsiz kalmıştı.

Bu yenilgi baştan sona bütün Arap dünyasının hızla radikalleşmesi sonucunu doğuracaktı. İnsanlara Arap ordularının felaketi niye önleyemediğini anlatmak gereksizdi. Kendi generallerinin Britanya'nın emrine girdiklerini ve Filistin'in cenaze töreninde tabut taşıyıcısı olmaktan başka bir rol oynamaya yüreklerinin yetmediğini biliyorlardı. Üstelik bu görüş sadece çarşıda pazarda birbiriyle karşılaşan sıradan insanların benimsediği bir tutum değildi. Her Arap ülkesinin ordusunda, bu bozgunla derinden aşağılandıklarını hisseden ve gizlice örgütlenmeye başlayan milliyetçi eğilimli genç subaylar vardı; bunlar, felakete yol açan emperyal çıkarlar karşısında boyun eğme alışkanlığını kırıp değiştirmeye kararlıydılar. Özetle, 1950'li yıllarda Mısır'da ve Irak'ta Britanya-yanlısı monarşileri deviren askeri devrimler, 1948 yenilgisinin doğrudan sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Bağdat'ın bombalanmaya başlamasından bir hafta önce, çok geçmeden yeni bir emperyal savaşı daha ateşleyecek olan Parlamentoların Anası'ndan pek uzak olmayan Westminster yakınlarında tamamen tesadüf eseri bir grup Arap arkadaşa rastladım. Onlara rastlamak benim açımdan gerçek bir ferahlama oldu; üstelik kendilerinin farkına varamayacağı bir şeydi bu. BBC televizyonunda Irak konusunda düzenlenen, üzerimde hafiften kapalı yerde kısılıp kalma fobisi yaratan bir tartışmadan yeni çıkmıştım çünkü. Washington'daki stüdyodan dev bir Richard Perle görüntüsü yüzümüze karşı sırıtırken, Britanya Dışişleri Bakanı (yılların deneyimine sahip yaşlı bir sansar) Irak'ı işgal etmenin tek

amacının, orada bir rejim değişikliği gerçekleştirmek değil, sadece silahsızlanmayı sağlamak olduğunda ısrar etmişti. Başka bir köşede, Haşimi ve El-Suud hanedanlarının iki yöneticisi birbirlerine hakaret etmekle meşgullerdi.[10] Tartışmaya katılan benim gibi birkaç kişiyse, araya Anglo-Amerikan düzenlerinin konsensüsüne meydan okuyan birkaç söz sıkıştırırsak kendimizi kârlı sayıyorduk.

İşte, tüm bunlardan sonra sokakta birkaç Arapla karşılaşmak, bir mağaradan çıktıktan sonra tertemiz havayı teneffüs etmek kadar büyük nimetti. Onlarla eli kulağında olan savaştan, savaşın muhtemel etkilerinden, direniş olup olmayacağından konuştuk. Tam karşılaştığım gruptaki bir arkadaşımdan gelen akşam yemeği davetini kabul edip etmemekte kararsızlık geçiriyordum ki, beni evine çağıran dostun kışkırtıcı sesine kulak verdim: "Az önce Nasır'ın eski konuşmalarıyla görüntülerinin olduğu iki video filmi satın aldık." Onun Knightsbridge'deki evine gidip uzun zaman sonra Nasır'ı yeniden izlemek nasıl olacaktı acaba?

Doğrusu, ürkütücü ve heyecan verici bir deneyimdi. Ürkütücüydü, çünkü zamanlaması çok sarsıcıydı. Süveyş Savaşı'ndan hemen hemen yarım yüzyıl sonra, bir başka

10) Ürdün Prensi Hasan, ısrarla İslamiyet'in demokrasiyle bağdaşamayacağını vurguladığında, Britanya'daki Suudi büyükelçisi ve istihbarat servisinin eski başkanı Prens Türki bin Faysal, bu görüşün tam tersinin geçerli olduğunu savunmuş ve izleyicilere, Usame'nin -Batı'nın tam onayı ve desteğiyle- Afganistan'da Ruslara karşı yürütülen savaşta şerefli bir rol oynadığını hatırlatmıştı. Daha sonra Hasan'dan, İskoçya'da başına gelen bir olayın öyküsünü dinledim. Herkese açık bir konferansta şehrin ileri gelenlerinden birisi, konuşmasına uzun bir girizgâh yaptıktan sonra dinleyicilerinden, çok eski bir Arap ailesinden gelen ve son derece akılda kalıcı bir soyadı olan bir prensi -'Prens Hasan bin Ladin'i- selamlamakta kendisine katılmalarını istemişti. Ben bu olayı kahkahalarla dinlerken Hasan devam ediyordu: "Anlaşılan, biz gene en başa döndük, Tarık. Hâlâ bir Arabı öbüründen ayıramıyorlar."

Arap ülkesi, İsrail'in açıkça desteklediği iki emperyalist devlet tarafından işgal edilmek üzereydi. Yalnız bu sefer, Fransa'nın yerini Amerika Birleşik Devletleri almıştı. Heyecan vericiydi, çünkü seyrettiğimiz belgesel filmler, daha çok Nasır'ın Arap sokaklarındaki samimi görüntülerine, halkla kurduğu dostane ilişkilere, 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirildiğini ilan ederek yaşlı Britanya aslanına kafa tutuşuna ("Bırakın emperyalistler kendi öfkelerinde boğulsunlar"), bu karar üzerine sevinçten çılgına dönmüş bir halkın sokaklara dökülüşüne tanıklık eden sahnelere yoğunlaşmaktaydı. Karşımızda, kendisinden sonra gelen bütün hilkat garibelerinden ve gaddar ruhlu yöneticilerden tamamen farklı olarak, bütün zayıf yönlerine rağmen halkının gerçekten sevdiği bir Arap lideri duruyordu. Bütün Arap dünyasının kitlesel gösterilerle ayağa kalkışını hatırlamak hakikaten etkileyiciydi. 1967 yenilgisinden sonra halkın Nasır'ın istifasını kabul etmek istememesi ve öldüğü zaman düzenlenen muhteşem cenaze töreninde arkasından sular seller gibi dökülen gözyaşları, insanların kendi tarihlerinin önemli bir çağının sona erdiğini içgüdüsel biçimde anladıklarının göstergesiydi.

Kasetler bittikten sonra söylenecek fazla laf yoktu. Ne denebilirdi ki? Yine de o salona toplanmış olan bizler, çıt çıkarmadan kendi hayallerimize dalmış bir şekilde dünyanın ne kadar değiştiğine yanıyorduk. 1956'da, Britanya, Fransa ve İsrail güçlerini birleştirip Mısır'ı işgal ettiklerinde, bu olay bütün Arap ulusunu hedef alan önleyici bir saldırı olarak görülmüştü. Süveyş Kanalı geçişlere kapatılmış, Irak ve Suriye'deki petrol boru hatlarıyla pompalama istasyonları havaya uçurulmuştu; Suudilerin, Fransız ya da Bri-

tanya tanklarına ikmal yapılması ihtimalini gözeterek petrol pompalamaya yanaşmaması üzerine, Suudi petrol sahalarından Bahreyn'e yapılan sevkıyat tamamen durdurulmuştu. O zaman da şimdi de emperyal bir petrol istasyonundan farklı işlev görmeyen Kuveyt'te bile petrol tesislerine patlayıcı yerleştirilmişti. Peki, bu sefer ne olacak? Arap devletleri Irak'ı işgal edenleri cezalandırmak için o günlerin eylemleriyle uzaktan dahi olsa benzerlik taşıyan tavırlar alacaklar mı? Ne yazık ki, şimdilerde böyle bir soruyu gündeme getirmek bile gerçekçi görünmüyor.

Arap ulusuna yönelik ikinci önleyici saldırı 1967'de (bu sefer tek başına hareket eden) İsrail'den gelmişti. Bu olay Mısırlı milliyetçileri şaşkınlığa boğdu ve Arap milliyetçiliğine bir daha asla toparlanamayacağı ölçüde okkalı bir darbe indirdi. Cemal Abdül Nasır'ın ölümünden on yıl sonra, onun yerini alan Enver Sedat, kendisini ve devletini Amerikan İmparatorluğu'na düpedüz satmış; ülke içinde neo-liberalizme geçerken, İsrail'i tanımaktan kaçınmamıştı. Sedat bu ihanetinin bedelini kendi kanıyla ödedi. Onu korumakla görevlendirilen kişilerin arasında yer alan İslamcı askerler silahlarını kurusıkı mermiler yerine gerçek mermilerle doldurdular ve bir geçit töreni sırasında onu dünyanın gözü önünde kurşun yağmuruna tutarak öldürdüler. Bu suikast bütün diktatörleri paranoyaklaştırmıştır. Artık böylesi törenlerin öncesinde ve sonrasında görevli askerlerin hepsi büyük bir dikkatle gözetleniyorlar.

Bir başka önleyici vuruş, bu defa doğrudan gerçekleştirilerek Irak'ın işgal edilmesiyle sonuçlandı. Yapılan plan

Irak'a piyasa-fundamentalisti bir rejim getirmek ve 'üç ay içinde' İsrail'in tanınmasını sağlamaktı, ancak Iraklıların çoğunun işgalcilerle işbirliği yapmaması bu niyetlerin hayata geçirilmesini erteletmiş bulunuyor. Önümüzdeki beş yılda Irak'taki gelişmeler ne yönde seyrederse seyretsin, içinde bulunduğumuz yüzyıla bu işgalin sonucu damgasını vuracak. 1928'de, Britanya işgali sırasında, Iraklı şair Cemil Sıtkı ez-Zahavi, yurttaşlarından bir kısmının içine düştüğü pasiflikten, özellikle de atalet zehrine bulanmış kadercilikten öfkeye dönmüş bir ruh haliyle, Iraklıların direnişin önünde engel oluşturan herşeye meydan okumalarını istemişti: *"Öfkeyle karşı çıkın eski geleneklere/Hatta gerekiyorsa alınyazınıza."*

Bugünse Ez-Zahavi'nin mirasını devralmış olan Sadi Yusuf ve Muzaffer el-Nevab gibi şairler, kendi ülkelerini uzaktan seyredip üzülüyorlar. Acaba ne düşünüyorlar? 2003'teki savaşın arifesinde, Anglo-Amerikan gücünün politikacılarıyla onların dümen suyuna giden gazeteciler savaş-karşıtı muhalefeti bir dizi yalan bombardımanıyla boğmakla meşgulken, kılı kırk yararak seçilmiş bir vatan hainleri güruhu da Londra'da bir otelde Irak'ın 'kurtuluş'tan sonraki geleceğini tartışmak üzere bir araya gelmiş, toplantı yapıyorlardı. İşte, şairin zihnine yer etmiş 'çakal düğünü' imgesinin canlı örneğini temsil eden bir toplantıydı bu.

Güney Irak'ta gündüz sıcağının boğucu etkisinden kurtulmak isteyen köylüler, yaz geceleri genellikle açık havada, güzelliğiyle seyrine doyum olmaz bir gökyüzünün altında uyurlar. Bazen gürültücü bir çakal sürüsü köylülerin huzurunu kaçırır. Sürüdeki çakallardan bazıları çiftleşir-

ken, bazıları sinirli hırlamalarla sıranın kendilerine gelmesini beklerler; bu arada birkaç tanesi de dişlerini birbirlerinin enselerine geçirerek dalaşmaya başlamışlardır bile. Çakalların ulumaları birkaç saat sonra bir kreşendoya dönüşürken, gürültü ve leş kokuları iyice dayanılmaz hale gelir. Sonra, hayvanlar ansızın çekip giderler. Bir dahaki sefer başka bir yerde toplanacaklardır; ama nerede ve ne zaman yeniden bir araya gelirlerse gelsinler, köylüler uzun bir süre, tiksinip huzurları kaçmış bir ruh haliyle 'çakal düğünü'yle bölünen gecelerini hatırlarlar.

Sadi Yusuf da Şam'da sürgünde bulunan şair arkadaşına ithaf ettiği yeni bir şiir yazmış ve şiirin adını "Çakal Düğünü" koymuştu:[11]

Ah, Muzaffer el-Nevab,
Benim kadim yoldaşım,
Çakalların düğününde ne yapacağız?

Hatırlarsın o günleri:
akşam serinliğinde
sazlardan bir çatının altında
Halis yünle doldurulmuş yumuşak minderlerde
keyifle çay yudumlardık (tadına asla varamadığım bir çay)
dostlar arasında...
Gece, gündüzlerimiz gibi usul usul çökerdi,
hurma ağaçlarının kararan krallığının altında
kalpten yükselen dumanlar sarılırken yayılırdı tatlı bir koku
sanki evren yeni yaratılmış gibi.

11) Sadi Yusuf'un kitabı için yapılan bu çeviriden dolayı Hafız Heyr ve Sarah Maguire'ye yürekten teşekkür ediyorum. Şiir arzu edilen etkiyi yaptı. Birçok Iraklı, işgal-yanlısı bu toplantıdan şimdi 'çakal düğünü' olarak söz ediyor.

Derken bir cayırtı kopardı,
uzun otlar ve hurma ağaçları arasında –
işte, bir çakal düğünü daha!

Ah, Muzaffer el-Nevab
bugün dün değil
(bir çocuğun rüyası gibi çabucak kayboluyor gerçek)
gerçek şu ki, bu sefer onların düğünündeyiz,
evet, çakal düğününün
davetiyesini okudunuz:

Dahna'dan[12] elimiz boş geçsek de zar zor
Dareen'den[13] altın dolu cüzdanlarımızla ayrılırız
'Şehir halkı kendi kutlamalarına dalmışken
Haydi Zureyk[14], soyup soğana çevir onları,
bir tilki kadar atik!

Ah, Muzaffer el-Nevab,
gel bir anlaşma yapalım:
Ben senin yerine geçeyim
(Şam o gizli otelden çok uzakta...)
Çakalların yüzlerine tüküreyim
Tüküreyim listelerine,
Bildireyim ki biz Irak halkıyız –
biz bu ülkenin antik ağaçları,
gururluyuz alçakgönüllü sazdan çatıların altında.

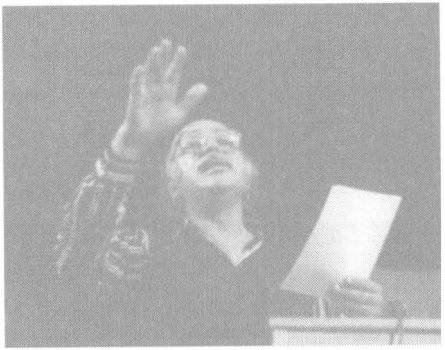
12, 13, 14) Burada İslamiyet-öncesi metinlere, genellikle Arapça gramer kitaplarına gönderme yapılmaktadır.

Çakal Düğünü, Bağdat, 13 Temmuz 2003

Siberuzay devrimi, bu şiiri, son noktası konduktan birkaç dakika sonra Bağdat'a ve Basra'ya ulaştırıp Irak'ın her köşesine yaydı. Yukarıdaki dizeleri okuyan birçok insan onaylayarak başlarını salladılar. Şair onları, onlar da şairi anlamışlardı. Şiirle boy ölçüşebilecek yetenekte olmayan çakallar, öfkeden kudurmuş bir halde şaire nefret kustular. Çok geçmeden, garezleri açık bir linç hareketine dönüştü. Sadi Yusuf, *Daily Jackal* ve *Liberated Jackal News* ile kendilerini orada yaşayanlara sevdirerek değil ama, işgalci orduların omuzları üstünde yükselip, onların 'haklı egemenler'

Muzaffer el-Nevab

olduklarını bağırarak Irak'a empoze etmek isteyenlerin çıkardığı diğer çakal basınının sayfalarında sürekli suçlanarak hedef gösterilmeye başlandı. Hatta birkaç lanetli çakal (her gün internetten tehdit mesajları gönderip isimsiz telefonlar ederek) şairi evinde taciz etmekten bile çekinmediler. Sadi Yusuf'un Şam'daki kadim yoldaşı aleyhinde de iğrenç bir kampanya tezgâhlanmaktaydı.

Çakallardan biri, Muzaffer el-Nevab'ın, ailesi aslında Hindistan, Keşmir kökenli olduğu için gerçek bir Iraklı olmadığını iddia etmekteydi. Şimdi burada el-Nevab'ın atalarının ilk etapta Hindistan'a nereden gittiklerini araştırma zahmetine girmeyelim. Hatta, inançları yüzünden uğradığı işkencelerden ve hapishanelerde geçirdiği yıllardan da bahsetmeyelim. Fakat unutmayalım ki, Muzaffer el-Nevab, ele geçmeden önce onu yakalamaya çalışanlarla bir kaplan gibi dövüşmüştü. Oysa, 'gerçek' Iraklıların, yani çakalların, Irak adına konuşabilecekleri iddialarının meşruiyeti, yeni bir emperyalist işgale açıkça methiyeler düzmelerinden gelmektedir. Ancak çakalların El-Nevab gibi insanlara duyduğu öfkenin aydınlatıcı bir yönünün bulunduğunu da unutmamak gerekir. Arap dünyasında şiirin hâlâ sahip olduğu gücün en çıplak haliyle

dosta düşmana sergilenmesini onlardan başka daha iyi kim sağlayabilirdi? Savaş hazırlıklarını ve ülkesinin yeniden sömürgeleştirilmesi planlarını Şam'dan izleyen Muzaffer el-Nevab, 2003 yılının Mart ayında oturaklı bir uyarı şiiri ve işgalcilerin generaline hitaben bir mektup kaleme almıştı:[15]

Bağışlar mıydın linç etmeye bayılan bir ayaktakımını
senin katılaşmış cesedini çekip aldılar diye
darağacından aşağı?
Ve asla güvenme bir özgürlük savaşçısına
kolsuz olarak çıkınca karşına –
İnan bana, o krematoryumda yandım ben.
Gerçek şu ki, ancak topların kadar büyüksün.
Çatal bıçak sallayan kalabalıklar
Düşünürken sadece kendi midelerini.
Ey benim kendi vatanına âşık insanlarım,
ben kapılarımıza üşüşen barbarlardan korkmuyorum.
Hayır, korkmuyorum içimizdeki düşmanlardan:
Tiranlık'tan, Otokrasi'den, Diktatörlük'ten.

**

General Tommy Franks'e Erken Bir Mektup,

Sayın General,

İlk önce, bütün dürüstlüğümle, televizyonda aktarıldığı kadarıyla sizinle ilgili haberleri yakından takip ettiğimi belirtmek isterim: Size yakın rütbeli askerlerinizi, ailenizi, başkanınızı, vb... Tarih'e (farklı bir açıdan) baktığımda, Suriye'de Timurlenk'in gazabına uğramış bir şehri kurtaran atalarımdan birinin yerinde olmak istediğimi görüyorum.

15) Elinizdeki kitapta yer alması için Sarah Maguire ve Hafız Heyr tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir.

Bağdat'a gireceksiniz, sayın general, tıpkı sizden önce girenler gibi: Bir fatih olarak...

Fakat sizde bir zamanlar fethedilmiş bir ulustan geldiğiniz için biliyorsunuz ki, uluslar fethedilemez.

Egemenler yenilgiye uğratılabilir. Bağdat'ta da bizim hükümdarımız ilk defa yenilecektir. Fakat ben bu durumdan memnunum, çünkü bu embesil, otuz yılı aşkın bir süre beni kendi ülkemin havasını solumaktan mahrum bıraktı.

Siz Julius Sezar'ı sevmezsiniz: Dersiniz ki, o bir generaldi, fakat uzun konuşmalar yapıyordu ve bu yüzden öldürüldü.

Bense şairim, onun için kısa keseceğim.

Bağdat'a gireceksiniz, sayın general; yalnız bir noktayı aklınızda tutun: Hazreti Ömer (Hz. Muhammed'den sonraki ikinci halife) Irak'a gönderdiği komutanına neyi öğütlüyordu dersiniz?

O, tek bir ağacı bile yerinden sökmeyin, demişti.

Oysa bugünkü manzara bundan çok farklı: Sizin, Iraklıların ülkelerine geri dönme yolunu kesmek istediğiniz söyleniyor. Iraklı ajanlarınızın hazırladığı ve yaklaşık 2 bin Iraklı muhalifi kapsayan bir listeyle, işgalinizin zora girebileceği bahanesiyle vatansever Iraklıların yurtlarına geri dönmelerini yasakladığınız yönünde söylentiler var.

Bana soracak olursanız, ben bu türde bir söylentiyi öylesine geçiştiremem.

'El-Mutamar' (bir Amerikan vergi mükellefi tarafından finanse edilip Londra'da basılan bir Arapça haftalık gazete), geçenlerde, benim -şair Sadi Yusuf'un- Irak'ın 'kurtuluş'undan sonra ülkeye geri dönme hakkımın tanınmaması gerektiğini belirten bir mektuba yer verdi.

Sizden,

Ve çiçeği burnunda Genel Valimiz Coni Ebu-Zeyd'den,

İşgal koşullarında insan haklarına saygı göstermenizi,

İstirham ediyorum.

Sadi Yusuf (Mezopotamyalı Şair)

(Londra, 1 Mart 2003,

İngilizce olarak yazılmıştır)

Bu arada, bir başka çakal düğünü de Temmuz 2003'te, işgal altındaki Bağdat'ta yapılıyordu. ABD'nin atadığı ve her cins çakaldan oluşan 'Irak Yönetim Konseyi', o toplantıda hazır bulunan basın mensuplarına tanıtılmıştı. Konseyde Irak Komünist Partisi'nin (*Iraq Communist Party –ICP)* de yer alması şaşırtıcı değildi. Çünkü bu partinin liderleri İşgal'den beri Genel Vali Bremer'la aralıksız görüşme halindeydiler. Doğu Avrupa'daki benzerlerinden farklı olarak Irak Komünist Partisi kendi adını değiştirmezken, eski Polonya veya Bulgaristan komünist partilerininkinden farksız bir şekilde izlediği politika, Bağdat duvarlarına yazılan grafitilere esin kaynağı olacak derecede değişmişti: *ICP = Iraq Collaborators Party.**

Yine de, 'Yönetim Konseyi'nde kıdemli Iraklı politikacı Adnan Paçacı'nın bulunması bir siyasal taklayı temsil etmekteydi. Savaştan hemen önce Pachachi, 3 Mart 2003 tarihli *Financial Times*'da Irak milliyetçiliğinin hâlâ etkili bir güç olduğunu açıkça ilan etmişti:

> Benim Saddam-sonrası dönemdeki düzenlemelerde önde gelen bir rol oynama önerilerini reddetmemin nedeni budur... Bana yapılan önerileri aslında üç nedenle geri çevirdim. Birincisi, böyle bir grubun meşruluğu, daha doğrusu temsil yeteneği konusunda ciddi kuşku duyuyorum. İkincisi, böyle bir grubun oluşturacağı herhangi bir organ, geçiş döneminde icra yetkisine sahip olmayacak, sadece tavsiye niteliğinde kararlar alabilecektir. ABD'nin askeri yönetimine bağlı bir danışma organı ülkeye fayda getirmez, ayrıca kabul edilemez bir şeydir. Üçüncüsü, benim bu grubun yapısı ve üyeleri konusunda çekincelerim var.

*) Irak İşbirlikçiler Partisi. (ç.n.)

Onun aklında bu şüphelerin hepsi dört ay sonra nedense ortadan kalkmıştı, ancak itiraz ettiği noktalar başkaları için geçerliliğini koruyordu. 'Yönetim Konseyi' istikrarlı bir organ değildir ve direnişin boyutları artmaya devam ederse, konsey üyelerini yeniden düşünmeye zorlayarak, paramparça olup dağılabilir. Irak makilerinin* amacı her gün işgal güçlerini hedef almaktır ve bu konuda epeyce başarılı gözüküyorlar. ABD askerlerinin yerini BM'nin paralı askerlerinin alması, bu durumda herhangi bir düzelme sağlayamaz. Çakallar ve efendileri son kertede bozguna uğramaktan kurtulamayacaklardır.

*) İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'da Rezistans hareketinde yer alıp işgalci Nazilere direnenlere verilen ad. (ç.n.)

Üçüncü Bölüm

Haraççılar Oligarşisi

Britanya İmparatorluğu, 1904'te Emperyal Savunma Komitesi kurulmasını öngören raporda yer alan bir cümleyle kendisini çok doğru biçimde tanımlamıştı: "Britanya İmparatorluğu, üstünlüğünü göstermiş bir büyük donanma gücü, Hint ülkesinin egemeni ve sömürgeler ağı olan bir devlettir."[16]

Hindistan'ın bu tanımda yer alması bir yorum hatası değildir. Hindistan alt-kıtasının sağladığı insan ve malzeme

16) Akt. Elizabeth Monroe, *Britain's in the Middle East: 1914-1956*, Londra, 1963. Bu kitap, Oxford'da uluslararası ilişkiler dersinde okunması gereken metinlerden biriydi. Zamanında Avrupa'nın klasik bir liberal savunusu olarak herkesin burun kıvırdığı bu kitabı kırk yıl sonra yeniden okumak bende aynı tepkileri uyandırmaktadır, ancak şu günlerdeki post-post-sömürgeci dönemde sakin bir kafayla okunduğunda, şimdi sunulan emperyalizm ile geçmişteki emperyalizm arasındaki sürekliliklere, kopuşlara ve zıtlıklara ışık tutacağı söylenebilir.

miktarı dünya çapındaki sömürge hegemonyasının can alıcı direklerinden birini oluşturmaktaydı. Kölelik dönemi sonrasının yoksul Hint köylüleri, çeşitli vaatlerle yerlerini yurtlarını terk edip gitmeye teşvik edilmişler, azimle ve her türlü zorluğa göğüs gererek okyanusları aşmışlar ve Trinidad ile Guyana plantasyonlarında çalışmaya koyulmuşlardı. Doğu ve Güney Afrika'nın yönetimine yardımcı olmaları amacıyla o ülkelere her kademede memur gönderilmişti; Çin'deki Boxer isyanıyla başka yerlerde meydana gelen karışıklıkları bastırmak için Sihler ve Gurkalar kullanılmıştı. Daha sonra, gerek 20. yüzyılın başındaki iki dünya savaşında, gerekse iki savaş arasındaki dönemde Arap dünyasının sömürgeleştirilmesinde Hindistan'dan devşirilen birlikler yine bir hayli işe yaradılar. O zamanlarda emperyal seferlerde çıkarma yapılacak sahillerin ele geçirilmesi gambotlarla (deniz üstünlüğü) Gurkaları gerektirmekteydi.

1917'de Britanya, Hindistan'dan toplanmış sömürge askerlerinin yardımıyla Kudüs'ü ve Bağdat'ı ele geçirerek uzunca bir geçmişi olan, yüzyıllardan beri bölgedeki denetimini elden bırakmayan Osmanlıların egemenliğine son vermişti. Osmanlılar, İstanbul'daki imparatorluk hazinesine düzenli olarak vergi ödenmesi koşuluyla, birçok bölgenin fiilen özerk kalmasına izin veriyorlardı ve Osmanlı İmparatorluğu, yaşı ve tecrübesi itibariyle, modern Avrupalı rakiplerinden çok daha esnekti. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalsaydı acaba sonuçta ortaya daha değişik bir tablo çıkar mıydı? Belki çıkmazdı, ancak İstanbul -Tokyo gibi- Londra ve Paris'in yanında onlarla omuz omuza aktif bir savaşa girseydi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki tablonun kesinlikle çok daha karmaşık bir

hal alacağını söyleyebiliriz. Bir kere, yeni kurulan devletlerin sınırları çok farklı şekillerde çizilebilirdi; ayrıca, bölgede Britanya ordusunun fiili varlığı bulunmasaydı, Balfour Deklarasyonu kesinlikle aynı basitlikte hayata geçirilemezdi.

Osmanlıların Arap dünyasına egemen olmaları 16. yüzyılda başlamış; Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlerin ele geçirilip Şam, Bağdat, Trablus ve Cezayir gibi önemli ticaret merkezlerinin İmparatorluğun parçası haline getirilmesini takiben, top, tüfek gibi ateşli silahlara sahip Türk birliklerinin Mısır'ın Memlûk Sultanı'nın kötü donanımlı ve kötü idare edilen ordusu karşısında parlak bir zafer kazanmasıyla tamamlanmıştı. Bu seferlerde ilk taraf değiştirenler vaizlerle din adamları oluyorlar ve bu insanlar hemen yeni düzene sadakatlerini bildiriyorlardı. Şehrin düşmesinden sonraki hafta, Kahire'nin bütün camilerindeki Cuma namazları imamların şu sözleriyle başlamıştı:

> Yüce Allahım! Yedi düvelin ve iki deryanın hâkimi, iki ordunun fatihi, iki Irak'ın mutlak hükümdarı, iki mukaddes şehrin halifesi, rahmetli padişahın oğlu muzaffer Sultan Selim Han hazretlerini koru. Yüce Allahım, inayetini ondan esirgeme, ona şanlı zaferler ihsan eyle.

Osmanlı egemenliğinin kabul görmesinin çeşitli sebepleri vardı. Herşeyden önce, Osmanlı İmparatorluğu, başında halifenin bulunduğu Müslüman bir devletti ve bu halife, Şii İran'ı istisna sayarsak, bütün İslam âleminde tanınan bir dinsel otoriteye sahipti. Müslümanların çoğunun gözünde, dünyevi ve manevi otoriteyi tek bir merkezde toplayan ve tarihlerinde en geniş topraklara yayılmanın kıvancını yaşatan bir güçtü bu. İslam dini, çıkışından kısa bir süre sonra Anadolu beylikleri-

ne yayılmıştı. Romalılar pek çok şeyi nasıl Yunanlılardan öğrenip kapmışlarsa, Türk hakanlar da Arap ilmi, kültürü ve geleneklerinden bilim, din ve alfabeyi kapmışlardı. Yeni imparatorluğun temelleri bu taşlarla örülürken, bu temelin üstünde inşa edilen bina da şöyle bir bileşimin ifadesiydi: Fars sanatı, şiiri ve mutlak monarşizmi; Bizans'ın askeri ve sivil idare yöntemleri; asimilasyonu kolaylaştırıp besleyen göçebe cömertliği ve konukseverliği. Zaman geçtikçe devlet adamlığı, mimarlık ve edebiyat alanlarında da bu bileşimin bereketli sonuçlar verdiği ortaya çıkacaktı.

Tüm bu kavramların toplamı (yani, Osmanlılık), Arap dünyasını oluşturan bütün bölge ve şehirlerde yaşayan insanların ortak mirası haline gelmişti. Halife-Sultan, İstanbul'daki hazineye vergi akışı kesilmediği sürece hiçbir bölgede tam bir denetim kurma ihtiyacı duymuyordu. Sonuçta, daha yetenekli valiler göreli bir özerklik kazanıyor ve bu özerkliğin sağladığı hareket alanı sayesinde imparatorluktan tam bir kopuşu akıllarına bile getirmiyorlardı. Sadece 1831'de, İstanbul'dan atanmış olan vali, makamını kendi yerine atanan kişiye devretmeyi reddettiğinde Osmanlı ordusu Bağdat, Basra ve Musul'u yeniden ele geçirmek zorunda kalmıştı. Bu olayı takip eden onyıllarda, yüzyıllardan beri uygulanagelen devlet mülkiyetinden vazgeçilip, tek tek mülk sahiplerinin ortaya çıkmasına izin verilecek şekilde çeşitli idari düzenlemeler ve toprak reformları hayata geçirildi. Reformlar, yeni bir toprakbeyi-şeyh sınıfı (genellikle aşiret reislerinden oluşuyordu) ve yeni bir toplumsal güç tabanı yaratırken, bir yüzyıl sonra Britanya'nın kendi denetimini kurup muhafaza etmesini sağlayan vasıta da bu model olacaktı. Siyasal açıdan bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu içinde reformist akımların ortaya çıkışı, İstanbul'da

bir meclisin toplanması ve İran'da 1906'da gerçekleşen Anayasa Devrimi, Arapların da umutlarını güçlendiren bir birleşik etki yapıyordu. Araplar Osmanlı parlamentosunda temsil hakkına sahiplerdi, fakat Arapça'ya Türkçe'yle eşit statü verilmesi ve katılım imkânlarının daha geniş olduğu yerel meclislerin kurulması talepleri gün geçtikçe daha fazla işitilmekteydi. Daha önceki yüzyıllarda Osmanlıların tipik gevşekliği sebebiyle, bu türde her girişime hoşgörüyle yaklaşılmışken, İstanbul'daki reformcu rejim güçlü bir Türk milliyetçiliğiyle besleniyordu ve bu yüzden kendisinin oluşturduğu modelin İmparatorluğun dağılmasına yol açabileceğinden korkmaktaydı; nitekim, adem-i merkezileşmeden vazgeçmeye karar vermek de kesinlikle bu sürecin sonucuydu. Bu gelişmelerin akabinde, imparatorluğun hüsrana uğramış kesimleri gizlice örgütlenmeye koyulmuşlardı. Bağdat ve Basra'da ilk gizli dernekleri kuranlar Osmanlı ordusundaki Arap subaylardı. Tabii bu örgütlenme çalışmalarında, İstanbul'da artık iktidara gelmiş olan Jön Türklerin pratikte sınanmış modelini takip etmekteydiler.

19. yüzyılın sonlarına doğru, rakip Britanya İmparatorluğu, Arap Doğu'da Osmanlı-karşıtı akımların ortaya çıkışını teşvik etme politikası güdüyordu. Yeni muhalefetin bir kısmı milliyetçi içerikteydi, fakat aşiret reislerinin çoğunun aslında katıksız oportünistler olduklarını da gözden kaçırmamak gerekiyordu. İmparatorluklar arasındaki rekabet, nakit para ve silah karşılığında kolayca saf değiştirmeye teşne olan ailelerle aşiretlerin hedef alınmasını doğurmuştu. Sözgelimi, Filistin ve Mısır'da görev yapan Lord Kitchener, nicedir Mekke ve Medine'nin bekçileri olan Haşimi ailesiyle ilk temasları kurmuş, fakat İngiliz-Türk ilişkilerine zarar verme endişesiyle herhangi bir taahhütte bulunmamıştı. Bi-

rinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden bir ay sonra da Kitchener, Savaş Bakanı yetkisiyle Mekke Şerifi ve oğlu Abdullah'a elle yazılmış olan ünlü mektubu gönderecekti. Eğer Almanya Kayzeri Türkiye'yi savaşa sürüklemeyi başarırsa, onların kimden yana saf tutacaklarını merak ediyordu. Kitchener daha sonra, emperyal devletlere özgü bir yalancılıkla aşağıdaki teklifi yapmıştı:

> Şimdiye kadar biz İslamiyet'i, Türklerin şahsında savunduk ve dostluğumuzu onlar aracılığıyla gösterdik. Bundan böyle aynı desteği soylu Araplarla sürdüreceğiz. Arap ırkından bir hükümdarın Mekke veya Medine'de halifeliği üstlenmesi mümkündür; şu anda yaşamakta olduğumuz bütün kötü gelişmeler karşısında Tanrı'nın yardımıyla böyle bir adım atmak oldukça hayırlı sonuçlar verebilir. Ekselansları, halkına ve dünyanın diğer ülkelerindeki müritlerine, Arapların özgürlüğünün yaklaştığını ve Arabistan üzerinde bir güneşin doğmak üzere olduğunu bildirmekle hayırlı bir iş yapmış olacaktır.[17]

Kitchener'ın ömrü, zaferinin tadını çıkarmaya yetmedi. Bir süre sonra da öldü; zaten toprak çekiyordu onu. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın zaferleriyle yenilgileri, bir imparatorluğun bölgeden ayrılıp bir başka imparatorluğun gelişinin köprüsü olacaktı. Osmanlı askerleri batıdaki topraklarının yolunu tutarlarken, onların yerini doğuya doğru yürüyen Britanya ve Fransız askerleri alıyordu. Savaş ganimetlerini paylaşmayı öngören Anglo-Fransız (Sykes-Picot) anlaşmasıyla Arap Doğu'nun parçalanması, emekleme döneminde olan milliyetçi akımların serpilip gelişmesine sa-

17) Monroe, *a.g.y.*, s. 27.

hici bir itki yaratarak, yeni devletlerin kurulması ve yeni sınırların çizilmesiyle noktalanmıştı. Britanyalılar, hem milliyetçiliğin hem de -Gertrude Bell'in sözleriyle- "Avrupa'dan sızmakta olan sendikalist ve sosyalist fikirler"in[18] karşısına bir koruyucu set olarak Haşimi ve el-Suud hanedanlarını dikeceklerdi.

Gertrude Bell, yeni Irak devletinin sınırlarını şöyle çiziyordu: Üçü de Osmanlı vilayeti olan Bağdat, Basra ve Musul'un, sanki göz kararıyla birbirine iliştirildiği bir oluşum. Musul, üzerinde anlaşmaya varılmış mütareke şartlarının düpedüz ihlal edilmesi sonucunda Türkiye'den koparılmıştı. Lord Curzon, Türklerin protestolarını, galiplerin ayrıcalığı olan en küstahça hakaretlerle kulak arkası etmiş, fakat yeni devletin yönetimi konusunda bakanlıklar arasında başgösteren tartışmalara da bir çözüm getirememişti. Mısır'da ise Britanyalılar, Hindistan bağlantısı açısından hayati bir önem taşıyan Süveyş Kanalı üzerindeki tekellerini korumak amacıyla 'Kral'ın Protektorası'nın muhafaza edilmesi'ni tercih etmişlerdi. Mezopotamya şaşkınlık içindeydi. Milletler Cemiyeti mandası altında Britanya'nın bu devleti nasıl yönetmesi gerektiği belirtilmemişti. Britanya-Hint hükümeti, yeni devletin tıpkı Hindistan gibi idare edilmesini istiyor, hatta açıkça, Delhi'nin vesayeti altında kalmasını tercih ediyordu. Fiili ka-

18) Gertrude Bell, İmparatorluk adına görev yapan son derece akıllı bir idareciydi. Onunla ilgili olarak yakın zamanlarda çıkan zekice bir değerlendirmede ("Miss Bell's Lines in the Sand", *Guardian*, 12 Mart 2003) James Buchan şöyle yazmıştır: "Bell, babasıyla üvey annesine yazdığı ve geçen yüzyılın en harika yazışmalarından birini temsil eden mektuplarda, hem Harvey and Nichols adlı dükkândan ısmarladığı pamuklu kumaştan son moda elbiseleri, hem de dişleri yeni yeni çıkmakta olan Britanya hava kuvvetlerinin dönek Irak Arapları ve Kürtleri üzerinde nasıl denendiğini anlatır." Hardal gazı gibi kimyasal silahlar da ilk defa bu bölgede kullanılmıştı.

rarların alındığı komiteye başkanlık eden Curzon ise -onları şaşkınlık içinde bırakarak- bu projeyi veto etmiş ve ağırlığını, Gertrude Bell'in Arap paravanının arkasında Britanya'nın tam denetimini öngören planından yana koymuştu. Egemenliğin daha incelikli bir yolla sağlanmasını gerektiren bu yöntem ayrıca daha elverişliydi. Üç Osmanlı vilayetini ele geçirmiş olan Mezopotamya Müdahale Gücü, Hintli askerlerden oluşmaktaydı. Fakat Hindistan'daki karışıklıkların gün geçtikçe yoğunlaşması, emperyal egemenliğin yeniden tesis edilmesi amacıyla bu birliklerin vaktinden önce kendi ülkelerine gönderilmesini zorunlu kılmıştı. Eğer çok büyük bir dikkatle beslenip desteklenir ve korunursa, Arap hanedanlıkları zamanı gelince pekâlâ yeni emperyal ganimetlerin güvenilir bekçileri konumuna yükselebilirlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu çözülüp dağılmaya yüz tutarken, Mezopotamya'daki gizli dernekler de faaliyetlerini giderek daha açık bir biçimde göstermeye başlamakta, hatta kısa sürede hiziplere ayrılarak bölünmekteydiler. Bu derneklerin içinde yer alan oportünistler yaltaklanarak Halife Curzon'un etteklerinin ucunda dolanıyorlar ve becerikli oportünistler oldukları için de, kim ilk saf değiştirirse büyük ödülün onun payına düşeceğini pekâlâ biliyorlardı. Aklıyla doğru adım atmasını bilen bu kişilerden biri, eskiden Osmanlı ordusunda subay olan Nuri el-Said'di. Ama içlerinde yerel eşraftan, aşiret reislerinden ve din büyüklerinden açıkgöz insanların bulunduğu başka kesimler daha ihtiyatlıydılar. Onlar, yeni İmparatorluğun mağlup olmuş Osmanlılardan çok daha kötü bir yönetim uygulayacaklarını hissediyorlardı ve nitekim bu sezgilerinde haksız çıkmayacaklardı.

Tarih, Kitchener'ın teklifini kabul edip T.E. Lawrence ve General Allenby'la seve seve işbirliğine giren Nuri el-Sa-

id'den ve Mekke Şerifi Hüseyin ailesinden yana çıkmış görünüyordu. Bu hizmetinin karşılığında Hüseyin'e Yarımada'daki Hicaz'ın sultanlığı vaat edilirken, oğlu Faysal'ın gözleri de büyük Suriye'nin hâkimi olma teklifiyle kamaşmıştı. Beyaz adamlar çatallı bir dille konuşuyorlardı. H.S. Philby, yarımadayı daha önce, Britanya'nın uzun yıllar para ve silahla beslediği El-Suud ailesine vermeyi taahhüt etmişti. 1924'te bu ailenin lideri İbn-i Suud iyice sabırsızlaşmıştı. Nitekim çok geçmeden Şerif Hüseyin'e saldırıp onu bozguna uğratacaktı. Haşimi hanedanının reisi, Kutsal Şehirler'in bekçiliğini bırakmak ve Hicaz'dan ayrılmak zorunda kaldı, arkasından da 1931'de sürgünde öldü. Ayrıca belirtmek gerekir ki, iki aşiret arasındaki rekabetin şiddeti bugün bile azalmış değildir.

Şerif Hüseyin'in oğullarından ikisine daha sonra iki hükümdarlık verildiyse de, bu bölgeler onların göz diktikleri yerde değildi. 1919'da Faysal, Bedevi süvarilerle Şam'a ulaşmış, ancak ertesi yıl Fransız askerlerince sessiz sedasız tahttan indirilmişti. Fransızlar sömürge alanlarında kendi modellerini dayatmayı tercih ediyorlardı ve bu modeller içinde monarşiye yer yoktu. Artık Faysal tahtsızdı. Gertrude Bell'in sahneye girmesinin zamanıydı. Hem Bell hem de amiri Sir Percy Cox, kurdukları yeni ülkenin bir krala ihtiyaç duyduğunun farkındaydılar. Bakanlıklar arasında yürütülen uzun müzakereler sonucunda bu projenin onaylanmasına karar verildi. Haşimiler onlara tamamen sadık kaldıkları halde, ortaya çıkan manzaradan dolayı kendilerini incinmiş hissediyorlardı ve onlara yatıştırıcı bir rüşvet gerekliydi. Bunun üzerine, Abdullah Ürdün Kralı yapılırken, Bell de birbiri ardına tezgâhladığı entrikalarla, yeni saray çevresinin en güvenilir emperyal ajanı ve baş danışmanla-

rından Cafer el-Askeri'yle birlikte Emir Faysal'ı yeni kurulan Irak tahtına oturtmayı hedefliyordu. Güvenilmez insanlarla dolu bir dünyada el-Askeri gibilerine ender rastlanırdı. Gertrude Bell daha sonra, "Bir daha asla sıfırdan kral yaratmaya kalkışmam; çok büyük dert," diye yakınacaktı, emperyal kendini beğenmişliğin suyunu çıkarırcasına. Oysa fiili kararı, 1921'de, Kahire'de bütün küçük pürüzleri ve anlaşmazlıkları gidermeyi amaçlayan bir konferans düzenlemiş olan Sömürgeler Bakanı Winston Churchill almıştı.

Bununla birlikte, Faysal'ın kendilerine hileyle kabul ettirildiğinin farkında olan Iraklılar, gerçekten mağdur olan tek taraftı. İlk başlarda Britanyalıların gelişini sevinçle karşılayan Kürtler, gerçek özerklik talepleri görmezlikten gelininceye yeni efendilerinden soğumuşlar ve bu tutumlarını 1919-1920'de Süleymaniye'de Britanya-karşıtı bir isyan çıkararak pratiğe de yansıtmışlardı. İsyandan sonra liderleri Mahmud Barzani ele geçirilip önce ölüm cezasına çarptırılacak, daha sonra (bazı Kürtlerin cehennemden farksız bir yer olarak gördükleri) Kuveyt'e sürgüne gönderilecekti. Tabii Britanya 1922'de Barzani'ye tekrar ihtiyaç duyunca, sürgün cezasının daha yerinde bir karar olduğu anlaşıldı.

Kürt isyanı, kara birlikleriyle hava gücünün bir arada kullanılması sonucunda ezilmişti. Aynı dönemde Arap liderler isyan bayrağını yükseltmezken, onlar arasında sadece Seyyid Talib el-Nakib sömürgecilere duyduğu öfkeyi saklamıyor ve Faysal'ı, üstüne vazife olmadığı halde başkasının işine burnunu sokmakla suçluyordu. Britanyalılar bu durumda çareyi Seyyid'i ülkeden sürmekte bulacaklardı. Ancak güneyde yaşayan halkın ruh hali de aynı derecede düşmancaydı. Haziran 1920'de, Rumeyse'nin yerel liderlerin-

den birinin Britanyalı yetkililere vergi vermeyi reddettiği gerekçesiyle tutuklanması yeni bir başkaldırının kıvılcımını çaktı. Olayı içlerine sindiremeyen bir grup kızgın silahlı adam hapishaneyi bastılar, liderlerini kurtardılar ve bölgeye takviye güçlerin sevk edilmesini önlemek amacıyla civardaki bütün köprüleri ve demiryolu hatlarını yıkıp tahrip etmeye başladılar. İsyan birkaç gün içinde önce Semave'ye (buradaki Britanyalı subaylar teslim olmuştu), daha sonra Şiilerin kalesi olan Necef'e sıçradı. Kalenin Britanyalı valisinin idam edilmeyi beklemeye niyeti yoktu; ilk huzursuzluk işaretini fark eder etmez şehri terk etme akıllılığını gösterdi. Artık alt-Fırat bölgesinin tamamı, altı ayı aşkın bir süre devam edecek ve imparatorluk ordusundan 2 bin askerin hayatına mal olacak bulaşıcı bir isyanın etkisi altındaydı. Iraklıların kayıplarıysa dört kat daha fazlaydı.

Emperyal işgalcilerin sergilediği ideolojik model son 150 yılda pek değişmemiştir. 1914'te, yani Fırat ayaklanmasından birkaç yıl önce, Bell'in amiri Sir Percy Cox, Basra halkına, Britanya'nın onların ülkesine, 'fatihler olarak değil, kurtarıcılar olarak' geldiklerini söylemişti. Tabii ki bu sözlere kananların sayısı çok azdı; gâvur işgaline karşı cihad açılmasını isteyen fetvaların arkasındaysa ezici bir halk desteği bulunuyordu.

Osmanlılarla yakın işbirliği içinde çalışmaya alışkın geleneksel Sünni liderlerin çoğu da devre dışı bırakılmalarını öfkeyle karşıladıklarından, Emir Faysal, gerek seçkin kesimlerden, gerekse sıradan insanlardan gerçek anlamda destek alamadığı bir ülkenin başına gelmiş oluyordu. Ortak düşmana karşı savaşma arzusu Sünni-Şii birliğini güçlendirirken, Haras el-İstiklal türünden gizli dernekler de Britan-

ya'ya karşı birlik içinde hareket edilmesinin etkili savunucularıydılar. 1920'li yıllar boyunca şair Muhammed el-Obeyd'in çağrıları Dicle'nin ve orta-Fırat'ın bütün şehirlerinde duyulabilirdi:

Ateş açın soylu Iraklılar
utancımızı kanla temizleyin.
Köle değiliz biz,
boynunu tasmayla süsleyen.
Esir değiliz biz,
ellerimizi kelepçeye uzatacak.
Kadın değiliz biz,
tek silahı gözyaşı olan.
Yetim değiliz biz,
Irak'ta manda yönetimi arayan.
Ve baskıya boyun eğersek eğer
unutmayın,
Dicle'nin zevklerindeki hakkımızdan da vazgeçmeliyiz.

Böyle bir ruh halinin yaygın olduğu göz önüne getirildiğinde, Faysal'ın sırtını giderek Britanya'ya, ayrıca kendi saflarına 1916'da katılmış, eski Osmanlı subaylarından oluşan ufak bir kliğe yaslaması son derece doğaldı. Nuri el-Said, kraliyet çevrelerinde kilit bir rol oynayan kayınbiraderi Cafer el-Askeri tarafından küçük Irak ordusunun başkomutanlığına tayin edilmişti. Bu arada bütün Arap nüfusu, kendisini yeni egemenlik yapılarının cenderesinde hissediyordu. Osmanlı'nın geç döneminde uygulamaya konan yarı-gönüllü toprak beyliği sistemi katı ve acımasız bir anlaşmaya çevrilmişti: Mülk sahipleri ayrıcalıklarla donatılıyor ve yeni düzenin polisliğini yapmakta kullanılıyorlardı. Hindistan'da

olduğu gibi, sınıf dayanışmasından, milliyetçiliğin ve daha radikal akımların ateşini söndürmek amacıyla faydalanılmaktaydı. Bu politika çok kısa bir dönem için başarıyla hayata geçirildi ve işbirlikçi toprak beyleriyle tüccarlar tabakasının Hindistan'da görülenden çok daha hızlı bir şekilde tecrit edilmesiyle noktalandı.[19] Lord Curzon'un bir keresinde yüzünü ekşiterek altını çizdiği gibi, 'sefil Bolşevikler'in ve onların arkası gelmek bilmeyen anti-emperyalist ajitasyonlarının birçok yerde zafere ulaşması Avrupa'nın işini çok daha zorlaştırmıştı. Özel mülk sisteminin kurumsallaştırılması geleneksel aşiret yapılarını zayıflatırken, bu sürecin daha belirgin olarak yaşandığı bölgelerde mülksüz köylüler sınıfı da ortaya çıkmaya başlamıştı. Şehirlerle kasabalarda yabancı sermayenin girişi ve yerel müteşebbislerin bu olguyu sevinçle karşılamaları bir sınıf bölünmesi daha yaratmakta ve emperyal yetkililer açısından çok daha tehlikelisi, radikal içerikte bir milliyetçiliğin yükselişini besleyip, kısa sürede Arap Doğu'nun en etkili hareketi haline gelecek olan Komünist Partisi'nin kuruluşuna zemin hazırlamaktaydı.

Britanya İmparatorluğu'nun rahminde doğan Irak, resmen Milletler Cemiyeti tarafından vaftiz edilip tanındı. Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin kurduğu bu saygın kurum, daha sonra Britanya'nın ülkeyi idare etme hakkını tanıyan bir mandaya onay verecekti. İşte, ülkenin yapısını belirleyen gerçeklik buydu: doğuştan bir sömürge devleti olmak. Kilit

19) 1757-1947 yıllarında Hindistan'da ve 1914-1958 yıllarında Irak'ta uygulandı. Richard Gott'un yakında yayımlanacak olan *Our Empire Story* adlı çalışması, Britanya İmparatorluğu'nun tarihinin bir haritasını çizmekte ve gerçekten hayretler uyandırıcı bir istatistiği önümüze sermektedir: Bu imparatorluğun varlığını sürdürdüğü her bir güne, tebasının onun egemenliğine karşı gerçekleştirdiği bir isyan hareketi düşmektedir. Irak'taki durum çözümsüz kalmaya devam eder ve ABD'nin kayıpları yavaş yavaş çoğalırken, yeni İmparatorluk'un sadık destekçilerinin dikkate alıp düşünmeleri gereken bir bilgidir bu.

önemdeki askeri, ekonomik ve dış politikayla ilgili kararların hepsi Londra'daki Sömürgeler Bakanlığı'nda alınmaktaydı. Ülke egemenliği, etnik yapıların durumu veya dinle ilintili yerel tartışmaların çözümü dahi Kral'ın ve danışmanlarının yetki alanına pek girmiyordu. Küçüklü büyüklü bütün meselelerde Britanya Yüksek Komiserliği'nden görüş alınması şarttı.[20] Monarşi de yukarıdan dayatılan kararlarla yönetildiği için, rejimin meşruiyeti daha en başından itibaren ve hemen her kesimin tepkisini çekecek ölçüde tehlikedeydi.

Kendine ait bir hale yaratamayan Kral, bir yandan kargaşanın üstünde duran bir figür izlenimi yaratmaya uğraşırken, öbür yandan, sıradan işbirlikçi politikacılar gibi hareket etmek durumundaydı. Faysal, çevresini kuşatmış olan eski Osmanlı subaylarıyla bürokratlarının büyük kısmına güvenilemeyeceğini biliyordu. Herkesin kendi dümeni ve planları vardı. Hükümdarlığının ilk birkaç yılında Faysal, hamisine yaltaklanma rolünü kusursuz biçimde oynayan Nuri el-Said'in topladığı istihbaratların niteliğinden etkilenmişti. Daha sonra, Nuri'nin maskesinin bazen yana kayarak gerçek yüzünün sırıtmaya başladığı durumlarda, Haşimi Othello'sunun* zihnine kuşku tohumları ekilmiş ve Bağdat'lı Iago'sunun** entrikalarından endişelenir olmuş-

20) Charles Tipp bu durumu şöyle açıklıyor: "Patronaj sisteminin başlıca geçer akçesi, topraktı; yani bu, toplumsal düzeni satın almanın bir yoluydu... Henry Dobbs'un (askeri işgal sırasında gelirler vekili, 1923-1929 yılları arasındaki manda yönetiminde de hükümet temsilcisi) arazilere tapu verilmesini ve kiracılara toprak dağıtılmasını kırsal bölgelerde düzeni sağlamanın en etkili aracı saydığı ilk işgal yıllarından beri alışıldık bir yöntem olmuştu" *A History of Iraq*, s. 51-52, Cambridge, 2000.

*) Shakespeare'in *Othello* oyununa adını veren çavuştur; Iago'nun yalanlarına kanıp kıskançlık nöbetine girer ve ünlü bir kral naibinin kızı olan karısı Desdemona'yı öldürür. (ç.n.)

**) Aynı oyunda herşeyi birbirine katan, kötülüğüyle ortalığı kan gölüne çeviren karakterdir; yalancı, ikiyüzlü, nefret dolu, yalaka ve kumpasçıdır. (ç.n.)

Paris'teki Barış Konferansı'nda, daha sonra Irak Kralı I. Faysal olan Hicaz 'kralı' Emir Faysal (1885-1933) (ortada). Onun arkasında (soldan sağa) 'General' Nuri el-Said (1888-1958), kim olduğu bilinmeyen bir İngiliz-İrlandalı asker, Fransız Misyonu'ndan Yüzbaşı Pisani, Thomas Edward Shaw (Arabistanlı Lawrence, 1888-1935) ve yine kimliği bilinmeyen iki adam.

tu. Hükümdarlığının son yıllarında bu akıl hocasından tamamen soğumuş durumdaydı. Bazen Britanya denetimini tedirgin edici davranışlar sergiliyor ve bir derece gerçek bağımsızlık istediğini gösterir tavırlarına rastlanıyordu, gelgelelim kendisinin tek bir gerçek seçeneğinin bulunmadığı da aşikârdı. Fransızlar onu Şam'dan kovmuşlardı. El-Suudi ailesi, babasını bozguna uğratıp Mekke'yle Medine'yi ele geçirmişti. Britanyalılar ise ona en azından bir ülke ve bir taht bahşetmişlerdi. Bu yüzden Faysal onlara minnettardı. Velinimetini açıktan eleştirmek hoşuna gitmiyordu tabii, ancak

bunu yapmaya kalktığında da, Britanya Yüksek Komiseri, Şiileri, bir Sünni hükümdara karşı protesto etmek üzere harekete geçirmekte bir gün dahi duraksamayacak kadar pervasızdı. Faysal, patronlarına kısa bir süre kafa tuttuktan sonra, Sömürgeler Bakanlığı'nı atlatarak manevra yapmayı asla başaramayacağını kavradı. Emperyal destede her zaman başka jokerler bulunduğunu, kendi ailesinin Hicaz'daki deneyimlerinden iyi biliyordu. Bazense istemeden de olsa oynamak zorunda kaldığı rolü dürüstçe kabullenip ifade ediyordu: "Ben Britanya politikasının maşasıyım."[21]

Hükümdarlığının ilk üç yılında camilerdeki cuma hutbelerinin İstanbul'daki mağlup halifenin adıyla okunmaya başlaması onu -şaşırtmasa bile- incitmişti. Mustafa Kemal Paşa 1924'te halifeliği kaldırmamış olsaydı bu durum daha ne kadar devam ederdi, bilinmiyor tabii. Fakat şüphe duyulmayan ve Emir Faysal'ın bir hayli kafa yorması gereken şey, sömürge devletinin merhametsiz varlığıydı. Britanya'nın kurduğu denetim, Osmanlılarınkiyle kıyaslandığında çok daha güçlü ve hiç de esnek olmayan bir nitelikteydi. Emir'in ailesi Britanyalılarla işbirliğine gitmekte hata mı yapmıştı? Bu düşünceler zihnini gerçekten meşgul etmiş olsaydı bile onları danışmanlarıyla asla paylaşmazdı. Peki, kuşkularından bir tekini bile oğlu Gazi'ye iletmemiş miydi?

---

21) Durum çoğu kez gerçekten de böyleydi ve Faysal, halkın muhalefetine rağmen 'seçilen' has dalkavuklardan yana çıktığı düzmece Kurucu Meclis seçimlerinde de tam bir işbirliğine girmişti. Günümüzün muhtemel işbirlikçilerinin yazmaya kalkıştığı tarihin tersine, emperyal işgal koşullarında yapılan seçimlerin özgürce ve adil bir ortamda gerçekleştiğine hakikaten çok ender rastlanır. İlk sömürgeleştirme döneminde meydana gelen gelişmelerle ilgili oldukça açıklayıcı ve ayrıntılı bir metin için bkz. M.M. El-Adami'nin "The Elections for the Constituent Assembly in Iraq: 1922-1924" başlıklı denemesi, *The Integration of Modern Iraq* içinde, ed. Abbas Kelidar, Londra, 1979.

ABD'nin himayesindeki Bağdat Paktı'nın 16 Nisan 1956 tarihli ilk oturumunda görülen Nuri el-Said -ya da ilk sömürge dönemlerinin Iago'su- Irak'ta kendisinden en çok nefret edilen politikacıydı. Nuri, izlediği politikanın bedelini, 1958 devriminden sonra idam edilerek ödeyecekti.

Öbür taraftan, Iago-Nuri'nin (sömürge Irak'ın politikasında önemli figürlerden biridir) eylemleri ve davranışları, hizmetindeki kiralık katillerle zehir imalatçılarının uzmanlaşmasını destekleyen bir Ortaçağ kralını hatırlatmaktaydı. Nuri el-Said kimdi? Osmanlıların hizmetindeki küçük bir kâtibin oğluydu. Müstakbel kayınbiraderi Cafer el-Askeri'yle, daha sonra saflarını terk edip Haşimilere geçecek olan harp okulundan diğer arkadaşları da alt orta-sınıf kökenlere sahip kişilerdi. Hep birlikte İstanbul'daki Osmanlı askeri akademisinden mezun olmuş ve Padişah'ın ordusunda subaylık yapmışlardı. 1916'da, Osmanlıların yanlış tarafı tut-

tuğunun farkına varan Mekke Şerifi Hüseyin, isyan bayrağını kaldırarak Britanya'nın yanına geçmişti. Kuşkusuz bu süreçte Arabistanlı Lawrence'ın payı yok değildi, fakat bunun kendisinin iddia ettiği kadar belirleyici bir önem taşıdığından da söz edilemezdi. Arap aşiretleri, taraf değiştirecek zamanı bulduklarında çok ender olarak yardıma ihtiyaç duyarlardı. Aynı zamanda, Nuri el-Said ile Cafer el-Askeri de Osmanlı ordularının dağılmaya yüz tuttuğunun farkındaydılar. Britanyalıların 1916'da ele geçirmeyi başardığı bu iki politikacı, saf değiştirmeye kolaylıkla ikna edileceklerdi. Şerif Hüseyin artık Britanya'yı destekleyeceğini açıklayınca, onlar da Kutsal Şehirler'in bekçisine hizmette kusur etmeyeceklerini bildirdiler. Şerif Hüseyin'in en küçük oğluna üç eski Osmanlı vilayetinden kurulacak yeni bir ülke vaat edilmiş, Mezopotamya kaçakları da onunla birlik olmuştu; daha sonra dördü de monarşi döneminde Irak'ın başbakanlığını üstleneceklerdi. Nuri daha çok kişisel ihtiraslarıyla hareket ediyor, fakat Kral'ın çevresinde topladığı avam kalabalığından, özellikle de 'alt tabakadan gelen' subaylardan şikayetçi olan yerli eşrafa kendini kanıtlama ihtiyacıyla yanıp tutuşuyordu. En aşağı tabakadan değilse de, alt tabakadan biriydi işte! Fakat kendisine kara çalanlardan daha yüksek mevkilere ulaşmaya kararlıydı. Tabii servet edinme konusunda bu amacına çoktan ulaştığı söylenebilirdi.

Nuri'nin en çok sadık olduğu kişi yine kendisi ve çevresine topladığı, özenle seçilmiş entrikacı dalkavuklar ağıydı. Konumunu muhafaza etmek için Britanyalıların sınanmış (tamamen güvenilmez olmasa bile) dostu mertebesine yükselmişti. Yozlaşmış, acımasız, en önemli psiko-ekonomik ihtiyacı haline geldiği ve bir türlü ondan uzak duramadığı güçten başı dönmüş durumda olan Nuri el-Said, çok geçmeden iğre-

nilen bir politikacı tipi olacaktı. Halk arasında utanmaz bir üçkağıtçı olarak tanınan Nuri'ye karşı duyulan nefret, çoğu kere Irak halkını biraraya getirmeye yetmekteydi. Monarşinin ilk dönemlerinde Bağdat ve Basra'daki kilit toplumsal tabakayı meydana getiren tüccarlar, Nuri'yi ve diğer politikacıları her zaman aşağılamışlardı. Yıllar sonra, ülkelerini ziyaret eden bir tarihçiyle konuşan işadamlarından biri, Nuri ve çetesi gibi politikacıların iliklerine kadar yozlaşmış insanlar olduğunu anlatmış, "Hepsi birer köpekti; köpeklerle anlaşmanın en iyi yolu da onların önüne kemik atmaktır,"[22] demişti.

İlginç olan, adının bu şekilde kötüye çıkmasının onu neredeyse hiç rahatsız etmemesiydi. Nuri el-Said'i 'telaşlandıran' tek şey, sarayın ya da İngilizlerin gözünden düşmekti. Birbiri ardına senaryolar uyduran ve iktidara süratle geri döneceğini hayal eden, takıntılı bir adam olup çıkmıştı. Haliyle bu iktidar müptelâlığı, onu vazgeçilmez bir şekilde aşırı dozlu entrikalara dalmaya itmekteydi. Planları boşa çıktığında -sık sık başına gelen bir durum- hemen tabanları yağlayabilsin diye bavulunu hep hazır tutardı. Hiçbir zaman sığınacağı güvenli bir yer aramak zorunda kalmamıştı. Başını soktuğu yer de genellikle Britanya Büyükelçiliği'ndeki boş yatak odasıydı. Durumu iyice kötüleşip Bağdat'ta barınması imkânsızlaştığında hemen havaalanına koşturur, Kahire ya da Londra'ya gidecek ilk uçağa atlayarak basıp giderdi. Oralarda kendisine tamamen gevşeyip toksinlerini atması salık verilir, fakat Nuri alışkanlıklarını terk etmezdi. Üstelik rahatlığın nasıl bir hayat olacağını merak bile etmiyordu. Sürekli tetikte bekleyerek geri dönüşe hazırlanmaktan ve kafasında bir sonraki iktidar mücadelesinin haritasını çıkarmaktan başka derdi yoktu.

22) Batatu, *a.g.y.*, s. 318.

1933'te Faysal'ın ölmesi, ona arzu ettiği ilk fırsatı sunmuş gibiydi. Yeni kral olan Gazi, babasının yerini aldığında sadece yirmi bir yaşındaydı. Ona çok doğal olarak zayıf, zevk-ü sefayı seven ve her yola gelir biri gözüyle bakılıyor, sarayda en son konuştuğu her insanın görüşlerinden kolayca etkilenebileceği söyleniyordu. En azından Nuri el-Said herkesin bu hikâyeye inanmasını istiyordu ve ona bağlı entrikacıların Britanyalıların kafasına kazımaya çalıştığı imaj da bu yöndeydi. Oysa bu ciddi bir yanlış değerlendirme örneğiydi. Nitekim Gazi'nin, Irak'ta yeni yeni boy gösteren radikal milliyetçi akımlarla aynı telden çaldığı çok geçmeden anlaşılacaktı. Britanyalılara düşmandı; Nuri el-Said'den olduğu kadar onun rakibi, bir hayli zikzak çizdikten sonra en sonunda Britanyalıların kollarına atılan, rezil ama yetenekli bir siyasetçi olan başbakan Yasin el-Haşimi'den de nefret ediyordu. Yasin cumhuriyetçilerle flört etmişti ve sadece bu bile Faysal'ın ona düşman kesilmesine yeterdi. Faysal, Yasin'in pazarlık yapmayı seven bir adam olduğunu ve meslektaşlarının çoğu gibi onun da rahatlıkla parayla satın alınabileceğini anlamıyordu.[23] Gazi'nin Yasin'e duyduğu siyasal kinin de Nuri el-Said için hissettiği nefret duygularından bir farkı yoktu. Ancak bu siyasal nefretin asıl kaynağı, başbakan Yasin'in, diplomatik bir dil ama kesinlikle başka anlamlara çekilemeyecek bir üslüpla ifade edilmiş, kralın kendini erkek güzeli bir uşakla yaşadığı ilişkiye kaptırdığı konusundaki ısrarıydı. Bunun ardından 1936'da, Gazi'nin kız kardeşi prenses Azeh, Rodos adasından Yunanlı bir otel garsonuyla kaçıp İslamiyet'ten ayrıldığındaysa esas skandal patlak verecekti. *Hic Rhodus, hic salta.* *

23) Iraklı şair Maruf er-Rasefi, Yasin hakkında aşağıdaki mısraları yazmıştı: *"Ufkunda yalnız şahsi kazancı yatar/Budur onun her işteki rehberi."*

*) (Lat.) İşte Rodos, hadi at taklanı da görelim. (ç.n.)

Irak Kralı Gazi, Eylül 1933. Haşimi hanedanının son yenilikçi mensubu olan Gazi, saray içinde anti-emperyalist yayınlar yapan bir radyo kurmuştu. Bu yayınların içeriği Britanyalıları ve onların Kuveyt'teki yardakçılarını deliye döndürüyordu. Çok geçmeden Londra'dan onun tahtından indirilmesi emredilmiş ve Nuri el-Said de -halk içinde yaygın bir inanışa göre- onu öldürmüştü. Resmi açıklama ise Gazi'nin bir araba kazasında öldüğü yönündeydi. Oysa arabada neredeyse hiç hasar yoktu.

Gazi'nin dikbaşlı, şımarık ve uçkuruna sahip çıkamayan bir adam olduğuna şüphe yoktur, ancak bu özellikler ülkeyi yöneten ailelerde ya da elit kesimler içinde pek rastlanmayan nitelikler sayılmaz. Başbakan Yasin'in Gazi'ye doğrudan baskı uygulamasındaki asıl neden, kralın kararlı bir şekilde Britanya-karşıtı bir politika izlemesiydi. Sarayda kurduğu radyo istasyonu (El-Cezire Radyosu), Anglo-Siyonist ittifakının Filistin'de çevirdiği dolapları düzenli olarak gün ışığına çıkarmaktaydı; Kuveyt'in Irak'ın parçası olduğunda ısrar edip Kuveyt halkına Şeyh'i devirme çağrısında bulunuyordu; bir de, Birinci Dünya Savaşı'nın kesintiye uğrattığı eski Berlin-Bağdat demiryolu projesinden övgüyle bahsedilerek çalışmaların yeniden başlaması gerektiği savunulmaktaydı. Britanya Büyükelçisi ise bu tür propagandaları 'tam bir sorumsuzluk' örneği olarak mahkûm ediyordu. Aslında bu suçlamayı yaparken daha ağır bir dille saldırmakta bir an dahi tereddüt etmezdi, fakat o andaki koşullar nedeniyle ılımlı bir üslûp kullanıp dilini tutmak zorundaydı.

Kral, artık ordu içindeki milliyetçi unsurlardan, Britanya-yanlısı bakanlarını devre dışı bırakmakta faydalanmanın yollarını arıyordu. Manda yönetimi ve onunla beraber Britanya Sömürgeler Bakanlığı'nın doğrudan denetimi 1929'da sona ermişti. Britanyalılar ekonomik ve askeri açıdan ülkeye hâlâ hâkimlerdi, fakat yerel oligarklar da eskisine göre çok daha geniş bir manevra alanı kazanmış durumdaydılar. Yasin, orduda ve eğitim bakanlığında atamalar yapılmaya başlandığı zaman kendi yandaşlarının daha fazla sayıda yer kapmasını sağlamak için kardeşi Taha'yı (Genelkurmay Başkanı) devreye soktu. Bu yolla or-

du üzerinde denetim kurmayı ve rakip oligarkları Nuri el-Said ile onun kayınbiraderi Cafer el-Askeri'nin ellerini zayıflatmayı hedeflemişti.

Gazi, bu iki hizipten de önce davranıp, Kürt subayların ağırlıkta olduğu Birinci Tümen komutanı General Bekir Sıdkı'yı, Yasin'e ve Nuri'ye ciddi bir darbe indirmeye kışkırtarak Bağdat üzerine yürütmeyi başarmıştı. Irak tarihindeki çok sayıda hükümet darbesinden ilki olan bu operasyonla Gazi iktidarı ele geçirmekle birlikte, ordu içinde yuvalanmış olan rakip akımlar ve grupların faaliyetlerinin canlanmasına da yol açmıştı. Bir yıl sonra, şehirli küçük burjuva kökenden dört milliyetçi albay, Bekir Sıdkı'yı yenilgiye uğrattılar ve ordu ile devlet kademelerinde, pan-Arap eğilimli kliklerin denetimini yeniden kurdular. Ayrıca, Gazi'nin desteğini alarak, Britanya'nın Irak'ın iç işlerine karışmayı sürdürmesini hoşgörüyle karşılamadıklarını da ortaya koymuş oluyorlardı. Hem ordunun hem de monarşinin isyankâr tavırlar takınması, İmparatorluk ve onun kâhyaları arasında nasıl bir tepki uyandıracaktı?

Statükonun devamlılığı kral değişikliğiyle yeniden sağlanmak zorundaydı. Gazi tam o sırada bir araba kazasında hayatını kaybetti, fakat ülkede öyle bir hava vardı ki olayın bir kaza olduğuna ne albaylar ne de halk inanıyordu. Britanyalıların yazdığı senaryoysa, Gazi'nin spor arabasıyla yol kenarındaki bir direğe çarptığı ve hemen öldüğü yolundaydı. Fakat olay mahallinde ciddi bir inceleme yapıldığında, ne sözde şiddetli kazanın meydana geldiği iddia edilen yerdeki direkte ne de Kral'ın kullandığı arabada ciddi bir hasar olduğu anlaşılacaktı. Dahası, kaza esnasında arabada bulunan hizmetliyle telsiz operatörü en ufak bir iz bırakmadan ortadan kaybolmuşlardı. Bütün bilgiler biraraya getirildiğinde, halkın

Kral'ın cinayete kurban gittiğine inanmasından daha doğal bir sonuç çıkarılamazdı. Gazi'nin cenazesinin kalabalık bir kitle tarafından kaldırılıp toprağa verilişi sırasında epeyce duygusal sahneler yaşanırken, aynı anda Londra'ya çekilen bir telgrafta da belirtildiği gibi, cenaze sırasında en çok söylenen intikam ağıtı, belirsizliğe pek mahal bırakmıyordu: "Gazi'nin kanının bedelini ödeyeceksin, ey Nuri!"[24]

Peki ama iyice yaygınlaşmış olan söylentiler doğru muydu? Cinayeti, Gazi'nin ondan ayrı yaşayan karısı Prenses Aliye ve prensesin kardeşi Prens Abdülilah'la işbirliğine girerek Nuri el-Said'in planladığı görüşü, sadece Bağdat sokaklarında itibar edilen bir suçlama değildi. Seçkin kesimler içinde çok sayıda insan da gerçeğin bu yönde olduğuna inanıyor, hatta bazıları daha da ileri giderek, Gazi'nin katledilmesinde Britanya'nın parmağı olduğuna inanıyorlardı. Ne de olsa Britanya açısından böyle bir monark değişikliği, araba kazasıyla açıklanamayacak kadar güzel bir tesadüftü. Tabii bizim burada altını çizeceğimiz son nokta, elimizde bu tezi ne doğrulayacak ne de yalanlayacak nitelikte kesin kanıtlar bulunduğudur.[25]

---

24) FO 371/23201/E2820/72/93, Bağdat'taki Houston Boswall'dan Viskont Halifax'a 11 Nisan 1939 tarihli mektup.

25) Zamanın Britanya Büyükelçisi Maurice Peterson, otobiyografisinde, genç krala duyduğu antipatiyi saklamaz. Irak'taki Britanyalılar, Gazi'nin eşcinselliğiyle anti-emperyalist görüşlerinden âdeta tiksiniyorlardı. Peterson bu konuda şunları yazmaktadır: "Kral Gazi'nin ya denetim altına alınması ya da tahttan indirilmesi gerektiği gün gibi açıktı ve ben bu düşüncemi şimdiki naip Emir Abdülilah'a yaptığım veda ziyaretinde ima etmiştim. Oysa çözüm bir ay sonra kendiliğinden gelecekti. Bir İngiliz gazeteci bana Kral Gazi'nin, her zamanki gibi spor arabasını sürerken, bir telgraf direğine çarparak öldüğünü anlattığında Burgos'taki Condestable Oteli'nin lobisinde oturuyordum. Acınası bir hayat, acınası bir son! Alman propagandası doğal olarak onun ölümünün sorumluluğunu bizim sırtımıza yıkmaya çalıştı. Bağdat birkaç gün kargaşa içinde kaldı ve Musul'daki Britanya Konsolosu isyan eden ayak takımı tarafından katledildi." Peterson'ın bahsettiği son olay -Gazi'nin öldürülmesini fiilen Nuri el-Said ile Abdülilah tezgâhlamış olsa bile- kamuoyunun bu olaydan Britanyalıları sorumlu tuttuğunun en açık kanıtıdır.

Hanna Batatu, Saddam-öncesi Irak'la ilgili destansı tarih çalışmasında, Gazi'nin ani ölümünün 'kaza' olduğu şeklindeki yorumları inandırıcı bulmadığını belirtmektedir. Batatu, "Olayla ilgili hâlâ ciddi kuşkular var," der ve Britanya'nın, Ocak 1939'a kadar Gazi'nin tahttan indirilmesinden yana görünmediğine dikkat çekerken, "Sonradan bir fikir değişikliği olmuş olabilir," diye yazar.

Aynı dönemde Kral'ın radyo istasyonu, Britanya-karşıtı milliyetçilikle yüklü yayınlarını yoğunlaştırmıştı ve Kuveytlilere, başlarındaki Şeyh'i defedip Irak'a yeniden katılmaları çağrısını yineleyip durmaktaydı. Kral da 'yaklaşan bir suikast'tan ciddi derecede korkuyordu. Batatu'nun kaydettiği üzere, doğallıkla böyle düşünen tek kişi kendisi değildi:

> "[Gazi'nin ölümünden iki hafta önce] Dışişleri Bakan Yardımcısı R. Butler'la yaptığım görüşmeyi hatırlıyorum," diye yazmaktadır eski başbakan Tevfik es-Suveydi, "Bana Kral'ın ateşle oynadığını ve Majestelerinin o ateşte parmaklarını yakabileceğinden korktuğunu söylemişti." Daha önemlisi, birkaç gün sonra Butler, Büyükelçi Maurice Peterson'la, 'olağanüstü bir durumun patlak vermesi halinde' kraliyet sarayının hangi üyelerinin 'taç giymeye uygun özellikleri' olduğunu tartışmaktaydı... Kral'ın ölümünü bizzat tezgâhladıkları ya da kazanın planlanmasına karıştıkları doğrultusundaki kuşkular, hayatlarının sonuna dek Nuri el-Said, Abdülilah ve Prenses Aliye'nin peşlerini bırakmadı; kaldı ki, Saray'ın manevi otoritesinin tamir edilemeyecek derecede sarsılmasının etkenlerinden birisi de buydu.[26]

---

26) Hanna Batatu, *The Old Social Classes and Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Baathists and Free Officers*, Princeton, 1978, s. 342-344. Bu, her açıdan şaşırtıcı bir kitaptır. Batatu'nun kendi araştırmacılık yeteneğinin yanında, Bağdat'taki polis kayıtlarına ulaşması, Britanya Dışişleri Bakanlığı belgelerini kılı kırk yararcasına incelemesi ve

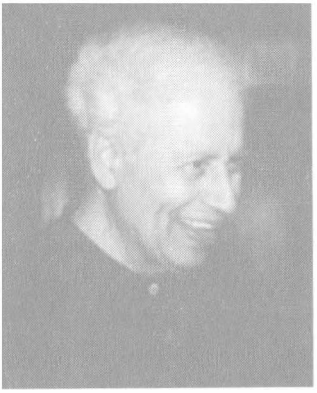
Monarşik-emperyal rejimin ilk otuz yılı, yerel halk açısından tam anlamıyla bir felaket olmuştu. Ülkeye bir sömürge rejiminin ve dışarıdan bir monarkın dayatılmasının maliyeti yüksekti: Kimyasal silahların ve hava gücünün kullanılması 98 bin can kaybına yol açmıştı. Ayrıca, halka açık idamların (ki bu şekilde asılanlardan birisi de komünist lider Fahd'dı) simgelediği gibi, vahşi denebilecek ölçüde yoğun bir siyasal baskı söz konusuydu. 1920-1948 döneminde öldürülen insanların sayısı, örneğin sömürge Hindistan'ıyla kıyaslandığında, aşırı derecede kabarıktı. Britanya'nın Irak'taki yönetimiyle ilgili bu hesapları su yüzüne çıkaranlar sadece milliyetçi ya da solcu yazarlarla sınırlı değildi tabii. İmparatorluklara sempati duyduğu pek bilinmeyen bir tarihçi olan Elie Kedourie'nin Irak hakkında ortaya koyduğu bilanço da bu örnekte tamamen olumsuzdu. Kedourie, Haşimi egemenliğindeki Irak'tan, gücünü Britanya İmparatorluğu'nun baskıcı iktidarından alan bir despotizm olarak söz ediyor ve bu dönemin "kan banyoları, ihanetler ve çapulculukla dolu" bir dönem olduğunu, ayrıca "sonunun başından belli olduğu"nu belirtiyordu.[27]

İlginçtir, kendilerinin bu tür yöntemlerle destek olup ayakta tuttukları rejimler hakkında, Britanyalı yetkililerin de ağır eleştirileri vardı. Kasım 1943'te Britanya Büyükelçisi Cornwallis, Dışişleri Bakanlığı'ndaki Anthony Eden'e, Nuri el-Said'in karşısına dikilip şunları yüzüne vurduğunu

---

bunların yanında, hâlâ hayatta olan önemli kişilerin birçoğuyla (o zamanın mahkûm edilmiş komünistleri dahil olmak üzere) bizzat görüşmesi, çalışmasına eşsiz bir değer kazandırmaktadır. O zamandan beri Irak hakkında onlarca kitap kaleme alınmış olsa da, onların bir teki bile Batatu'nun araştırmacılığı ya da taraflsızlığıyla yakından uzaktan boy ölçüşemez.

27) Elie Kedourie, *The Chatham House Version and Other Middle-Eastern Studies*, Londra, 1970.

Hanna Batatu (1926-2000; Georgetown Üniversitesi Fahri Profesörü). Onun Irak ve Suriye'yle ilgili iki klasik incelemesi bu ülkelerin günümüzdeki koşullarını anlamak açısından hayati önem taşımaktadır Batatu'nun ABD'li ve Baasçı politikacılarla ilgili olarak yaptığı kıyaslamalar (iki grubu da halktan aynı derecede kopuk politikacılar olarak görmekteydi) onun düşüncesinin bağımsızlığını simgeleyen tipik örneklerdir (bkz. s. 147, dipnot 59).

anlatmıştı: "Sahtekârlığa göz yumuyorsunuz, polisin giderek yozlaşmasına seyirci kalıyorsunuz, ordunuz güvenilmez, Kürtlere kötü davranıyorsunuz, ileri gelenleriniz utanmazca bedavaya toprak kapatma derdine düşmüş... ve hükümetle halk arasında muazzam bir uçurum var." Britanya İstihbarat Servisi, doğru bir saptamayla hükümetten 'haraççılar oligarşisi' diye bahsettiğinde, Cornwallis nedense birazcık savunmaya geçme ihtiyacını hissedecekti: "Fakat onların istisnasız hepsini dolandırıcılar ve sahtekârlar diye tanımlamak da çok aşırıya kaçmak olur."[28] Yozlaşmış hükümeti arındırmak mümkün değildi. Ve Irak'ta İmparatorluğu destekleyenler sadece bunlardı.

Gazi'nin katli/ölümü pan-Arap milliyetçiliğinin gelişimini hızlandırmış, 1941'deki Dört Albay darbesi de hem Berlin'le, hem de Moskova'yla ilişkiler kurmayı hedefleyen halkçı milliyetçi bir hükümetin kurulması imkânını sağla-

28) Batatu, *a.g.y.*, s. 347

mıştı. Naip Abdülilah ile Nuri el-Said bu darbe sonrasında ülke dışına kaçmaktan başka çare bulamayacaklardı. Bu gelişmenin arkasından otuz günlük bir savaş patlak vermiş ve Britanya lejyonları Irak'ı yeniden işgal etmişlerdi. Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırmasının (Hindistan ve Britanya'nın diğer sömürgeleriyle beraber, Fransa ve Hollanda sömürgelerinde de olduğu gibi), Irak'ta da anti-emperyalist harekette bölünmelere yol açmasının işgalcilerin işini kolaylaştırdığına şüphe yoktu. Milliyetçiler, işgalcileriyle işbirliği yapmayı reddederlerken, komünistler, gönülsüzce Moskova'nın çizgisine uyarak aktif muhalefet yapmaktan vazgeçmişlerdi. Yine de, savaş sırasında ve ondan sonraki dönemde kazan kaynamaya devam edecekti. Britanya-yanlısı seçkinler ne ölçüde tecrit edildiklerini hiçbir zaman tam olarak kavrayamıyorlardı.[29] Zaten Nuri el-Said ile Haşimi ailesinden naip Abdülilah'ın, gizlice Britanya'yla 1930 Antlaşması'nın koşullarını müzakere etmeye yeniden başlamayı planladığı ve Iraklıları bir oldubittiye getirmeyi hedeflediği provokasyon, ancak bununla açıklanabilirdi.[30] 1948 Portsmouth Anlaşması, eski düzenlemelerin yeni bir isimle devam ettirilmesinden öte bir anlam taşımıyordu. Müzakerelerin yapıldığı haberleri o yılın Ocak ayı başlarında yeni

29) Britanyalılar gibi giyinmek ve onların emirlerine harfiyen uymak iktidarda kalmalarına yetecekti sanki. On dördüncü yüzyıl Arap tarihçilerinden İbn Haldun bu konuda şunları söylemişti: "Mağluplar her zaman galiplerin giyim kuşamını, rütbelerini, inançlarını ve diğer gelenek göreneklerini taklit etme yolunu tutarlar. Böyle davranırlar, çünkü yenilgilerinin basit sebeplerden kaynaklandığını kabul etmeye yanaşmaz, fetihlerin olağanüstü birtakım güçleri olduğu bahanesiyle kendilerini avuturlar," İbn Haldun, *Prolegomena,* Cilt I, s. 266.

30) 1930 Antlaşması, İmparatorluğun kalıcı askeri üsler kurmasına imkân tanıyıp liman şehri Basra'yı (şu anda Britanya birliklerinin işgali altındadır) ve Irak Demiryolları'nı Britanyalı yöneticilerin idare ettiği korporasyonlar haline getirerek, Irak'ı *de facto* Britanya'nın Protektorası statüsüne indirmişti.

gösteriler düzenlenmesi için bir kıvılcım işlevi görürken, protesto için sokağa dökülen lise öğrencileri hukuk fakültesinden gelen öğrencilerle birleşerek atlı polislerin karşısına dikilmişlerdi. Daha sonra polis öğrencilerin üzerine kurşun yağdıracak ve çok sayıda öğrenci vurulacaktı. Bu olayların ertesi günü hemen her okulda ve üniversitede boykotlar başlamıştı. Sonraki iki hafta boyunca gergin bir sessizliğin sağlanması için, hükümetin, gözaltına alınmış olan bütün tutukluların salıverilmesini emretmesi gerekecekti.

Bu aşamada, Irak Komünist Partisi (ki bir sonraki bölümde ondan çok daha geniş biçimde bahsedeceğiz) kavgaya girmeye karar verdi. IKP'nin önderliğinde demiryolu işçileriyle şehrin yoksul mahalleleri, öğrencilerle birleşerek 20 Ocak 1948'de kitlesel bir gösteri düzenlediler. Polis, üstlerinden aldığı ateş açma emrini uygulayınca çok sayıda gösterici hayatını kaybetti ve bu olay, Irak'ın sürekli isyanlarla dolu geçmişinde dahi görülmedik bir kitlesel ayaklanmayı tetikledi. Artık insanlar bütün korku bendlerini yıkıp parçalamışlardı. Bir sonraki gün kitleler bütün meydanlara yayılarak şehri ele geçirdiler. Bu hareket, kırk sekiz saat içinde büyük bir dönüşüm sergilemiş olan kitle bilincindeki sıçramayı anlatmak için, *el-vetbah* ('sıçrama') diye adlandırılmaktaydı. Polisin ilk baştaki tavrı kalabalıklara ateş açmayı sürdürmek yönünde oldu ve Tıp Fakültesi'nden iki öğrenci daha öldürüldü. Hava iyice kızışınca ordu içinde kıpırdanmalar başgösterdi. Durum iyice kontrolden çıkmak üzereyken, Naip, sarayda olağanüstü bir toplantı düzenledi ve bütün liberal partilerin davet edildiği bu toplantıda Portsmouth Anlaşması'nı tanımamayı kabul etti.

Fakat kitleleri yatıştırmak kolay değildi. Liberal gruplar anlayışlı olma çağrısı yapıp 'ekselansları'yla daha çok

görüşmeyi isterlerken, kitleler daha fazla talepte bulunuyor ve "Herkese bedava ekmek!" gibi sloganları öne çıkarıyorlardı. "Cumhuriyet!" "Cumhuriyet!" sesleri duyulmaktaydı yoksul mahallelerde. 27 Ocak'ta hükümet, *modernliğin ve uygarlığın gereklerini* tamamen benimsemiş konumdaydı: Zırhlı araçlarla makineli tüfekler sokaklara salınıp kitlelerin halledilmesi emri verilmişti!

Artık şehrin her köşesine isyankâr bir ruh hâkim olmuştu. Zırhlı araçlardan biri yakılıp ateşe verilirken, yetkililer halkın Meymun Köprüsü'yle bağlantısını kesmeye kararlıydılar. Makineli tüfek müfrezeleri, olanca acımasızlıklarıyla önlerine çıkan herkese kurşun yağdırıyorlardı. O gün yüzlerce insan canından oldu, fakat Dicle nehri cesetlerle dolup taşarken sokakları boşaltmayan asiler ilerlemeyi sürdürdüler. Örneğin, elinde taşıdığı bayrakla dört arkadaşının korumasında ileri fırlayan on beş yaşındaki bir kız, makineli tüfeklere cesaretle meydan okuyordu. İnsanlar dimdik başlarıyla köprüyü geçmeye başlamışlardı. Genç kız da onlarla birlikte yürüyüşünü sürdürürken yanındaki dört yoldaşı yere düştü; hepsi mermilerle delik deşik edilmişti. Fakat kendisi köprünün öbür yakasına geçmeyi başardı. Onun sergilediği cesaret başkalarını da kamçılamış, insanlar tekrar gruplar halinde harekete geçmişlerdi. Bu aşamada, kitlelerin kararlılığıyla alt üst olan polisin tamamıyla geri çekilmeye başladığı görüldü. Sokaklar artık özgürleştirilmiş bölgelerdi.

Aynı gece Başbakan Salih Cebr (Nuri'nin himayesindeki uşakların bir diğeri) korku içinde Bağdat'tan kaçacaktı. Salih ilk önce güneye, Fırat'a gittiyse de, daha sonra fikir değiştirmiş ve Britanya'dan iltica talebinde bulunmuş, talebi

de kabul edilmişti. Hareket daha dört ay bütün canlılığıyla devam etmesine rağmen, Filistin'de birden ortaya çıkan *nekba (büyük felaket)* Irak *el-vetbah*'ını gölgede bırakmak üzereydi. Satraplar* halkın gerçek öfkesini Siyonistlere yöneltmeyi başararak, yeni İsrail devletine karşı düzmece bir savaş açma hazırlığına girişmişlerdi. Nitekim, İsrail'den kaynaklanan bu yeni tehlikeyi bahane olarak kullanıp, Irak komünistlerine karşı ağır baskılar uygulamaya başladılar. Komünist Parti'nin önderi Fahd, zaten *el-vetbah* boyunca daima hapishanede tutulmuştu. O aşamada da partiyi hapishaneden yönetmekle suçlanmaktaydı. Ardından, partinin önder kadrosundan iki yöneticiyle (Zeki Besim ve es-Sahibi) birlikte özel bir mahkemeye çıkarıldı. Göstermelik ithamlarla sanıkların üçü de suçlu bulundu; sonra da yurtlarını emperyalistlerin uşaklarından çok daha fazla sevdiğinden kimsenin şüphe edemeyeceği bu yiğit insanlar asılarak idam edildiler. Bununla da yetinilmedi, akıbetleri devlete kafa tutmak isteyenlere ibret olsun diye, cesetleri üç ayrı meydanda günlerce teşhir edildi. Fakat Irak'ın hâkimlerinin hayallerine bile getirmedikleri şey, idamların ve *el-vetbah*'ın, çok geçmeden, rollerin tersine döneceği bir geleceğin ölümcül bir provası olduğuydu.

Irak'ın Batılı güçler tarafından bir kere daha işgal edilmesiyle birlikte, Irak tarihinin bu aşamasına yoğunlaşmak konunun dışına çıkmak olarak görülmemelidir. Saddam'ın baskıcı diktatörlüğünün doruğuna çıktığı ve yerel muhalefeti ezip, İran'a savaş açarak Washington ve Londra'dan paha biçilmez değerde destekler aldığı 1980-1989 döneminde, Irak'lı

*) Pers İmparatorluğu'nda eyalet valileri için kullanılan 'satrap' terimi, Pers dilinde 'krallığın koruyucusu' anlamına gelmektedir. (ç.n.)

Hıristiyan kökenli bir komünist olan Yusuf Salman Yusuf, yeraltına geçtiğinde Fahd adını almış, 1941-1949 yılları arasında da Irak Komünist Partisi'nin genel sekreterliğini yapmıştı. Fahd ile diğer komünist liderler 1947 yılında tutuklanacaklar, 1948'de sömürge rejimine karşı patlak veren bir yarı-ayaklanmadan sonra yeniden yargılanıp gizlice idam edileceklerdi. Onun cesedi, yoldaşı Zeki Yasin'in bedeniyle birlikte, ibret olsun diye elektrik direklerinden sallandırıldı. Fahd, Arap dünyasında Sovyetler'in İsrail'i tanımasına karşı çıkmış tek komünist liderdi.

sürgünlerin birçoğu derin bir umutsuzluğa sürüklenmişti. İçlerinden birkaçı Haşimi dönemine nostaljik bir gözle bakarak, tarihe karşı kendi isyanlarını dışavurdular. Dönemin Britanyalı emperyal yöneticilerinin dile getirdiği görüşlerin bile aksine, bazıları Haşimi monarşisinin egemen olduğu yılları

'altın çağ' yakıştırmasıyla anmakta sakınca görmediler. Buna ek olarak, Emir Faysal'ın 'liberal modernleşmeci' sıfatıyla grotesk biçimde idealleştirildiğine tanık olundu; Faysal'ın kendi maiyetindeki pek çok insanı bile şaşkına çevirecek bir görüştü bu. Bu hayali, daha doğrusu uydurma geçmiş tasavvuru, Kenan Makiya'yı, Birinci Körfez Savaşı'nda ABD'ye (Japon modeliyle) Irak'ı kalıcı biçimde işgal etmesi çağrısında bulunmaya, sonra da 2003 yılındaki işgali ve yeniden sömürgeleştirmeyi kutlamaya götürecekti.[31] Umutsuzluk siyasal nevroza yol açıyor, o da beraberinde eski-yeni bir dogmayı getiriyordu: barbarlığa karşı uygarlık. Onun dışında herşey geçerliliğini yitirmişti. Umut artık -emperyalizm safına geçen dönekler için- Amerikan İmparatorluğu'nun ileri yürüyüşünde yatmaktaydı.

31) Yeni emperyal masonluğun önde gelen isimlerinden birisi Anglo-Iraklı profesör Kenan Makiya'dır. Makiya'nın *Republic of Fear* (Londra, 1989; takma bir adla kaleme alınmıştır) adlı çalışması, onun evriminin Marksistlikten liberal-emperyalistliğe geçiş aşamasını temsil ediyordu. Meslektaşı Profesör Fuad Ecmi gibi Kenan Makiya da, vaktinin büyük kısmını liberal çevrelerde Arap dünyasını Batı'ya 'izah etmek' ve ABD'nin dış politikasını haklı göstermekle geçirmektedir. Makiya'yla ilgili daha etkili eleştirilerden biri için bkz. Peter Gowan'ın denemesi, "The Gulf War and Western Liberalism", The *Global Gamble* içinde, Londra, 1999, s. 141-186.

Dördüncü Bölüm

Albaylar ve Komünistler

1958 yılı Arap milliyetçiliğinin en parlak devriydi. Arap halklarının yeni ruh halinin sembolü olan Cemal Abdül Nasır'ın popülaritesi, Arap Doğu'yla Mağrip'de yeni boyutlara ulaşarak doruk noktasına çıkmıştı ve eski düzeni bütünüyle yıkmakla tehdit ediyordu. Bu tablo karşısında satrapları kaygılandıran şey, Mısır lideri Nasır'a verilen desteğin, etnik kökenden, mezhep ayrılığından ve başka dinlere inanmaktan kaynaklanan her türlü bölünme ve çelişkileri aşan bir yapıştırıcı nitelik taşımasıydı. Üstelik bu destek sokaklarla sınırlı değildi. Her Arap ülkesinin ordusunun içinde, 'yurtsever subaylar'ın kurduğu gizli derneklere rastlanabiliyordu. Yurtseverlik duygularının ateşlediği bu tür un-

surlar, Mısır'daki siyasal devrime, Arap ulusunun zaferi gözüyle bakıyorlardı. Aynı sebeple, Nasır'ın üçlü zaferi (Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi; 1956'da topraklarını işgal etmiş olan Anglo-Fransız-İsrail ordularının geri çekilmesinden sonra Mısır'ın ulusal egemenliğine yeniden sahip çıkılması; Batı'nın desteğini çekmesinin ardından Sovyetler Birliği'nin Assuan Barajı'na kaynak sağlamayı kabul etmesi), bu insanların gözünde büyük bir umut ışığı olmuştu. Bölgenin bir ucundan öbür ucuna müthiş bir gurur dalgası esiyor, Cezayir'de ve Suriye'de, Suudi Arabistan'da ve Tunus'ta, Ürdün'de ve Fas'ta, Filistin mülteci kamplarında ve Lübnan'da, aynı şekilde isyankâr bir ruh halinin tohumları yeşeriyordu.

Ya Irak? Irak'ta daima huzursuz ve korkak bir kesimi oluşturan seçkinler, hayatta kalmanın tek yolunun, yabancı güçlerin desteğinde, ülke içinde geniş çaplı bir baskı sistemi kurmak olduğuna karar vermişlerdi. Sıkıyönetim kaldırılsa bile, bir kararnameyle siyasal özgürlükler çok büyük oranda kısıtlanmıştı ve bu politika, hem ABD'nin hem de Britanya'nın çıkarlarıyla tam bir uyum içindeydi. ABD ve Britanya, Haşimi hanedanına o kadar derin bir güven besliyorlardı ki, bölgenin petrol zenginliğini güvence altına almak ve komünist düşmanı köşeye sıkıştırmak için yaygın bir askeri üsler ağı kurmak amacıyla yeni bir güvenlik anlaşması (Bağdat Paktı) yapmayı bile kararlaştırmışlardı. Bu, büyük harflerle vurgulanan bir Portsmouth Anlaşması'ydı; üstelik güçlü ve yeni bir garantörle (Amerika Birleşik Devletleri) takviye edilmiş olarak.

Seçkinlerin oluşturduğu bu zümreler, muhalefeti kışkırtıp üstlerine gitmek için de birçok yol denediler, fakat ko-

Cemal Abdül Nasır

münistler oltaya takılmadı. Onlar, halkın yeni bir kitle hareketine hazır olmadığını biliyorlardı; ayrıca, yaşanan ekonomik patlama küçük çaplı da olsa hayat standartlarında bir yükselme sağlamıştı. Ne var ki, komünistlerin o dönemde bir hareket başlatmaya yanaşmamaları, Nuri el-Said'e, kızıllara sempati duymakla suçlanan Iraklıları hapse atıp her türlü faaliyetlerini yasaklama ve 1955 yılında, Sovyetler Birliği'yle bütün ilişkileri koparma cesaretini vermişti. O Nuri el-Said ki, bir önceki yıl da kendi partisini dağıtıp komünist-olmayan rakiplerini sindirdikten sonra oldukça keyfi bir seçim tezgâhlamış, karşısında hiçbir rakip olmadan 135 sandalyeden 116'sını kazanmıştı.

Nuri, elde ettiği bu çoğunluk sayesinde bütün siyasal partilerin faaliyetlerini yasaklarken, örgütlenme ve gösteri yapma haklarını da büyük ölçüde kısıtlayabilecek güçteydi artık. Böylece, Bağdat Paktı'nın uygulamaya geçirilmesine uygun bir sahne de hazırlanmış oluyordu. Bu paktın diğer üyeleri Britanya, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'dı. Washington ise arka planda kalmanın daha akıllıca bir politika olacağına karar vermişti. İlk resmi toplantının zabıtlarında mahcup bir ifadeyle şu not yer alıyordu: Bağdat Paktı

Konseyi'nin 21-22 Kasım 1955 tarihli ilk toplantısının davetlileri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nden iki gözlemci [Büyükelçi Waldemar Gallman ile Amiral John H. Cassady] de hazır bulunuyordu." Yeni güvenlik anlaşmasının pan-Arap milliyetçileri kızdırması son derece doğaldı. Nasır da Kahire'den bir açıklama yapıp, bu anlaşmayı Arap egemenliğinin ihlal edilmesi olarak niteleyerek mahkûm edecekti. Irak'taki siyasal eylemcileri sıkı denetim altına alarak onların ellerini kollarını bağlamak mümkündü belki, ancak ordu içindeki unsurları sürekli gözetim altında tutmak o kadar basit bir iş değildi.

Nasır'ın destekçileriyle Irak Ordusu içindeki diğer militanlar, gizlice kurdukları 'Hür Subaylar' teşkilatında örgütlenirlerken, Bağdat Paktı'na üye devletlerin, Anglo-Fransız-İsrail ittifakının Mısır'ı işgal etmesini destekledikleri 1956 Süveyş Savaşı'ndan sonra rejim muhaliflerinin sayıları iyice artmıştı ve Nuri el-Said'in, onların izini sürüp örgütlenmelerini dağıtma çabaları, ancak kısmen başarılı olabilecekti. Tabii ordu içinde Irak Komünist Partisi'nin de hücreleri vardı; üstelik onlar, yeraltı faaliyetleri yürütmekte ustalaşmış, iyi eğitimli ve örgütlü kadrolardı. Üçüncü bir güç de, büyük ölçüde güneyde, Nasıriye'li genç bir mühendis olan Fuad el-Rikabi'nin liderliğinde biraraya gelmiş olan, çiçeği burnunda Baas Partisi'ydi. Baasçılar, din adamlarıyla toprak beylerinden nefret eden genç Şiileri kendi saflarına çekmekte önemli başarılar kazanmışlardı. Ayrıca, ordu içinde birkaç hücreye sahip oldukları biliniyordu.

1934'te Harp Okulu'nun her kesimden insanların başvurusuna açılışından beri, Irak Ordusu'nun subay kadrosu, ülke içinde fiilen toplumun her kesimini temsil eden tek kurumdu. Mısır'da gözlendiği gibi, subaylığa kabulde

kısıtlamaların kaldırılması, şehirli küçük-burjuva ailelerden çok sayıda gencin ordu saflarına katılmasını sağlayacaktı. Bu karar ağırlıkla Saray'ın baskılarının sonucuydu ve Britanya'nın böyle konularda aşırı ihtiyatlı davranıp, Hindistan'da ya da Afrika'da bir sömürge ordusu kurduğu zaman sergilediği katı sınıf hiyerarşisini titizlikle koruyan emperyal düşünce yapısına taban tabana zıttı. Ancak Nuri el-Said'le şürekası, kendi toplumsal ve sınıfsal kökenleriyle de ilgisi bulunan birtakım sebeplerden dolayı, bileşimi bölgesel, etnik ve kabile ayrımlarını aşan ve monarşinin sadık bir gücü olup, yeni bir Irak kimliği yaratılmasına katkıda bulunmasını arzu ettikleri bir ordu kurmak istiyorlardı. Bu doğrultuda, şehirlerden ve kırsal bölgelerden seçilen askerler içinde, hem Şiiler hem Sünniler, hem Kürtler hem Araplar, hem Keldaniler hem de Çerkezler yer almaktaydı.

Gelgelelim, tarih, satrapların ve onların uşaklarının binbir gayretle hazırladıkları bütün planları boşa çıkarmıştır. İşte, radikal fikirleri cazip bulan çok sayıda zeki gencin orduya katılmaya karar vermesi (ki bu, aynı dönemde Hindistan'da akla getirilmesi bile imkânsız bir eğilimi yansıtıyordu) Irak'ta bu sonucu doğurmaya yetecekti. Ordu saflarında şehir ile kır arasındaki engeller zaman içinde kalkmaya başlamıştı. İronik bir durumdur ki, Ordu, yeni Irak kimliğinin dayatıldığı fiili erime potası haline gelmişti; ancak bu sonuç, monarşiyi dışlayıp, Irak'ı, daha geniş bir mefhum olan Arap ulusunun bir parçası olarak görmek suretiyle gerçekleşecekti. Yeni devletlerle doğrudan bağıntılı alt-milliyetçiliklerin büyük oranda kendilerine ait birer kimlik geliştirme çabalarına girmeleriyse ancak Arap milliyetçiliğinin yenilgisinden sonra gündeme gelmişti.

Bağdat Paktı ve bu anlaşmanın beraberinde getirdiği yeni ilişkilerin, ordu içindeki siyasal akımların hepsinde öfkeyle karşılandığı açıktı. Nitekim, Şubat 1957'de liberal, milliyetçi ve komünist partiler, Nuri el-Said'le ve Saray'la mücadele etmek amacıyla, Birleşik Ulusal Cephe şemsiyesi altında biraraya geldiler. Cephe'nin ordu içindeki destekçilerine, 'haraççılar oligarşisi'ni iktidardan kalıcı olarak indirmenin yolları konusunda ciddi ciddi kafa yormaları aşılanmaktaydı. Çok geçmeden, aynı amaç doğrultusunda, on iki subaydan oluşan Hür Subaylar Yüksek Komitesi kuruldu: Bir tugay komutanı, 1930'ların sonunda Irak Askeri Akademisi'nden mezun olan on albay ve bir binbaşıdan meydana gelen bir komiteydi bu. Peki, onları birleştiren bağ neydi? Tabii ki, toprak sahiplerine karşı beslenen belli belirsiz bir hoşnutsuzluk, Saray/Nuri ekseninde toplanan rüşvetçi ve kokuşmuş kliğe düşmanlık ve Britanya İmparatorluğu'na karşı derin bir kin duygusu.

Hür Subaylar Yüksek Komitesi, 1957'de, birleşik devrimi planlamak amacıyla çok sayıda alt-komite kurarken, hareketin liderlerinin belli başlı bütün askeri birimlerin komutanlarını saflarına çekmeye kararlı oldukları açıkça gözleniyordu. İşte Hür Subaylar'ın, kendi kökeniyle (Sünni bir marangoz baba ile Kürt-Şii bir annenin oğluydu) Irak'ın birliğini sembolleştirdiği düşünülen tugay komutanı Abdülkerim Kasım'a yaklaşınaları bu çerçevede oldu. Kasım'ın, daha önceden milliyetçi düşünceli bazı genç subayları kendi etrafında örgütlediğini keşfetmek, Hür Subaylar'ı sevince boğmuştu; bu iki grubun birleşmesi, üst komuta kademelerindeki bütün subayların tek bir örgüt çatısında toplanmaları anlamına gelecekti. Çok geçmeden arzulanan birleşme gerçekleşti ve en kıdemli subay olma-

sından dolayı, Yüksek Komite'nin başına Abdülkerim Kasım getirildi. Bu haberler günden güne siyasal parti kadroları tarafından öğrenildikçe, onlar da, sevinç içinde kendi yandaşlarına -bu adımları politikacıların her türlüsüne düşman olan ordu içindeki bazı muhalifleri memnun etmese de- Hür Subaylar'a katılmaları talimatını verdiler.[32]

Şubat 1958'de Suriye Baasçıları ile Nasır, Suriye'yle Mısır'ın birleşmesi üzerinde anlaşmaya varmışlar ve halkın coşkulu kutlamaları eşliğinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurmuşlardı. Bu birleşmenin bir deklarasyonla ilan edilen amacı, Arap Birliği'nin temellerinin atılmasını sağlamak ve Batı-yanlısı rejimleri yalnız bırakmak iken; dile dökülmeyen nedeni ise, Arap ülkelerindeki komünist partilerin etkisini marjinalleştirmekti. Örneğin Suriye'de, Baas Partisi'nin bir sonraki seçimlerde iktidarı alamayacağı, hatta komünistlerin bir hayli gerisinde kalacağı genel bir kanıydı. Suriye'deki Baas lideri Salah Bitar ve partinin hem kurucularından hem de başlıca ideoloğu olan Mişel Eflak, birleşmenin sonuçlarından birinin Suriye seçimlerinin durmadan ertelenmesi anlamına geleceğinin tamamen bilincinde olarak, BAC'nin kuruluşunu hızlandırıp kesinleştirmek üzere apar topar Kahire'ye koşturmuşlardı.

Dış dünyanın gözündeyse, BAC'nin kurulması ya tam kapsamlı bir Arap Birliği'nin sağlanması yönünde atılmış dev bir ileri adım sayılıyor, ya da statükonun ciddi biçimde tehdit edilmesi anlamını taşıyordu. Bağdat'ta Nuri el-Said ile Britanyalı efendileri hemen bir karşı-birlik uydurmanın yolunu aradılar. Bu amaçla, alelacele kurulan Arap Birliği, Irak

32) İlginçtir, Kasım ile Yüksek Komite'nin diğer iki üyesi, Devitzes'deki Subay Okulu'nda eğitim görmüşlerken, başka iki üyesi de Camberley'deki Britanya Subay Okulu'na gitmişlerdi. Bu deneyimler 1958'de bir hayli işe yarayacaktı.

ve Ürdün'deki Haşimi monarşilerini biraraya getirmişti ve birliğin ilk başbakanlığına Nuri el-Said atanacaktı. Ayrıca Kuveyt'in -ilginç sonuçlar doğurabilecek şekilde- bu kısa ömürlü birliğin üçüncü üyesi olması tasarlanmaktaydı, fakat Britanya'nın, Kuveyt'in kukla şeyhini birliğe dahil etme arzusunun gerçekleşmesinden önce beklenmedik bir gelişmeye tanık olundu: Irak'ta devrim patlak verdi.

Hür Subaylar mümkün olan her türlü tedbiri önceden almışlardı. Nisan ayında Nasır'la görüşmek, planları hakkında kendisini bilgilendirmek ve Batı'nın, Bağdat Paktı'nı, Irak'ı işgal etmek amacıyla kullanması durumunda yardımını istemek üzere Kahire'ye özel bir elçi gönderilmişti. Mısırlı lider bu elçiye, mümkün olan her bakımdan koşulsuz destek vaat etti. Bunun karşılığında da Hür Subaylar Yüksek Komitesi, Bağdat Paktı ülkeleri Irak'ı işgal ederlerse, bu eylemin doğrudan sonucu olarak, BAC'ye katılmayı ittifakla kabul ettiğini bildirdi. Şaşırtıcı bir şekilde, Britanya istihbaratı bu görüşmeler ve hamlelerle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamamıştı. Onların öğrendikleri, elit çevrelerle bağlantısı olan Büyükelçi'nin yazdığı, Irak'ta istikrarın hüküm sürdüğü doğrultusundaki yatıştırıcı mektuplardan ibaretti.

14 Temmuz 1958'de Hür Subaylar iktidara el koydular ve Irak'ın artık bir cumhuriyet olduğunu ilan ettiler. O gün sabah saat 6.30'da Bağdat Radyosu'ndan Albay Abdüsselam Arif'in ağzından ilk resmi bildiri okundu:

> Halkın sadık oğullarıyla ulusal ordu birliklerinin paha biçilmez yardımları sayesinde, sevgili vatanımızı, emperyalizmin topraklarımıza yerleştirdiği kuklalardan kurtarıp özgürlüğüne kavuşturmak üzere harekete geçmiş bulunuyoruz.

> Kardeşler, ordumuz sizindir, sizin yanınızdadır ve sadece siz halkımızın arzusunu yerine getirmiştir... Gazabınızı Rihab Sarayı'na ve Nuri el-Said'in malikânesine yöneltmek sizin hakkınızdır. Zafer ancak vatanın, emperyalizmin ve onun yardakçılarının komplolarından tamamen kurtarılmasıyla kesinleştirilebilir...[33]

Askeri liderler, genç kral II. Faysal'ı sürgüne göndermeyi planlarlarken, kralın amcası Emir Abdülilah ile Nuri el-Said'i halka karşı işledikleri suçlardan dolayı tutuklayıp yargılamayı tasarlıyorlardı ve yargılamanın kısa sürede gerçekleştirilip, verilecek hükümlerin derhal yerine getirilmesi arzusundaydılar. Belli ki, Prens Abdülilah ile Nuri el-Said, kendilerine yöneltilen iddialardan suçlu bulunup hemen idam edileceklerdi, fakat tam o sırada devreye genç bir subay girdi. Bu subay planlanıp uygulamaya geçirilmiş olan darbeden bihaberdi. İsyana Arif'in radyoda okuduğu bildiriyi dinledikten sonra katılmıştı. Hatta, saray muhafızlarının silahlarını bırakıp teslim olmaları müzakerelerini yürüten elçilerden biri olarak, sarayda bulunuyordu. Fakat orada kralın ailesiyle maiyetini avluda biraraya toplanmış olarak görünce, birden kendini kaybetti ve makineli tüfeğiyle üstlerine kurşun yağdırmaya başladı. Bunun üzerine diğer askerler de kurbanlara doğru ateş açtılar. Silahlar sustuğunda kral, amcası ve yanındaki bazı subaylar ölmüştü. Akıbetinin onlarla aynı olacağından korkan Nuri el-Said de yerinde oturup tutuklanmayı beklemek yerine, kadın kılığına girerek kaçmayı deneyecekti. Ancak Britanya Büyükelçiliği artık güvenli bir üs değildi, binanın etrafı kızgın bir kitle ta-

33) Batatu, *a.g.y.* Bu kitapta, 1958 Irak Devrimi ve onun peşinden gelip, Saddam Hüseyin'in 1979'da iktidarı tamamen ele geçirmesinin arifesine kadarki dönem, en kapsamlı şekilde ve enteresan belgelerle anlatılmaktadır.

rafından kuşatılmıştı. Nuri şehirden uzaklaşmayı başaramadan fark edildi ve kim olduğu zorluk çekilmeden anlaşıldı. Hava Kuvvetleri'nden bir çavuş, onu yakalandığı yerde öldürdü. Ertesi gün Abdülilah'ın cesedi halka teşhir edilmek üzere, tam da kendisinin, 1941 isyanının önderlerinden Albay Selahaddin Sabak'ı astırdığı yerde, eski Savunma Bakanlığı'nın girişindeki bir elektrik direğinde sallandırıldı. Daha sonra ikisinin cesetleri kurbanlık kuzular gibi paramparça edilip yakıldı. Bu en büyük aşağılamaydı; ölüler Müslüman usullerine göre defnedilmemiş oluyorlardı çünkü. Ortalık nihayet yatıştığında, ordu kademelerinde ya da halkın içinde eski rejimi savunmaya niyetli hiç kimse kalmamıştı. Zaten, herhangi bir dış müdahaleyi imkânsız hale getiren etken de bu gerçeklikti.

Darbenin gerçekleştirilmesinden önce milliyetçi gruplarla Komünist Parti gelişmelerden haberdar edilmişti. Dolayısıyla, onlar da yandaşlarına her ihtimale karşı tetikte durmalarını bildirecek zamanı bulmuşlardı, fakat darbe haberi ülkenin her tarafına yayıldıkça, zaferi kutlamak amacıyla Bağdat, Basra, Nasıriye, Kerkük ve Musul sokaklarını dolduran heyecanlı kalabalıklar, ayrımsız bütün siyasal partilerin üyelerine yönelik saldırılara başladılar. Bu olaylarla ilgili haber ve anlatımlarda, kitlelerin kendiliğinden harekete geçip öfkesini boşaltması 'nehirlerin taşması', 'kabaran dalgalar', 'coşkun seller' gibi nitelemelerle anılacaktı. Devrimin popüleritesi tartışma götürmez bir düzeydeydi. Bağdat'ta Emir Faysal'ın heykelini, sayısı yüz bini aşan bir kalabalık yıkmıştı. 'Bağdat fatihi' General Maude'un, tam eski Britanya Sefareti'nin önüne yerleştirilmiş taş figürünün kaderi de ondan farklı olmadı ve o bina da ateşe verilerek, İngiliz generalin temsili idamına dramatik bir arkaplan oluşturdu.

Aslında, tek bir merkezden idare edildiği söylenemeyecek olan ve bir anda kabarıp her tarafı saran bu sevinç, öfke, nefret ve öç patlamaları, kontrolü ellerinden kaçırmaktan korkan askeri liderleri ciddi biçimde kaygılandırmıştı. Bunun üzerine Devrim Konseyi alelacele bir bildiri yayınlayarak sokağa çıkma yasağı ilan etti. Fakat askeri yönetimin meşruiyetini sağlayan etken de sıradan insanlardan aldığı destekti. Monarşiye son veren şey, sayıları en az 3 bini bulan ve çoğu cephanesiz askerlerin isyana katılması olmuştu. Elbette başka birimler de göreve çağrılmıştı, fakat sokaklar tamamen boş kalsaydı, monarşistlerle Bağdat Paktı'nın müttefikleri şanslarını deneyip darbeye karşı direnme cesaretini bulabilirlerdi. Hanna Batatu, o gün, halkın sokaklara dökülmesinin taşıdığı lojistik, siyasal ve psikolojik önemi şu sözlerle vurgulamaktadır:

> ...içlerinden en azından bir kısmının duygularını öfkeyle boşaltması, darbenin kaderinin belirlendiği o günün tarihsel sonucu açısından, ilk bakışta düşünülebilecek olandan çok daha büyük bir ağırlığa sahipti... Bir kere, yalnızca Bağdat'ta değil, diğer şehirlerde de sokaklarla köprülerin kontrolünü ellerinde tutarak, düşman güçlerin gerçekleşmesi muhtemel karşı-eylemlerini engellemişlerdi. Dahası, yine bu coşkulu katılım sayesinde müthiş bir psikolojik etki sağlanmıştı; monarşiyi destekleyenlerin yüreklerine korku salarak iradelerini felce uğratmış ve karşı konulmaz bir karakter kazandırmak suretiyle darbenin en güvenilir kalesi olmuşlardı.[34]

34) Batatu, *a.g.y.*, s. 805. Bu görüş, sokaklara dökülen kalabalıkların 'Iraklıları temsil etmediği, sadece ajitatörlerin topladığı serseriler olduğu' savında ısrar ederek darbenin halk tabanı bulunmadığını kanıtlamaya çalışan ABD Büyükelçisi Waldemar J. Gallman'ın yaklaşımına tamamen tersti. ABD'nin 'Irak'ı temsil eden kişiler' bulma konusundaki destansı (!) mücadelesi bugüne kadar aralıksız devam etmektedir.

Yeni Irak rejimi gerek iç, gerekse dış cephelerde çeşitli seçimler ve problemlerle karşı karşıyaydı. İçeride, ülkenin özel ticaret ve sanayi sermayesinin yüzde 56'sını 23 aile (Çelebi'ler, Paçacı'lar, el-Hudeyv'ler, vb.) kontrol etmekteydi. Petrol, Britanyalıların sahip olduğu Iraq Petroleum Company'nin denetimindeydi.[35] Kırsal bölgelerde Britanyalılar, kabile şeyhlerini büyük mülk sahiplerine dönüştürmüşler,[36] böylece Güney Asya alt-kıtasında denenip sınanmış bir modele göre (ki bu model uyarınca, Irak köylüleri Pakistan'da Sind'li ve Bengal'deki kardeşleri gibi fiili serfler

35) "Iraq Petroleum Company Limited, 1911 yılında African and Eastern Concessions Limited adıyla kuruldu. Sonra adı 1912'de Turkish Petroleum Company Limited, 1929'da da Iraq Petroleum Company Limited olarak değiştirildi. 1920 tarihli San Remo Petrol Anlaşması'na göre, şirket hisseleri Anglo-Persian Oil Company Limited'e yüzde 47,5, Shell'e yüzde 22,5, Compaigne Française des Petroles'e yüzde 25 ve C.S. Gulbenkian'a yüzde 5 şeklinde dağıtılmıştı. Şirket 1925'te petrol arama imtiyazını almış ve ilk defa 1927'de petrol çıkarmayı başarmıştı. 1928'de gruplar arasında uzun müzakerelerden sonra 'Kızıl Hat' anlaşması yapılacaktı. Bu anlaşma grupların hisselerini şu şekilde yeniden düzenliyordu: Anglo-Persian Oil Company Limited yüzde 23,75, Shell yüzde 23,75, Compaigne Française des Petroles yüzde 23,75, Near East Development Corporation yüzde 23,75 ve Gulbenkian yüzde 5. İmtiyaz Anlaşması 1931'de gözden geçirilirken, 1948'te yapılan Grupların Yeniden Düzenlenmesi Anlaşması'yla da 1928 Kızıl Hat Anlaşması hükümsüz kaldı. Tamamen Basrah Petroleum Company Limited ile Mosul Petroleum Company Limited'in sahip olduğu şirketler ise 1938 ve 1942 yıllarında ayrı ayrı imtiyazlar elde ettiler. Akdeniz'e açılan boru hatları da 1930'lu ve 1940'lı yıllarda tamamlandı. Şirket, Irak dışındaki Orta Doğu imtiyazlarında da kendine önemli çıkarlar sağladı." Bu, Iraq Petroleum Company'nin sınırlı ama doğru bir portresidir. 1961 yılında yeni rejim bu düzenlemelerin geçerliliğini sona erdirdi ve birkaç yıl sonra petrol millileştirildi. Bugün, kibar insanların 'küreselleşme' diye nitelediği kapitalist eşkiyalık çağında, ABD'nin Irak işgali, petrolün bir kere daha özelleştirmesiyle sonuçlanacaktır. Peki, bundan yirmi yıl sonra ne olacak acaba?

36) Binbaşı Pulley, 6 Ağustos 1920'de Bağdat'taki Sivil Komiserlik'e şu raporu geçiyordu: "Onların birçoğu, biz kendilerini zengin ve varlıklı kimseler haline getirdiğimiz ana kadar elinde avucunda hiçbir şey olmayan sıradan insanlardı." Bu Britanyalılar, Irak'taki şeyhleri sonuna kadar sömürge düzeninin sadık bendeleri haline getirmişlerdi. Irak'ta bu kesimlerin ne kadar asalak bir statüye sahip oldukları şu çalışmada iyi bir şekilde belgelenip analiz edilmiştir: M. Farouk-Sluglett ve P Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*, Londra, 1987.

haline gelmişlerdi) uzun dönemli işbirliğinin maddi temelini yaratmışlardı. Yüksek eğitim büyük oranda üst ve orta sınıfların ayrıcalığıydı. Fakat tüm bu problemlerin belli çözümleri vardı ve bir sonraki onyılda bunların hepsi fiilen çözüldü. Petrol dahil olmak üzere kilit önemdeki sanayilerin hepsi millileştirildi; yapılan radikal tarım reformları toprak sahipliği sisteminin belini kırdı; yoksul ailelerin çocukları (hem erkek hem de kız çocukları) doğru düzgün eğitim görme imkânına kavuşurken, cinsiyet ayrımcılığı da ciddi biçimde azaltıldı.

Kontrol edilmesi en güç alan, doğal olarak siyasetti. Irak nasıl ve kimin tarafından yönetilmeliydi? Arap dünyası bu açıdan iki temel model sunuyordu: Batı-yanlısı monarşiler, şeyhlikler ve sömürgeler (Cezayir ve Aden gibi) ile Batı-karşıtı popülist-askeri rejimler. Lübnan ancak, Hıristiyan ve Müslüman seçkinler arasında iktidarın kurumsal biçimde paylaşıldığı bir yarı-demokrasi modeli oluşturmaktaydı. O sırada dünyanın diğer bölgelerinde hâkim olan modeller de şöyleydi: Batı-tarzı kapitalist demokrasiler; Latin Amerika'da ABD-destekli askeri diktatörlükler ve Bağdat Paktı'nın iki üyesi Türkiye ve Pakistan; son olarak da Sovyetler Birliği, Çin, Vietnam ve Kuzey Kore tipinde kapitalist-olmayan tek parti rejimleri. Devrim-sonrası Irak'ta önde gelen oyuncuların üçü de Batılı modeli (veya, bir yandan paranın ya da mülkiyetin kural dışı yollarla kullanımını yasal saymazken, öbür yandan temsili kurumlara izin veren bir çeşidini) kesinlikle reddeden bir siyasal tutum içindeydiler.

Abdülkerim Kasım, açıkça Nasır'ın sistemini model almıştı, ancak BAC'yi de belli bir mesafede el altında tutuyordu. Irak Komünist Partisi'nin Kasım'ı desteklemesinin nedeni, o sıralarda kurulmuş olan BAC'ye Irak'ın da katılmasına

karşı çıkmaktı. IKP, dış politikayla savunma politikasının ortaklaşa belirleneceği, özerk ve egemen birimlerden oluşmuş bir Arap Federasyonu'ndan yanaydı. Nasır ile Baasçılar bu modeli benimsemiş olsalardı, BAC daha fazla genişletilebilir ve ayakta tutulması kolaylaşırdı. Gelgelelim, iki taraf da Arap komünistlerine güvenmiyorlardı ve güvensizliklerinin asıl sebebi onların komünist olmaları değil, bölgede Moskova'nın piyonları gibi hareket etmeleriydi. Arap milliyetçilerinin onlara karşı dile getirdikleri en ciddi iki şikayet, a) komünistlerin İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransız ve Britanyalı işgalci ordulara karşı direnmekten vazgeçmeleri, b) neredeyse içgüdüsel denebilecek kendi siyasal eğilimlerini ve parti içindeki Yahudi üyelerin öğütlerini arka plana itip, sırf o dönemin resmi Sovyet politikasına ayak uydurmak amacıyla İsrail'in kuruluşuna destek vermeleriydi.

İlk suçlama, yani İkinci Dünya Savaşı'nda direnmekten vazgeçme konusunda komünistler suçlarını kabul ediyorlardı. Faşizmin yenilgisinin dünyanın önündeki en temel görev olduğu konusunda hemfikirdiler, fakat bu görüşlerini niçin ancak Hitler'in Ağustos 1941'de SSCB'yi işgal etmesinden sonra politikalarının merkezi haline getirdikleri sorulduğunda ağızlarını bıçak açmıyordu.[37] İsrail'in kuruluşu

37) Milliyetçilerle komünistleri karşı karşıya getiren benzer bir tartışma, sömürge Hindistan'da yaşanmıştı. Komünistler savaştaki tutumları nedeniyle hapishanelerden salıverilirken, milliyetçiler Britanya'ya karşı izledikleri 'Hindistan'dan Defolun' politikaları yüzünden tutuklanacaklardı. Sol-milliyetçi lider Cevaharlal Nehru, Britanya'ya, Avrupa'nın kendi arasındaki bir savaşta halkından insanların ölüp ölmeyeceğine Hindistan'ın tek başına karar vermesi gerektiğini bildirmişti. Nehru, tabii ki anti-faşist ittifaktan yanaydı, ancak kendi ülkesinin, temsilcilerine danışılmadan bataklığa sürüklenmesine de karşıydı. Arap komünist partileriyse, Nehru'nun çizgisinden farklı olarak, savaş sırasında bağımsızlık talebini askıya almışlardı. Örneğin, Suriyeli komünist lider Halid Bahdaş, Fransızların önünde kendini o denli alçaltmıştı ki, bu hareketinden sonra diğer Arap liderlerin hiçbiri, bazı komünistler bile, bir daha onu kendilerine yakın hissedemeyeceklerdi.

konusundaysa, izledikleri politikanın ciddi bir hata olduğunu kabul etmekteydiler. Yine de, bu iki siyasal akım arasındaki ayrılıklara hiçbir zaman çözüm bulunamayacak ve hem Nasır hem de Baasçılar, çeşitli dönemlerde komünistlere vahşice baskı uygulamaktan asla vazgeçmeyeceklerdi. Sonuçta, bu üç ayrı grubun, gerçek anlamda temsili bir meclisin kurulmasını ve diğer siyasal partilerin hepsinin örgütlenme haklarının tanınmasını kabullenmeye yanaşmamaları, üçünün de büyük zarar görmesine yol açmıştı. Gerek bu tür en temel hakların reddedilmesi, gerekse diğer siyasal farklılıkların tartışılıp halkın oyuna sunulacağı bir mekanizmanın yaratılmaması, Mısır, Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan kişi diktatörlüklerinin zeminini hazırlayan en büyük etkenleri oluşturuyordu.

Milliyetçi albaylar ordu içinde mükemmel bir hiyerarşik yapıyla örgütlenmişlerdi ve ciddi bir siyasal formasyona sahiplerdi. Albaylar esas olarak bağlantı kademesi işlevi görüyorlardı ve onlar aracılığıyla dağıtılan talimatların herhangi bir açıdan sorgulanması mümkün değildi. Sonra bu yöntem siyasette de uygulanmaya başlandı. Öncülü olan diğer bir Mısırlı reformcu Muhammed Ali gibi Abdül Cemal Nasır da, 1798'de bir süre Mısır'ı işgal ettiği zaman kendilerine sömürge muamelesi yapmadığı için halk tarafından çok sevilen Napoléon'a büyük bir hayranlık beslemekteydi.[38] İşte, Napolé-

38) Arap tarihçilere göre, 'cumhuriyet' sözcüğünü Arapça 'cumhur'a çeviren ilk kişiler Napoléon'un maiyetindeki Fransız doğubilimcilerdi. Napoléon'un Mısır'da bıraktığı etkinin en ilginç öykülerinden birini şu çalışmada bulabilirsiniz: İbrahim Ebu-Lughod, *Arab Rediscovery of Europe: A Study in Cultural Encounters*, Princeton, 1963. Durum böyleyse, Arapça'ya düzenli biçimde çevrildiği için Yunan ve Roma klasiklerine kolayca ulaşabilecek konumdaki 9. ve 10. yüzyılların Arap tarihçilerinin, zamanında bu sözcüğü kendi dillerine aktarmayı nasıl ve niçin başaramadıkları hâlâ bir bilmece olarak kalmaktadır.

on'dan bir buçuk yüzyıl sonra Bonapartizm, tek bir liderin bütün toplumsal sınıfların ve genelde politikanın üstünde durması anlamında, bütün Arap dünyasındaki ve yeryüzünün başka bölgelerindeki askeri-popülist rejim yanlılarının dini haline gelmişti. Tabii, Nasır'ın Mısır'da kazandığı müthiş popülariteye ve Müslüman dünyasının diğer köşelerinde de efsanevi bir kahraman olarak görülmesine rağmen, böyle bir politikanın uzun soluklu olması beklenemezdi. Ne de olsa, sahip çıkılan miras zehirliydi.

Nitekim, Irak'taki askeri rejim de çok kısa bir zaman diliminde şiddetli hizip mücadelelerine sahne olacaktı. Görüş farklılıklarının rahatlıkla tartışılabileceği ciddi kurumların bulunmaması, bu değişik kliklerin, Ordu'nun kontrolünü elde tutmak için kıyasıya kavgaya tutuşmaları anlamına gelmekteydi; zaten ülkenin tek gerçek ve önemli kurumu, ordunun başındaki Komutanlar Konseyi'ydi. Klasik Bonapartist modeli benimseyen Abdülkerim Kasım da bazen, komünistleri Nasır'a ve Baas'a karşı tampon olarak kullanıyor, bazen de -fazla taleple ortaya çıktıklarında- sırtını acımasızca komünistlere çeviriyordu. Nasır'ın Irak liderine beslediği düşmanlığın temelindeyse, Kasım'ın Irak Komünist Partisi'ne aşırı derecede bağımlı olduğu düşüncesi yatmaktaydı. Kasım'ın vekili Abdüsselam Arif katıksız bir Nasırcıydı; Irak'ın BAC'yle birleşmesini canı gönülden arzu ediyordu ve Nasır'ın Irak'ta da en büyük lider olarak kabul edilmesinden büyük mutluluk duyacağı ortadaydı. Stratejik ve siyasal açıdan büyük bir anlam taşıyacaktı bu. Genişlemiş bir Birleşik Arap Cumhuriyeti, Arap âleminin ayakta kalmasının tek yoluydu. Böyle bir birlik Mısır'ın denetimini zayıflatır ve Kahire'yi Şam ve Bağdat'la bir uzlaşma yolu bulmaya zorlardı.

Ne var ki, Kasım da Nasır da birbirleriyle uzlaşmayı inatla reddediyorlardı (Kasım'ın gerekçesi Kahire'nin başındaki adamla boy ölçüşemeyeceğini bilmesi ve gölgede kalıp saf dışı bırakılmaktan korkmasıyken, Nasır'ın gerekçesi Irak halkının kendi arkasında olduğunu bilmesi ve bu sebeple gün geçtikçe daha kibirli bir tutum takınmasıydı). Bağdat'taki kitlelerin Kasım'ın adını ağızlarına almayıp, "Biz senin askerleriniz, Cemal Abdül Nasır! Senin askerlerin!" şeklinde sloganlar attıklarını iki lider de biliyordu. Yine de Nasır, Irak Devrimi'nin yüzünü dışarıya çevirmeden önce iyice sağlamlaştırılması gerektiği konusunda ısrarlıydı. Birlikten yana olduğu kuşku götürmezdi, ancak zamanlama dikkatle seçilmeliydi. Yüzeysel bir bakışla Kasım'ın görüşü de aynı doğrultuda olmakla birlikte, Irak sokaklarındaki ruh halinin son derece değişken olduğunu gözden kaçırmamak gerekirdi. Pan-Arap duygular doruk noktasındaydı ve Baasçıların siyasal müdahaleleri de Nasır'la birlik olma (bugün değilse bile, yarın kesinlikle!) talebinde yoğunlaşıyordu. Baasçıların daha fazla beklemeye ne niyetleri vardı, ne de buna hazırdılar.

Baas Partisi'nin kurucusu ve genel sekreteri Mişel Eflak, zamanını boşa harcamamaya karar vererek, uyguladığı baskıyı iyice arttırdı. 1957'de Baas'ın Irak çapındaki üye sayısı 500'den azdı. Buna rağmen gücü giderek artıyordu, fakat devrim gerçekleştiği sırada -partinin uydurduğu mitolojinin aksine- sayılarının hâlâ 1000'i geçmediği bilinmekteydi. Gerçi bu durumun Mişel Eflak'ın canını zerre kadar sıktığı da söylenemezdi. Çünkü zaten kendisi Suriye'de, komünistlerin zayıflığından faydalanıp, Ordu saflarına sızarak ve Nasır'ın prestijiyle anti-emperyalist Suriye-

li vekil Ekrem Hurani'nin sayesinde, başında bulunduğu hizbini bir partiye dönüştürmüştü. Oldukça başarılı sayılması gereken bu operasyon sonrasında, devrimin gerçekleşmesinin üzerinden on gün bile geçmeden Eflak'ın Bağdat'a geldiği ve adamlarına sakince, kendileri Arapların birliğinin koşulsuz destekçileri oldukları için en ufak bir kararsızlık göstermemeleri gerektiği talimatını verdiği gözlendi. Eflak'ın Arap ulusuna duyduğu mistik inanç, Iraklıların yararına bir kez daha yinelenmiş oluyordu: "Arap ulusunun yerine getirmesi gereken misyon, Arap milliyetçiliği revaçta diye ortadan kalkmaz." Dolayısıyla, Baas kadrolarına, Nasır ve Arif adına Arap birliği mücadelesini sürdürmelerinin salık verilmesi son derece doğal karşılanmalıydı.

Baas lideri Eflak, devrimin ikinci en önemli liderinde potansiyel bir müttefik görüyordu. Abdüsselam Arif'in siyasal inançları da Arap birliği gibi tek bir fikre bağlı olduğundan, Eflak'ın onu ikna etmek için fazla çaba harcamasına gerek kalmadı. Bu amaçla bütün ülkeyi dolaşmış, hemen her büyük şehirde devasa kalabalıklara hitap etmiş ve kitlelerin tutkularını iyice ateşlemişti. Bütün bu konuşmalarda Nasır hep 'kahramanımız', 'büyük kurtarıcı', 'mücadelemizin ağabeyi' gibi sıfatlarla anılır ve kitleler onun adıyla galeyana gelirken, tanık olduğu coşkuyla iyice duygusallaşan Arif de BAC'yle birlik talebini yoğunlaştırıp, Irak'tan, 'Arap ulusunun ayrılmaz parçası olan' bir cumhuriyet diye söz etmekteydi. Kasım ile müttefikleri bu tablo karşısında paniğe kapılmışlardı ve korkularının nedeni salt kendilerini koruma kaygısıyla sınırlı değildi. BAC'nin genişlemesinin İsrail'in ve İran'daki hasta monarşinin kar-

şısına büyük bir tehdidin çıkması olarak değerlendirilmesi gerektiğinin tamamen farkındaydılar. Batı, Kürtlerin gerçek bir temele sahip 'Arap hegemonyası' korkularından faydalanarak, rejimi devirmek için duruma müdahale edemez miydi? Arif'in bu öneriye cevabı, Süveyş-sonrası atmosferde böyle bir müdahaleye kalkışmasının düşünülemeyeceği yönündeydi. Eflak'ın yaklaşımı ise yabancıların gelmesine izin verilmesi şeklindeydi. Ona göre, yabancı güçler bir darbe daha yiyeceklerdi ve bu defa sonuç Süveyş'ten de kötü olacaktı.

Abdülkerim Kasım ile komünist müttefikleri, milliyetçilerle aynı yönde hareket etmeye hazır değillerdi. Tersine, Arif'le destekçilerinin karşısına çıkıp, onları alt etmeye karar vermişlerdi. Baas Partisi -komünist rakiplerinden farklı olarak- kitlesel ayaklanma başlatabilecek bir halk tabanından yoksundu. Kasım bu gerçeğin farkındayken, ülke turunun son duraklarında düzenlediği mitinglere akın eden kitlelerin görüntülerini aklından çıkaramayan Arif, hâlâ bulutlar üstünde uçuyordu ve günler geçtiği halde zafer sarhoşluğu havasından çıkamamıştı.

Ne var ki 11 Eylül 1958'de, yani iktidarı ele geçirmelerinin üzerinden ancak sekiz hafta geçmişken, Abdüsselam Arif, Silahlı Kuvvetler Başkomutan Yardımcılığı'na atandı. İki hafta sonra da, bu sefer Kalkınma Bakanı ve Baasçı lider Fuad el-Rikabi ve Nasırcı Eğitim Bakanı Cebir el-Ömer'le birlikte Başbakan Yardımcılığı ve İçişleri Bakanlığı'na getirildi. 4 Kasım'da ise tutuklanıp, 'anavatanın güvenliğine karşı komplo düzenlemek'le, başka bir deyişle, düpedüz ülkesine ihanet etmekle suçlandı. Oysa Arif, BAC'yle birleşmeyi ve petrol sanayiinin millileştirilmesini savunmaktan

başka bir çizgi izlemiş değildi.[39] En başından beri İslam âleminin başına bela kesilip Sicilya'da, Endülüs'te ve Arapların esas memleketlerinde çeşitli yenilgilere sebep olan 'sürekli bölünme hastalığı' şimdi de Arap Doğu'daki milliyetçi yapının temellerini oymaya başlıyordu. Üstelik bu fiyaskoda Batı emperyalizminin, hatta İsrail'in en ufak bir gölgesi yoktu. Arapların tamamen kendi kendilerine açtıkları bir yaraydı. Komünistlerle milliyetçilerin sekter davranıp bir uzlaşmaya varamamaları, Irak ve bütün bölge açısından korkunç bir trajediye yol açmıştı. Bunun en ciddi sonucu da İsrail'in 1967'de kazandığı askeri zafer olacaktı.

Ülke içinde Kasım ile Arif arasındaki sürtüşme yeni cumhuriyetin işleyişini ciddi biçimde istikrarsızlığa sürüklediğinden, ordu içinde de bir kutuplaşma gözlenmeye başlandı. Mart 1959'da, Musul ve Kerkük'teki birliklerde toplanmış olup tugay komutanı Tabakçali ile albay Sevvaf'ın komutasında harekete geçme emrini bekleyen Arif'in destekçileri (Kahire Radyosu onları 'pan-Arap yurtseverler' diye nitelemekteydi) bir darbe girişiminde bulundularsa da, Halkın Direnişi Gücü'nün komünist kadrolarınca desteklenen Kasım-yanlısı birlikler tarafında süratle bastırıldılar. Bu

39) Irak Komünist Partisi o sırada Kasım'ı, en ufak bir eleştiri yöneltmeden destekliyordu ve bu politikası karşılığında hak ettiği ödülü alacaktı. Kasım, Arif'i safdışı bırakmadan önce, onun komuta ettiği Yirminci Piyade Tugayı'nın karargâhını Bağdat'ın yüz elli kilometre dışına çıkarttırmıştı. Yine Arif'in komutasındaki Üçüncü Tabur'un yönetimi komünist albaylara devredilmişti. Ancak Irak Komünist Partisi'nin Kasım'ı desteklemesinin kendi gerekçeleri vardı. Mısır'la ve Suriye'yle birlik yapılmasına karşı çıkan komünistler, Nasır'ın 'tarafsızlığı'na da karşıydılar: SSCB ve Çin'le yakın bağlar kurulmasını istiyorlardı. Hatta bu politika onları, açık açık oportünizme sürükleyerek, Kasım'ın petrol sanayiinin millileştirilmesini ertelemesini savunmaya bile götürmüştü. Ayrıca, Kasım'ı Nasır'ın rakibi olarak ortaya sürüp, aptalca bir taktikle Iraklı liderin 'Arap milliyetçiliğinin gerçek önderi' olduğunu iddia etme noktasına geldikleri bile gözlenecekti.

olayın hemen ardından bir radyo savaşı patlak verecekti. Kahire Radyosu Iraklıları 'tiran'ı devirmeye kışkırtırken, Bağdat Radyosu 'dış müdahale'yi suçluyor, Arif'i ölüme mahkûm etmiş olan Halk Mahkemesi Başkanı Mehdevi de açık duruşmada "bazıları Arap olduklarını iddia etseler bile Arap kervanının havlayan köpeklerden etkilenmeyeceği"ni duyurarak hakaretlere tuz biber ekiyordu.[40]

Ekim 1959'da milliyetçilerin tepkileri, bu kez Kasım'a yönelik bir suikast girişimi şeklinde ortaya çıkacaktı. Bu eylemi, aralarında Tikrit'ten yirmi iki yaşındaki bir parti militanı Saddam Hüseyin'in de bulunduğu özel bir Baas birimi gerçekleştirdi, ancak Kasım suikastta ağır yaralanmasına rağmen hayatta kalmayı başardı. Komünist Partisi'nin yürüttüğü iki cepheli bir operasyonla, Kasım'ı devirmeyi amaçlayan darbe girişimi de boşa çıkarıldı. Bu olay halkı sokaklara döktü ve ordudaki komünist subaylarla askerler Savunma Bakanlığı'nı işgal edip, kritik önemdeki iletişim şebekelerinin denetimini ele geçirdiler. Komünist liderler hayal dünyası içinde, Kasım'ın iyileştiğinde kendi tutumlarından büyük memnuniyet duymasını ve böylece devlet aygıtında daha güçlü bir konuma gelmeyi beklerlerken, ne yazık ki olaylar bunun tam tersi yönde gelişecekti.

Kasım toparlanıp kendine geldiğinde, komünistlerin Savunma Bakanlığı'nı kolaylıkla ele geçirip 'güvenilmez' subayları tasfiye ettiklerini görmüş ve bu tablo karşısında tam anlamıyla hayrete düşmüştü. Kendisi, Nasır'ın ve Baasçıların sandıklarının tersine, ne gizli bir komünistti ne de Irak Komünist Partisi'ne uzaktan yakından sempati duyuyordu. Ka-

40) M. Perlmann, "Nasser by the Rivers of Babylon", *Middle Eastern Affairs*, New York, Cilt 10, Nisan 1959, s. 154.

sım sadece Iraklı bir milliyetçiydi. Yoksulluğun hafifletilmesi için çaba göstermeyi gerçekten isteyen bir reformcu olduğu doğruydu, fakat siyasal açıdan bakıldığında, bir radikal olmaktan ziyade, ancak toplumsal reformlardan yana bir politikacı olduğu söylenebilirdi. Nitekim onun Arif'e yönelik şikayetlerinden biri, Arif'in sınıf kinini körükleyerek halkı gereksiz yere mülkiyetten soğutmasıydı.[41] Kasım herkesin önünde, kişisel ihtirasları olmayan, iddiasız ve konuşmayı pek sevmeyen bir subay maskesiyle dolaşmakla birlikte, 1958 olaylarını yönlendirirken benimsediği yöntemler bu görünümüyle taban tabana çelişmekteydi; Arif'le birlikte yaptıkları planlar ve darbeyi ne zaman indirecekleri hakkında, Hür Subaylar Yüksek Komitesi'nin çoğunluğuna haber verilmemesi konusunda ısrarlıydı. Kasım'ın bu tavrının sadece tedbirli davranma dürtüsüne bağlı olduğu düşünülebilirdi, fakat bundan daha muhtemel olanı, iktidar tekelini muhafaza etmek için rakiplerinden önce harekete geçmeyi gerekli görmesiydi. Arif'i safdışı bırakmaktaki başarısının ardından kendi hünerlerini devreye soktu; pan-Arabistleri yenilgiye uğratmak için komünistlerin desteğinden faydalanmasının arkasından, saldırı okunun ucunu doğrudan Irak Komünist Partisi'ne yöneltti. IKP'nin üst düzey kadroları arasında bir bölünme tezgâhlayıp, partiden ayrılanları resmi

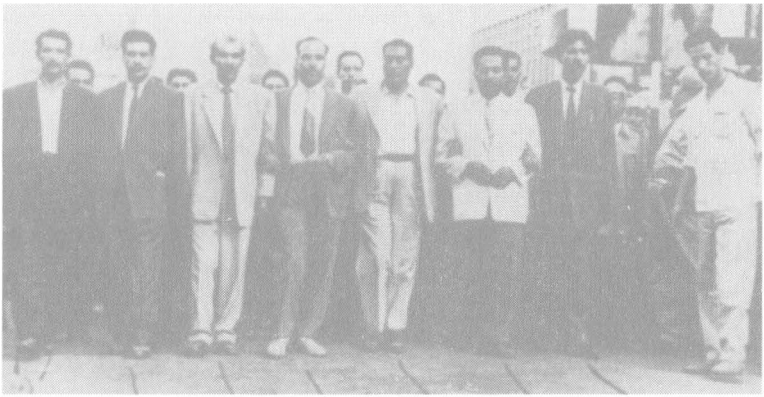
41) Arif'in politikasının bu yönü, onu çıkarıldığı mahkemede zenginlere her şeyin kontrol altında olduğu şeklinde teminat vermek zorunda bırakacaktı. Davanın önemli şahitlerinde tugay komutanı Abdi bunu doğruluyordu:

"*Şahit:* Bazı insanların onun konuşmalarını dinleyince dehşete kapıldığını hissettim. Mülkiyet hakkı gaspedilince sarayların ve diğer mal mülklerinin ellerinden alınacağından korkuyorlardı.

Mahkeme Başkanı: Bu durum pazarı etkiledi mi?

Şahit: Ben etkilediğine inanıyorum."

(Irak Savunma Bakanlığı Arşivleri, akt. Batatu, *a.g.y.*, s. 834.)

Soldan sağa: Komünist Merkez Komite üyesi Abdülkerim Ahmed ed-Davud, Politbüro üyeleri Zeki Hayri, Bahaddin Nuri ve Muhammed Hüseyin Ebu-l-İs, Merkez Komite aday üyesi Abdülkadir İsmail, Politbüro üyeleri 'Emir' Abdullah ve Cemal el-Haydari, 1 Mayıs 1959'da 500 bin kişinin katıldığı tarihi komünist gösterinin en ön sırasında yürürlerken.

parti olarak tanıma şeklindeki planını uygulamayı becermişti gerçi, ancak bu yolla partinin asıl militanlarını (liderlerine sadık kalanları) rejimden soğutmayı başardığı da tartışmasız bir gerçekti. Komünistleri, sosyalizm ile kapitalizm arasında 'üçüncü yol' diye tasarladığı kendi politikasını hayata geçirerek tecrit etmeyi düşünmüştü. Kasım'ın -oligarşinin adamlarından farklı olarak- kişisel düzeyde son derece temiz bir sicile sahip olması da prestijini arttıran etkenler arasındaydı.

İmparatorluk'un mali kurumlarının, devletin piyasayı düzenlemesini kabul edilemez buldukları bugünkü uğursuz neo-liberal çağda, Kasım'ın sosyo-ekonomik reformları etkileyici bir katalog oluşturmakta, ayrıca Kasım'ın rejiminin niçin gerçek bir halk desteğine dayandığını anlamamıza yardım etmektedir. 1959-1961 yıllarındaki değişiklikler

esasen, Mısır'da görüldüğü türden, gerek sulanabilir, gerekse sulanması mümkün olmayan arazi mülkiyetlerini kısıtlayan toprak reformlarında odaklanmıştı. Söz konusu reformların amacı, zenginlerin, özellikle de köyleriyle tarlalarını terk etmiş toprak beylerinin gücüne ciddi bir darbe indirmek ve kırsal bölgelerde köylü mülk sahiplerinden oluşan yeni bir orta sınıf yaratmaktı.

Bunun yanında, kent reformları yapılması da planlanmıştı. Zenginlerden alınan vergi oranı 20 bin dinarın üstünde geliri olanlar için yüzde 40'tan yüzde 60'a yükseltilirken, vergi matrahı olarak hesaplanan gelir miktarının içine tarım arazisinden elde edilen kiralar da dahil edilmekteydi. Kırsal bölgelerde vefat harçları ile miras vergileri yürürlüğe konurken, kentlerde kiralık mülkler denetim kapsamına alınıyor, oda, daire ve dükkân kiraları yüzde 15-20 oranında azaltılıyordu. Temel gıda maddelerinde fiyat denetimi uygulanması ekmek fiyatında ciddi bir düşüş sağlayacaktı. Çalışma saatleri yeniden düzenlenmişti. 100 kişinin üstünde işçi çalıştıran işyerlerinde çalışanlara barınacak ev sağlanması yasal bir zorunluluk haline getirilirken, ilk defa mecburi sosyal sigorta uygulamasına geçilmekteydi. Yine, Bağdat'ın gecekondu mahallelerinde oturanlara, kendileri için yeni siteler (elektriği, suyu, yeni yolları, okulları, sağlık merkezleri ve herkese açık hamamları olan 10 bin ev!) inşa edildiği bildirildiğinde, bu yoksul insanların hepsi de şaşkınlıktan küçük dillerini yutmuş olmalıydılar. Hal böyle olunca, bu yeni semtte oturanların oraya verilen 'Devrim' ismini sevinçle benimsemelerine kesinlikle şaşırmamak gerekirdi (tabii bu isim daha sonra 'Saddam Şehri' olarak değiştirilecekti).

Iraklı komünistlerin varlığı ve gücü, bu reformların ta-

1956-1958 yıllarında Hür Subaylar Yüksek Komitesi başkanı ve 1958-1963 yıllarında Irak başbakanı olan Abdülkerim Kasım. Sünni bir marangoz baba ile Kürt-Şii bir annenin oğlu olan Kasım, her fırsatta "Ben Iraklıyım" demesiyle bilinirdi. Kararlı bir Irak milliyetçisi olduğu halde 1963 yılındaki Baasçı darbenin ardından idam edildi.

sarlanıp uygulanmasında kuşkusuz önemli bir rol oynamıştı. Nitekim komünistler bu reformlardaki paylarından haklı bir gurur duymaktaydılar, ancak Kasım'ın, bu önlemleri, kendilerini tecrit edip kenara atmak amacıyla kullanmakta ne kadar becerikli olduğunu kavramakta da basbayağı yetersiz kalmışlardı. Değişim zorunluluğunu Irak'taki imalatçı kesimin kodamanları da anlıyorlar ve Kasım'ı destekliyorlardı. Kasım bu durum karşısında yerel sanayilerin gelişmesine katkıda bulunacak katı gümrük tarifeleri koydu. 'Haraççılar oligarşisi'yle ortaya çıkan zıtlık, daha çarpıcı bir biçimde gözler önüne serilemezdi. Yeterince vurgulanamayan başka bir nokta da, milyonlarca Iraklının, bu değişiklikleri hak ettiklerini düşünmeleriydi (çok uzun bir süredir en temel insan haklarından bile yoksundular çünkü). Bazıları elbette daha da ileri gidilmesini istiyorlardı. Bu kesim-

ler arasında, birçok toprak beyinin, mülklerin büyük bölümünün, onları işleyenlere devredilmesini engellemek ya da bu tür uygulamaları tamamen iptal ettirmek için yargı organları ve bürokratlar arasındaki desteklerine dayanarak, toprak reformuna direndiğini keşfetmiş olan köylülük; sanayicilerin sekiz saatlik iş günü hakkını uygulamaya geçirmeyi durmadan ertelediğinden ve bu amaçla devlet destekli bazı sendikalara, kendileriyle işbirliği yapması için el altından para sızdırdığından şikayet eden işçi sınıfı; Irak Komünist Partisi'ne aşağıdan baskı uygulamaya başlayan, sıkıntılarla boğuşup duran tabakalar da vardı.

Temmuz 1958'den sonraki dönemde komünistler ile onların da içinde olduğu çok sayıda cephe örgütlenmesi büyük gelişmeler kaydetmişti. Partinin günlük gazetesinin tirajı 30 bini bulurken (Irak açısından gerçekten büyük rakamdı), yandaşları da ülkenin her köşesine ve kuruma yayılmaktaydılar. Komünistlerin sağladığı bu gelişmeden ciddi ölçüde endişeye kapılan Kasım, tıpkı rakibi Nasır'ın Mısır'da yapmış olduğu gibi, devrimin birliği ve bütünlüğü adına 'dar gruplaşmaları ve partileri' yasaklamayı deneyecekti. Komünistler bu girişime hemen ertesi gün (1 Mayıs 1959'da), birbiriyle ilintili iki slogan etrafında düzenlenen dev bir kitle gösterisiyle karşılık verdiler: "Yaşasın Lider Abdülkerim Kasım!/Komünistler Hükümete!" Kasım açısından gerçekten de kabul edilemeyecek kadar güçlü bir talepti bu ve bu dehşet tablosu karşısında paniğe kapılan Washington ve Londra da hemen harekete geçip, komünistlere karşı güçlendirmek ümidiyle, Kasım'a silah satışını yeniden başlatma kararı aldılar. Aynı anda Moskova'dan apar topar Bağdat'a gönderilen bir elçi, Nikita Kruşçev'in,

Abdülkerim Kasım rejiminin istikrarsızlığa sürüklenmemesi doğrultusundaki acil talimatını getirdi. Belli ki Moskova da, komünistlerin Bağdat'ta zafer kazanmasının Nasır'la ve Arap milliyetçiliğiyle ilişkileri tehlikeye sokabileceği görüşündeydi.

Ardı arkası kesilmek bilmeyen baskılardan, çok doğal olarak Irak komünizminin liderleri de nasiplerine düşeni alıyorlardı. Kendi siyasal formasyonları ve tarihleri göz önüne alındığında bu duruma şaşırmak tabii ki zordu, ancak aynı zamanda, içlerinde daha akıllı olanların, Kasım'ın bu açmazı tek başına çözemeyeceğinin farkına vardıklarını söylemek de yanlış olmazdı.

Saint-Just'ün ünlü deyişi ("Devrimi yapanlar yarı yolda kendi mezarlarını kazarlar"), Irak Komünist Partisi'nin politbürosunda, başka parti ve örgütlerdeki en koyu rakiplerinin

1955-1963 yılları arasında Irak Komünist Partisi'nin birinci sekreterliğini yapan Hüseyin er-Radi. 1963'teki Baasçı darbenin ardından işkenceden geçirilip idam edilmişti. Ürdün Kralı Hüseyin'e göre, Baas'ın elindeki pek çok ismin kaynağı CIA'ydı (bkz. dipnot 42).

bile dürüstlüğünden kuşku duymadıkları parti sekreteri Hüseyin er-Radi'nin şahsında buluyordu yansımasını. Siyasal açıdan ne kadar zayıf kalırlarsa kalsınlar, komünistlerin cesaretine hayran olmamak mümkün değildi. Sıradan insanlar arasındaki genel kanı da, komünistlerin diğer politikacılardan farklı bir kumaştan biçildikleri yönündeydi. Herşey bir yana, yoksullar için gerçekten hayatlarını feda etmişlerdi. Önderleri Fahd ile iki yoldaşının, oligarşinin komünistlerin tabanını demoralize etme, cezalandırma ve yok etme kampanyası sırasında asılarak idam edilmesine ve cesetlerinin halka açık bir meydanda günlerce sallandırılmasına rağmen ayakta kalmayı başarmışlardı; hatta çok geçmeden, prestijleri her zamankinden daha yüksek bir düzeye ulaşacaktı.

İşte bu dönemde de ciddi bir sınavla karşı karşıyaydılar: Kasım'a cephe açıp devlet iktidarına doğrudan talip olmaları mı gerekiyordu? Soru oldukça basit görünmekteydi, gelgelelim doğru cevabı vermek o kadar kolay değildi; görünen yüzeyin altında, karmaşık etkenlerden oluşan çok daha kalın bir tabakanın yattığı söylenebilirdi. Irak'ta devrim öncesi bir durumun varlığı söz konusu muydu? Böylesi bir hamleye kalkışmak, uzun ve kazanılması mümkün olmayan bir iç savaşın yolunu açmak anlamına gelmez miydi? Son olarak, bu nitelikteki bir girişimin uluslararası yankıları ne olacaktı?

Mayıs 1959'da toplanan kritik politbüro oturumunda Hüseyin er-Radi, Kasım'ın ültimatomunun geri çevrilmesinden ve bir güç gösterisiyle partiye destek verenlerin harekete geçirilmesinden yana tutum takındı; kitlenin bilincinin en radikal düzeyinde olduğuna ve eğer bu yöndeki kararlarından dolayı bir güç sınavından geçerlerse mutlaka

kazanacaklarına işaret etti. Tam ölçekli bir devrim başarıya ulaşabilirdi. Fakat, Irak Politbürosu'nun ülkeye geri dönen bir üyesiyle iletilen Moskova'nın talimatı, parti içindeki dengeyi uzlaşma yönüne kaydırdı. Yine de ortada gerçek bir problem duruyordu. Temmuz 1958'den beri parti, ideolojik bakımdan iktidarı devralma doğrultusunda hazırlanmamış ve sadece çeşitli talepler yöneltip kitleleri harekete geçirecek ajitasyon çalışmalarında yoğunlaşmakta ısrar ederek, halkı böyle bir ihtimale karşı uyanık tutmamıştı. Eğer gerekli hazırlıkları yapmış olsalardı rakiplerini alt etmeleri de mümkün hale gelirdi. Gelgelelim bu toplantıdan, Nasır'dan ve milliyetçilerden gelen meydan okumayı savuşturmak amacıyla, 'tek lider' olarak Kasım'ı desteklemekten (ki bu, Arap dünyasında, hatta Irak içinde bile sağlam bir adım sayılmazdı) yana karar çıktı. Oysa Kasım'ın yandaşlarının en radikal sloganları bile -ki o da gündeme gelirse- iktidarın paylaşılmasından öteye gitmiyordu. O kadar; daha fazlasını bekleyemezdiniz! Irak'ı Soğuk Savaş'ta bir pazarlık kozu olarak kullanan Moskova'ya itaat eden Irak Komünist Partisi ise petrol sanayiinin millileştirilmesi talebini gündemde tutmaktan bile vazgeçecekti.

Böylesi koşullarda, er-Radi'nin önerdiği şekilde tam bir kopuştan yana tavır almak, kuşku götürmez derecede riskli bir strateji olurdu, ama zaten her devrim girişimi -en iyi koşullarda dahi- bir kumardır. Asla otomatik bir başarı garantisi yoktur. Gündeme getirilmesi gereken tek ciddi sorun, ülkedeki koşulların böyle bir riski göze almaktan yana olup olmadığıdır. Kitlelerin moralli ruh hali, halkın bilincini doğru biçimde yansıtıyor muydu? Eğer durum böyleyse -ki birçok kişi bunun doğruluğuna inanıyordu- o za-

man Hüseyin er-Radi'nin ileri atılma vaktinin geldiği şeklindeki öngörüsü de doğruydu. Ne var ki Bağdat'taki politbüro Moskova'daki Genel Sekreter'in talimatına uydu, kendi liderini yalnız bıraktı ve eski çizgisini devam ettirmeye karar verdi. Kasım'la kapışmayı göze almayacaklardı. Oysa Kasım rejimi barutunu çoktan tüketmiş, radikal niteliklerini kaybetmiş, sürekli atalet içinde felç durumuna gelmiş ve birkaç yıl içinde tamamen otoriterizme kaymıştı. Bir süre sonra komünist liderler, Kasım'la uzun süredir birlikte hareket etmenin ve ona destek vermenin kendilerine güç kaybettirdiğini anlamaya başladılar. Kasım'ın komünistleri yalnız bırakma kararı, toprak beylerinin etkinliklerini arttırmaları için taze bir güç kaynağı olmuştu ve bu kararın üzerinden henüz bir hafta geçmeden, gazeteler, köylülerin sırf yasal haklarının uygulanmasını talep ettikleri için saldırıya uğrayıp öldürüldüğü haberleriyle dolacaktı.

1963'te Baasçılar bir darbe gerçekleştirdiler. Bu darbe Kasım'ın ve Irak Komünist Partisi'nin sonu oldu. Abdülkerim Kasım yargılanıp idam edilirken, Irak Komünist Partisi'nin yöneticileriyle önder kadroları da çeşitli hakaretlerle karşılaşıp kovuşturmaya uğradılar; partinin binlerce üyesi (bilhassa ordudaki ve hava kuvvetlerindeki yandaşları) yakalanıp işkenceden geçirilir ve katledilirken, liderlerinin pek çoğu sürgüne gitmek zorunda kaldı. Tutuklamaları ve katliamları gerçekleştiren Baasçıların elinde tek tek isimler ve açık adresler bulunuyordu. Tüm bu bilgileri nereden elde etmişlerdi? Komünistler bu intikamın arkasında doğal olarak emperyalistlerin parmağını gördüler. Soğuk Savaş devrinde onların iddiaları ciddiye alınmayabilirdi elbette,

ancak, ABD'nin istihbarat servisleriyle yakın işbirliği halinde olan Ürdün Kralı Hüseyin, yıllar sonra komünistlerin kuşkularını doğrulayacaktı. Ürdün'ün hâkimi, Paris'te Hotel Crillon'un rahat atmosferinde yapılan bir görüşmede, Nasır'ın yakın arkadaşlarından, o sırada Mısır'ın en etkili günlük gazetesi *El-Ahram*'ın editörü olan Hasaneyn Heykal'a sakin bir dille gerçekleri anlatacaktı:

> Ürdün'deki 1957 olaylarının arkasında Amerikan istihbaratının yattığını söylüyorsun. İzin ver de sana, Irak'ta 8 Şubat'ta Amerikan istihbaratının açık desteğiyle neler olduğu konusunda bildiklerimi anlatayım. Şu anda Bağdat'ı yönetenlerin bir kısmının bile haberi yoktur, ama ben bütün gerçeği biliyorum. O günlerde Baas Partisi ile Amerikan istihbaratı arasında çeşitli toplantılar düzenleniyor ve bu toplantıların en önemlileri Kuveyt'te yapılıyordu. Sen 8 Şubat'ta Irak'a yayın yapan bir gizli radyonun, darbeyi tezgâhlayanlara komünistlerin isim ve adreslerini duyurduğunu, böylece onların tutuklanıp idam edilmelerini sağladığını biliyor musun?[42]

Irak komünistlerine yönelik baskı sistematik ve vahşiceydi; iki yıl sonra Endonezya'da gerçekleştirilen katliamların ön habercisi gibiydi. IKP'nin yine de ayakta kalmasını sağlayan etken ise ülkenin Kürt bölgelerinden aldığı güçlü

42) Heykal bu görüşmeyi 27 Eylül 1963'te Kahire'de *El-Ahram*'da yayınladı ve bu önemli haber daha sonra hiçbir kaynak tarafından yalanlanmadı. O günlerden beri gün ışığına çıkmamış en önemli şey, Kuveyt'te CIA'yle biraraya gelen Baas heyetinde yer alan kişilerin isimleridir. Heyetin içinde Saddam Hüseyin de bulunuyor muydu acaba? Baas Partisi'nin başkanı el-Bekr, iktidara 'bir Amerikan lokomotifi'yle geldiklerini sonradan kabul edecekti. Yugoslav istihbaratı da bakanlarından ikisinin Britanya ajanı olduğu konusunda Irak hükümetini uyarmıştı. Şimdiyse, ABD'nin bugünkü Irak işgalinin, arşivlerde yatan gerçekleri ortaya çıkarmak için yeterli bir gerekçe olmasını umut edebiliriz herhalde.

destekti. Partinin şehit lideri Fahd (ki kendisi Hıristiyan kökenliydi), bilinçli bir seçimle parti çalışmalarını insanların ekonomik açıdan mülksüz olmadığı (bu durum aslında ülkenin her tarafında geçerliydi), fakat ulusal, etnik ve dinsel kökenlerinin de kendilerini yetenekleri ve becerilerine göre muamele edilmekten alıkoyduğu bölgelere; güneyde Şiilere, kuzeyde Kürtlere, diğer yerlerde de Yahudilerle Hıristiyanlara yoğunlaştırmıştı. Partinin, Kürtlerin taleplerine verdiği destek binlerce Kürdü kendi saflarına çekmesini sağlarken, Kürt komünistler, Baas'ın 1963'teki katliamından Dicle'deki ve güney bataklıklarındaki yoldaşlarına göre daha az kayıpla kurtulacaklardı. Aynı şekilde, Kürt olmayan pek çok komünistin şansı da yine Kürtlerin yardımı sayesinde yaver gitti. Ne yazık ki Hüseyin er-Radi, hayatta kalanlar arasında değildi; Baasçıların şevkle giriştikleri sürek avında yakalanmış, ağır işkencelere maruz kalmış ve sonra da idam edilerek katledilmişti. Yaşanan felaket o kadar dehşetengiz bir boyuttaydı ki, parti içinde kıyasıya bir tartışma doğurması kaçınılmaz olacaktı. Bu kıyımdan dört yıl sonra, 1967'de, katliamdan kurtulan liderlerin bir kısmı Prag'da biraraya gelerek durumu yeniden değerlendirmişler ve toplantıya katılanlardan bazıları çok ciddi özeleştiriler yapmışlardı:

> Düşmanlarımız ve burjuva dostlarımız bizi iç savaş çıkması ihtimaliyle korkuttular ki, objektif sebeplerle böyle bir ihtimalin gerçekleşme oranı yüksekti, fakat iç savaş o zaman çıksaydı her koşulda bizim lehimize olurdu ve iç savaşın fiilen patlak verip zaferi gerici güçlerin kazandığı 8 Şubat 1963'ten sonra meydana gelen komünistlerle devrimci demokratlara yönelik o korkunç katliamlar yaşanmazdı. Başı-

mıza gelen felaketi kaçınılmaz hale getiren etken, 1959'da kendimizi garantiye almayı düşünüp, iç savaşı başlatmaktan kaçınmamızdı... Düzeni elimizde tutmayı becerip vakit kaybetmeksizin halkı silahlandırsaydık, radikal bir tarım reformu gerçekleştirirdik... Kürtlere özerkliklerini tanıyıp devrimci tedbirleri hayata geçirerek orduyu demokratik bir silahlı güce dönüştürürdük... Böylece rejimimiz de olağanüstü bir hızla tüm halk katmanları arasında kabul görürdü ve milyonlarca insana kendi tarihlerini kendilerinin yapmaları imkânı tanıyarak devasa kitle inisiyatiflerinin önünü açardık.[43]

Irak komünistleri böyle bir şansı bir daha asla bulamayacaklardı. Parti militanlarının önemli bir kesimine yayılan umutsuzluk, örgüt saflarında kendini feda etmeye hazır bazı unsurları uçlara savurarak istenmeyen trajedilere de yol açtı. Örneğin, bu şekilde çaresizlikle boğuşan insanlardan birisi, Halid Ahmed Zeki adını taşıyan genç bir Iraklıydı. Şimdi burada biraz konu dışına çıkıp, onun mücadelesine birkaç sayfa ayırmam gerekiyor.

Ben Halid Ahmed Zeki'yle ilk tanıştığımda Irak'ta yaşanan anti-komünist pogromların üzerinden henüz birkaç yıl geçmişti. Halid, Londra'ya sürgüne gelmişti; Bertrand Russell Barış Vakfı'nın ünlü Piccadilly semtindeki Shavers Place binasında bulunan merkezinde geçici araştırmacı kadrosunda çalışıyordu. O devirlerde Shavers Place, Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen sürgünlerin bir kısmının uğrak yeri haline gelmişti. Hepimiz düzenli aralıklarla orada biraraya gelir ve kendi ülkelerimizdeki diktatörlükler hakkında bilgi ve deneyim alışverişinde bulunurduk. Bertrand Russell'ın sek-

43) "An Attempt to Appraise the Policy of the Communist Party of Iraq in the Period July 1958-1965", parti içi belgelerden.

Fidel Castro ve Che Guevara'dan çok etkilenmiş olan Iraklı Marksist entelektüel Halid Ahmed Zeki. Irak'ın güneyindeki bataklıklarda bir silahlı mücadele başlatmış ve 1968'de bir çatışmada öldürülmüştü.

reteri Ralph Schoenman ise dünya devriminin durumu üzerine hep iyimser yorumlar yapardı. Herkese ateşli bir enternasyonalist ruh hâkimdi. İşte, Zeki'yi ilk defa orada, Kongo'daki krizi ve Patrice Lumumba'nın trajik kaderini tartışırken görmüştüm. Benim sokak politikasıyla ilk tanışmam da, Lumumba'nın katledildiği haberi 1961'de Pakistan'da bize ulaştığında, birkaç yüz öğrenciyle birlikte, ordunun her türlü toplu gösteri ve yürüyüşü için koyduğu yasağı tanımayıp sokaklara dökülmemizle gerçekleşmişti. Karşımda, Kongo'nun kaderiyle en az benim kadar ilgili bir Iraklı duruyordu. Görüşlerimizin yakınlığı da yoldaşlığımızı pekiştiren bir etkendi.

Bana Irak komünizminin tarihini öğreten kişi Zeki oldu. İlk önce Fahd'dan, kırklı yaşlarında katliama kurban giden şehitlerden, onların katili Nuri el-Said'den (1958 olayları üzerine *Time* dergisine kapak olarak üne kavuşmuştu) bahsetti, sonra da asıl meseleye (partinin devrimi gerçekleştire-

memesine) döndü ve derken aramızda saatler süren bir muhabbet başladı. Eleştirilerini öyle sakınmaksızın dile getiriyordu ki, şu anda bu satırları yazarken bile Zeki'nin o zamanki tutkulu devrimci halini (bu klişe ona on kat fazla uymaktaydı) gözümün önüne getirebiliyorum. Asaleti yüzünden okunan bu insanın dürüstlüğü ve her konuda fikirlerini dobra dobra ifade etmesiyle insanları kendine çeken bir yapısı vardı. Üstelik bu özellikleri, onu, hayatını doya doya yaşamaktan da alıkoymuyordu. 1960'ların ortasındaki Londra akşamlarında sık sık partilere gider, genç kadınlar saklamadıkları bir ilgiyle onu süzüp, bazen de heyecanla yanına yaklaşırlarken, Zeki ateşli danslar yapar, yani o cephede de epeyce aktif bir profil çizmekten geri kalmazdı.

Bir gün Zeki ortadan kayboldu; aniden, kimseye haber vermeden... Diktatörlüğe karşı yürütülen silahlı mücadeleye katılmak üzere Irak'a geri döndüğü yolunda söylentiler duyulmakla birlikte, elimizde bunu pekiştiren hiçbir somut bilgi yoktu. Aradan bir yıl geçtikten sonra -1968'de- onun öldüğünü duydum, fakat ölüm nedenini ve nasıl olduğunu kimse bilmiyordu. Irak dışında hiç kimsenin onun hakkında bilgisi yoktu. Yoldaşları da sır olup kaybolmuşlardı sanki. Şimdi, ölümünden otuz yedi yıl sonra, sonu bahtsız biten mücadelesi ve bu uğurda şehit düşmesiyle ilgili bilgileri biraraya getirerek, onun hakkında gerçeğe yakın bir resim ortaya çıkarmayı başarabildiğimi düşünüyorum.

Halid Zeki, 1966 yılının sonlarında ülkesine dönerek Irak Komünist Partisi'nin Bağdat seksiyonuna katılmış ve bütün heyecanıyla şehirdeki siyasal faaliyetlerin içine dalmıştı. Zaman içinde, önder kadronun kararsızlıklarından bıkıp usanmış kıdemli partililerden Necim Mahmud'un başında bulunduğu 'Aydınlar Komitesi'ne yakınlık duya-

caktı. Mahmud ona, parti yönetiminde bulunan, biri Moskova'ya tamamen sadık, diğeri çok daha radikal, fakat nasıl bir çizgi izleneceği konusunda aklı karışık iki katı hizip arasındaki ayrılık noktalarını en ufak ayrıntılarına dek anlatmıştı. Sonra, Mahmud ile Zeki, birlikte, lider kadroları zehirli bir dille eleştiren bir broşür kaleme alacaklardı. 'Bir grup parti kadrosu' imzasıyla dağıtılan bu metin, yönetimdeki her iki hizbin de politikasını ve bürokratik yöntemlerini mahkûm ediyor; o sıralarda lider kadrolar arasında yürütülen tartışmaların, bütün üyelerin dikkatine sunulması ve partinin gelecekteki yönünü bu tartışmalar sonucunda, parti tabanının belirlemesi talebiyle bitiyordu. Ne var ki olaylar kendilerinin arzu ettiği yönde gelişmeyecekti. Tersine, parti bölünmüş ve Irak Komünist Partisi (Merkez Komite) bizim Zeki ile Mahmud'un başını çektiği 'kadro grubu'yla birleşmeyi önermişti. Mahmud ile Zeki, diktatörlüğe karşı silahlı mücadele başlatılması planlarına onay verilmesi koşuluyla yeni Merkez Komitesi'ne katılmayı kabul ettiler. Bu konuda görüş birliğine varılınca, Süleymaniye'deki bir hükümet tahsildarının yolu kesilerek ilk parasal kaynak sağlandı.

Silahlı Mücadele İçin Halk Cephesi'nde Zeki'nin dışında on bir militan daha yer almaktaydı. Esin kaynakları Ernesto Che Guevara'ydı ve Irak'ın güney bölgesindeki bataklıklarda (antik dönemdeki Zanc köle isyanının çıktığı ve Irak Komünist Partisi'nin büyük desteğe sahip olduğu bölgede) bir üs oluşturmaya çalışıyorlardı. Planları, ülke çapında bir ayaklanmanın kıvılcımını çakacak bir mücadele başlatmaktı. Bu amaçla, Mecer el-Kebir'den (Haziran 2003'te İşgal ordusunun bir parçasını oluşturan Britanya askerlerinden altısının vurularak öldürüldüğü şehirden)

uzak olmayan yerel bir polis karakolunu basmış, görevli polislere, ülkede artan baskılara karşı direnme gerekliliğini anlatmış ve daha sonra el koydukları yeni silahlarla oradan ayrılmışlardı. Baskın haberi Bağdat'a ulaşınca ordu aşırı tepki göstermiş ve karargâhı ed-Divaniye'de bulunan 19. Tugay'ı, harekete geçme emrini beklemek üzere Nasıriye'ye sevk etmişti. Aynı sırada, ordu içinde isyancılara sempati besleyen bir subay, Bağdat'taki Necim Mahmud'a isyanı bastırmak üzere bölgeye askeri birlik sevkedildiğini haber verdi. Ne yazık ki Mahmud'un grupla temas kurma imkânı yoktu; üstelik onun bilmediği şey, hükümetin gerillaların yerini çoktan belirlediğiydi. Ardından bir tane de hükümet helikopteri düşürülünce, ordu, militanların gücünün gerçektekinden daha fazla olduğunu sandı. Kuşatılan gerillalar karşılarındaki gücü fark edince çemberi yarmayı denediler, fakat sadece bölgeyi iyi tanıyan beş gerilla kaçıp kurtulmayı başardı. İçlerinden biri (Emir el-Rikabi) yaralanmış ve geri kalan beş kişiyle birlikte teslim olmuştu. Halid Zeki çatışmada ölen tek kişiydi; vücudu makineli tüfek mermileriyle kalbura çevrilmişti. (Başka bir kaynak ise diğer iki militanın da -Şalaş ve Seyid Duran- öldüğü konusunda ısrarlıdır.) Necim Mahmud aynı günlerde Bağdat'ta tutuklanmış, isyan başlatmakla suçlanmış ve ed-Divaniye'de askeri mahkeme önüne çıkarılmıştı. Bu arada Irak Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif, Bağdat'ta hiçbir ölüm emri imzalamayacağını açıkça söylemişti. Necim Mahmud mahkeme önüne çıkarılınca, heyete başkanlık eden Albay (Musullu bir subay) ona, "Bu ülkede böyle bir yoksulluğu daha önce hiç görmedim. Onlara direnmeyi öğretmek senin hakkın," demişti. Yine de yargılama so-

nunda ele geçirilen gerillaların altısı da ölüme mahkûm edildi. İnfazların 30 Temmuz 1968'de halka açık bir şekilde gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Onlar adına ne şans ki, 16 Temmuz'da Baasçılar yeni bir darbe düzenleyip iktidarı ele aldılar. Yeni cumhurbaşkanı Bekr, başa geçer geçmez bütün idamları durdurdu; birkaç ay sonra da hapishanelerdeki siyasal tutukluların hepsinin serbest bırakılması emrini verdi. Yani, Halid Zeki operasyondan sağ kurtulsaydı, büyük ihtimalle bugün hâlâ yaşıyor olacaktı.

Haziran 2003'te Paris'te bu baskından hayatta kalanlardan biriyle tanıştığımda, bu eski militanın ruhundaki yaraların hâlâ iyileşmediğini gördüm. Güzel bir yaz gününde Paris, kendi ülkesini aklından çıkaramayan insanları zaten yeterince hüzünlendiriyordu ve Emir el-Rikabi'nin de -kendisiyle Halid'den kısaca söz etsek bile- güney bataklıklarındaki isyan günlerini hatırlayıp o konuyu tartışası hiç yoktu. Bense delice bir merakla herşeyi öğrenmeye can atıyordum: Kuşatıldıklarını fark ettiklerinde birbirlerine ne söylemişlerdi? Çatışma başlamadan önce Halid bir konuşma yapmış mıydı? Fakat Emir, ısrarla o günleri hatırlamak istemiyordu. Sadece bir kere, ona silahlı mücadele başlatma kararını tek başına Halid'in alıp almadığı sorusunu yönelttiğimde, hemen cevabı yapıştırdı: "Hayır, hepimiz aynı fikirdeydik." Susmakta kararlı olduğunu anlayınca ona geçmiş hakkında soru sormayı bıraktım.

Sohbeti bugünkü işgale getirdiğimdeyse Emir'in yüzü aniden aydınlandı. Direnişin daha da büyüyeceğine yürekten inandığını söyledi. "İşbirliği pis bir tercihti. Saddam'dan ne kadar nefret ederlerse etsinler, ya da Baas döneminde ne kadar zulme uğramış olurlarsa olsunlar, Iraklı-

ların çoğunun kafasındaki düşünce buydu." Bunu bana söyleyen de onlardan biriydi. Düşmanla işbirliğine girip vatanına ihanet edenlere karşı nefret duyuyordu; Ahmed Çelebi ve yalakalarının Irak'a dönmeden önce alelacele emperyalist vatanlarına koşturup yeni emirler almaları o kadar zavallıca bir haldi ki! Ancak Emir, dünyanın geri kalanının bu kadar çabuk hizaya gelmesine, işgali kabullenip -her zaman olduğu gibi- Iraklıları kendi kaderleriyle baş başa bırakmasına da kızgındı. Savaş-karşıtı hareketin çabucak sönmesi onu hayal kırıklığına uğratmıştı; "[bu harekette yer alan insanların] davranışları güneye karşı geleneksel önyargılarla lekelenmiş," diyordu. Kuşkusuz birçok istisnadan söz etmek gerekirdi ve bu noktada Noam Chomsky'nin adı öne çıkmaktaydı.[44]

Birkaç gün sonra telefonda eski bir Iraklı arkadaşım Faris Vahhab'la, Paris'te karşılaştığım el-Rikabi'yle konuştuklarımızı tartışıyordum. Öğrencilik günlerinde sosyalist olan Faris, diğer muhaliflerle birlikte Baas Partisi'nden ayrılıp bağımsız bir Marksist gruba katılmış, daha sonra o da, devletsiz sürgünlerden biri olarak Londra'ya gelmişti, hem de ta 1970'lerin başlarında. Onunla ilk tanıştığımda Arapça *Arab Revolution* dergisinin çıkarılmasına yardım etmekteydi. Daha sonra Britanya'dan ayrılmak zorunda bırakıldı ve uzun süre birbirimizle teması kaybettik. Önce Cezayir'e gitmiş, orada da fazla tutunamayarak Uzak Doğu'da sürgün yeri aramaya zorlanmıştı. Emir el-Rikabi'nin, Haydar Haydar'ın

44) ABD medyasında onu kötülemeye çalışanların farkına varmadığı şey, Chomsky'nin Asya ve Latin Amerika'da sahip olduğu muazzam popülarite ve prestijin, stratejik ya da taktik nasihatlerde bulunmasından (ki o, asla böyle bir tutum içine girmez) değil, iktidarda olanları rahatsız ederek, gerçekleri anlatmasından kaynaklandığıdır. Günümüz dünyasında bu oldukça ender rastlanan bir durumdur.

nefis romanı *Deniz Yosunlarına Şölen*'in kahramanlarından biri olduğunu bana söyleyen de Faris'ti.[45] 1970'li yılların sonlarında Cezayir'in doğu bölgesindeki şehirlerden Anabe'de geçen bu roman, Arap politikası ve Irak'taki yenilgi üzerine bir anlatıdır. Romanın baş karakterlerinden ikisi (Mehdi Cevad ile Mihyar el-Behilli) Iraklı komünist sürgünlerdir. Mihyar, Rikabi'nin kurgusal bir portresidir. Yaşadıkları travma, kahramanları çeşitli şekillerde etkilerken, o ülkede daha fazla kalmış olan Mehdi, Cezayir'in Bağdat'tan farksız bir yer olduğunu anlamıştır. "Şehir güzel, ormanlarla ve denizle çevrili, fakat her Arap şehri gibi ürkütücü; tiranlık, açlık, rüşvet, yozlaşma, din, nefret, cehalet, zulüm ve cinayetler kol geziyor." Mihyar, Cezayirli kitlelerin tekrar harekete geçecekleri umudunu hâlâ korumaktadır. Onun coşkulu ruh hali, iki adam arasında devrim üzerine uzun bir diyaloğa yol açar; biri Irak'ta başarısız, diğeri Cezayir'de başarılı olan devrimleri anlatır. İki adam da fiziksel anlamda yenilgiye uğramışlardır, fakat ateşli tartışmaları da ruhlarının çöküntüye uğramadığını kanıtlamaktadır. Ben bu romanda, Emir el-Rikabi'nin, Paris'teki o güzel Haziran günü

45) Bu, Suriyeli bir yazarın, yirmi yıl önce kaleme alınmış olup yakın zamanlarda (2000'de) Mısır'daki Kültür Bakanlığı tarafından bir klasik olarak yeniden basılan romanıdır (*Walimah li-A'shab al-Bahr*, Şam, 1998, 6. basım). Romanın yayınlanması İslamcıları çılgına çevirmişti; metnin içinde Kuran'a küfreden pasajlar, vb. olduğunu iddia ediyorlardı. Sonuçta roman piyasadan geri çekildi. Sabri Hafız da bu olay üzerine *New Left Review*'da (Sayı (II) 5, Eylül/Ekim 2000), başka dillere de aktarılıp çokça tartışılan nefis bir deneme kaleme aldı. Kitabın içinde herhangi bir şekilde küfür anlamına çekilebilecek pasajlar bulunmadığı gibi, güçlü bir tarihsel roman, 'karmaşık bir yapıya ve destansı bir kapsama sahip Arap devriminin başarısızlığının genel bir panoraması'ydı. Kitabın yayınlandığı sıralarda, romanda Halid Zeki'ye göndermeler bulunduğu ya da Emir el-Rikabi'ye dayanan bir karakterin çizildiği konusunda hiçbir fikrim yoktu. Yukarıda aktarılan pasajların İngilizce'ye çevirisini ise, okura kendisinin profesyonel bir çevirmen olmadığının hatırlatılmasını isteyen arkadaşım Faris Vahhab yapmıştır. Ayrıca, profesyonel bir çevirmen olmadığı doğrudur.

tartışmak istemediği hikâyenin çeşitli yanlarını keşfettiğini söyleyebilirim.

Romanın baş kısmındaki sayfalarda (s. 19) iki sürgün yolda tesadüfen karşılaşırlar:

Birbirlerini gördüklerinde, Mihyar el-Behilli heyecanla bağırmaya başladı.

"Aman yarabbi... Gerçekten sen misin? Burada ha? Hiç haberim yoktu, söylesene, hangi şeytan seni yeryüzünün bu köşesine attı?"

İki adam sevinçle, birbirlerini tebrik edercesine kucaklaştılar; arkasından bir an sessiz kaldılar. Sonra sözü Mehdi Cevad aldı:

"Sonunda gene biraradayız. Bu defa Mağrib'e bir nebze Marksizm öğretmek için. Sen İdeoloji ve Felsefe'yi alırsın, ben Dil'i."

Kafenin içini görünce Mihyar çok mutlu oldu. Kafeyi pek beğenmişti. Sigara içip kahvesini yudumlayarak oturuyor, gözleri keskin bir ışıkla parlıyordu. Konuşmaya başladı:

"Şimdi kutsal topraklardayız; Arapların bir devrim yaparak kendilerini de şaşırttıkları topraklarda. Ah dostum, milyon şehidin devrimi. Uçaktan indiğimde diz çöküp toprağı öptüm."

"Senin siyasal coşkun hep yüksekti, Mihyar," dedi Mehdi. "Söyle bana, toprağı öperken burnuna çürümüş kan kokusu gelmediğinden emin misin?"

"Bu sinisizmi bırak," diye karşılık verdi Mihyar, "çok geçmeden devrimcilerin mezarlarını ve büyük çatışmaların meydana geldiği yerleri göreceğimizden kuşkun olmasın. Devrimin Cezayir'i, Arapların aşağılandığı karanlık devirlerde ışıl ışıl parlayan bir güneş gibi, biliyor musun? Uzun zamandır annesini görmeyen bir çocuk kadar mutluyum. Bir düşün! Bu devrimin hatıralarının kalbindeyim. İlkin, Şehitlerin Çocukları Enstitüsü'nde ders vermekle görevlendirilmişim. Sonra, dağlarda devrimcilerle

birlikte yaşayan bir dul kadının evinde kiralık bir oda bulmuşum kendime. Kadın, Tahir el-Zübeyr'le birlikteymiş."

Mehdi Cevad alay ederek arkadaşının sözünü kesti. "Üçüncüsü de, devrimci saflığını tamamlamak için bu devrimci dul kadınla evlenip, devrimci birlik hayalini onunla gerçekleştirmen gerekecek sanırım."

Mihyar soru üstüne soru yağdırıyordu. Buradaki Iraklıların, Arap cemaatlerinin, Cezayir toplumunun, kültürünün... durumu neydi? Mehdi'nin karşılık vermesini beklemeden bazı soruları kendisi cevaplıyor, devrimin iç çelişkilerini ve Ben Bella'yı safdışı bırakan iktidar mücadelesini açıklarken, bu düşmüş, ihanete uğramış devrimciye hayranlığını dile getiriyordu: "Ben Bella sosyalizmin babasıdır. Onda Arapların Castro'sunu görüyorum ve anladığım kadarıyla Marksizme kaymaya başladı. Bumedyen'e ise güvenilmez. Asker kafalı, sekter, İslami bir lider ama Afrikalılara benziyor, yine de kalbi Cezayirli. Bazen Arap geleneklerine göre davrandığı oluyor. Elbette otoriteden bahsediyorum ben, ama burada insanlar mucizeler yaratıyorlar."

"Hâlâ azizlerin halelerinin etkisindesin. Korkarım bu ateşle kendini yakıp kül edeceksin."

"Bu zamanda böyle hareket etmek zorundayız."

"Niçin bütün sorunları bir anda halletmemiz gereksin ki? Fikirlerimizi berraklığa kavuşturmak için yeterince zamanımız var. Devrim ve buradaki insanlar senin hayal ettiğinden daha karmaşık bir ruh haline sahip. İnsanlar savaştayken başka, savaştan sonra daha başkalar. Hayatı biraz ağırdan al, kardeşim."

"Devrimcilerle temasa geçmenin bir yolunu bulmalıyız. Ben, yasaklı Altaliaa [CP] Partisi'nin yeraltında faaliyet gösterdiğini biliyorum."

Mehdi Cevad sabırlıydı.

"Senin niyetin asilce, kafan da hatıralarla dolu, fakat burada bir süre vakit geçirdikten sonra, Albert Camus'nün, 'Onlarlayken bir

yabancıyım, bu yabancılıktan kurtulmak için deniz kenarına gidip dalgaları seyretmeye koyuluyorum,' derken neyi kastettiğini anlayacaksın."

"Hayır," dedi Mihyar. "Durum farklı. Camus tarafsızdı, Fransız olduğu için kendini yabancı hissediyordu.

"Ama senin hayalindekiler taşa dönmüş durumda. Bunu terör yaptı. Buradaki insanlar granit bir dağ kadar sağır ve dilsizleştiler. Nasılsa çok geçmeden bu dehşeti onların yüzlerinde de okursun. Ben bunu biliyorum, çünkü sen gelmeden önce kendim de o graniti delmeyi denedim, fakat imkânsız."

"Niçin?"

"Kuşku; başka bir sebebi yok. Yaşadıkları acılardan sonra kimseye güvenmiyorlar: Devrim menopoz aşamasına girdi. Senin hayali yoldaşların şimdi Avrupa'da ve Paris'teler."

"Avrupa mı? Orada ne bok yiyorlar?"

"Anlaşılan devrimci projelerini Paris'e taşıdılar. On dokuzuncu yüzyıl komünistlerinin Alman devriminin bozguna uğrayıp Bismarck'ın zaferinden sonra kurduklarına benzer bir 'sürgünler birliği' kurdular."

"Ne kadar garip, oysa savaş alanı burası!"

Ağzından 'oysa savaş alanı burası' cümlesi çıkar çıkmaz rahatsız olmuştu. Yüzü bulutlanmış gibiydi. Eskisi bitmeden yeni bir sigara yaktı, bir koyu kahve daha söyledi ve derin bir iç çekti. Mehdi Cevad ona, sürgün çağında güneşin hem doğudan hem batıdan doğduğunu anlatmak istiyordu, fakat daha tek kelime edemeden Mihyar kaşlarını çatıp konuştu: "Ah, ne üzücü bir çağ."

Bu adam devrimci savaşların çılgınlığından hastalık derecesinde etkilenmiş, hâlâ Blanqui'den, Komün'ün ihtişamından, Santa Clara baskınından ve silahlardan; daha çoğuna sahip olanın dünyayı yönetme şansına da sahip olduğu silahlardan müthiş heyecanlanan bir entelektüeldi. Yürekli insanlardan oluşan kü-

çük bir grup, tarihi yeniden yörüngesine sokacaktı; hep böyle başlamışlardı. Muhammed, sonra Basra'da Ali bin Muhammed, sonra Ebu Tahir el-Kurmati, Che Guevara, sonra Mihyar el-Behilli. O Basra'lıydı; kökeni Fırat'ın ortasındaki bir dini hanedana, eski Behilli'lere, İmam Hüseyin bin Ali'ye; yani, beyaz kefene sarınmış bedeninde ellerinin kanını taşıyan, zafer uğruna ölüme yürüyen bir hanedana dayanıyordu.

Halid Ahmed Zeki'yle silahlı mücadele yürütür, bataklıklarda sonu hüsranla bitmesi kaçınılmaz olan bir gerilla savaşı verirken, sabah ya da akşam gerçekleştirilen tutkulu oyunlarla ölümsüzleştirilen kanlı şehitlerin mirasını devam ettirdiği gibi bir yanılsamayla hareket ediyordu. Onunki yirminci, otuzuncu, hatta ellinci yüzyıllarda yeniden yankılanmak üzere geçmişten haykırılan bir çığlıktı; yenilmiş, aşağılanmış ve halifelerin, prenslerin, kukla generallerin, teslim bayrağını çekmiş partilerin hayvani otoritesinin altına gömülmüş despotizm, açlık, kitlesel soykırımlar çağının bütün duvarlarını yıkmaktaydı.

Kitabın daha ilerideki bir sayfasında (s. 133), romanda kendi adıyla görünen Halid Zeki'nin duygulandırıcı bir tarifi okunmaktadır. İçindeki trajedi hâlâ yok olmadığı için ve sevilen birinin ölümünün, bir ilişkinin kopmasının ya da başka türden bir duygusal travma yaşamanın hemen arkasından ihtiyaç duyulduğu gibi, dertleşmeyi çok istediği zamanlar Emir el-Rikabi, romancıyla uzun uzun sohbet etmiş olmalı. Ve romancı, onun anlattıklarını kelimelere dökmekte hayli başarılı olmuş. Konuşulanları tabii kendince, kendi nüanslarıyla hafızasına kaydetmiş, fakat ben, Haydar'ın romanının sayfalarında, Shavers Place'de sık sık karşılaştığım o adamın portresini seçmekte hiç zorluk çekmedim.

O [Halid Zeki], Bertrand Russell Vakfı'nın üyesi olduğu Londra'dan ayrılıp gizlice Irak'a girdiğinden beri sağcı yönetim [Irak Komünist Partisi'nin liderleri diye okuyun –T.A.], bu maceracıdan, Avrupa yeni solunun fikirlerinin, Tupamaros'ların ve Latin Amerika'daki gerilla savaşlarının ateşiyle tutuşan bu Guevaracıdan rahatsız olmuştu.

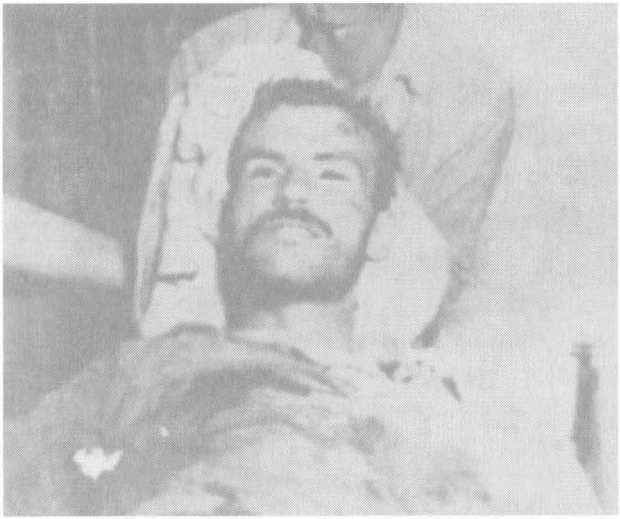
Nazik, tatlı ve görkemli bir yaratıktı. Onu ilk gördüğünüzde, eski Galler'den ya da ortaçağ İspanya'sından fırlayıp gelmiş bir romantik prens olduğunu düşünebilirdiniz kolaylıkla. Güldüğünde yüzü bir kadınınki gibi kızarır, zambak gibi beyaz yanakları pespembe olurdu.

Bu adamı Londra'nın sisli sokaklarından Irak'ın o tuhaf çağına götüren şey neydi? Mihyar el-Behilli kendine hep bunu soruyor, fakat onun çocuksu yüzüne baktıkça da başka bir yönünü görüyor ve görünüşün gerçekliği nasıl gizlediğini fark ediyordu. Onunla tanışık olduğu aylar boyunca beyaz teninin altındaki ince ayrıntıları dikkatlice incelemediğini anladı.

Mihyar el-Behilli, Orta Fırat'ın kalbinde, bataklıkları, çamurlu yolları, açlığı ve korku nöbetlerini geride bırakırken bu narin romantiği ölümün yalnız krallığına getiren şeyin ne olduğunu anlayacaktı.

Bedenini, mermilerle delik deşik olmuş vücudunu, çamurla karışmış kanlı pıhtılarla sırılsıklam olmuş elbiselerin içindeki vücudunu kollarında tutacak ve ona ayağa kalkmasını söyleyecektir. Mihyar'ın ruhunun derinliklerinde, Halid'e itiraz ettiği, onu geri adım atmakla suçlayıp kendisinin intihar etmeye karşı olduğunu söylediği zaman ağzından fırlamış sözcüklerin kederi yatar.

Halid Ahmed Zeki, partiyi felakete sürükleyen barışçı demokratik çizginin sığ deneyimini yaşamış bir devrimci olmanın bilinciyle, partiyi bir sirk yerine çeviren siyasal soytarılığın yerini bataklıklardan yükselen bir silahlı mücadele-

Halid Ahmet Zeki'nin 1968'de basına dağıtılan cesedinin resmi.

nin aldığını vurgulayan teorik kanıtlarını kendi bedeniyle sunacaktır. Siyasal liderleri bu mücadelenin öncülüğünü üstlenmeye çağıracak, daha sonra da şehirleri ve diğer tüm ilerici kesimleri birleştirme zorunluluğunu göz ardı etmeksizin, kır savaşını temel alan bir eylem planı üzerinde çalışmaya koyulacaktır.

Emir el-Rikabi'yi anlamaya başlamıştım. Belki de hayatta, tarihin kaydetmesine göz yumulayamayacak kadar acı şeyler vardır; bu yüzden böyle hikâyeleri, bazen tarihten daha dürüst olabilen romanlara bırakmak daha hayırlıdır. Ahmed Zeki'nin 1968'de hayatını kaybettiği güney bataklıklarından bahsetmek, Irak üzerine yazılmış çeşitli kitaplarda ancak bir dipnot olmayı hak eder. Zaten niçin daha

fazla yer kaplasın ki? O, tonla ölünün arasında sadece bir tanesi. Dolayısıyla, onu görmezlikten geldikleri için tarihçileri asla suçlayamayız. Fakat Zeki'yi tanıyan ve anısını kalbinde taşıyan bizler açısından durum tamamen farklıydı. Biz, baştan sona korkunç bir olay yaşandığını kavramış haldeydik. Kaybımızın telafisi imkânsızdı. Zeki'nin entelektüel yetenekleri, pratik becerileri ve insani özellikleri, onun ölümünün ardından gelen onyıllarda, hatta bugün bile hepimizin fazlasıyla ihtiyaç duyduğu hasletlerdi: Bu korkunç bir trajediydi; erken harcanmış bir ömür, bütün bir kuşağın yenilgisini simgeleyen bir ayrılık. İşte, Muzaffer el-Nevab'ın son şiirini bu bağlam dışında anlayıp hissetmek mümkün değildir.[46]

Radikal albaylar, komünistler, bağımsız silahlı fraksiyonlar, Maoculuk, Guevaracılık ve diğerleri; gemi bütün yüküyle dibe vurmuş durumdaydı. Artık, bu kavramların ve mücadele yöntemlerinin gözden düşüşüne ne kadar sevindiklerini ellerini ovuşturarak sergilemekten kaçınmayanlar, Baas'ı boğazlayanlar, elleri rakiplerinin kanıyla zaten lekelenmiş olan eski düşmanlardı. Onlar, komünistlerin en uygun anda geri durdukları şeyi yapmaya hazırlanıyorlardı: iktidarı ele geçirmeye.

46) Bkz. Bölüm 2, s. 50.

Beşinci Bölüm

Baasçılık: Saddam ve 'Cumhuriye'

İşte bu korku ve dehşet ortamında, artık düşünemeyen ya da şiirlerini okuyamayan şairler sonunda kaçıp gittiler. Aradan yıllar geçse bile, işkence ve ölümlerin anıları ülke içindeki ya da sürgündeki Iraklıların vicdanlarını sızlatmaya devam etti. Onların kendilerine sık sık sordukları şey, tüm bu olup bitenlerin kaçınılmaz olup olmadığıydı. Bazen de bunu başka, daha da can alıcı bir soru takip ediyordu: Komünistler iktidara gelseydi herşey daha başka bir yönde seyreder miydi? Aziz el-Hacı, Saddam'dan daha iyi huylu bir diktatör olur muydu? Herşey bir yana, Baas'ın kökenleri diğer seküler siyasal gruplarınkinden çok farklı değildi. Baasçıların 1940'lı ve 1950'li yıllarda kendi saflarına çektikleri genç in-

sanların birçoğu, aynı radikal anti-emperyalist görüşleri paylaşıyorlardı ve milliyetçiliğin diğer türlerini, sosyalizmi ya da komünizmi benimseyen insanlarla benzer bir sınıfsal bileşime sahiplerdi. Tabii bu hareketlerin hiçbirinin çok geniş bir tabana dayanmadığını söylemeye gerek yok sanırım.

Avrupa'nın emperyal anayurtlarındaki liberal ve sosyal-demokrat partilerin sömürgeler ve protektoralar için özgürlük talep etmekte yaya kalmaları, eğitimli genç Arapları bu örgütlerin geleneklerinden uzaklaştırmakta önemli bir etkendi. 20. yüzyılın ilk üçte birlik kısmını göz önüne getirirsek, liberal ve sosyal-demokrat akımların dışındaki başlıca modeller de faşizm ile komünizmden oluşmaktaydı. Bazı milliyetçiler Alman modeline sempatiyle bakıyorlardı ve bu modelde çekici buldukları yan, onun milliyetçiliği ile Britanya ve Fransız İmparatorluklarını yenilgiye uğratabilecek bir güçte olmasıydı. Göz ardı ettikleri yanıysa, Alman emperyalizminin -her fırsatta açık açık dile getirdiği gibi- kendi imparatorluğunu kurma arzusuydu. Ancak, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Stalingrad ve Kursk'ta kazandığı kesin zaferler, Almanlara duyulan sempatiyi ciddi ölçüde azaltacaktı. Kızıl Ordu'nun Berlin'de sona eren taarruzu dünyanın her köşesini derinden sarsmış ve diğer ülkelerde komünist partilerin sayısını arttırmıştı.

1940'larda Baas 'Rönesans'ını inşa eden Suriyeli entelektüellerin oluşturduğu küçük grup, faşizme hiçbir zaman sıcak bakmamıştı. Bu grubun en etkili düşünürü ve kurucusu Mişel Eflak, Fransa'da öğrenim görmüş ve ilkgençliğinde Fransız Komünist Partisi saflarında yer almıştı. Ancak FKP'nin (1936'daki Halk Cephesi hükümeti sırasında) sömürgelerin özgürlüğünün Halk Cephesi'nin programının bir parçası olduğunda ısrar edememesi Eflak'ı şaşırtacak ve

partiden soğutacaktı. Eflak'ı, komünist parti liderlerinin her zaman için kendi dar çıkarlarını ya da Sovyetler'in önceliklerini yoksullarla ezilenlerin (özellikle sömürgelerdeki) nesnel ihtiyaçlarından daha öne koyduklarını düşündürten de bu deneyimiydi. 'Proletarya enternasyonalizmi'nin pratikteki göstergesi buysa, sömürge ya da yarı-sömürgelerde yaşayan halkların tumturaklı sözleri dikkate almamaları, hatta, basit milliyetçiler olarak kurtuluş mücadelesini ve Sovyetler Birliği'ni bütün bütün unutmaları kendileri açısından çok daha hayırlı olurdu. Eflak[47], Salah Bitar'la birlikte 1943'te yeni bir parti kurmaya karar verdiğinde böyle düşünüyordu. Arap komünist partilerinin (Fahd'ın hâlâ sağ olduğu dönemdeki Irak'ı hariç tutarsak) yalnızca zamanın Sovyet politikası o doğrultuda diye, İsrail'in kurulmasına destek verdikleri 1948'ten sonra da, bu görüşünü bir dogma haline getirecekti. Tekrar etmeye değer ki, Mısır ve Irak komünist partilerinin çok sayıdaki Yahudi üyesi bile liderlerinin izledikleri bu kuyrukçu politikaya karşıydılar. Hatta Mısır Komünist Partisi'nin kurucularından birisi, İsrail'in kuruluşunu protesto etmek için Yahudi adını değiştirmiş ve ülkesinden ayrılmayı reddetmişti.[48] Fakat bu tür sınırlı tepkilerin hiçbiri, söz konusu partilerin benimsediği resmi tutumu

47) Mişel Eflak, 1930'lu yılların ortalarında Paris'te geçirdiği günlerden söz ederken şunları söylüyordu: "Bu dönemde komünistlerin Fransızlara karşı mücadelesinin sertliğine hayrandım. Komünist Partisi içindeki gençlerin katılığını da çok tutuyordum. Fakat 1936'dan sonra ve Fransa'da başa Leon Blum'un Cephe hükümeti gelince gözümün önündeki perde kalktı ve kendimi ihanete uğramış hissettim." Baas hareketinin kuruluşu ve ilk dönemleri hakkında faydalı bir çalışma için bkz. Kamil S. Ebu Cabbar, *The Arab Ba'ath Socialist Party*, New York, 1966.

48) 2002'de Kahire'ye son gittiğimde o artık doksanlı yaşlarına gelmişti; ama zihni hâlâ capcanlıydı, geçmişinden ve kütüphanesinden gurur duyuyordu. Onu ziyaret eden herkese anlatmaktan bıkmadığı olaylar, Siyonizme ve benzeri çılgınlıklara karşı hiç değiştirmediği tutumunu çok açıkça gözler önüne sermekteydi.

mazur göstermeye yetmezdi. Nitekim, bu olayda meydana gelen temel görüş ayrılığı, bölgede faaliyet gösteren iki anti-emperyalist akım arasında derin kökler salan ve bu sayede Baas'ın bir kitle partisi olmasını fazlasıyla kolaylaştıran düşmanlığın önemli etmenlerinden birisi haline gelecekti.

Baas'ın, Irak ve Suriye'de iktidar partisi konumuna yükselmesi sürecinden önce, parti içinde açık tartışmalar yapılıyor ve izlenecek politikalar genellikle oylama usulüyle belirleniyordu. İmzaların mermiyle atılması, daha sonraki dönemin yeniliklerinden biriydi. Önemli birer tarihi figür olan partinin kurucuları Mişel Eflak ile Salah Bitar ılımlı mizaca sahip insanlardı; ikisi de meslekten öğretmendi ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki onyıl içinde, Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde birlikte öğrenim görmüşlerdi. Kendilerini yakından izleyen kişilerde bıraktıkları ortak izlenim, Arap siyaset pazarının karanlık labirentlerinde kapana kısılan ve hiç istemedikleri bir tarzda kısır çekişmelere karışmaya mecbur kalan iki kültürlü Arap sosyalisti oldukları şeklindeydi. Partisi iktidara gelince Eflak'ın, kişisel düzeyde dürüstlükten bir milim dahi sapmadığına şüphe yokken, politikayla ilgili en kıytırık meselelerde dahi yolunu açmak için, konumunu kullanmayı alışkanlık haline getirmeye başladığı gözleniyordu. Nasır'la ve Suriye komünistleriyle müzakere etmek zorunda kalmak zaten yeterince kötü bir kaderken, Baas Partisi içinde hizip çatışmalarının patlak vermesi de partinin kurucularını dehşete düşürmüştü. Eflak, komünizme karşı ideolojik bir düşmanlık beslemekle birlikte, Iraklı Baasçıların 1963 darbesinden sonra Bağdat'ta gerçekleştirdikleri gibi, kesinlikle Komünist Partisi'nin destekçilerinin katledilmesinden yana değildi. Irak Baas Partisi'nde yer alıp, rakiplerine yönelik her türlü iş-

kenceyi ve cinayeti işleyen ilkel unsurların, aynı zamanda, Eflak'la destekçilerine de sert eleştiriler yöneltmeleri ve onları 'burjuva idealizmi'nin kıskacına girmekle suçlamaları, solcu aşırılıklara karşı bütün önyargılarında partinin kurucusunu doğrulamaktaydı.

Baas Partisi'nin 5-23 Ekim tarihleri arasında Şam'da toplanan Altıncı Ulusal Kongre'sinde, Iraklı ve Suriyeli grupların 'radikal hizipler'i ortaklaşa hareket edip çoğunluğa ulaşmışlardı. Siyasal bir parti açısından bu son derece normal bir ittifaktı. Birlik politikasını açıkça savunup, kilit önemdeki delegelerin ciddi bir oranını kendi saflarına çekmişlerdi. Sonuçta, onların verdikleri önergelerin hepsi kabul edildi. İki eski Sorbonne mezununun hayretten şaşkınlıkla izledikleri bir süreçte, Kongre, bir nevi 1968 Sorbonne 'sovyet'inin taleplerinin habercisi olacaktı; oy çokluğuyla benimsenen kararlara göre, 'sosyalist planlama', 'seçimle gelen köylü komitelerinin idare ettiği kolektif çiftlikler' ve 'üretim araçlarında demokratik işçi denetimi', öne çıkarılan taleplerdi. Doğal olarak bu tablonun bir başka anlamı, partinin 'işçiler ve köylüler'e dayanmasıydı. Karşılarındakinin kim olduğunu unutmasınlar diye Kongre, parti içinde 'allâme ideologlar takımı'nın palazlanıp ağırlıklı rol oynamaya başlamasını kabul etmemişti. Öfkeden ne yapacağını bilemeyen Eflak, kongrenin sonunda açık açık, "Bu parti artık benim partim değil," demekten çekinmeyecekti. Eflak'ın bu tavrı rakiplerini sevince boğmuştu, çünkü partinin kurucusunun ağzından duymak istedikleri sözler de bundan başka bir şey değildi. Kendi güvenliklerinden korkan 'ekâbir ideologlar', hezimeti tartışmak üzere çadırlarına çekildiler. Artık parti içi mücadeleyi yeni bir boyuta taşımaktan başka şansları yoktu.

Altıncı Kongre aslında, Irak Komünist Partisi'ne utangaçça düzülen bir methiyeydi. Köylü örgütleriyle, sendikalarla birlikte çalışmaya yönelmiş olan Baas liderleri, fikirlerini çalıp kendileri hayata geçirirken, komünistleri devre dışı bırakmanın izlenecek tek ciddi yol olduğunun farkına varmışlardı. Komünistleri öldürmek çözüm değildi, özellikle de infazlar -Eflak'ı hariç tutarsak- tabandaki birçok Baasçıda öfke uyandıracağı için. Yine de, Altıncı Kongre'nin Şam'ın Marksist retoriğini benimsemesi, Arap komünizminin programının bir hayli ilerisine geçmek anlamını taşıyordu.[49] Salih es-Sadi ile destekçileri, en azından kâğıt üzerinde, Baas'ı Arap komünist partilerinin soluna taşımışlardı.[50] Eflak bütün olup bitenleri öfkeden mosmor olmuş bir suratla izlemekteydi. Nitekim daha sonra Altıncı Kongre'yi kendi sözleriyle şöyle anlatacaktı:

> ...Kongre'de takip edilen usuller Parti'ye yabancıydı... blokların oluşturulması, parti kurallarının profesyonelce ihlal edilmesi... ağız dalaşları ve bilgiçlik taslamalar. Baasçıların, milyonların kaderini ellerinde tuttukları... bütün ülkenin Ba-

49) Kullanılan dilin bir kısmı, özellikle 'üretim araçlarında demokratik işçi denetimi' ve 'işçi ve köylü hükümeti' gibi deyişler, doğrudan Leon Troçki'nin 'Geçiş Programı'ndan apartılmış gibidir. Bu, benim Baas saflarına birkaç Troçkistin 'sızıp sızmadığını' merak etmeme sebep oldu. Sonradan hareketten ayrılıp Beyrut ve Londra'da aşırı-sol dergiler çıkarmaya başlayan bazı radikal Baasçıların (eski dostum Fevaz Trabulst gibi) Troçki'nin fikirlerinden haberleri vardı, fakat fikirleri en üst kademelere ulaşsa bile kendileri yönetimden bir hayli uzaktılar.

50) Büyük romancı Abdurrahman Münif, çok önemli iki yıl boyunca (1960-1962) Baas Ulusal Komutanlığı'nın (iki kongre arasında partinin en yetkili kurulu olan organın) üyesi olarak görev yapmıştı. Nizama uygun bir takım elbise giymeyi reddederek hiyerarşiye kızgınlığını her fırsatta dile getiren Münif, Saddam Hüseyin'in devlet başkanlığına getirilmesinden bir yıl sonra da Bağdat'tan ayrılacaktı. Bu olay, bir romanda anlatılamayacak kadar acı verici bir deneyimdi.

as iktidarının yaşanmaya değer bir tecrübe olup olmadığını görmeyi beklediği bir zamanda, bu türde insanların yapacakları şeylerin bir anlamı olmaz... Açık konuşalım. Liderliğe hangi temelde yükseldiniz? Kendilerine duyduğum yürekten sevgiyi ifade ederek Ulusal Kongre üyelerini uyarmaya çalıştım, ama nafileydi. Onlara, "Ben yeterince mücadele ettim. Artık dünyevi bir hırsım yok. Hayatımı bu partiye adadım ve partimizin büyüyüp gerçekten başarılı olmasından başka bir arzum olmadı. Zaten bu yüzdem içim endişe dolu... " dedim. Onlara beni sorgulamalarını ve konuşmaktan alıkoymamalarını söyledim, çünkü bir keresinde Kongre'de durum öyle bir hal almıştı ki, kürsüye çıkıp konuşma isteğim bile reddedilmişti...[51]

Ancak sevgi hızla yok olmuş ve Eflak, Kongre'nin hemen akabinde hayati önemde bir karar almıştı. Çoğunluğun kararlarını uygulatmamak ve Parti Kongresi'nin seçimle gelmiş yöneticilerini devirmek için ordudaki Baasçıları harekete geçirdi.[52] Kasım 1963'te Irak Baas Partisi, Altıncı Kongre'de alınan kararların hayata geçirilmesini tartışmak üzere bir Olağanüstü Kongre toplayacaktı. Alınan kararlar, askeri hükümetteki Baasçı bakanları açıkça sıkıntıya sokmaktaydı çünkü. Fakat tam yeni bir yönetim için sembolik

51) "The First Utterance of Comrade Michel Aflaq", Arap Baas Sosyalist Partisi, geniş bir alıntı için bkz. Batatu, *a.g.y.*, s. 1021-1022.

52) Burada komünistlerle arasındaki fark çok belirgindi. Askeri liderler Sovyetler Birliği'nde (Jukov), Çin'de (Lin Piao) ve Vietnam'da (Vo Nguyen Giap) komünist partilerin genellikle en üst kademelerinde yer alırlarken, burada parti ile ordu arasında apaçık bir bölünme göze çarpmaktaydı. Ülkeyi yöneten siyasetti. Bütün kilit önemdeki kararlar parti yönetimi tarafından alınıyordu. Bu model, devrimi bir gerilla ordusu yapmasına rağmen artık iktidarda siyasal bir partinin bulunduğu Küba'da da aynı şekilde uygulanıyordu. Yine, kısa bir süre için Polonya'yı istisna tutarsak, politikanın yönetici parti eliyle yürütüldüğü Doğu Avrupa'nın uydu devletlerinde de benzer bir model dayatılmıştı. Arap Doğu bu bakımdan farklıydı.

seçimler yapılırken, on beş silahlı subay toplantı salonunu bastı. Subayların heyecanlı lideri, Üçüncü Tank Alayı'nın komutanı Albay el-Mehdevi, makineli tüfeğini Irak partisinin genel sekreteri Ali Salih es-Sadi'ye doğrultarak delegelere şöyle hitap edecekti: "Partinin filozofu Mişel Eflak yoldaş, bana Irak'taki partinin başına çöreklenmiş bir gangsterler çetesinin bir benzerinin de Suriye'deki partide bulunduğunu, iki çetenin birleşip Altıncı Ulusal Kongre'nin denetimini ellerine geçirdiklerini ve bu yüzden saf dışı bırakılarak temizlenmeleri gerektiğini bildirdi."[53]

Üzerlerine silah doğrultulan delegeler kendilerine söyleneni yaptılar ve yönetime Eflak-yanlısı Baasçıları 'seçtiler' Eflak-yanlıları bu yolla çoğunluğa ulaşırlarken, Salih es-Said ile diğer asıl çoğunluk liderleri tutuklandılar, bir araçla havaalanına götürüldüler ve oradan da askeri bir uçağa bindirilerek Madrid'e gönderildiler. Fakat bu operasyonla ilgili haberler partinin Bağdat'taki şubelerine yayılınca ciddi bir ayaklanma patlak verdi. Sokaklara barikatlar kuruldu ve göstericiler şehrin kilit meydanlarıyla mevzilerini (Radyo Evi ve telefon şebekesi dahil) işgal ettiler. İki Baasçı pilot güvenlik kordonundan kurtulmayı başarıp bombardıman uçaklarıyla havalandıktan sonra, Baas liderleri görevlerine iade edilmediği takdirde iç savaşı başlatmakla tehdit ettiler: Hava üssüne saldırıya geçip, Başkanlık Sarayı yönünde uyarı roketleri fırlatmaktan bile çekinmeyeceklerdi. Baas Partisi'nin anti-komünist nitelikte bir koalisyon hükümetinin parçası olduğu ve devlet aygıtının kontrolünü tam anlamıyla elinde bulundurmadığı dikkate alındığında, bu gerçekten hayret uyandırıcı bir gelişmeydi. Parti içindeki siyasal mücadele bu yolla Bağdat sokaklarına taşınmış oluyordu.

53) Batatu, *a.g.y.*

Mişel Eflak'a isyan bayrağını kaldıran, Saddam Hüseyin'den önceki Baas liderleri. Daha sonra hepsi de Saddam Hüseyin'in emriyle idam edileceklerdi.

Vakit akşamüstüne yaklaştığında, şehrin büyük kısmı isyancıların ellerindeydi. Baasçı başbakan, anlaşılabilir nedenlerle, düzenin yeniden tesis edilmesi için orduya emir vermeye yanaşmıyordu. Ne de olsa böyle bir emir, Baas'ın kendi temelini oyması anlamına gelirdi. İki hizip arasında kıyasıya bir iç savaşın başlamasından kaçınmak için, Suriye cumhurbaşkanının (o da bir Baasçıydı) eşlik ettiği Mişel Eflak, Şam'dan bir uçakla Irak'a geldi ve birlikte bir uzlaşma yolu aradılar. Fakat bu manevradan bir sonuç çıkmadı. Irak Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif, iktidarı bütünüyle ele geçirme planlarını gerçekleştirmek için, zaten Baas Partisi'nin iç çatışmalarından faydalanmanın yollarını aramaktaydı. Nitekim bu durumu fırsat bilip orduya ve hava kuvvetlerine isyanı bastırmalarını emretti: Aynı gün akşam olduğunda her şey bitmişti. Ertesi gün Abdüsselam Arif, kargaşa yaratma sevdalısı ortaklarını hükümetten kovdu. Baas hareketi ağır bir darbe almıştı.

Baas açısından bu terslikten daha önemlisi, 'ekâbir ideologlar'ın partiyi askerileştirme yönünde aldıkları karardı. Çoğunluğun iradesini çiğnemek için bir grup subayı kullanmaktan çekinmeyen Eflak, parti içinde fiilen bir askeri diktatörlük kurmakta da gecikmeyecekti. Parti içi demokrasisine yönelik tüm göstermelik uygulamaların sona erdirilmesi, kaçınılmaz biçimde devlette askeri bir denetim kurulmasına yol açmıştı. Bu konuda hem Suriye, hem de Irak örnekleri öğreticiydi. Baas hareketi, Arap rönesansını hedefleyen bir parti olmaktan çıkıp, etkinliğini sürdürdüğü iki devlet arasındaki sürtüşmelere çözüm bulamadıkça, iktidar açlığıyla yanıp tutuşan subaylardan meydana gelen yozlaşmış bir bürokratik kliğe dönüşmekte, hatta bu niteliğiyle aşiret ve boy sadakatlerine bağımlılığı artmaktaydı. Bu sistemi elbette Saddam Hüseyin'le Hafız Esad yaratmamışlardı, ancak bu sistemden en yaratıcı biçimde faydalananların onlar olduğu konusunda da hiç kimsenin kuşkusu yoktu. Bu iki diktatör fazla vakit kaybetmeden kişisel hanedanlıklarını kurarak, yönetim katlarındaki yozlaşmayı iyice arttıracaklardı. 1970'li yıllardan itibaren Irak ve Suriye rejimlerinin politikasına yol gösteren en önemli biricik ilke, konumunu muhafaza etmekti. İdeolojik düzeyde Arap ulusunun birliği hâlâ bir hedef olarak kalsa da, pratikte Baasçı rejimlerin tek dayanağı kendi devletleriydi. Kasım 1970'de Esad'ın ordu içindeki hizbi, Baasçı politikacıları tamamen safdışı bırakır ve doğrudan denetimi ele geçirirken, Mişel Eflak, Bağdat'a kaçmaktan başka çare bulamayacaktı.

Hem Suriye'de hem de Irak'ta Baasçı askeri komiteler, partiyi gerçekten denetleyen tek organlar haline gelmişlerdi; bu komitelerin dışındaki egemen kurum ise Muhaberat'tı (yani,

güvenlik ve istihbarat servisi).[54] Bu arada Irak'taki yönetim doğal olarak komşusundaki gelişmelerden hiç memnun değildi ve Suriye'deki darbenin ardından, Irak Baasçılarının kaygılarını kamuoyu önünde Saddam Hüseyin dile getirmişti:

> Suriye'yle ilişkilerimiz iyi, ancak Suriye Baas Partisi açısından durum farklı. Bu partinin 1963'ten sonra yaşadığı krizlerin hiçbirinde zihniyet değişikliği gibi bir durum gözlenmedi. Bize gelince, biz olağan parti yöntemlerinin yerini tankların, silahların ya da savaş uçaklarının almasını kesinlikle reddediyoruz.[55]

Yukarıdaki alıntıdan görüleceği üzere, Irak Baası'nın kolektif belleğinin, her zaman gerçekleri kendine yontma alışkanlığıyla meşhur olduğu iddiaları son derece yerindedir.

Altıncı Parti Kongresi -alınan kararlarla ilgili olarak ne düşünülürse düşünülsün-, Iraklı ve Suriyeli Baasçıların çoğunluğunu ortak bir siyasal program temelinde birleştirmiş-

---

54) 1997'de Beyrut'ta toplanan bir konferansta, otuz yıldan beri Şam'da sürgünde bulunan bir Filistinli dostum bana, Suriye'nin en yetenekli (ama bir bakıma da tamamen sinikleşmiş) solcu entelektüellerinden birkaçının gizli polise girdiğini anlattı. Arkadaşım onlardan birini azarladığında (özel yeteneğe sahip bir denemeci ve 1970'li yıllarda *Ecole Normale Superior*'da öğrenim görmüş olan bir eski-Althusserci), dönek adam onu şöyle cevaplamıştı: "En azından bu büroda bizi kimse gammazlayamaz! İstediğimizi okuyabilir, en yeni videoları seyredebilir, şiir yazabilir, hayatın tadını çıkarabilir ve senin gibi insanların hapse girmesini engellemek için çaba harcayabiliriz. İnan, Fransız entelektüelleri gibi orospulaşmaktan çok daha iyi bu. Şu Bernard Henry-Levy'ye bak, mesela." Dostum yurt dışından geri döndüğünde, 1960'ların sonradan polis olmuş yaşlı entelektüellerinden ikisi onu ziyaret edecekler ve kendisinden, Paris'ten getirdiği Derrida, Debray ve Baudrillard'ın en son kitaplarını okumak üzere ödünç alacaklardı. Dostumun yorumu yine çok isabetliydi: "Anlıyorsun, dünyanın en eğitimli gizli polis kadroları herhalde buradakiler."

55) Beyrut'ta çıkan gizli gazete *L'Orient-Le Jour*'un 18 Mayıs 1971 tarihli nüshasında yer alan röportaj: akt. Eberhard Kienle, *Ba'th v. Ba'th: the Conflict between Syria and Iraq*, 1968-1989, Londra ve New York, 1990.

ti. Mişel Eflak çoğunluğu ezmek amacıyla askeri güç kullanmaya karar vermiş, bu da Irak'taki partinin fiilen çökmesi ve parti kademelerinde hizipçiliğin alıp başını gitmesiyle sonuçlanmıştı. Eflak daha sonra liderliği tamamen ele geçirip yeni bir yönetim atadı: Kilit önemdeki Askeri Komite'nin başına Hasan el-Bekr getirilirken, onun kuzeni Saddam Hüseyin de partinin genel sekreteri oldu. Reorganizasyon görevi artık bu ikilinin omuzlarındaydı. Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif'in 1965'te bir helikopter kazasında ölmesinden sonra ordu içinde fiilen bir boşluk doğunca, Hasan el-Bekr ile Saddam Hüseyin'in ordu aracılığıyla iktidarı ele geçirme yönündeki titizlikle hazırlanmış planlarını uygulamayı başarmaları üç yıldan daha uzun sürmeyecekti. İlginçtir, o sıralarda tek bir kendiliğinden kitle gösterisine de rastlanmıyordu.

Hafız Esad da aynı modeli Suriye'de uyguladı, ama radikal bir Baasçı hükümeti iktidardan indirmek ve kendisinden önceki ekonomik kararların büyük kısmını iptal edip yenilerini hayata geçirmek zorunda kaldığı için, onunki çok daha iğrenç bir operasyondu.[56] Eflak, kendi yolunu aç-

56) 1967 savaşından sonra Şam'da Suriye Başbakanı Dr. Yusuf Zuyeyn ve diğer Baas liderleriyle tanışmıştım. Zuyeyn, Suriye'nin 'Ortadoğu'nun Kübası' olacağına bütün kalbiyle inanıyordu, fakat ondaki iyimserlik bulaşıcı nitelikte değildi. Bu toplantının kısa bir öyküsünü benim şu kitabımda bulabilirsiniz: *Clash of Fundamentalisms*, Londra ve New York, 2003, s. 123-124. Kitabın piyasaya verilişinden kısa bir süre sonra, Londra sokaklarının birinde yaşlı bir Arap çift önüme çıkıp bana kendilerini tanıttılar. Zuyeyn'in dostlarıymışlar. Zuyeyn, kendisi hakkında bir şeyler yazdığımı duyunca kitabımı görmek istemiş. Bu isteğine nasıl karşı çıkabilirdim? Doğal olarak ona kitabımın bir nüshasını postalamayı kabul ettim, fakat o sıralarda nerede yaşıyordu? Dostu hemen cevap verdi, "Budapeşte'de" Hafız Esad'ın 1970'teki darbesinin ardından Macar rejiminin Zuyeyn'in kendi ülkesine sürgün olarak gelmesini kabul ettiğini düşündüm. Rusya'da ve Doğu Avrupa ülkelerinde hâlâ kaç radikal Üçüncü Dünya sürgünü yaşamaktaydı acaba? O ülkelerdeki hayata uyum sağlamayı başarmışlar mıydı? Zuyeyn, Edinburgh'da öğrenim görmüş bir tıp doktoruydu, fakat aynı eğitimi almamış olan daha bir sürü insan vardı. Yoksa hepsi işadamı mı olmuşlardı?

mak için Irak'taki orduyu kullanmaktan ziyadesiyle memnun gözüküyordu, fakat Suriye'deki gelişmeler aynı ölçüde sevindirici değildi; o, radikaller sahneden çıkarılınca ılımlı destekçilerinin eski mevkilerine iade edilmesi ve Saleh Bitar'ın da tam kapasiteyle makamına dönmesi gerektiğini düşünüyordu. Fakat bu beklentiler Esad'ı öfkelendirmişti ve onun öfkesi alelacele Bağdat'tan ayrılan 'ekâbir ideologlar'a yönelecekti. Onların etkisi kırılınca, partinin kilit önemdeki kurucularından ikisi ihanetle yargılanıp ölüme mahkûm edildiler. Yıllar sonra Esad bu cezayı hafifletti, fakat bu sefer de ülke içinde bir dizi isyanla yüz yüze gelince, kaçınılmaz olanı kabullenmekten başka alternatifi kalmadı: Salah Bitar 1980'de Paris'te suikasta uğradı.[57]

İki parti arasındaki ilişkilere bölgecilik ve hizipçilik hâkimdi; iki devlet arasındaki ilişkileri de devletlerin dar ufuklu çıkarları belirliyordu. Saddam Hüseyin ile Hafız Esad aynı siyasal evreni paylaşmaktaydılar. İkisi de kendi ülkelerindeki radikalleri ezerek safdışı bırakmış, ikisi de kozlarını orta sınıf tüccarlarla dükkân ve küçük işyeri sahiplerinin güçlenmesine oynamış, ikisi de liderin despotlara eksiksiz güç sağlayacak bir siyasal piramidin en tepesin-

57) Irak ve Suriye arasında gerek devletler düzeyinde, gerekse Baas Partileri çapında süren rekabetle ilgili en kapsamlı çalışma olarak bkz. Eberhard Kienle, *Ba'ath versus Ba'ath: the Conflict between Syria and Iraq, 1968-1989*, Londra ve New York, 1990. Kienle'nin tezi, kitabının yayımlandığı yıl Suriye'nin Birinci Körfez Savaşı'nda ABD-destekli koalisyonun parçası olmaya karar vermesiyle büyük oranda doğrulanmıştı. Hafız Esad'ın oğlu olan ve Şam'daki Baas tahtında onun yerini alan Başar, 2003'teki İkinci Körfez Savaşı'nda çok daha dikkatliydi. Yine de Amerika Birleşik Devletleri'yle Britanya'nın yenilip bozguna uğramasını ümit ettiğini açık açık deklare etme cesaretine sahip tek Arap lideri oydu. Tabii bence Başar'ın bu tutumunun, Baas dayanışmasını ya da Arap birliğini düşünmekten ziyade ülke içindeki iktidar kavgasında kendi konumunu muhafaza etme kaygısıyla ilgisi vardı, ama yine de farklı bir tutumdu. Şu andaki durum için bkz. Charles Glass, "Is Syria Next", *London Review of Books*, 24 Temmuz 2003.

de duracağı bir yapı yaratmış ve ikisi de pratikte Amerika Birleşik Devletleri'yle flört ederken, tabanlarını kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm anti-emperyalist retorikle uyutmuşlardı. Üstelik, baskı uygulama söz konusu olduğunda ikisinde de acemilikten eser yoktu. Saddam komünistleri yok edip Kürtleri ezmekte büyük başarı kazanmış, Suriye'deki fikir arkadaşı Esad ise Ḥamah'da on bin kişinin (rejime bayrak kaldıran İslamcılar ile laik muhaliflerden oluşan bir kitlenin) ölümüne yol açan kıyımın emrini bizzat kendisi vermişti. Davranışları tipik rakip mafya baronlarına benziyordu; kişisel güçlerini muhafaza etmekten başka kaygıları yoktu. Siyasal düzlemde bakıldığında, neredeyse içtikleri su ayrı gitmeyen iki kardeştiler; fakat, İtalyanların *'fratelli, coltelli'* dediği gibi, 'nerede iki kardeş varsa orada bıçakların çekilmesi uzun sürmez'di.[58] Sorbonne'da eğitim almış ekâbir takımının partiyi kurduklarında akıllarında böyle bir tablo yoktu tabii, fakat sonunda varılan yer de bundan başka bir örgüt olmayacaktı.[59]

---

58) Akt. "To Kill a Chinese Mandarin", Carlo Ginsburg, *Wooden Eyes: New Reflections on Distance*, Londra, 2002.

59) Filistinli Arap araştırmacı Hanna Batatu, daha sonra Suriye üzerine iki ciltlik bir inceleme kaleme almıştı ve bu kitap 2000'de ölümünden bir yıl önce yayımlanacaktı. Parlak görüşlerle dolu, vicdan sızlatacak kadar objektif ve titizlikle yapılmış bir araştırma ürünü olan bu kitapta Batatu, köylülüğün ve onların dinsel inançlarının bir tarihini sunmanın yanı sıra, kısmen olaylara katılanlar ve tanıklarla yapılmış görüşmelere dayandığı için değerine paha biçilmez önemde bir çalışmayla, Suriye Baası'nın ilk dönemleriyle Hafız Esad diktatörlüğünü değerlendirmektedir. Bu kitabı 1990'lı yıllarda yazan Batatu konu dışı alanlarda da görüşlerini bildirmişti. Benim en çok sevdiğim yeriyse, "'Demokratik' Retorik ve Hayatın Gerçekleri Üzerine Birkaç Genel Gözlem" başlığını taşıyan 16. Bölüm'deki bir kısımdır. Batatu bu sayfalarda, Hafız el-Esad'la Amerikalı politikacıların ortak bir özelliğine dikkat çekmekte; onların 'demokratik' retorikleri sürekli daha vurgulu bir dille ifade edilirken, kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda halk iktidarını romantize ettikleri, fakat pratik eylemlerinde yurttaşlarının (kriz anlarını, huzursuzlukların yayıldığı dönemleri ya da halkın bilincinin iyice yük-

Bu iki Baasçı lider Baas egemenliğinde Irak'ı ve Suriye'yi birleştirmeyi beceremediklerine göre, retoriklerini Arap birliği üzerinden kurmalarının ve Arap mefhumuna yarı-mistik göndermeler yapıp durmalarının en ufak bir inandırıcılığı olabilir miydi? Aslında, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından sahneye çıkan Osmanlı-sonrası devletlerin çoğu, ağır işleyen bir süreçle de olsa kendi kimliklerini ve yönetici seçkinlerini geliştirmeye başlamışlardı. Gücünü koruyan bir Arap milliyetçiliğinin birbiriyle ilintili iki sebebi vardı: Petrol ve İsrail. Ne duygusallık, ne Yahudi soykırımından duyulan suçluluk, ne İsrail yanlısı lobilerin etkililiği, ne de İsrail'in Arap Doğu'nun Prusya'sı olarak desteklenmesini zorunlu sayan *New York Times*'ın önyargılı haberleri. Sadece petrol! Zaten Washington'ı, İsrail, Suudi monarşisi ve Britanya'nın kurdurduğu Körfez devletleri aracılığıyla 'bölgenin güvenliği'ni sağlamlaştırmak için milyarlarca dolar harcamaya zorlayan etken de petroldü.[60] Aynı doğrultuda, her renkten milliyetçiyi onunla savaşmaya iten 'üç kötü'yü (ABD emperyalizmi, Siyonizm ve Arap gericiliği) ortaya çıkaran da bu gerçekliktir. Fakat milliyetçi-

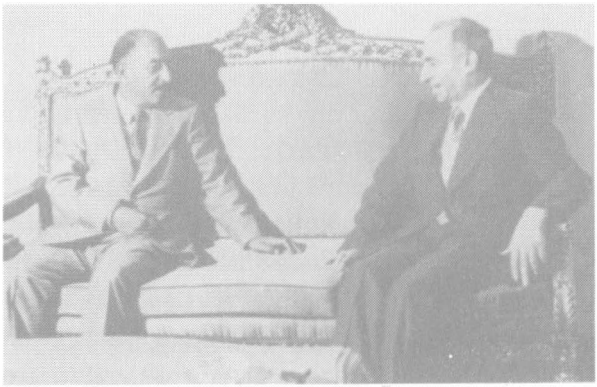
seldiği aşamaları bir kenara bıraktık) toplum hayatında ciddi bir itici güç oluşturmalarına çok ender izin verdikleri konusu üzerinde durmaktadır. Batatu, farklılıklara dikkat çekmekle birlikte, önemli bir sorunun da altını çizmiştir: "Siyaset sahnesini dev korporasyonların, muazzam büyüklükteki devlet kurumlarıyla askeri komplekslerin ve en büyük meşgalesi kamuoyunun şekillendirilip yönlendirilmesi olan büyük think-tank kuruluşlarının işgal ettiği Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülkede, devlet işlerinde halk çoğunluğunun belirleyici bir rol oynaması ne kadar anlamlıdır?" Hanna Batatu, *Syria's Peasantry, the Descendants of Its Lesser Rural Notables and Their Politics*, Princeton, 1999, s. 204-207.

60) Bu devletçikler bugün her türlü imtiyaza sahip ve altyapısı büyük ölçüde göçmenlere bağımlı kaldığı halde, en büyük tutkuları mimari açıdan Chicago ve Şanghay'la yarışmak olan egsantrik firmaların işlettiği, dünyanın en pahalı emperyal petrol istasyonlarına sahiptir.

ler bu mücadelede çok etkili değillerdi ve zaten günlerini çoğunlukla birbirleriyle kavga etmekle geçiriyorlardı.

Irak'ta ise Baas Partisi'nin kardeş katlinden başka önemli kaygıları vardı. Herşey bir yana, Irak Komünist Partisi ciddi bir rakipti ve komünistler, kendilerine yönelik vahşi kıyımlara ve verdikleri ağır kayıplara rağmen, gizlilik koşullarında yürüttükleri çalışmalarla ayakta kalmayı başarmışlardı. IKP'nin Kürt bölgelerindeki kaleleri de bu kıyımdan fiilen pek etkilenmemişti. Bağdat'ta, yeraltında faaliyet gösteren bir yönetici kadro partiyi ayakta tutmaya gayret ederken, sürgündeki liderler de barok Prag'ın rahat ortamında düzenli olarak biraraya geliyorlardı.

1963 yenilgisi parti içinde ciddi bir bölünme yaratmıştı. Ondan sonraki dört yılda, ortodoks görüşlü yöneticiler çok ciddi bir iç muhalefetle karşı karşıya geldiler. Böylece değişen çağa da ayak uydurulmuş oluyordu. Moskova'nın tekeli çoktan kırılmıştı. İkinci Havana Deklarasyonu, Vietnamlıların bitmek bilmeyen direnişi ve Çin-Sovyet ayrılığının ilk dönemlerindeki gelişmeler, dünya komünizminin kepenklerini parçalayan, hatta ana kapısını da beraberinde sürükleyip götüren bir fırtınaya yol açmıştı. Irak Komünist Partisi'nin yönetimdeki kolu, geçmişin öcünü almaya karar verdiğinde toz duman hâlâ dağılmış değildi ve ileriye yürümenin tek yolu diktatörlüğe karşı silahlı mücadeleyi başlatmak olarak görünüyordu. Tabii bu yolun uygulanmasının ilk koşullarından birisi, partinin geçmişteki pratiklerinden (Moskova'ya aşırı güvenmek ve Sovyetler'in çıkarlarına göre politika belirlemek, vb.) tamamen kopmaktı. Komünistler o anda inisiyatifi ele alamazlarsa, Baas'ın 1963'te başardığı gibi karşı hamlelerle IKP'yi safdışı bıra-

Irak Cumhurbaşkanı General Ahmed Hasan el-Bekr (solda) ve Irak Baas Partisi'nin 1968'den 1979'a kadar genel sekreterliğini yapan, partinin kurucusu Mişel Eflak.

kacağını ileri süren görüşler epeyce yaygındı. Dolayısıyla, önerilmekte olan mücadele yöntemi, muhtemel saldırılara karşı kendini savunmanın en iyi yoluydu. Bu savın aptalca olduğu söylenemezdi tabii, fakat zamanlaması erkendi. Bununla birlikte, çetin günlerden geçilmekteydi ve parti fiilen bölünmekten kurtulamamıştı. Merkez Komutanlığı hizbi, Küba modelini örnek alan bir silahlı mücadele başlatmak için doğrudan hazırlıklara girişmişti ve bu hizipte yer alanlar 1967'de toplanan özel bir konferansta partiden kovulacaklardı.

Merkez Komutanlığı'nın planı, partinin ciddi bir desteğe sahip olduğu güney bölgesindeki bataklıklarda bir direniş hareketi tetikleyip, kurtarılmış bir bölge yaratmaktı. Burada sağlam bir üs edindikten sonra kuzeye yönelebilir, arkasından silahlı Kürt komünistler ve milliyetçilerin de güneye ilerlemeleriyle iki grubu birleştirip, bütün hamlelerini, o

zamana kadar yoksulların ayaklanarak fiilen özgürlüğüne kavuşturacaklarını hesapladıkları Bağdat'ta yoğunlaştırabilirlerdi. Bu planlar en saf dürtülerle yapılıyordu elbette, ancak ne yazık ki, o sıralarda fiilen var olduğundan bahsedilemeyecek derecede yüksek bir kitle bilincini varsaydığı da açıkça ortadaydı. Oysa, 1963-1964 yıllarında yaşanan baskılar ve yenilgiler, partinin doğal tabanında tam bir travmaya yol açmıştı. Tabii, yılgınlığa kapıldıkları için kitleleri nasıl suçlayabilirsiniz ki? Zaten parti saflarındaki bölünme de kitlelerin güvenini iyice sarsan başka bir etken işlevi görmekteydi. Iraklı komünistler başvurulacak araçlar ve eyleme geçmenin zamanlaması konusunda anlaşsalar bile, Kürt Demokrat Partisi'nin ya da başka bir gücün saflara kazanılması mümkün olamazdı. Kürdistan'da silahlı mücadele yeni bir şey olmasa da, Kürt liderler yeni bir kan banyosunu kışkırtmaya niyetli değillerdi.

Güney Irak'ta başlatılan silahlı hareketin ölü doğduğu kısa sürede anlaşıldı ve -geçen bölümde açıklandığı üzere- Halid Ahmed Zeki dahil olmak üzere en iyi yoldaşların bir kısmının ölümüyle sonuçlandı.[61] Baasçı liderler de komü-

61) Halid Zeki dışında birçok kişi hapse atılıp işkence görmüş, bazıları da işkenceyle tehdit edilmişlerdi. Irak Komünist Partisi Merkez Komutanlığı hizbinin lideri ve partinin ünlü teorisyeni Aziz el-Hacı, 1969'da, Bağdat'ın dış mahallelerinden birinde tutuklanmıştı. Siyasal açıdan bütün moralini yitirip hapishane ve işkence koşullarına dayanamayan Hacı tamamen çözülmüş ve kamuoyu önünde pişmanlık getirmeyi kabul etmişti. Bir militanın işkencede takındığı tutum konusunda ahlaki bir yargıda bulunmak imkânsızdır. Zaten pek çok direniş hareketinde böyle durumlar son derece anlayışla karşılanmakta ve yine bu yüzden lider kadrolar daha alt düzeylerdeki militanlarının fazla şey bilmemelerini sağlamanın yollarını aramaktadırlar. Fakat Aziz el-Hacı'nın durumu çok farklıydı: O, Merkez Komutanlığı'nın en ünlü lideriydi. Herşeyi biliyordu. Televizyona çıkıp Muhammed el-Sahaf'la (daha sonra, 2003'teki İkinci Körfez Savaşı'nda Baas hükümetinin Enformasyon Bakanı olarak siberuzayda kült bir karakter haline gelecekti) bir röportaj yapmıştı. Hacı o röportajında, Merkez Komutanlığı'nın

nist partideki bölünmeden ve silahlı mücadele planlarından orduyu ürkütmek için faydalanmakta bir an dahi tereddüt etmeyeceklerdi. Kaldı ki, bu sürecin 1968'deki Baasçı darbeyi hızlandırdığı bile iddia edilebilirdi. Bu defa ordu içinde gücü paylaşmamaya kararlıydılar çünkü. Ordu, Irak açısından hayati önem taşıyan bir kurumdu ve yeni liderler General Hasan el-Bekr ile onun vekili Saddam Hüseyin, ordu kademelerinden bütün rakip parti ve akımların yandaşlarını temizlemek için süratle harekete geçmek gerektiğinin bilincindeydiler. Üstelik bu amaçla seçilen

---

bütün üyelerine artık Baas'ı desteklemeleri çağrısında bulunacaktı. Eğer Aziz el-Hacı işkence sırasında herşeyi anlatmakla kalsaydı yaptıkları bağışlanabilirdi. Kaldı ki bu gururlu adam, monarşi döneminde on yılını çöldeki dehşet verici Nukrat el-Salman hapishanesinde çürüyerek geçirmiş, daha sonra çıkarıldığı mahkemede Irak Komünist Partisi'nin üyesi olduğunu göğsünü gere gere savunmuş ve o dönemde çok sayıda öğrencinin gözünde gerçek bir kahraman katına çıkmıştı. Gelgelelim, zamanında silaha sarılmaya ikna ettiği insanları ondan tiksindiren ve sonuçta dostlarıyla yoldaşlarını kaybetmesine sebep olan şey de, siyasal bakımdan tam bir teslimiyet içine girişiydi. Baas'ın güvenlik birimlerinin elinde bulunan ve parti militanlarının isimleriyle adreslerini içeren ayrıntılı listelerin doğruluğunu bizzat onaylaması yüzünden çok sayıda komünist yakalanıp idam edilecek ve bu insanların ailelerinin gerek o zaman gerekse daha sonra sürekli tacize uğramasına yol açacaktı. İşte yapmaya mecbur olmadığı bu hareketi, bağışlanamaz bir korkaklıktı. Aziz el-Hacı, kendini temize çıkarmaya çalıştığı anılarında, Saddam Hüseyin'in onu hapishanede ziyaret edip okuyup yazması için her türlü kolaylığı sağladığını, Saddam'ın vekilinin, hücresine Lenin'in 45 ciltlik İngilizce Toplu Eserleri'ni getirdiğini ve yine hücresini temizlemeye milliyetçi dönemin eski başbakanlarından (aynı zamanda komünizmin katı muhaliflerindendir) olan bu adamın gönderildiğini nakletmektedir. Bir yandan Hacı tarafından pohpohlanan Muhaberat, onun isimlerini verdiği insanları tutuklamaya devam ediyordu. Onurlu bir mücadeleyle geçen bir ömür, bir çırpıda ayaklar altına alınmıştı. Hayat yolculuğu onu ortodoks komünizmden Maoculuk/Guevaracılığın bir versiyonuna, daha sonra da farklı yetenekleriyle sadakatle hizmet ettiği (son görevlerinden biri Irak'ın UNESCO temsilciliğiydi) Baas'ın kollarına sürüklemişti. Bugün Hacı'nın ismi, Suudi denetimindeki web sitelerinde, şimdiki işgalin önde gelen savunucularından biri olarak sık sık anılmaktadır. Eğer Nobel Dönekler Ödülü veriliyor olsaydı, aday listesinde Hacı'nın ismi mutlaka yer alırdı. Bu arada onun, Londra'da Arapça olarak basılan *Az zaman uz Zaman* adlı gazetede Mayıs 2002'de yayınlanan anılarında, pişmanlık getirdiği günler biraz farklı bir yorumla anlatılmaktadır:

yol, partiden siyasal komiserler getirmek değil, ordunun komuta kademelerini aşiretler ittifakına uygun kadrolarla doldurmaktı. Hasan el-Bekr ile Saddam Hüseyin'in ikisi de Tikrit'liydi; dolayısıyla, ordu içinde yarattıkları muhafızların çoğu aşiret sadakatine sahip askerler arasından seçilmişti. Suriye'de de Hafız Esad, iki yıl sonra bir darbeyle iktidarı ele geçirmeye hazırlanırken tamı tamına aynı yöntemleri kullanacaktı.[62] Baas'ın kurulmasıyla, on binlerce insanın rüyalarını süsleyen güçlü ve birleşik bir Arap ulusu hayali, artık kötü bir şakadan ibaret görünmekteydi.

"[3 Nisan 1969] tarihli TV röportajı, o sırada henüz çeyrek yüzyıla ulaşmış olan siyasal hayatımın en dip noktasıydı. Beni izleyen insanlar haklı olarak büyük bir öfke ve acı duymuşlardı. O röportajla şoka uğrayıp günlerce kendine gelemeyen tabandaki insanlarla sempatizanların tepkilerini anlıyor ve kabul ediyorum. Ayrıca, gerçek yurtseverlerin bana yönelttikleri eleştirilere, hatta beni açık açık itham etmelerine de bir diyeceğim yok. Yine de bu TV programının baskıları arttırdığı iddialarına katılmam mümkün değil. Tam tersine, o günden sonra baskılar durmuş, hapishanelerde yatanların kötü koşulları biraz olsun iyileştirilmişti. Şunu da ekleyeyim ki, benim durumum kamuoyunca görülmeseydi, giyotin onlarca yoldaşın boynuna inerdi. *[Çevirenlerin notu: Hacı'nın tutuklanır tutuklanmaz verdiği isim listeleri sayesinde giyotin o zamana kadar işini çoktan tamamlamıştı. Adam utanmadan hâlâ gerçekleri çarpıtmaya uğraşıyor!]*

"Röportajın baş kısmı benim açımdan en kötüsüydü; beni siyasal ve sosyal açıdan yakmak için hazırlanmış gerçek bir tuzaktı: El-Sahaf şu soruyla beni gafil avladı: 'Merkez Komutanlığı'nın Liderleri kimdi?' Gerçekten şaşırtıcı ve beni sıkıntıya sokan bir soruydu. 'Kim olduklarını benim kadar siz de biliyorsunuz, şimdi hepsi hapiste,' diyerek bu tür soruları geçiştirmek için manevra yapmaya çalışıyordum. Zaten içeride olanların bazılarının isimlerini anarak konuşmamı sürdürdüm, fakat gerçek durumun farkında olmayan izleyiciler benim yoldaşlarıma ihanet ettiğimi sandılar. *[Çevirenlerin notu: Piç kurusu!]*

Sonra bir dizi siyasal soru yöneltildi: Baas'a ve Baas iktidarına karşı tutumunuz nasıldı, Kürt sorununda nasıl tavır alıyordunuz, Merkez Komutanlığı'nın silahlı mücadele verme kararını (yani, silahlı örgütümüzün faaliyetlerini) nasıl yorumluyorsunuz, vs. İşte en kötü cevaplarımı bu sorulara verdim..." *[Yorumlarının eklenmesi koşuluyla Faris Vahhab tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir.]*

62) Hafız Esad Savunma Bakanlığı'na atandıktan kısa süre sonra, kendisinin de ait olduğu Aleviler, Suriye'deki bütün silahlı birliklerin idaresini yürüten Merkez Komutanlığı'na ve korku içindeki Muhaberat örgütünün üst kademelerine getirilmeye başlanmıştı. Ayrıntılar için bkz. Batatu, *a.g.y.*

Irak Komünist Partisi'nin birinci sekreteri Aziz Muhammed ile Cumhurbaşkanı Ahmed Hasan el-Bekr, 1970'li yıllarda Baas-Komünist Paktı'nı imzalıyorlar. Bu anlaşma Irak Komünist Partisi açısından tam bir siyasal faciayla sonuçlanacaktı.

Yer yer eski retoriğe başvurulduğuna hâlâ rastlanmaktaydı gerçi, ancak bu tür konuşmalar genellikle resmi demeçlerle sınırlı kalıyordu. Gerçekte her şey, çıkarcı aşiret ve aile politikaları düzeyine indirilerek ayarlanmıştı. Bu şekilde, patronaj sistemi de tamamen kurumsallaştırılmış ve iktidarı elde tutmanın denenip sınanmış biricik yöntemi haline getirilmişti.

Yeni sistem hayata geçirilince, Irak Komünist Partisi konusunda da kritik bir karar alınması gerekiyordu. Bu partinin militan kanadı fiilen intihar etmişti. Ancak Moskova-yanlısı hizbin yandaşları hâlâ faaliyetteydi ve özellikle Kürdistan'daki güçlerini korumaktaydılar. Saddam Hüseyin ile Hasan el-Bekr, bu problemi çözmenin en iyi yolunun, komünistlerin çalışmalarını açıkta yürütmelerini sağlamak olduğuna karar vermişlerdi. O zaman, gerekli hal-

lerde ya satın alınıp kendi bünyelerinde kontrol altında tutulabilir ya da bir şekilde tuzağa düşürülüp imha edilebilirlerdi. Bu derecede sinisizm Baas Partisi'nin bütün üyelerine bulaşmamış olabilirdi, fakat on yılı aşkın bir süredir partinin güvenlik kanadının başında bulunan adamın kafasındaki planın bu olduğundan da, Saddam'ın diğer yöneticileri herhangi bir güçlük çıkmadan kendi görüşlerine kazandığından da pek kuşku duymamak gerekirdi. Komünist liderler, kendilerine yapılan teklifi kabul edip etmeme ve Baas Partisi'yle ulusal bir cephe kurup kurmama konusunu uzun uzun tartıştılar. Onlardan şeytanla aynı sofraya oturmaları, ama yemeklere dokunmamaları isteniyordu. Onlarsa, kaçamaklı yollara saparak kendi koşullarını dayatmakta ısrar ediyorlardı. Bunlar da işe yaramayınca öfkeyle haykırmaya başladılar. Fakat teklifi doğrudan geri çevirmedikleri için fare gibi kapana kısılmışlardı; Saddam kedisi, hiçbir hareketlerini gözden kaçırmıyordu.

Bu arada Baas rejimi Sovyetler Birliği'yle yakın ilişkiler kurmuş, Polonya'yla ticari anlaşmalar yapmış ve o günlerde Üçüncü Dünya rejimlerinin yönelimini belirlemenin asit testi sayılan bir kararla, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni tanımıştı. Bu adımları elbette kendi çıkarları için atmışlardı, fakat ortaya çıkan fiili sonuçlardan biri de yerli komünistleri tuzağa düşüren bir kıskaç hareketiydi. Komünistlerin kendi politikaları Sovyetler Birliği'nin ana çizgisine göre belirlendiğinden, cani bir rejimi eleştirmekte zorlanıyorlardı. Irak komünizminin trajedisinin son sahnesi için perde kalkmak üzereydi. 1972 sonlarında komünistler Baas'ın teklifini kabul etmeye karar verdiler. Silah zoruyla dayatılan bu evlilik 17 Temmuz'da yapılmış, Sovyetler Birliği'yle

uydu devletlerinin basınında müthiş bir ileri sıçrama olarak lanse edilmişti. Hatırlatmaya gerek yok ki, iktidarda oldukları sürece komünistler asla gerçek bir güç sahibi olamadılar. Belli başlı bütün önemli kararlar Hasan el-Bekr ile Saddam Hüseyin tarafından alındığı için, kendilerine düşen rol basit kuklalar olmaktan öteye gitmiyordu. İlerici Ulusal Cephe'nin üyeleri de hükümet de baskıyı sona erdirmeye niyetli değildi. Ordudaki komünist askerler tutuklanıp idam edilirken, fabrikalarda aktif olan parti üyeleri de yılıp sendikacılıktan vazgeçsinler diye kısa sürelerle hapse atılıyorlardı. Bu arada partinin günlük gazetesi yayınlanmaya devam ediyordu, fakat bütün yazıları ağır bir sansürden geçmekteydi. Uygulanan baskılara ve Kürdistan gibi hassas meselelere değinmekten özenle kaçınılıyordu. Saddam Hüseyin, komünist liderleri şahsen uyararak, kendisi dışında hiçbir partinin ordu içinde faaliyet göstermesine hoşgörülü davranılmayacağını açıklamıştı. Ülkenin en önemli kurumu girilmesi imkânsız bir yasak bölge haline gelmişti. Sonunun kötü olacağı baştan belliydi. Iraklı komünistler içten içe serüvenin kötü biteceğini biliyor olmalıydılar.[63]

Komünistler rejimin bir parçasına dönüşürken, Kürdistan'da yeni bir gelişme patlak verdi. Kürdistan Demokratik Partisi, arkasına Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini alan İran Şahı'yla görüşmeler yaparak gizli bir anlaşmaya

63) Sadi Yusuf'un şiiri "Bitkinlik" çok daha sonra ve kendisi başka bir ülkedeyken yazılmıştı, ancak Arap dünyasının en büyük komünist partisinin başına gelen trajediyi yeterince özetlemektedir:

Yola çıktık,
Dört nala iki aygır gibi dünyaları aştık,
Derken devrildik,
Güneşin gölgesi gibi
Bir odanın köşesine yığıldık.

varmıştı. KDP lideri Mustafa Barzani'ye, İran Kürtlerine ihanet etmenin karşılığında para ve yeni silah yağdırılmakta ve Bağdat'taki Baas-Komünist hükümetini istikrarsızlığa sürüklemek için elinden geleni yapması teşvik edilmekteydi. Barzani bu görevini oldukça etkili bir şekilde yerine getirirken, İranlı başıbozukların da desteğiyle Irak ordusuna ciddi kayıplar verdirmeyi başarmıştı. Çaresizlik içindeki Bağdat rejimi, İranlılarla görüşmesi ve bazı toprak tavizlerinde bulunması için, Saddam Hüseyin'i Cezayir'e gönderdi. Daha sonra, iki ülke arasındaki bütün pürüzlerin giderildiği yönünde bir açıklama yapıldı. Saddam, bu anlaşmazlıkları Kürt tehdidi kontrol altına alınır alınmaz komünistleri hükümetten atma vaadiyle mi çözmüştü acaba? Ne olursa olsun, Şah'la yapılan bu anlaşma, Irak Baası'nın yüzünü artık Batı'ya döndüğünü hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde gözler önüne sermişti.

İran, pazarlığın kendi payına düşen kısmını hayata geçirmekte fazlasıyla titizdi. Cezayir anlaşmasının üzerinden iki hafta geçmeden Şah, İran-Irak sınırını kapatmış ve Kürtlere verdiği bütün desteği çekmişti. Üç hafta içinde de isyan tamamen sona erdi. Bağdat'ın çıkardığı genel affı binlerce Kürt gerillası sevinçle karşılarken, Barzani ve ailesi İran'a kaçtı. KDP artık ciddi ölçüde bölünmüş durumdaydı. Bu arada Celal Talabani, Barzani ailesinin aşiretçi apolitikliğini mahkûm edip, gerçek milliyetçiliğe ve 'sosyalist değerler'e, yani Bağdat'a geri dönme vaadinde bulunarak Kürdistan Halk Birliği'ni kuracaktı.

Bu, Bağdat'ın Kürdistan'a gerçek bir bölgesel özerklik tanıması açısından büyük fırsattı. Oysa Bağdat rejimi yukarıdan bir parlamento atamayı tercih edecek, Türkiye ve İran

sınırlarına yakın bölgelerde yaşayan Kürtleri göç ettirip ülkenin güney bölgelerinde açılan yerleşim birimlerine taşınmaya zorlayacaktı. Stalin'in Kırım Tatarlarıyla Volga Almanlarını geleneksel yurtlarından koparan sürgünlerini, ya da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra etnik Almanların Doğu Avrupa'dan topluca kovulmalarını hatırlatan bu süreçte, keyfi biçimde yurtlarından ayrılmak zorunda bırakılıp köylerinin yerle bir edilmesi, Kürtlerde bugün bile koyuluğundan bir şey kaybetmeyen bir hınç doğurmuştu.[64] Irak Komünist Partisi bu politikayı açıkça protesto ederken, komünist basın da gerek bu uygulamaları gerekse başka tedbirleri utangaç bir dille suçlamaya başlıyordu.

Saddam Hüseyin ülkeyi tek başına kendi hâkimiyeti altına almak için gerekli hazırlıklara girişmiş durumdaydı. Bunun için öncelikle Iraklı komünistlerin kökünü kurut-

64) Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve onun peşinden yeni devletlerin kuruluşu Kürtleri sıkıntıda bırakmıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendi devletlerini kurma konusunda çaresiz kalan tek ulus Kürtlerdi. Türkiye, Irak ve İran'da yaşayan Kürtleri birleştiren bir oluşum yaratmak mümkündü, fakat bu, Britanya İmparatorluğu'nun o zamanki çıkarlarına ters düşmekteydi. Britanyalılar başka yerlerle meşgullerdi ve Kürtlerin onlara sunabileceği pek bir şey yoktu. O zamandan beri Irak ve İran Kürtleri şaşırtıcı bir düzenlilikle kullanılmış, aldatılmış ve bir sürü kirli işe bulaştırılmıştır. Türkiye bu konuda en azından tutarlıydı. Başından beri tek devletten yanaydılar ve Fransız Cumhuriyeti'ni model almışlardı. Yurttaşlığa, evet; uluslara, hayır. Kürtler hem dillerini kullanamıyor hem de çeşitli baskılara uğruyorlardı. Türkiye, NATO'nun üyesi olduğu ve ABD'nin zorunlu saydığı diğer güvenlik anlaşmalarının istisnasız hepsinde (Bağdat Paktı'nda ve onun çöküşünden sonra CENTO'da) yer aldığı için, Amerikalılar Irak'taki Kürtleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktan çekinmedikleri halde, Türkiye'deki Kürtlerin koşullarıyla pek ilgilenmemişlerdi. Bunun sonucu, Türkiye'de PKK'nın son derece katı bir çizgi izlemesi, ama aynı zamanda kendilerini yabancı devletlere kullandırtmama konusunda da ilkeli tavır almaya çalışmasıydı. Irak Kürtlerinin kendi dillerini kullanmalarına ya da kendi dilleriyle eğitim görmelerine asla izin verilmezken, başlarındaki örgüt de büyük bir inatçılıkla aşiret yapısını muhafaza ediyordu ve kendisini en çok teklif verene (İran'a, İsrail'e, ve evet, hatta Bağdat'a) satmaktan ziyadesiyle memnundu.

mak ve Baas Partisi içinde yükselişini engelleyebilecek herkesi ortadan kaldırmak zorundaydı. Saddam'ın 1978'de başlattığı operasyonun hedefi bu iki konuda da tam bir başarı sağlamaktı. Baasçılar içinde bir tasfiyeye girişilmesi tabii ki hiç beklenmedik ve alışılmadık bir durumdu. Saddam Hüseyin ile Hafız Esad geçici bir uzlaşma yapmayı kararlaştırmakla kalmamış, iki parti ile devleti birleştirmeyi tartışmaya da başlamışlardı. Tabii ki bu niyetlerinde ciddi değillerdi, zaten çok geçmeden araları tekrar bozuldu. Fakat Saddam, birleşme konusunda aşırı istekli olan Baasçıların hepsini bir köşeye yazmıştı. Bazılarının, birleşme sonucu kurulacak yeni devletin lideri olarak Takriti'den ziyade Hafız Esad'ı tercih ettiklerini söyledikleri asla unutulmadı. Bu tür potansiyel muhalifler partiden uzaklaştırılmış, hatta bazıları bütün bütün ortadan kaldırılmışlardı. Aynı yıl Irak Komünist Partisi hükümetten de çıkarıldı ve Ulusal İlerici Cephe'yle komünist parti liderlerinden birçoğu hapse atıldılar. Saddam Hüseyin, Washington'daki yeni dostlarına komünistlerden kopuşunun ne kadar kesin bir nitelik taşıdığını göstermek için, sürekli uyarıları dikkate almadıkları ve ordu birlikleri içinde komünist hücreler kurma çalışmalarına devam ettikleri gerekçesiyle partinin 31 üyesini idam ettirmekten bile çekinmeyecekti.[65] Oysa komünistler için söyledikleri doğru değildi. 1973'ten sonra partinin beli kırılmış durumdaydı; liderleri tamamen Moskova'nın, hatta daha da ileri giderek Baas rejiminin kuyruğuna takılmışlardı. Komünistlerin hükümete girdikten sonra, kendi üyelerine yönelik baskılara rağmen kabi-

65) ABD'de tek bir gazete bile bu idamları kınamaya değer görmüş ya da Kürtlere yönelik baskılara ayrıntılı yer verme zahmetine katlanmış değildir.

nede kalma ve sabırla, Baasçıların kendilerini kovmalarını bekleme hatasına düştükleri apaçık ortadaydı. Öbür taraftan, zaten bu yapı, Fahd ile Hüseyin er-Radi'nin kurup geliştirdikleri örgütten farklı bir partiydi. Onlar sağlam karakterli insanlardı, tabandaki üyelerinden gerçek bir saygı görüyorlardı. Partiyi, hiçbir denetleme şanslarının bulunmadığı bir hükümete sokan sonraki yöneticilerse, bir aygıtın yozlaşmış mahlûklarıydı. Baasçılar sonunda onları tepelediklerinde, yüz üstü bırakılmış gerçek komünistler arasında onlara sempati duyanların sayısı parmakla gösterilebilecek kadar azdı. Bunun sebebi kısmen halkın depolitize edilmesinin kurumsallaşmış boyutlara ulaşmasıysa, kısmen de Komünist Partisi'nin kendisinin de depolitize olduğu yolundaki yaygın kanaatti.

Ertesi yıl, 1979'da, Saddam Hüseyin kendisine general rütbesini verdi. Hemen arkasından da, akrabası Hasan el-Bekr'i emekliye ayrılmaya ikna ederek Devlet Başkanı olmaya sıvandı. Bu adım, Irak Baas Partisi'nin üst düzeydeki diğer sahtekâr yöneticilerinin bile sıcak bakacağı bir karar değildi, fakat olaylar Saddam'dan yana gelişecekti. Aynı yıl, Şii din adamlarının ağırlıkta olduğu bir halk devrimi sonucunda İran Şahı tahtından indirildi. Amerika Birleşik Devletleri artık çaresiz bir ruh haliyle bölgede Şah'ın yerine koyacağı başka bir müttefik bulma derdine düşmüştü. Saddam bu rol için uygun kişi miydi? Olabilirdi. Gaddarlığı kesinlikle yeterli düzeydeydi. Bunu Kürtlere, komünistlere ve sevmediği din adamlarına yönelik zalimlikleriyle çoktan kanıtlamıştı. Peki, güvenilebilir bir kişi miydi? Belki değildi, ama zaten bu dünyada -sadakatinde ölçüyü kaçıran Suudi monarşisini bir kenarda tutarsak- kime tam bir güven beslenebilirdi ki?

Saddam Hüseyin'in tavırlarına aslında birbiriyle çelişik arzular yön veriyordu. Bir yandan Washington'la aşık atmaya hazırlanmaktaydı ve iki taraf da diğerinin kendi çıkarlarını kollamak amacıyla bu oyuna girdiğinin farkındaydı. Aynı sıralarda Saddam Hüseyin, genelde Arap dünyasında bir meşruiyet kazanma arzusuyla yanıp tutuşuyordu. Şam'daki Baasçı rakipleri 1967 savaşına katılmış kişilerdi ve Lübnan'da oldukça aktif bir durumdaydılar. Baas'ın yönetimindeki Irak ise Ürdün'de FKÖ'ye destek vaat etmiş, ancak 1970'de Ürdün ordusunun Filistinlileri ezmesine seyirci kalmaktan öteye gitmemişti.[66] Nuri el-Said de aynı yolu 1948'de, Filistinlilerin yurtlarından sürülmesi sırasında izlemişti. Bu lekeli sicil unutulmuş değildi. Hafız Esad, Iraklı liderleri 'cesaret'lerinden dolayı sürekli olarak iğneliyordu. Filistinliler de açıkça hâkir görülüp aşağılanmaktaydılar.

Saddam, Baas aygıtının hem sadık kölesi, hem de efendisiydi. Parti içinde uzman örgütçü hünerleriyle başa geç-

66) Ürdünlülerin bu işi kendi başlarına halledemeyeceğinden ve monarşiyi devirmek için İsrail'in müdahale etmek zorunda kalması ihtimalinden kaygılanan ABD Savunma Bakanlığı İstihbarat Ajansı (DIA), hemen kolları sıvayarak Pakistanlı askerler ve subaylardan meydana gelen bir müfreze ayarlayıvermişti. Onlara elbette para ödenecekti; hem de Pakistan'da kazandıklarının üç misli kadar. Bu müfrezenin komutanlığını üstlenen Tugay Komutanı Ziya ül-Hak, 1970 yılındaki Kara Eylül olaylarında 'kahramanca' bir rol oynamış ve üstün hizmetlerinden dolayı Ürdün'ün en yüksek madalyası olan, şefkatli Kral'ın onu iki yanağından öpmesiyle şereflendirilmiştir. Tabii Ziya ül-Hak gerçek ödülü, DIA'nın gayretleri sonucu 1977'de Pakistan'ın başına geçtiği zaman alacaktı. O sırada zaten Genelkurmay Başkanı'ydı ve zalimlikleriyle ülkenin siyasal kültürünü tahrip etmekte bir hayli yol almıştı. Ayrıca, bugünün emperyal jargonuyla, Washington'ın başına sonradan bela kesilen bütün gruplar (El-Kaide şeflerinin çoğu dahil) onun gözetiminde ve doğrudan onayıyla faaliyete geçirildiği için 'terörizmin babası'ydı. Zaten sonu da ABD büyükelçisi ve elçinin köpeğiyle birlikte askeri bir uçakta havaya uçarak ölmek olacaktı. İslamabad'daki diplomatik çevrelerde tanınan bir sima olan köpek büyük bir kayıptı.

mişti. Manipülasyonda ustaydı; düşmanlarını bölme ve onları dağılana kadar zayıflatma sanatında kendini çok iyi eğitmişti. Komünistler ve Baas hareketi içindeki rakipleri karşısında bu alanda parlak başarılar sergilerken, aynı taktiği Kürtlere ve Şii din adamlarına karşı da uygulamış, aynı derecede olmasa bile yine bir ilerleme kaydetmişti. Artık bu becerilerini dünya politikasında da uygulayabileceği konusunda kendine güveni gelmişti. Hem Büyük Güçler'le oynuyor, hem de rakiplerini kendi amaçları doğrultusunda kullanıyordu.

Saddam Hüseyin, ne Mişel Eflak gibi bir entelektüel, ne de Fuad el-Rikabi gibi bir kitle önderiydi. Fakat umutsuzca da halkının övgüsüne mazhar olmanın özlemini duyuyordu. Zaten sözcüğün herhangi bir anlamında özgün bir yanının bulunduğu söylenemezdi. Kendi yerleştirdiği kişi kültü bile Stalin, Mao ve Kim il-Sung modelinden çalınmıştı. Tabii esas yerini almak istediği kişi Cemal Abdül Nasır'dı. Ölümünün üzerinden bir hayli zaman geçtiği halde Mısır lideri, Arap sokaklarında hâlâ büyük saygı görmekteydi. Saddam Hüseyin'in arzusu da bu boşluğu doldurmaktı. İran'daki rejim değişikliği, bu isteklerini yerine getirmesini sağlayacak fırsatı sunuyordu. Ayrıca bu sayede İran'daki bulaşıcı hastalık yayılacak korkusundan sinir krizi geçirmenin eşiğine gelen Amerika Birleşik Devletleri'ni memnun etmiş, Suudi Arabistan ile Körfez devletlerinin korkularını yatıştırmış ve Suriye'ye efendiliğe kimin yakıştığını göstermiş olacaktı. Bunların yanında, ülke içi hesaplar da söz konusuydu. Fiilen bütün muhalif odakları ezen ve Kürtlere bir set çeken Irak lideri ciddi bir meşruiyet arayışındaydı. Bu amaçla İran'a karşı kazanacağı hızlı bir zafe-

rin başarısını perçinleyeceğini ve Iraklıları kendi rejiminin arkasında birleştireceğini düşünüyordu.[67]

Öte yandan, Humeyni, Irak hükümetini Müminleri (Şiiler Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturuyordu) ezen bir 'şeytan rejim' olarak suçlamaya başlamıştı ve Irak halkına iktidarı alma çağrısı yapmaktaydı.[68] Irak Baasçıları iktidardan devrilmedikçe bölgenin istikrara kavuşması düşünülemezdi. Aslında, Ayetullah Humeyni'nin 1979-1980 yıllarında Tahran'da kullandığı retorik, içerik bakımından, savaştan ve 2003 Irak İşgali'nden önceki Bush-Rumsfeld-Powell-Blair propagandasından farklı değildi.

İslami devriminin ateşinin Necef ve Kerbela'daki mollaları heyecanlandırdığına kuşku yoktu. Nitekim Şii militanlar Tarık Aziz'e suikast düzenlemek ve daha az tanınan başka Baas liderlerini öldürmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardı. Baasçılar da bu saldırılara öfkeyle karşılık vermişler ve ülkenin güneyindeki bütün dini grupları kıskaca almışlardı. Irak tarihinde ilk defa olarak üst düzey din adamlarının idam edilmesinin yanı sıra, Tahran yanlısı binlerce militan ile daha ılımlı bir alay insan toparlanarak

67) İç etkenlerin dış politikayı etkilemesi genellikle gözden kaçırılan bir noktadır. Ancak bu konu, zayıf devletler için de büyük imparatorluklar için de aynı derecede geçerlidir. 31 Mart 1917 tarihli *The Economist*'te, Birinci Dünya Savaşı'nın yurtseverliğe aykırı grevler ve anti-emperyalist mücadeleleri ortasında yurtseverliğe dönüşün sağladığı yararlar üzerine kaleme alınmış bir yorum yazısında şöyle denmekteydi: "Tıpkı 1914'te olduğu gibi ülke, siyasal alanda İrlanda sorunu yüzünden iç savaşa sürüklenirken, sanayi alanında da neredeyse iç savaş dışında ortadan kaldırılamayacak ölçekte genel grevlere yaklaşıyordu... Savaş, işverenlere ve halka ortak yurtseverlik bağının yükümlülükleriyle biraraya gelmeyi öğreterek bizi kurtardığında, sanayide ciddi bir krizin eli kulağındaydı."

68) Şah'ın onu İran'dan kovmasından sonra Necef'e sığınan Humeyni, 1977'de Irak'tan ayrılmasının istenmesinin de Washington'ın 1975'te Cezayir'de imzalanmış olan Irak-İran savaşını onaylamasından kaynaklandığının çok iyi farkındaydı. Onun Necef'te kalmasına izin verilmesi halinde olayların nasıl seyredeceği hâlâ merak uyandıran bir sorudur.

İran'a sürgüne gönderilecekti. Rejimin iddiası, bu insanların Irak'a bir şekilde sızmış 'İran Şiileri' olduklarıydı (kuyruklu yalan olduğunu herkesin bildiği bir iddia).

Oysa Irak Şiilerinin, İran'daki rejime kendiliğinden yakınlık duyduklarını gösteren bir kanıt yoktu. Irak Şiilerinin kimliği hiçbir zaman yalnızca dinsel yakınlıkla belirlenmemişti. Aynı ölçüde, hatta bazen daha önemli başka faktörler (aşiret bağları, sınıf dayanışması, tarihsel yakınlıklar) rol oynuyordu. Baas'ın ilk liderleri arasında da Şii kökenliler çoğunluktaydı. Irak Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin ağırlığı da Şiilerden oluşuyordu ve parti, Nasıriye, Basra ve güney bataklıklarından güçlü bir isyan geleneğini devralmıştı. Diğer alternatiflerin çöküşü pek çok insanı (sadece Şiileri değil) dine yöneltse de, Irak Şiilerinin çoğu -üstelik rejime rağmen- kendilerini Irak yurttaşı sayıyorlardı. Zaten Irak ordusundaki Şii askerler ülkelerine sadık kalmasalardı, İran, çok yakında patlayacak olan savaşta Irak ordusunu askeri olarak ezip geçerdi.

17 Eylül 1980'de Irak tek taraflı olarak, Cezayir'de imza altına alınmış bulunan 1975 İran-Irak sınır anlaşmasını tanımadığını ilan etti. Saddam Hüseyin, Irak'ın toprak iddialarını yeniden dayatmaya kararlı bir ruh haliyle, İran'daki topraklarını ele geçirmek amacıyla Irak ordusuna sınırı geçmesini emretti. Aynı sıralarda Irak hava kuvvetleri de İran havaalanlarını vurmaya başlamıştı. Irak'taki yönetim, İran'daki Şah'a sadık generallerden gelen istihbarat bilgilerine dayanarak, İran'ın devrim-sonrası bir kaos dönemi yaşadığını ve Silahlı Kuvvetleri'nin bütün komuta yapısının ciddi ölçüde zarar gördüğünü farz etmekteydi. Ne de olsa, üst rütbeli ve orta kademeden binlerce subay hapishanelerdeydi. Iraklıları harekete geçiren düşünce, İran'da direnişin

deneyimsiz milislerle sınırlı kalacağı ve Irak ordusunun bütün ülkeyi ele geçirerek molla rejimine son vereceği doğrultusundaydı. Oysa bu son derece yanlış bir hesaptı.

İran'da Cumhurbaşkanı Beni Sadr, dinsel demagojinin de devrim muhafızlarının fanatikliğinin de devrimi kurtarmaya yetmeyeceğini çok çabuk fark edip, Humeyni'yi ikna ederek, dağılmış olan orduyu yeniden yapılandırmaya ve askerlerle komutanlarının moralini yükseltmeye çalışmıştı. Bu amaçla hapishanelerdeki yüzlerce subay serbest bırakılırken, ordunun komuta yapısı yeniden düzenlendi. İki komşu ülke arasındaki bu savaşla ilgili olarak dünyadaki mevzilenme de bir parça gerçeküstüydü. Irak ordusu ve hava kuvvetleri büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nden alınan silahlar ve teçhizatla donanmışken,[69] İran,

69) Sovyetler Birliği, daha doğrusu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Çarlık Rusyası'nda 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra ortaya çıkmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise, SSCB'nin Doğu Avrupa'da sağladığı denetim ve Çin, Kore ve Vietnam'la kurduğu başarılı ilişkiler dünyadaki manzaranın kalıcı öğelerinden biri olarak görülmekteydi. 1917-1989 dönemine damgasını vuran şey, bitmek bilmeyen sıcak ve soğuk savaşlar ile diğerinin civarındaki ülkelerde dayanak oluşturmaya çalışan iki devletler bloğunun ekonomik alanda sürekli olarak birbirleriyle kapışmalarıydı. Bu düzenin çöküşü 1965 yılında Çin-Sovyet ayrılığıyla başlamış ve 1990'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin orta kademedeki kadrolarının büyük kısmının geçmişten kopmaya karar verip, eski alışkanlıklarını fazla değiştirmeye gerek görmeden kapitalizme geçmeyi seçmeleriyle sona ermişti. Eski birliğin dağılışı yeni devletleri ortaya çıkarırken, ABD'nin bu devletlerin çoğunda askeri varlığa sahip olması uzun sürmeyecekti. Şu anda Rusya Cumhurbaşkanlığı'na eski bir gizli polis seçilmiş durumdayken, ABD Başkanlığı'na da şaibeli bir seçimle eski bir gizli polisin oğlu getirilmiştir. İlginçtir, Sovyet sisteminin dağılması, demokratik kurumların ciddi ölçüde zayıflaması ve Kuzey Amerika ile Avrupa bölgesinde çokuluslu büyük şirketlerin muazzam derecede güç kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu ülkeler kendi halklarının etkili sağlık ve eğitim sistemleri gibi gündelik temel ihtiyaçlarını bile tam anlamıyla karşılayamazken, Amerika Birleşik Devletleri'nin ya da Britanya'nın (bırakın, Afganistan'ı) petrol diyarı Irak'ı bile bir New Deal* cennetine çevirmesi fiilen imkânsızdır.

*) 'Yeni Düzen', ABD'de 1929 Büyük Buhranı'ndan sonra uygulanan ekonomik ve toplumsal reformlar için kullanılır. (ç.n.)

Şah'ın ABD'den satın aldığı en son model ve en gelişkin silahlara sahipti. Yerel satraplar Irak'ı destekliyorlardı ve Kuveyt'i yöneten ailenin bir ferdi, Saddam'a, 'Arapların kılıcı' olarak methiyeler düzdüğü bir şiir bile yazmıştı. Amerika Birleşik Devletleri ile Britanya, perde arkasında -ama niyetlerini saklamaya da pek gerek duymadan- Irak'ı destekliyorlardı. Özellikle Washington'ın, Irak rejiminin yıkılmasını istemediği açıkça ortadaydı. Nitekim savaşın daha ilerideki bir aşamasında, sivilleri taşıyan bir İran yolcu uçağını düşürerek (ki bu yanlışlık için bir özür bile dilenmemişti) savaşa fiilen müdahale etmekten kaçınmayacaklardı. Öbür tarafta, Libya lideri Muammer el-Kaddafi ile Suriye lideri Hafız Esad, Humeyni'ye açık destek veriyorlardı. İsrail de İran'ın kazanmasından yanaydı; sadece ellerinden gelen yardımı (Chieftain tanklarının yedek parçalarını değiştirmek ve hasarlı bir şekilde Tahran'a ulaşan savaş uçaklarını mümkün olduğu kadar çabuk tamir etmek suretiyle) sessiz sedasız yapmayı tercih etmekteydiler.[70] İsrailliler, 1973'ten beri, bölgede kendilerini engelleyebilecek güçte kalan biricik tehdit olarak Irak Ordusu'nu görüyorlardı çünkü.

Iraklıların taarruzları onları yerde imha etmeyi başaramayınca, İran jetleri, savaşın ilk dönemlerindeki gidişatının belirlenmesinde kritik bir rol oynayacaklardı. 1982 Haziran ayının sonlarında, Saddam'ın vaat ettiği 'kısa, etkin savaş'ın süresinin giderek uzamakta olduğu Bağdat'ta iyice anlaşılmış durumdaydı. Aynı dönemde Baas yönetimi

70) Eski haydut Menahem Begin açık açık şunları söyleyecekti: "İnsan sürüleri birbirleriyle kapıştığı zaman biz oturup onları seyrederiz." Gerçi bu sadece iç politika malzemesi olarak söylenmişti, ancak hem İsraillilerin hem de İranlıların kendi aralarındaki anlaşmayı sır olarak saklama isteklerine de tamamıyla uymaktaydı.

bir toplantı yapıp Saddam Hüseyin'in yetkilerini elinden aldı. Saddam'ın bütün ricaları, yalvarmaları ve tehditlerine rağmen, İranlılara tek taraflı bir ateşkesin teklif edilmesinde görüş birliğine varıldı. Bu teklife göre, savaştan önceki sınırlara ve 1975 anlaşmasına dönülmesi öngörülüyordu. İranlılar bu teklifi kabul etmiş olsalardı Saddam Hüseyin'in iktidardan düşürülmesi gerçekten büyük ihtimaldi. Fakat Humeyni iyiden iyiye inatçı bir ruh haline girmişti. Yaşlı adamın bir ayağı çukurdaydı, yani acelesi vardı. Irak Baası'nı yenilgiye uğratıp komşusunda İran modeline uygun bir rejim kurmak istiyordu. Dolayısıyla, Tahran ateşkes teklifini reddetti.

1984'te bu sefer Saddam Hüseyin'in kendisi bir ateşkes teklifiyle ortaya çıkarak Humeyni'ye tarafsız bir yerde biraraya gelmeyi önerdi. Ayetullah bu teklifi de geri çevirmekle kalmadı, üstüne üstlük bölgede Irak'ı destekleyen bütün ülkelere sert bir uyarıda bulundu: "Hepiniz ABD'nin işlediği suçların ve onların maceracılığının ortaklarısınız. Biz henüz bütün bölgeyi kana ve ateşe boğacak, istikrarsızlığı bu toprakların her köşesine yayacak eylemlere başlamadık. Savaşın bu yeni aşamasında kaybeden tarafın siz olacağına kesin gözüyle bakabilirsiniz."[71]

İki taraf da yaptıkları propagandalarda birbirlerini ırkçılık ve kâfirlikle suçluyorlardı. Irak basını, genellikle Humeyni'yle Begin'in karikatürlerine yer verip, İranlıları, 'Siyonizme boyun eğmek'le ve 'hain şarlatanlar' olmakla suçlar, düşmanının İsrail'le bağlantılarını öne çıkarırken, Tahran da buna, 'Baas-Siyonist çetesi'nden dem vurup, Baasçılardan

71) Efraim Karsh, *The Iran-Iraq War: Impact and Implications*, Londra, 1989, s. 130.

'bu savaşı sürdüren lanetli eflakiler' diye söz ederek karşılık vermekteydi.[72]

Bu arada savaşta ölenlerin sayısı durmadan artıyordu. Savaş devam ederken Batı'nın savaş tacirleri de taraflara en yeni silahları satmak için birbirleriyle yarışıp çekişmekteydiler. Savaşın ilk yılında Fransızlar Bağdat'a, Exocet füzeleriyle donatılan Super Etendard uçaklarının deneme uçuşunu yapmalarını teklif etmişlerdi. Bu uçaklar gayet iyi iş görüyordu; Iraklılar da 30 Mirage-1 savaş uçağının yanı sıra çok miktarda Exocet füzesi satın almışlardı (eski zırhlı donanımlarını da Sovyetler Birliği'nden yeni alımlarla tazeleyeceklerdi). Bu silahlarla deniz ticaretini tamamen kesintiye uğratabileceklerdi.

Savaş başlayalı artık altı yıl olmuştu ve bu bitmek bilmez haliyle Birinci Dünya Savaşı'nı hatırlattığı şüphesizdi. Düşman orduların tankları, askerlerin cesetleriyle dolu tarlalarda bir o tarafa bir bu tarafa geçtikçe, topraklar da durmadan el değiştiriyordu. İki taraf da sıradan askerlerin hayatlarını (ergenlik çağındaki çocuklar dahil) gözden çıkarılabilir kıymette görmekte en ufak bir sıkıntı çekmiyordu. Ölü bedenler sonbahar yaprakları gibi her tarafa saçılmıştı. Irak, İranlılara ve Kürtlere (rejim onların Tahran'la aynı safta çarpıştıklarını iddia ediyordu) karşı zehirli gaz kullanacak

72) Bu, Baas Partisi'nin kurucusu olan Mişel Eflak'ın ismiyle yapılan kaba ama etkili bir kelime oyunuydu. Arapça'da *'eflak'* kadın cinsel organı anlamına da gelmektedir. Baas yandaşları, Irak ya da Suriye'deki yerel rakiplerinden böyle benzetmeler duymaya alışkındılar gerçi. Böyle ithamlara Eflak'ın bir Arap adı olmadığı şeklinde cevap verirlerse milliyetçi iddiaları gölgeleniyor, Arap adı olduğunu kabul ettiklerinde de rakipleri, "Sizin partinizin adı da öyle olsun o zaman," diyerek sırıtıveriyorlardı. İran radyosu için bu hakareti etmek cesurca bir hareketti, özellikle de Suriye'nin onlara destek olduğu, Esad'ın Eflak'a bilinen düşmanlığı hatırlanırsa.

kadar pervasızlaştı.[73] Can kaybı muazzam boyutlardaydı. Yine de dünya, her geçen ay bu iki Müslüman devletin, birbirini zayıflatmasından büyük memnuniyet duyarcasına savaşı seyretmekle yetinmekteydi. Üstelik, İslam devletlerinin savaşa kayıtsızlığının da Birleşmiş Milletler'i saran felç halinden aşağı kalır tarafı yoktu.

Sekiz yıllık savaş nihayet Ağustos 1988'de sona erdiğinde, memnuniyetsizlikle yüzü asılanlar sadece silah tacirleri oldu. İki ülkenin de toplumsal altyapısı baştan aşağı tahrip olmuştu ve kolay kolay düzelecek gibi değildi. Kayıpların sayısı ancak tahmin edilebilirdi. Daha çok sayıda kişinin öldüğü de iddia edilebilir tabii, fakat en düşük rakamlarla dahi bu savaş boyunca 262 bin İranlı ile 105 bin Iraklının canından olduğu kesindi. Bu rakamlara en az 700 bin kişinin yaralandığını da eklersek, savaşın kayıplarının 1 milyonu aştığını rahatlıkla iddia edebiliriz. Bunun yanında, mali kayıplar da dehşet verici boyutlardaydı: Irak, savaşı sürdürmek için 74-91 milyar dolar arasında bir parayı israf edip, askeri malzeme ithalatı için de İngiltere'ye 41,94 milyar pound öderken, İran'ın savunma harcamaları 94-112 milyar dolara ulaşacaktı ve bu miktarın üzerine daha fazla silah alımı için, 11,26 milyar pound ek harcama koymak gerekiyordu. Sekiz yıllık savaş döneminde bu ülkelere silah satan

73) O zaman ABD ya da Britanya basınında kimyasal silahlar kullanılmasına karşı büyük bir feryat koparıldı mı? Güvenlik Konseyi toplanarak ülkeye müfettişlerini gönderme kararı aldı mı? Yaptırımların tehdit altında olduğu düşünüldü mü? Asla, unutun gitsin. Bu silahlar da onları kullanmak için gerekli eğitim de Batı'dan gelmişti. Peki, 2003 işgalini protesto eden Sol o zamanlar bu olaya karşı çıkmış mıydı? Tabii ki çıkmıştı. Jeremy Corbyn, çok sayıda Kürt ve başka insanlar eşliğinde Irak Büyükelçiliği'ni boykot ettiğimizi ben çok iyi hatırlıyorum. Oysa Batı medyasında, düzenin bekçilerinin itirazlarına ancak Saddam Hüseyin 1990'dan sonra bölgede Batı çıkarlarının düşmanı sayılmaya başlanınca rastlanacaktı.

silah endüstrisinin kâr marjları bilinmemektedir. Ayrıca, bu rakamlara petrol ve tarım ürünlerinden doğan gelir kaybı da eklenmelidir. Bu alanlardaki kayıplar da Irak için 561 milyar, İran içinse 627 milyar dolar şeklinde gerçekleşmişti.[74] Tüm bunlar yetmiyormuş gibi, iki taraf da hiç başlamaması, en azından 1982'de bitmiş olması gereken savaşı kazandığını iddia ediyor ve ikisi de zaferi kutluyordu. Korkunç ve zevksiz heykellerle ülkelerini çirkinleştirmekten de geri kalmamışlardı tabii: Tahran'da kan pınarı, Basra'da asker heykelleri, Bağdat'ın merkezinde iki dev kolun çapraz biçimde tuttuğu iki kocaman kılıçlı Zafer Anıtı. Kılıçlar ve onları tutan kollar (Baas liderinin kendi kolları model alınarak) Britanya'daki bir dökümhanede yapılmıştı.

Savaşın bitiminden bir yıl sonra, günleri zaten sayılı olan Humeyni öldü. Onun cenaze töreninde sergilenen histerik acı sahneleri, aslında İslami cumhuriyetin son çığlığıydı. İslami cumhuriyetin kurumları olduğu gibi yerinde durmakla birlikte, halk gün geçtikçe daha fazla uyanıyor ve din adamlarından gitgide uzaklaşıyordu. İran artık başka bir savaşa giremezdi. Irak'ta ise Baas lideri, ülkesini bir felakete sürüklemiş olmasına rağmen hâlâ dimdik ayaktaydı. Gerçek bir popülariteye sahip olmayan Saddam'ın, bunun yerine yarattığı kişilik kültünün sonuçları da zalimceydi. Kafasını en çok meşgul eden konu, savaşta kaybettiği prestijini ülke içinde yeniden nasıl kazanabileceğiydi. Ülke dışındaysa, Saddam yeni müşteriler bulmak için çırpınan şirket müdürleriyle sahiplerini ülkesine davet etmeyi sürdürdüğü için, girmeyi asla istemedikleri bir savaş yüzünden hakarete uğrayan ve kötülenenler, İranlılar oldu. Davetliler

74) Karsh, *a.g.y.*

içinde tanınmış işadamı-politikacı Donald Rumsfeld özellikle dikkat çekiyordu, fakat bu konuda o da yalnız değildi. 1980-1990 yılları arasında Batı'nın Bağdat'la kurduğu iş bağlantıları ve siyasal ilişkiler hakikaten çok güçlüydü.

Savaşı iki taraftan birisinin kazandığına hiç kimse inanmıyordu. Çünkü savaş, iki rejimi de hareket edemez bir duruma sokup, iyice zayıflatan kanlı bir çıkmazla sonuçlanmıştı. Özellikle Suriyeli liderler, kendilerini aptalca aldatmaları, bir sürü yalanlar uydurmaları ve hayal dünyasında gezip durmalarından dolayı, Irak'ın yöneticileriyle açıktan dalga geçmekteydiler. Ülke yeni baştan inşa edilirken (yalnız bu hamlenin büyük bir süratle tamamlandığı, bütün temel hizmetlerin bir ay içinde yeniden kullanılabilir duruma getirildiği açıkyüreklilikle teslim edilmeliydi), Irak'ı yönetenlerin kafası bu sefer de Kuveyt'le patlak veren petrol kavgasıyla meşgul olmaya başlamıştı. Saddam bu alanda da tek başına değildi. Kuveyt'in bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkması, o ülkenin kuruluşundan itibaren Irak'ın bütün egemenlerini rahatsız etmiş bir durumdu. Petrol-öncesi devirlerde de Lord Curzon, 1899'da yaptığı, "Biz bağımsızlığını yeni kazanmış Kuveyt Şeyhi'yle bazı angajmanlara girdik; bizi bu yola iten şey de Türk yetkililerinin arkası kesilmek bilmeyen sınır ihlalleri ile diğer devletlerin el altından yürütüp durdukları entrikalar oldu," şeklindeki açıklamayla, Britanya'nın tavrını tipik bir deklarasyonla kendi rakiplerine duyurmuş oluyordu. Burada 'diğer devletler' sözüyle ima edilenler, bölgeye sızmanın yollarını arayan Almanlar ve Ruslardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir vassal devleti olarak Kuveyt, başka bir imparatorlukla resmi bir anlaşmaya imza atabilir miydi? Aslında böyle bir

şey fiilen mümkün değildi, fakat, zaten zayıflamakta olan Osmanlıların, İngiltere-Kuveyt Anlaşması'nı tanıyan 1913 Konvansiyonu'nu ve Kuveyt'te statükonun değişmemesini kabul etmesi sağlanarak bu engel de aşıldı. Yine de, artık işlevsiz durumdaki bir imparatorluğun imzaladığı eski bir anlaşma, yeni kurulan Irak Devleti'ni bağlar mıydı? Irak'ın hâkimleri o anlaşmanın kendilerini bağlamayacağı kanısındaydılar ve ısrarla, Kuveyt'in, Basra vilayetinin bir parçası olduğunu savunuyorlardı.

Britanya'nın bölgeye burnunu sokmasından önce, Körfez'deki topluluklar, kendilerine uygun bir toplumsal düzeni muhafaza etmek amacıyla birbiriyle bağlantılı üç gruba bölünmüş durumdaydılar: Yerleşecek mera ve vaha yerleri arayarak çölleri aşan, ama iş, ücret ve asgari geçim kolaylığı karşılığında bu hayat tarzından vazgeçmeye de hazır olan Bedevi göçebeler;[75] mandıra ürünleri, hurma ve tarım ürünlerinde uzmanlaşıp vaha-şehirlerde yaşayan çiftçiler; ilk çağlardan beri geçimlerini balıkçılık ve inci çıkarıcılığı yaparak sağlayan kıyı sakinleri. Osmanlı İmparatorluğu, ya keyfi sınırlar belirleyerek ya da belirli bir aşirete hegemonya kurdurarak onların hayat koşullarına herhangi bir şekilde müdahale etmeye asla meyletmemişti. Tam tersine, petrol-öncesi toplumların her düzeyde bölünmesini zorunlu kılan etken, Britanya'nın sömürgeci politikasıydı. Kuşkusuz, 'sıvı altın' keşfedilince sömürgecilik de şahlanmış ve üst mevkilere sıçrayan aşiret reisleri kıymete binmişti. Sömürge 'modernliği', arkaik bir toplumsal yapının üstüne oturmuş ve o yapının ihtiyaçlarına uygun bir aşiret hiye-

75) Abdurrahman Münif'in beşlemesi *Tuz Şehirler*, vaha topluluklarının petrolün keşfedilmesinden önceki ve sonraki hayatlarının en iyi kurmaca öyküsüdür.

rarşisi yaratmıştı. Sonuçta, bu yapısal mühendislik, nüfusun çoğunluğunu dışlayarak, direnişe uygun bir maddi ve siyasal zemin yaratmaktaydı. Kuveyt bu bakımdan ilk örneklerden biriydi.

Daha önce dikkat çekildiği üzere, Kral Gazi (1933-1939) kendisinin kurduğu özel radyo istasyonunda Kuveytlilere sürekli çağrı yaparak, güçlü bir dille başlarındaki despotik ve itaatkâr Şeyhlerden kurtulmalarını istiyordu. Üstelik bu yayınların, o sıralarda henüz varlığı keşfedilmemiş olan Kuveyt petrolüyle hiçbir ilgisi yoktu. Irak kralının tek düşüncesi, bu küçük şeyhliğin sırf coğrafi nedenlerle Irak'ın parçası olması gerektiğiydi. Gazi'nin çağrıları bu küçük ülkede sevinçle karşılanacaktı. 1938'de ön-milliyetçi bir gençlik hareketi ortaya çıktı, kendisini gösteren güçlü mitingler düzenledi ve yöneticilerinden daha fazla sorumluluk üstlenmelerini talep etti. Bu hareketin kazandığı geçici başarıyla bir Yasama Meclisi kuruldu. Yalnız, Meclis'in benimsediği ve Irak'la vakit geçirmeden birleşmeyi öngören daha ilk karar, Londra'yı büyük bir şaşkınlığa uğratacaktı. Bunun üzerine Britanya İmparatorluğu harekete geçmekte vakit kaybetmeyip, Şeyh'i korumak üzere Kuveyt'e derhal müdahale etti. Bağdat'ta da Kral'ı indirme yolunda bir işaret sayılmıştı bu müdahale. Britanya'nın tahttan indirmeyi mi yoksa cinayeti mi tercih edip tezgâhladığı konusu hâlâ cevap bekleyen bir sorudur. Gazi'nin ölümü kesinlikle hayırlı bir tesadüftü.

Bölgede petrolün varlığı ilk defa 1938'de keşfedilmekle birlikte, işlenerek pazarlanmaya başlanması 1946 yılını bulacaktı. O yıl aynı zamanda, burasının dünya coğrafyasının en büyük petrol rezervlerinin bulunduğu bölge olduğu anlaşılacaktı. Şeyh'in gelirlerinin çok büyük kısmı Londra'daki finans kuruluşlarıyla Londra borsasına yatırılmıştı. Şeyh

ve devletçiği, Britanya için önemli bir kazanç kapısı haline gelmişti. 1958 Irak Devrimi'nden birkaç yıl sonra General Kasım aç gözlerle Kuveyt tarafına baktığında, yeni bir petrol savaşını kışkırtmanın neredeyse eşiğine gelmişti.[76] Kuveytliler de bir işgali önlemek için bağımsızlıklarını ilan etmekten başka çıkar yol bulamadılar. Her ne kadar Britanya, 'dış ve iç' yıkıcılığa karşı Şeyh'i destekleme sözü verdiyse de (yerel bir ayaklanmayı bastırmak, hatta dış işgal tehdidi ortaya çıkarsa daha büyük bir savaşı göğüslemek için gambotların ve gurkaların bu ülkeye yollanacağının açık bir göstergesiydi bu), Anglo-Kuveyt Anlaşması'nın en başından itibaren hükümsüz kalacağı bildirilmekteydi.

General Kasım, Irak'ın Kuveyt için hak iddia etmesini açık bir basın toplantısında ortaya atmış, Şeyh'in, Basra Eyaleti'nin Kuveyt ili valiliğine getirilmesini teklif etmişti. Kasım, ancak günümüzün Iraklı işbirlikçilerinin ağzına yakışacak sözlerle, petrol sayesinde zenginleşenlerin yanında, sıradan Kuveytlilerin hayat standartlarını yükseltme vaadinde bulunmaktan da geri kalmıyordu: "Köleler de yiyip içer ve rahat evlerde yaşarlar, ama onların ruhları hastadır. Aşağılanmayı kabullenip yabancılara ve emperyalistlere boyun eğen kişi, köledir." Kriz yatışmıştı, ancak önce Britanyalıların bol bol tehdit savurması, sonra da Nasır'ın buna aynen

76) Bkz. "The Kuwait Incident", Richard Gott, *Survey of International Affairs* içinde, ed. D.C. Watt, Oxford, 1965. Bu çalışma, Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde mevzilenmiş genç bir İngiliz tarihçinin 1961 kriziyle ilgili ustaca kaleme aldığı objektif bir araştırmadır. Watt, Enstitü'de çalışan bir başka yetenekli araştırmacı John Gittings'le birlikte, hocaları tarafından hoş karşılanmayan istikametlerde yol almaya başlamıştı. Sonradan, bu tuhaf ikili bazı meslektaşlarını sevince boğarak, kamp değiştirip *Guardian*'a katıldılar ve dehşetengiz bir hızla 'uluslararası ilişkiler'e yeni bir yön kazandırıp sola kaydılar. Gott, Latin Amerika devrimci hareketlerine yakınlık duyarken, Gittings de Çin'deki Maocu devrimle evlendi. İkisinin de bağlılığı uzun ömürlü oldu; yeni iliştirilmiş (*embedded*) çakal sürüsüne benzemeyerek, yeni davalarına sadık kaldılar.

karşılık vermesi gerekmişti. Kasım'ın niyeti doğrudan ilhak değildi, sadece, Gazi'nin 1930'larda yaptığı gibi bir isyan çıkartmayı umuyordu. Eğer bu isyan gerçekleşseydi, Kasım bir kenara çekilip olan biteni izlemekle yetinecekti.

İşte, aradan otuz yıl geçtikten sonra Saddam Hüseyin de, ekonomisini düzeltip Arap dünyasındaki konumunu yükseltmeyi hayal ederek Kuveyt'i işgal etmeyi tasarlamaktaydı. Bu, Nasır'ın ve Süveyş Kanalı senaryosunun yeniden sahnelenmesi olacaktı. Ayrıca, bu hamlesiyle kimin efendi olduğunu herkese gösterecekti. Kendini güçlü hissediyor ve kendine güveniyordu. Irak'ın Batı'da dostları vardı ve durmadan en gelişmiş silahlardan sipariş etmekteydi. Saddam, ABD'nin Irak Büyükelçisi April Glaspie'yi bir toplantıya davet ederek, kendisine Kuveyt'le aralarındaki sınır ve petrol problemlerinin kritik bir aşamaya geldiğini haber vermişti. Özellikle dikkat çektiği noktalardan birisiyse, Kuveytlilerin kârlarını muhafaza etmek için düşük fiyata petrol satarak, OPEC'i 'aldatan' bir Körfez kartelinin parçasını oluşturduklarıydı. OPEC içindeki tartışmalar, petrol fiyatlarındaki düşüş yüzünden ekonomisi sıkıntıya giren Iraklıları kızdırmaktaydı. Irak, OPEC kotalarına harfiyen uyulmasını talep ediyor ve güya Bağdat'tan çalındığı söylenen petrolün telafi edilmesi gerektiğini vurguluyordu. Arapça'yı iyi konuştuğu için çevirmene ihtiyaç duymayan April Glaspie'den gelen sinyaller de belirsiz ve yanıltıcıydı. Glaspie, Iraklılara 'kaygılarını anladığı'nı belirtmiş ve ABD'nin Arap dünyasındaki toprak anlaşmazlıklarının taraflarca çözülmesinden yana olduğu şeklindeki tavrını tekrar dile getirmişti. Bu politika, ABD'nin bölgedeki hegemonyasını korumak için sadece Suudi Arabistan'la İran'a güvenmekten

ibaret 'ikiz sütunlar' stratejisinin çöküşünden sonra izlediği çizgiyle de tam bir uyum içindeydi. İran çökmüştü. O yüzden yeni 'ikinci sütun'un Irak olması ihtimali söz konusuydu. Böyle bir tartışmanın gizli tutulması zaten mümkün olmadığından, Glaspie de ABD'nin resmi görüşünü çeşitli vesilelerle açıkça bildirecekti. Glaspie ile Saddam arasında yapılan görüşme daha sonra ciddi biçimde eleştirilse dahi, o zamana kadar April Glaspie çoktan ortadan kaybolmuş durumdaydı. Ne yazık ki bu sıralar hatıratlarını yayınlayacağına dair bir sinyal yok.[77]

---

77) Baas'a duyduğu nefret bazen objektif bakışını da etkileyen tarihçi Peter Sluglett bu olayla ilgili şunları yazmıştı: "Glaspie'nin Irak'ın, Kuveyt'in Rumeyle petrol sahasının bulunduğu kısmını ele geçirerek ya da sessiz sedasız Bubyan ve Varba adalarını (Irak'ın, Körfez'e açılan sahil şeridini genişletmek için uzun süredir kiralamaya can attığı yerler) ilhak ederek sınırlarını yeniden ayarlamaya koyulması halinde, ABD'nin kafasını başka tarafa çevirerek olayları görmezlikten geleceği izlenimini uyandıracak kadar ileri gitmiş olması mümkünse de, daha sonra iddia edileceği üzere, Saddam Hüseyin'e (bırakın sadece Kuveyt'in ilhakını) tam ölçekli bir işgal için Amerika'dan onay verileceğini varsaymak baştan sona hüsnü kuruntudan ibaretti." Marion Farouk Sluglett ve Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship,* Londra, 2001. Karşı görüşler için bkz. Christopher Hitchens'ın savaş kampına geçişi için bu kitabın arkasına eklediğim bölüm.

Ancak bu gerçekten hüsnü kuruntu muydu? Saddam, ABD ve Batı'nın desteğinde İran'la yaptığı savaştan daha yeni çıkmıştı. İran'a kıyasla Kuveyt önemsiz bir düşmandı. Batı, Irak'ın İran'ı almasına güvenmişse Kuveyt'i işgal etmesi konusunda niçin kaygıya kapılsındı ki? Glaspie'nin 'anlayış'ı yanlış yorumlanabilirdi. Saddam'ın kastettiği şeyi tam kavrayabilmiş miydi acaba? Acemi biri değildi. İran'da neler olup bittiğini biliyordu. Peki, kendisine teklif edilen şeyin küçük bir sınır değişikliğinden ibaret kalacağından emin miydi? Her renkten Irak hâkimlerinin zihninde Kuveyt'in tarihsel açıdan nasıl bir yer işgal ettiği konusunda berrak bir fikre sahip miydi? Bana kalırsa, Saddam Hüseyin'in Glaspie'nin işgale yeşil ışık yaktığını farz etmesinde yanılıp yanılmadığı ucu açık bir sorudur. Olaya biraz daha farklı bir açıdan bakalım. Ya Glaspie kesin bir dille şunu sorsaydı: "Sayın Cumhurbaşkanı, siz İran'da yaptığınız gibi Kuveyt'i de işgal etmeyi mi planlıyorsunuz?" Saddam evet anlamında başını sallarsa Glaspie de herhalde şöyle konuşurdu: "Şimdi bu konuda Dışişleri Bakanlığı'na bilgi vermek üzere yanınızdan ayrılmam gerekiyor, yarın tartışmamıza kaldığımız yerden devam etmek üzere geri dönerim." Dışişleri Bakanlığı tercihini bu projeden yana yapsa ve bunun Batı'yla bir kopuş anlamına geleceği uyarısında bulunsaydı Saddam yine de bildiğini okumaya devam eder miydi?

Kuveyt, Irak'ın bütün taleplerini geri çevirince Suudi Arabistan'ın arabulucuk yapma girişimleri de sonuçsuz kaldı. Kuveytliler çok mu cesurdular, yoksa başka bir yerden garanti mi almışlardı? Kuveyt'in bu kararı açıklamasından sonraki gün, 2 Ağustos 1990'da, Irak ordusu Kuveyt sınırını geçip ülkeyi işgal edecekti. El-Sabah ailesi tahtından indirilirken, Kuveyt'teki bütün petrol tesislerine de el konmuştu. Saddam Hüseyin'in gerçekleştirdiği rejim değişikliği, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. maddesinin kesin bir ihlaliydi. ABD vakit geçirmeden Kuveyt'i geri almak üzere BM şemsiyesi altında bir koalisyon örgütledi. O zamanlar 'ulusal egemenlik' deyişi pek modaydı. Petrol söz konusuyken, istenmeyen rejim değişikliklerine göz yumulamazdı.

Bu durumda, Batı'nın aldığı tavırda yasallığın pek etkili olmadığının mutlaka altını çizmek gerekir. Batı ile Arap dünyası arasındaki ilişkileri her zaman için yasa ve hukuk değil, güç belirlemiştir. Yeni yasaları ve anlaşmaları kabul ettirmek için ya güç kullanılmış ya da zora başvurulacağı tehditleri savrulmuştur. Esasında, Saddam'ın konumunu sağlamlaştırmasına izin verilemeyeceği, çünkü böyle hamlelerin Irak'ı dünyanın en büyük petrol üreticisi ve bölgenin en önemli tek ülkesi katına yükselteceği, dolayısıyla Körfez'de ciddi istikrarsızlıklar doğurup, İsrail'in Filistin işgalini tehlikeye sokacağı konusunda Batılı liderler arasında kesin bir görüş birliği vardı zaten. Artık Saddam Hüseyin 'Hitler' olmuş, El-Sabah ailesinin rüşvetçi şeyhleri de 'zavallı küçük Kuveyt' haline gelmişlerdi. Medya, tükenmek bilmez bir hevesle durmadan İkinci Dünya Savaşı'yla benzerlikler kuruyordu. Üstelik tüm bu gelişmeler, Sovyetler Bir-

liği'nin dağılma sürecinin iyice hızlandığı koşullarda meydana gelmekteydi.[78]

Iraklılar geri çekilmeyi kabul ettiklerinde, ABD'nin önderliğindeki müdahale gücü çoktan devreye girmiş ve 20. yüzyılın en tek yanlı savaşlarından biri sahneye konmuştu. Yapılan şey savaş değil, ABD'li bir subayın ölümsüz sözleriyle, 'hindi boğazlama'ydı. Savaşla ilgili bütün anlaşmalar düpedüz ihlal edilerek, Kuveyt'ten çıkarak geri çekilmekte olan Irak orduları imha edildiler. Çölde köşeye sıkışmış, yanarak küle dönmüş bir Iraklı askerin resmi, bu acımasız katliamın sembolüydü. İngiliz şair Tony Harrison da bu olay üzerine en ünlü savaş şiirlerinden birini kaleme alacaktı (bu şiir *The Guardian*'da yayınlanmıştır). Üçüncü Petrol Savaşı bölgedeki güçler dengesini değiştirmiş, fakat daha önemlisi, 20. yüzyıl tarihinde çok önemli bir bölümün de sonuna işaret etmişti. Hitler'in yenilgisinden sonra Yalta'da ve Potsdam'da varılan anlaşmaların artık hiçbir hükmü yoktu. Savaş bunun korkunç bir kanıtıydı. Müdahalelerin üstündeki 'çok taraflı' örtüye rağmen, Amerika Birleşik Devletleri'nin - dünyanın tek egemen gücü olarak- şoför koltuğuna oturduğu başından beri açıktı. George Bush Sr., krizin ilk çıkışında, "En başından beri, hareketlerimizin, yaklaşmakta olan Soğuk Savaş sonrası dünyaya örnek olacağı bilinciyle davrandık,"[79] derken tablonun bu yönünü vurguluyordu. O ay-

78) Gorbaçov'la meslektaşları, bütün umutlarını Bush'la Thatcher'ın Rusya'yı İskandinav tipi bir sosyal-demokrasiye dönüştürmesi çabalarına bağlamışlar ve dünya sahnesinde iyice güçsüz bir konuma düşmüşlerdi. Rus liderler neler olup bittiğini çok iyi görmüş ve savaşı durdurmak için çaresizce son dakika girişimleri yapsalar da bir sonuç elde edememişlerdi.

79) George Bush ve Brent Scowcroft, *A World Transformed*, New York, 1999, s. 400. Baba Bush'un başkanlık dönemiyle ilgili siyasal anılarından oluşan bu kitap, Amerika Birleşik Devletleri'nde en üst düzeylere atamalar yapılırken eski ar-

Gördüm kavrulup kömür olmuş Iraklıyı,
bombalanmış fotoğraf karesinde eğilip bana bakıyordu.

cam sileceği bir kalem gibi
hazırdı ölünün düşüncelerini kâğıda dökmeye.

cam sileceği bir tüy kalemi gibi
uzanmış yazacaktı vasiyetini.

Gördüm kavrulup kömür olmuş Iraklıyı,
yan yatmıştı çamurdan yapılmış gibi.

sanki bir şey sormaya uğramıştı,
sanki bana bir şeyler fısıldayacaktı:

'Bu özel röportaj vesilesiyle,
korkma sana uğradım, diye.

Bu korkunç maskeyi anlatacak kelimeleri bulmak
senin gibi şairlerin işi değil mi?'

[Tony Harrison'ın "Ayaz Geliyor" şiirinden alınmıştır]

rıca, bu savaş sayesinde Amerika'nın 'Vietnam sendromundan kurtulması'nın önemine dikkat çekmekteydi (tabii bu, erken bir yargıydı). Üçüncü bir 'başarı', bugün üzerinde ilginç yorumlar yapılabilecek bir malzeme veriyor bize. 1 Mart 1991 tarihli bir basın toplantısında Baba Bush, askeri güçlerini göstermelerinin gelecekteki başka saldırganca eylemlerin önüne set çekeceğini güvenle öne sürmekteydi: "Bence, bütün bu olup bitenlerden sonra, ABD birliklerini dünyanın başka yerlerinde kullanmamıza gerek kalmayacak. Biz bir şeyin objektif olarak doğru olduğunu söylediğimizde... insanlar bizi dinleyecekler."[80]

Onların sözlerine kulak verdiği kesin olan kişilerden biri de, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da aldığı yenilgide oynadığı rolden dolayı büyük bir 'özgürlük savaşçısı' olarak Pamir dağlarından (sevinçle karşılandığı) yurduna dönmüş olan, Suudi yurttaşı Usame bin Ladin'di. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden birkaç hafta sonra, Suudi rejimi bu felaketin nasıl önlenip eski duruma dönüleceğine kafa patlatırken, Bin Ladin, Kral Fahd'dan randevu talep ederek huzura kabul

---

kadaşlıkların ve klikçiliğin ne kadar belirleyici olduğunun bilinçaltına gizlenmiş ipuçlarını sergilemesi ve böylelikle Hanna Batatu'nun Suriye Baasçılarının ABD politikasında etkin rol alsalar hiç yabancılık çekmeyecekleri yolundaki sözünü doğrulaması bakımından okunmaya değerdir.

80) Bush'un oğlu ve onun Britanyalı küçük ortağı da aynı hayallere kapılmış görünmektedirler. 2003 savaşından sonra *Guardian*'ın dört kıdemli gazetecisiyle söylediklerinin yayınlanmaması kaydıyla yaptığı özel bir toplantıda Tony Blair, savaşın önemli nedenlerinden birinin, gelecekteki savaşları gereksiz hale getirmek olduğundan dem vuruyordu. Tahran'a ve Pyongyang'a diz çöktürmek için bir tehdit bile yeterliydi. Böylece Irak'taki savaş bütün savaşlara son verecek bir savaş olacaktı. Bir tehdit yeterli! Orta büyüklükteki bir Kuzey Avrupa ülkesinin liderinin, Güney'deki bir başka ülkeyi tehdit ederek yaptığı bu alçakça konuşma, ancak Britanya Başbakanı'nın ABD Başkanı'nın arkasını yalamayı doğal saymasından dolayı mümkün olabilmektedir. Başka bir Avrupalı liderin kendi yerini gaspetmesine engel olmak için de yalanları, aldatmacaları, savaşları, vb. haklı çıkarmaktadır.

edilmesini istemişti. Talebine olumlu cevap verilmesi üzerine yapılan görüşmede, Usame bin Ladin, Kral'dan -bırakın onları davet etmeyi- ABD birliklerinin Suudi Arabistan'da mevzilenmesine izin vermemesini rica etti. Kral Fahd ona Amerikalılar olmadan Irak'ı Kuveyt'ten nasıl çıkartmayı tasarladığını sorduğunda, Usame'nin, monarkına, o anda Suudi Arabistan'da hazır bulunan 30 bin kişilik bir fedai gücünün savaşa gitmeye hazır olup, kâfir Saddam Hüseyin'i yenmeye ant içtiğini bildirdiği söylenmektedir.[81] Kral bu haberi alınca, Kuveyt'in işgal edilmesinden daha fazla sarsılmıştı. Aceleyle görüşmeyi tamamladı ve hemen yanına bir bakanını çağırtıp, ona Usame'nin ülke içinde bu büyüklükte bir orduyla hareket etmesinin mümkün olup olmadığını sordu. Kral, ancak kendisine bu iddianın tamamen uydurma bir fanteziden öteye geçmediği temin edilince derin bir nefes alıp gevşeyecek fırsatı bulacaktı.[82] Onun verdiği rakam tabii ki abartılı olabilirdi, fakat Usame bin Ladin'in yalan söylemediği de kesindi. Usame'nin, Suudi Arabistan'ın hâkimi olan aileden uzaklaşması ve 11 Eylül saldırıları, 1990'da meydana gelen çatışmanın beklenmedik küçük sonuçlarından biriydi. Karşı-darbeler asla hemen gelmez.

Kuveyt kolayca 'özgürleştirilmiş', yani El-Sabah ailesine iade edilerek tekrar eski fief statüsüne döndürülmüştü. Saddam Hüseyin'in hüsranla biten macerasından sonra

81) Cezayir, Mısır, Suudi Arabistan ve Pakistan'daki yurtlarına dönen Afgan gazilerinin pek çoğu, Sovyetler Birliği'ni tek elle yendiklerine inandırılmış kişilerdi. Bu zaferde Pakistan Ordusu'nun ya da ABD'nin desteğinin oynadığı temel rolü göz ardı ediyorlardı. Yüce Allah'ın da desteğini aldıklarına emin olan Afgan savaşçıları kendilerini dev aynasında görmeye başlamışlar ve kalpleri sarsılmaz bir güvenle dolmuştu.

82) Bu konuşmayı bana, 11 Eylül 2001'deki olaylardan birkaç hafta sonra, kendi ülkesinin egemen çevrelerine yakın olan yaşlı bir Suudi nakletmişti.

ciddi bir muhalefetin ortaya çıkması artık fiilen imkânsızdı ve binlerce Filistinlinin ülkeden kovulmasından daha doğal bir sonuç beklenemezdi. Baasçı devletin Irak'taki işleyişi göz önüne getirildiğinde, onlardan, Kuveyt konusunda yaratıcı biçimde düşünmelerini beklemek de ihtimal dışıydı. Ancak Kuveyt'in hâkimlerini hâlâ kimse sevmiyordu. O yüzden, Iraklılar hedeflerini El-Sabah ailesini tahttan indirmek, serbest seçimlerin yapılmasını sağlamak ve Kuveyt'in geleceğine karar verecek bir yasama meclisinin kurulmasına önayak olmakla sınırlasalardı, harekâtları kesinlikle başarıya ulaşır ve Batı'nın bir karşı-saldırıya girişmesi de fiilen imkânsız hale gelirdi. 1938'deki Yasama Meclisi gibi 1990'da toplanacak bir meclis de Irak'la yakın bağlar geliştirmeye karar verebilirdi. Ne var ki, Irak diktatörünün, Irak içinde de benzer beklentiler doğması ihtimalinden korkarak, bu yönde bir gayret içine girmeyeceğinin herkes farkındaydı. Tersine, Saddam'ın tavrı, Kuveyt petrolünün önemi dikkate alındığında başarısızlıkla sonuçlanmasına kesin gözüyle bakılması gereken bir kumarı göze alarak, tam ilhakı gerçekleştirmeye çalışmak yönünde olacaktı.[83] Burada akıl karıştıran soruysa, Kuveytlilerin özgürce kendi seçimlerini yapmasına niçin izin vermediği değil, Amerika Birleşik Devletleri'nin onu Kuveyt'ten çıkaracak bir savaşa girmeyi planladığı açıkça belli olduğu halde ordularını niçin geri çekmediğiydi. Bunun sebebi ne olursa olsun (ister gurur, ister küstahlık, ister hayal dünyasında yaşamak, isterse aptallık), öngörü-

83) Irak'ta olanların tersine, Suharto'nun Doğu Timor'a saldırıp işgal etmesi Amerika Birleşik Devletleri'nin onayıyla gerçekleşmiştir, ancak o örnekte, a) Amerikalılar Endonezya diktatörüne tam bir güven besliyorlardı, b) Soğuk Savaş henüz bitmemişti, c) Doğu Timor'un petrol rezervi yoktu.

den yoksun bir karardı. Bu yüzden on binlerce Iraklının canından olması da cabası!

Çok ilginçtir, Irak ordusunun teslim olması Saddam'ın düşüşünü getirmemişti. Çünkü ABD'nin onun yerine koyacak bir adayı yoktu. ABD'nin hiçbiri demokratik yollarla seçilmemiş Arap müttefikleri de Irak liderinin yerinde kalmasından yanaydılar. Bu noktada görüş birliğine varılınca, Baas yönetimi, ülkenin güneyindeki ayaklanmayı (ki Batı ilk aşamada bu ayaklanmayı kışkırtmak için elinden geleni esirgememişti) bastırmak amacıyla birliklerini o tarafa kaydırdı. Kuzeydeki Kürt bölgesi de Irak hükümeti için uçuşa yasak bölge ilan edilip, ABD savaş uçaklarının aralıksız devriye uçuşlarıyla kontrol edilmeye başlanacaktı.

'Uluslararası topluluk', Irak halkı üzerinde ölümcül etkiler yapacağı kesin olan tedbirlerle Irak'ı cezalandırmaya kararlıydı. Bu tedbirler, sonradan ABD denetiminde sonu olmayan yaptırımlar biçimine dönüştürüldü. Anglo-Amerikan uçakları haftalık bombardımanlara devam ediyorlardı. Bu ölçüde kapsamlı bir ablukayla, sıradan insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla tamamen rejime yaslanmaya çalışmalarından daha insani bir tepki, bu süreçle rejimin daha da kuvvetlenmesinden başka bir sonuç da düşünülemezdi. Birçok kişinin ve benim başka yazılarda ayrıntılı biçimde ortaya koyduğumuz gibi, Irak'a karşı uygulanan yaptırımlar suçtu. Bu suçun işlenmesi için gösterilen gerekçeler de, Irak'ta görevli kıdemli BM yetkililerinin gözünde dahi ikna edici değildi. Zaten onlar da, hayata geçirmeleri için gönderildikleri politikaların doğrudan sonuçlarını çıplak gözle gördüklerinde tiksintiyle istifa etmeye baş-

lamışlardı.[84] Tam bu noktada, bütün bir halkı hedef alan ve George Bush, Bill Clinton, George W. Bush ve Tony Blair'in yorulmak bilmeden yaptıkları açıklamalarla mazur göstermeye çalıştıkları bu intikamın dehşetini ortaya koyan istatistiklerin tekrar aktarılması gerektiği kanısındayım.

Ekonomik yaptırımlar, bir zamanlar beslenme, eğitim ve kamu hizmetleri düzeyleri bölge standartlarının çok üstünde olan bir halkı acımasız bir felaketle yüz yüze getirmişti. 1990'dan önce Irak'ta kişi başı GSMH 3 bin doların üzerindeyken, 2001 yılına gelindiğinde bu rakam 500 doların altına düşmüş ve Irak yeryüzünün en yoksul toplumlarından biri haline gelmişti. Okur yazarlık oranları çok yüksek olan ve ileri derecede gelişmiş sağlık bakım sistemine sahip bir ülke Batı'nın müdahalesiyle yerle bir edilmişti. Toplumsal yapı harabeye dönmüştü, halk en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamıyordu ve seyreltilmiş uranyumlu savaş başlıklarının kullanılması sebebiyle toprağı işlenemez hale gelmiş-

84) 1998'de ABD'nin Irak İnsani Yardım Koordinatörü ve eski Genel Sekreter yardımcılarından Dennis Halliday, toplam sayısı 1 milyonu aşkın kişinin ölümüne yol açtığını iddia ettiği yaptırımları protesto ederek görevinden istifa etmişti. Onun yerine aynı göreve getirilen Hans von Sponeck de, bombardımanı gerçekleştirenlere öfke saçarak hazırladığı rapora, Clinton'ın ve Blair'in emriyle düzenlenen hava saldırıları yüzünden pek çok sivilin hayatını kaybettiğini ekleyecekti. Dolayısıyla, ülke halkının açıkça cezalandırılması suçuna katılmayı reddettiği ve "Her ay Irak'ın toplumsal dokusunda daha büyük delikler açılıyor," dediği için, göreve atanmasından bir yıl sonra Von Sponeck'in de istifa etmesi kimseyi şaşırtmamıştı. Irak'ta yaşanan bu acıların temel nedeni, Birleşmiş Milletler ile Amerika Birleşik Devletleri'nin 'Gıda Karşılığı Petrol' formülüyle uygulanan yaptırımlar sayesinde, ihraç edilecek petrolün miktarını dahi kendileri belirleyerek, fiilen ülkenin boğazına sarılmış olmalarıydı. BM ve ABD, 1996'dan beri, en alt düzeye indirilmiş ülke içi ihtiyaçları karşılamak için bile 7 milyar dolarlık ihracat gerekirken, Irak'ın yılda sadece 4 milyar dolarlık petrol ihraç etmesine izin vermişlerdi. Yaptırımların 'insani' destekçileri genel manzaradan dolayı Saddam'ı suçlayabilirlerdi tabii, ancak BM kuruluşlarının idarecileriyle Irak halkı, esas sorumlunun Batı olduğunu biliyorlardı. 2003'te işgalci orduların Irak'ta karşılaştıkları nefretin derecesini açıklayan sebeplerden biri budur.

ti (ki bu silahların bir başka etkisi kanser vakalarının inanılmaz oranlarda artmasıydı). Savunma Bakanlığı İstihbarat Ajansı'nın, Irak'ın bazı donanımlara ve kimyasal maddelere sahip olmasının engellenmesinin kriz boyutlarında bir su kirliliğine yol açacağının ve ülkedeki ölüm oranını tartışma götürmez biçimde arttıracağının tamamen farkında olduğu konusunda şu anda elimizde kesin bilgiler mevcut. Clinton rejiminin yetkili organlarında bu konu açıkça tartışılmış ve onaylanmıştır.[85]

---

85) George Washington Üniversitesi'nde İşletme ve Kamu Yönetimi Bölümü'nün profesörlerinden olan Thomas J. Nagy, ABD hükümetinin Iraklı sivilleri kasten hedef aldığını kanıtlama çabalarına sebatla devam etmektedir. Nagy'nin aşağıda aktardığım sözleri, *The Progressive* dergisinde çıkan uzunca bir makaleden ve 3 Haziran 2003'te, bilgilerin çoğunu topladığı DIA web sitelerinin ayrıntılı bilgileriyle birlikte *Znet*'e postalanan bir görüşmeden alınmıştır:

"Son iki yılı aşkın bir süredir Savunma Bakanlığı İstihbarat Ajansı'nın, Cenevre Sözleşmesi'nin aksine, ABD hükümetinin sırf Körfez Savaşı'ndan sonra ülkenin su stoğunu azaltmak için Irak'a karşı kasti yaptırımlar uyguladığını kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kanıtlayan belgelerini topluyorum. Amerika Birleşik Devletleri, çoğunluğu çocuklardan meydana gelen sivil Iraklıların ödeyeceği bedelin çok iyi farkındaydı ve buna rağmen politikasını değiştirmemişti.

"Bu bakımdan en önemli belge 22 Ocak 1991 tarihli olup 'Iraq Water Treatment Vulnerabilities' başlığını taşımakta ve yaptırımların Irak'ın kendi yurttaşlarına temiz su sağlamasını nasıl engelleyeceğini gözler önüne sermektedir.

'Soğuk dilde, [Savunma İstihbarat Ajansı] belgesi, herşeyi açıklamaktadır: 'Irak, gerekli kimyasal maddeler temin edilemediği için arıtılmış su konusunda giderek daha büyük darlıklar yaşayacaktır. Halkın dikkatli davranıp suyu kaynatmadan kullanması halinde yaygın hastalıklar dahil olmak üzere çeşitli hastalıklarla boğuşmak zorunda kalacağı gün gibi ortadadır.' Bu belge Irak'ın su kaynaklarının imhası için de bir zaman çizelgesi sunmaktadır. 'Irak'ın toplam su işleme kapasitesi, birden durmak yerine yavaş yavaş azalacaktır. Irak su işleme kapasitesinde şimdiden ciddi kayıplarla karşılaşmasına rağmen sistemin tamamen çökmesinin altı ay daha (Haziran 1991'e kadar) süreceği hesaplanmıştır.' 1995'te kısmen gizli olan, ama yayınlanmayan bu belge, Pentagon'un web sitesi www.gulflink.osd.mil'de bulunabilir (ben bu belgeyi geçen sonbahar açıkladım, fakat haber medyası bu konuya pek ilgi göstermedi... Bu belgelerin ilkinin başlığı 'Hastalık Enformasyonu'dur ve yine 22 Ocak 1991 tarihlidir. Üstte, 'Konu:

Bütün bir halkı hedef alan canice misillemeler için ortaya konan gerekçeler nelerdi peki? En büyük iddia, Saddam Hüseyin rejiminin kitle imha silahları stoklaması ve uluslararası topluluğun varlığına karşı benzerine rastlanmamış bir tehlike oluşturacak şekilde nükleer cephanesine kavuşmak üzere olmasıydı.[86] Aynı savlar daha sonra 2003 savaşını haklı çıkarmak amacıyla da ortaya atılacaktı. Başka bir deyişle, yaptırımlar esas amacına ulaşamamıştı. ABD gibi bir ülkenin başkomutanı olsanız bile, arada bir, hatta her iki omzunuza tünemiş Britanyalı ve Avustralyalı papağanlar olmasa bile, sınırlı bir dönem için kendi kendiyle çelişen açıklamalar yapmak, başkalarını aldatmak ve iki yöne de çekilebilecek demeçler vermekten kurtulamıyorsunuz.

Irak'ın İran'a ve Kuveyt'e karşı açtığı savaşlar, Saddam Hüseyin'in (kitle imha silahlarına sahip olduğunu herkesin bildiği komşusu) İsrail'e önleyici bir savaş başlatmak için gerekçe teşkil edebilir miydi? ABD'li Likudçular, 11 Eylül saldırılarından sonra Küçük Bush'a kesinlikle bu görüşü tavsiye ediyorlardı. Yine de bu noktada, Amerika Birleşik Devletleri'nin iki önemli gerçekçi tarihçisinin bu görüşü paylaşmadıklarına işaret edebiliriz. Savaş çılgınlığıyla ve yakın tarihin düpedüz çarpıtılmasıyla dehşete kapılan John J. Mearsheimer ile Stephen M. Walt, güçlerini birleştirerek

---

Bombardımanların Bağdat'ta Görülen Hastalıklara Etkisi' başlığı vardır. Analiz de açık ve nettir: 'Hastalanma oranının artışı normal önleyici tıp hizmetleri, su dağıtımı, suyun arıtılmasının kötüleşmesi, elektrik tesisatları ve hastalıkları denetleme imkânları gibi en temel koşulların ciddi derecede aksamasına bağlanabilir. Irak'ın altyapısı zarar gören hemen her kentinde benzer sorunlar yaşanmaktadır.'"

86) Daha geniş ayrıntılar için bkz. benim makalem, "Throttling Iraq", *New Left Review* (II) 5, Eylül/Ekim 2000. Ayrıca, Anthony Arnove'un derlediği *The Siege of Iraq*'da (Londra, 2000) yaptırımlar rejiminin en kapsamlı sonuçları ve analizlerini bulabilirsiniz.

New York Times'da yayınlanması için ortak bir metin kaleme almışlardı. İki tarihçi, ABD yönetimi ve onun Atlantik-ötesi müttefiklerinin savunmaya bayıldıkları görüşlere açıkça meydan okuyorlardı:

> Amerika Birleşik Devletleri Irak konusunda apaçık bir tercihle karşı karşıya: kontrol altına alma ya da önleyici savaş. Başkan Bush, kontrol altında tutma politikasının bir sonuç vermediği ve savaşa girmeye hazırlanmamız gerektiği konusunda ısrarcı. Oysa savaş gerekli değil. Kontrol altında tutma politikası geçmişte işe yaradı ve -Saddam Hüseyin'le uğraşmak için bile- gelecekte de yarayabilir. Önleyici savaş ise Bay Hüseyin'in Ortadoğu'ya egemen olma sevdalısı bir yayılmacı olduğu görüşüne temellenmektedir. Gerçekten de o, sık sık, modern tarihin seri saldırılarıyla tanınan diktatörü Adolf Hitler'le kıyaslanmaktadır. Oysa gerçeklere baktığımızda farklı bir hikâyeyle karşılaşıyoruz. Saddam'ın Irak'ta egemenliğini sürdürdüğü otuz yıllık dönemde bu adam iki savaş başlattı. 1980'de İran'ı işgal etti, fakat ne zaman? Ancak İran'daki devrimci hükümet Iraklı yetkilileri suikastlarla sindirme yolunu denedikten, sık aralıklarla sınır baskınları düzenledikten ve Irak içinde huzursuzlukları kışkırtarak Hüseyin'i devirmeye çalıştıktan sonra! Saddam'ın saldırıya geçme kararı düşüncesizce değildi, çünkü İran o sırada tecrit edilmiş bir ülke durumundaydı ve askeri bakımdan oldukça zayıfladığı düşünülüyordu. Savaş epeyce pahalıya patlamış olsa da, İran'ın bölgesel ihtirasları sona erdi ve Bay Hüseyin iktidarını korudu.
>
> Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgal etmesi petrol fiyatları ve savaş borçları konusunda ciddi bir tartışmadan sonra meydana gelirken, Washington'ın bir saldırıya karşı çıkmayacağı sinyalini vermesinden sonra gerçekleşti. Kontrol altında tutma politikası ilk defa başarısızlıkla sonuçlanıyor değildi –ama bir daha hiç denenmeyecekti. Böylece Bay Hüseyin, tehdit altına

girdiği ve önünde bir fırsat penceresi açıldığını düşündüğü anda savaşa girdi. Bu değerlendirmeler Irak'ın eylemlerini haklı çıkarmaz tabii, fakat Bay Hüseyin'in hiç de iddia edildiği gibi kontrol altında tutulamayacak bir saldırgan olmadığını da gösterir. Aslında Irak, açık bir tehdit ve caydırma denemesi söz konusu olsaydı asla savaşa girmezdi.[87]

Bu son cümle kesinlikle doğruydu ve vurgulanması gerekiyordu. Aslında, Pentagon'da Donald Rumsfeld, Dışişleri Bakanlığı'nda Colin Powell ve Downing Street'te Tony Blair'in sıraladıkları argümanlar ciddiye alınmayı hak etmiyorlardı. Bunlar, daha önce kendi aralarında başlatmak üzere anlaştıkları bir savaşı haklı göstermek amacıyla tezgâhlanan bir propaganda saldırısının ilk salvolarıydı.[88] Dünya çapındaki savaş-karşıtı harekette aktif biçimde yer

87) *New York Times*, 2 Şubat 2003. John Mearsheimer, Chicago Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü, Stephen J. Walt ise Harvard John F. Kennedy Yönetim Okulu'nun dekanıdır. İkisi de solcu ya da pasifist görüşlere yakınlığıyla bilinen isimler değillerdir. Mearsheimer, 1965-1971 yılları arasında West Point'teydi ve New York'ta 1968, 1969 ve 1971'deki Silahlı Kuvvetler Günü törenlerine düzenli olarak katılarak Vietnam Savaşı karşıtı göstericilerin şiddetli protestolarına maruz kalmıştı.

88) Blair Kabinesi'nin üyesi olan Claire Short'un savaşla ilgili olarak ciddi rahatsızlıkları vardı, nitekim savaşın çıkmasından önce durmadan istifa tehditleri savuruyordu, ancak savaş başlar başlamaz da kendisinin ve bakanlığının yeniden inşa aşamasında önemli rol oynayacağını vaat ederek kabinede kalıp başbakana yaltaklanma yolunu seçmişti. Sinisizm iki tarafta da nefes kesecek derecede gözler önüne serildi. Savaşın ardından Short istifa etti ya da kabineden ayrılmaya teşvik edildi (yorum olaya hangi taraftan baktığınıza göre değişir), daha sonra da Avam Kamarası'nın komitelerinden birine, Bush ile Blair'in bu savaşı her şeye rağmen başlatmak için 'gizlice' anlaştıkları bilgisini verdi. Kanıtların çarpıtılması savaş yıllıklarında pek yeni rastlanan bir durum sayılmaz. Nitekim, yakın zamanlara ait örnekler arasında 1964 yılındaki, devrin ABD başkanı Lyndon Johnson'ın Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başlamakta faydalandığı uydurma Tonkin Körfezi olayı dikkat çekicidir. Daha yakın zamanlarda da, Clinton, Blair ve onların dışişleri bakanları Cook ile Albright, Yugoslavya'ya karşı açtıkları savaşı sürdürebilsinler diye, Rambouillet'de bir anlaşmaya varılmasını imkânsız hale getirmek için, sürece aktif biçimde müdahale etmişlerdi.

alan birçoğumuz kesinlikle bu şekilde düşünüyoruz. Ben de, hep birlikte savaşa doğru yol aldığımız altı ay boyunca, bunun (bırakın insan haklarıyla ilgili olmayı) ancak kısmen petrolle ilgili, esasen emperyal hegemonyayı kabul ettirmeyi amaçlayan bir savaş olduğunu tekrarlamaktan hiç bıkmadım.[89] Aslında, savaşı savunan pek çok kişi de bu görüşü savunmaktaydı. Ayrı niyetlerle iki uçtan yola çıkarak aynı gerçeğe işaret eden bu doğrunun arasınaysa, ansızın emperyalizmin Irak açısından daha iyi bir tercih olduğunu, halkına karşı daha müşfik ve daha iyi niyetli bir rejimi başa getirmeyi sağlayacağını keşfeden, her milliyetten çakallar sıkışmıştı. Bundan sonraki iki bölümde ayrıntılarıyla ortaya koymaya çalışacağım gibi, böyle bir görüş hem tarihsel manzarayla hem de günümüzün gerçekleriyle taban tabana zıttır.

89) Örneğin ben, bu savaşın "kendini savunma (Afganistan) ya da başkalarını koruma (Bosna, Kosova) amacıyla eyleme geçirilmediği"ni ileri sürüyordum. "Tersine bu savaş, stratejik bakımdan önemli bir bölgeye ABD hegemonyasını dayatmak amacıyla girişilmiş ve -eğer başarıyla sonuçlanırsa- 21. yüzyıl açısından tehlikeli bir emsal oluşturacak zalimce bir operasyondu. Önleyici vuruşlar, Hitler ile Mussolini'nin 1930'lu yıllarda en çok sevdikleri, yıllar sonra 1967'de de İsrail tarafından başarıyla taklit edilen kozlardı. Eğer Amerika Birleşik Devletleri Irak'ı işgal edecek olursa, böyle bir olayın etkisi Soğuk Savaş'tan sonra kurulan düzeni tamamen istikrarsızlığa sürüklemekten başka bir yere varmayacaktır..." *Newsweek*, 10 Mart 2003, s. 28.

Altıncı Bölüm

Savaş ve İmparatorluk

15 Şubat 2003'te, 8 milyonu aşkın sayıda insan, henüz başlamamış bir savaşı protesto etmek için beş kıtanın sokaklarını doldurdu. Hacmi, büyüklüğü ve kapsamı bakımından eşine rastlanmadık bir görkemliliğe ulaşan bu ilk gerçek küresel seferberlik, Pentagon'da tasarlanan Irak işgalini engellemeyi amaçlıyordu. Batı Avrupa sokaklarında yürüyenler bütün rekorları altüst etmişti: Roma'da 3 milyon, İspanya'da 2 milyon, Londra'da 1,5 milyon, Berlin'de 500 bin, Paris, Brüksel ve Atina'da en az 100'er bin kişi. Yerel yöneticilerin 'ulusal güvenlik' gerekçesiyle bir yürüyüşü iptal ettikleri İstanbul'da barış hareketi, bu yasağı protesto etmek için (10 bin 'gazeteci'nin katıldığı) bir basın toplan-

tısı düzenledi. Amerika Birleşik Devletleri'nde New York, San Francisco, Chicago ve Los Angeles'da kitle gösterileri yapılırken, hemen her eyaletin başkentinde daha küçük çaplı toplantılar organize edildi ve böylece toplam 1 milyonu aşkın kişi eylemlere katılmış oldu. Kanada'da yarım milyon insan meydanlardaydı. Hareketin yerkürenin alt tarafındaki kanadı ise Sidney'de 500 bin, Melbourne'de 250 bin kişiyi biraraya topladı. Kalküta'da da 300 bini aşkın insan sokaklara döküldü.

21 Mart'ta, Britanya ve Amerikan birlikleri Irak sınırına doğru harekete geçtiğinde, uzun süredir hareketsiz olan Arap ülkelerinin sokakları, bu küresel çaplı protestolardan etkilenerek Kahire, San'a ve Amman'da kendiliğinden kitle gösterileriyle canlandı. Mısır'da Hüsnü Mübarek'in paralı askerlerce korunan rejimi, paniğe kapılıp gösteriye katılanlar arasından 800'den fazla kişiyi tutukladı ve içeri atılanların bir kısmı kötü muameleye maruz kaldı. Yemen'de 30 bini aşkın insan savaşı protesto etmek için sokaklara çıktı; sonra, oldukça kalabalık bir grup ABD Büyükelçiliği'ne doğru ilerledi ve ancak üstlerine ateş açılarak durdurabildi. Bu olayda 2 kişi ölürken, çok sayıda protestocu da yaralandı. İsrail-Amerikan protektorası olan Ürdün'de, monarşi rejimi zaten daha önce bir sınır kasabasında patlak veren ayaklanmayı ezerek bastırmış, sonra da dikkatini başkente çevirerek göstericilerin üstüne vahşice saldırmıştı. Arap dünyasında sokakların dili, kışkırtıcı biçimde milliyetçiydi: "*Bizim* ordumuz nerede?" diye bağırıp slogan atıyorlardı Kahireli protestocular. Pakistan'da dinci partiler, Peşaver ve Karaçi'de savaş-karşıtı gösterilerde ağırlıklarını koymak için, yarı-laik Müslüman Birliği'nin ve Pakistan Halk Partisi'nin ABD-yanlısı tutumundan sonuna dek yararlandılar. Kenya ve Nijer-

ya'daki İslamcılar da aynı yolu izlediler, üstelik daha büyük başarıyla: İki ülkede de Amerikan büyükelçilikleri boşaltılmak zorunda kalındı. Endonezya'da her siyasal akımdan 200 bini aşkın insan Cakarta sokaklarında öfkeli bir yürüyüş düzenledi.

Bundan bir asırdan az süre önce, bir savaşın çıkmasını önlemek için tek koordineli eylemi hayata geçiren İkinci Enternasyonal'e bağlı Avrupa Sosyal-Demokrat partileri de 8 milyondan fazla oy toplamışlardı. Kasım 1912'de Enternasyonal, Basel'deki eski katedralin Gotik kemerlerinin altında olağanüstü bir konferans düzenleyerek, yaklaştığı açıkça belli olan Birinci Dünya Savaşı felaketinin nasıl önlenebileceğini tartışmıştı. Salona giren konferans delegeleri Bach'ın B Minör Mass'ıyla karşılanırken, Alman, Britanyalı ve Fransız sosyalist liderler, kendi hükümetlerinin saldırgan politikalarına karşı direnmeye ant içtiler. Daha sonra, zamanı gelince kendi parlamentolarındaki temsilcilerinin savaş kredilerinin onaylanması aleyhinde oy kullanmalarında görüş birliğine varıldı. Bu arada, Keir Hardie'nin 'savaşa karşı uluslararası devrimci grev' çağrısı -oylamaya konmasa da- alkışlarla selamlanmıştı. Yine Jean Jaurès, 'emperyalistlerin harıl harıl hazırlandıkları savaş için harcadıkları çabaya bakıldığında, devrim için ne kadar da az fedakârlığa gerek olduğu'na işaret ettiğinde, sözleri yürekten bir coşkuyla karşılandı. Hemen ardından, Victor Adler'in tam bir oybirliğiyle benimsenen karar metni okundu. Bu karar tasarısının son cümlesi de şöyleydi: "Proletaryanın barış ve uluslararası kardeşlik dünyası, kapitalistlerin sömürü ve toplu cinayetler dünyasına boyun eğmemelidir."

Fakat Ağustos 1914'te, milliyetçiliğin trompetleri çalmaya

başlayınca bu değerli duyguların hepsi çöpe atılacaktı. Basel'de sergilenen programatik kararlılık, her devletin yurttaşlarını savaşa çağıran siren seslerinin gürültüsünde buhar olup uçmuştu. Hiçbir ülkenin meclisinde savaş kredileri reddedilmedi, hiçbir grev çağrısı yapılmadı ve hiçbir devrim girişimi olmadı. Giderek kabaran şovenist histeri ortasında Jaurès, savaş taraftarı bir fanatiğin silahlı saldırısına uğrayarak hayatını kaybetti. O sırada sosyalistler içinden cesur bir azınlık, İsviçre'nin Zimmerwald kasabasında sessizce biraraya gelerek, emperyalist savaşı 'ülke içinde gericiliğe karşı iç savaş'a dönüştürme çağrısında bulunurken, Sosyal-Demokrat liderlerin büyük kısmı kaskatı kesilmiş bekliyor, kendi yandaşlarının üniformalarını giyip başka ülkelerdeki kardeşlerini boğazlamaya hazırlanmasını seyrediyorlardı. Yeni bir Büyük Güç'ün de dünya sahnesine adımını attığı bir çatışmada, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki savaş meydanlarında, kendi ülkelerinin kapitalizmlerini savunmak uğruna 10 milyonun üstünde asker canından oldu. İşte o zaman sahneye yeni giren ülke -Amerika Birleşik Devletleri-, aradan yaklaşık bir yüzyıl geçtikten sonra, her uluslararası dramada baş rolü kapmak, hatta çoğu durumda solo gösteri yapmak için tüm rakiplerini sahneden birer birer uğurlayacaktı.

2003'te sokaklarda yürüyen 8 milyonu aşkın kişiyi herhangi bir Enternasyonal örgütü harekete geçirmediği gibi, bu insanlar ortak bir programatik yaklaşımı paylaşıyor da değillerdi. Çok çeşitli siyasal ve toplumsal arkaplanlara sahip olmanın yanı sıra, sadece emperyalistlerin, Filistin'de verilen bir sömürge savaşıyla zaten ikiye yarılmış bir coğrafyada, petrol zengini bir Arap ülkesini işgal etmesini engelleme isteğiyle biraraya toplanmışlardı. İçgüdüsel olarak sokakları dolduranların pek çoğunun asıl derdi,

dökülecek kanı aklamaya çalışan resmi gerekçelere inanmadıklarını göstermekten ibaretti. Saldırgan ülkelerin gerekçelerini 'makul' bulanların, kendilerinin alevlendirdiği direnişin derinliğini ve gencecik insanların, kendilerini açıkça düzmeye kalkanlara karşı duydukları nefreti anlamaları kolay değildir. ABD dışında, Irak'taki koyu derecede laik Baas Partisi'nin El-Kaide'yle bağı olduğuna inananların sayısı çok azdı. 'Kitle imha silahları' konusuna gelince, bölgedeki tek nükleer yığınağın İsrail'de olduğunu artık beş yaşındaki çocuklar bile biliyordu. Üstelik, Clinton döneminin son yılında Condolezza Rice'ın kendisinin işaret ettiği gibi, Saddam Hüseyin'in elinde bu nitelikte silahlar bulunsa dahi onları kullanması fiilen mümkün değildi. "Ellerinde KİS [Kitle İmha Silahı] olsa bile onları kullanamazlar, çünkü böyle bir şeye kalkıştıklarında ülkeleri yeryüzünden silinir."[90] Evet, daha üç yıl önce -2000'de- bu silahları kullanmaları mümkün değildi. Oysa üç yıl sonra, Saddam'ın dev bir Anglo-Amerikan müdahale gücüyle iktidardan indirilmesinin ve bu amaçla Irak'ın belli başlı şehirlerine bomba yağdırılmasının şart olduğu iddia edilmekteydi. Öne sürülen bu gerekçe, doğallıkla inandırıcı değildi. Tam tersine, milyonlarca insan barışa asıl ve en büyük tehdidin, çürüyen diktatörlüklerin neredeyse sıfırı tüketmiş cephanelerinden değil, Amerikan İmparatorluğu'yla onun satrapları İsrail ve Britanya'nın çürümüş ciğerlerinden geldiğine çıplak gözle tanık oldukça, geniş tabana dayalı bir muhalefet de ateşlenmişti. Zaten yeni bir kuşakta radikalleşme tohumları atan etken de bu gerçekliklerin giderek daha çok farkına varılmasıydı.

90) "Promoting the National Interest", *Foreign Affairs*, Ocak-Şubat 2000.

Bush yönetimi ile onun Londra'daki kafadarının temel iddiası, Irak rejimini silahsızlandırmanın zorunluluğunda yoğunlaşmaktaydı. Ehlileştirilip terbiye edilmiş televizyon kanallarının tam desteğine sahip Başkan Bush, İşgal'den yedi ay önce silah konusunu öne çıkarmaya başlamıştı. Bu propagandalar Amerikan halkının tepesine bir cüruf yığını gibi yağdırılıyor, fakat o ülke halkı dışında çok az insan grotesk abartılara inanıyordu. Yine de Beyaz Saray tezlerinde ısrarcıydı ve Bush'un konuşma yazarları -aşağıdaki çeşitlemenin gözler önüne serdiği gibi- bütün dikkatlerini bu temaları işlemeye vermişlerdi:

"Tam şu anda Irak, biyolojik silahların üretiminde kullandığı tesisleri büyütüp geliştiriyor."

(Birleşmiş Milletler Konuşması,
12 Eylül 2002)

"Irak'ta muazzam bir biyolojik ve kimyasal silah stoğu birikti, üstelik bu silahları çoğaltmakta kullanılacak tesislerin sayısı durmadan artıyor."

"Bizim kaynaklarımız, Saddam Hüseyin'in son günlerde Irak ordu komutanlarına kimyasal silah (diktatörün sahip olmadığını iddia ettiği o silahları) kullanma yetkisi verdiğini bildirdiler."

(Radyo Konuşması,
5 Ekim 2002)

"Irak rejimi... kimyasal ve biyolojik silahlara sahip ve bu silahların üretimine devam ediyor. Esas amaçları da nükleer silah yapmak."

"Rejimin binlerce ton kimyasal ajanlar ürettiğini, bunların içinde hardal gazı, sarin sinir gazı, VX sinir gazı da bulunduğunu biliyoruz."

"İstihbarat kaynaklarımız sayesinde, Irak'ın çok geniş alanlara kimyasal ve biyolojik silah atmasını sağlayabilecek insanlı ve

insansız hava filosuna sahip olduğunu ve bu filonun giderek çoğalıp güçlendiğini öğrendik. Irak'ın ABD'yi hedef alacak füzelerle bu UAVS'i *(Unmanned Aerial Vehicle System)* kullanma yollarını keşfetmesinden büyük kaygı duyuyoruz."

"Eldeki kanıtlar gösteriyor ki, Irak nükleer silah programını yeniden oluşturuyor. Saddam Hüseyin, ülkesindeki nükleer bilim adamlarıyla (bu gruba 'nükleer mücahidler' adını vermiş) çeşitli toplantılar yaptı. Uydudan çekilen fotoğraflar da Irak'ın geçmişte nükleer programının parçası olan yerlerdeki tesislerini yeniden inşa etmeye başladığını ortaya koyuyor. Ayrıca, çok dayanıklı alüminyum tüplerden ve nükleer silahlar yapımında kullanılan uranyumu zenginleştirecek gaz santrifüjleri için gerekli diğer donanımlardan satın almaya çalıştığını da biliyoruz."

(Ohio, Cincinnati Konuşması,
7 Ekim 2002)

"İstihbarat yetkililerimiz, Saddam Hüseyin'in 500 ton sarin, hardal ve XV sinir ajanı üretecek malzemeye sahip olduğunu hesapladılar."

(Eyaletler Birliği Konuşması,
28 Ocak 2003)

"Bizim ve diğer hükümetlerin istihbarat servislerinin topladığı bilgiler, Irak rejiminin şimdiye kadar geliştirilmiş en güçlü ölüm silahlarına sahip olduğu ve onları gizlemekten vazgeçmediği konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyor."

(Ulusa Sesleniş,
17 Mart 2003)

Londra'da Britanya Başbakanı, vazifesi gereği bu iddiaları papağan gibi tekrarlıyordu. Hatta, bu savları güçlendirecek özel bir dosya; Texas'ta yapılacak ilk savaş zirvesinde Genelkurmay Başkanı'yla birlikte Bush'a eşlik ederken ya-

nında taşıyacağı bir dosya hazırlamayı kendine görev edinmişti. Ne var ki, Britanya istihbaratı gerekli bilgileri 'imal etme'yi reddettiği için yola dosyasız çıkmak zorunda kalacaktı. Sonradan, Downing Street, 10 numarada Alaistair Campbell'ın başında bulunduğu Propaganda Dairesi, alelacele bir dosya toparlayacak ve onun içini yarı-gerçekler, spekülasyonlar ve düpedüz yalanlardan meydana gelen, aklına esen her araştırmacının internette google.com'un sayfasını açıp sihirli sözcükleri yazıp tıkladığında saniyesinde ulaşabileceği bilgilerle dolduracaktı. Washington'da Britanya'nın bu gayretlerine atfedilen önem, başlı başına ABD'nin elinde fazla kanıt bulunmadığının göstergesiydi aslında. Londra'nın elinde de ciddi kanıtlar yoktu, yalnız Britanya Başbakanı'nın Bush'dan daha iyi rol kesen, böylece daha inandırıcı izlenim bırakan bir aktör olduğu şüphesizdi.

18 Mart 2003'te George W. Bush, söylemekten hiç bıkmadığı şu nakaratı tekrarlıyordu: "Bize, Saddam Hüseyin'in bu silahları imha etme kararını inandırıcı bulup bulmadığımız soruluyor. Ben de böyle bir iddianın saçmalıktan öteye gitmediğini söylüyorum." Donald Rumsfeld'in Bağdat'ın ele geçirilişinden hemen sonra sarıldığı argüman bundan başka bir şey değildi. Britanya başbakanı ile dışişleri ve savunma bakanları da, Bağdat'ın düşüşünden sonra, dinleyenleri kusturacak sıklıkta aynı teraneleri yineleyeceklerdi. Zaten bu yüzden, Ortak İstihbarat Komitesi'nin eski başkanı ve yine Downing Street, 10 numarada Blair'in eski Ulusal Güvenlik Danışmanlığı'nı yapan Sir Rodric Braithwate, kendini tutamayıp hayret uyandırıcı bir cevap vermek zorunda kalmış, 10 Temmuz 2003'te *Financial Times*'a gönderdiği bir mektupta şunları kaleme almıştı:

Şu anda koparılan gürültü yatışıp dinmezse, hükümetin Irak konusunda elinde bulunan istihbarat bilgilerini nasıl kullandığı konusunda adli bir soruşturma yapılması talepleri kesinlikle artacaktır. Bu arada, nasıl bir soruşturma açılabileceği ya da böyle bir soruşturmanın başbakanın geleceği üzerindeki muhtemel etkileri konusunda spekülasyon yürütmekte pek fayda yoktur.

Ancak kuşkulu kamuoyunu yanına çekme kampanyası, esasen istihbarat dosyalarına dayanarak yürütülmez. Bu yılın ilk aylarında ardı arkası kesilmek bilmeyen bir şekilde Britanya şehirlerinin her an büyük bir terörist saldırıyla karşılaşabileceğini hatırlatan uyarılar bombardımanına maruz kaldık. En resmi ağızlardan ev kadınlarına gıda maddesi ve su stoklamaları nasihat edildi. Heathrow havaalanına tanklar gönderildi. İnsanlar çok doğal olarak Birleşmiş Milletler'in otoritesini güçlendirmek, hayli uzak bir ülkedeki kötü bir diktatörü devirmek ya da Ortadoğu'da demokrasiyi geliştirmek uğruna savaşa gitmeye gönülsüzdüler. Ancak kitlesel histeriyi andıran bir atmosfer yaratılması başarıldığında, halk Britanya'nın kendisinin de doğrudan tehdit altında olduğuna ve bu yüzden ilk darbeyi bizim indirmemiz gerektiğine inanmaya başladı. Bu yolla başbakan, parlamentoyu kuyruğuna takmayı -sadece bunu- becerdi.

Peki, o zamandan beri neler oldu? Tek bir kitle imha silahı bulunamadı. Demek ki, bu tür silahlar varsa bile, Britanya'ya doğrudan tehdit oluşturamayacak ölçüde derinlere saklanmış olmalıydı. Savaşın patlamasıyla birlikte teröristlerin bize saldırma niyetlerinin -azalmak bir yana- iyice artması gerektiği halde, kendi şehirlerimize yönelik terörist saldırılar olabileceği konusundaki resmi uyarılara son verildi. Demokrasi şimdi, Bağdat'ın kargaşaya sürüklenmiş sokaklarına her zamankinden daha uzak. İleride işler tabii ki düzelebilir, bu mümkündür. Fakat halihazırda ufukta böyle bir ışık görünmüyor.

Balık simsarları balık satarlar, savaş çığırtkanları da savaş. İkisi de malının iyi olduğuna yürekten inanabilir. Başbakan kesinlikle inançları doğrultusunda hareket etmiştir. Fakat malını

gereğinden çok fazla övmüşe benziyor. Bu konuda son kararı tabii ki mandarinler, yargıçlar ya da politikacılar değil, tüketiciler verecek; yani, Britanya halkı.

İki gün sonra *New York Times,* "Yönetimin Irak tehdidi konusunda ulusu yanıltmaya yönelik kasıtlı bir çaba içine girip girmediği"ne karar vermek üzere adil bir araştırma yapılmasını talep eden bir gündemle çıktı. Amerika Birleşik Devletleri'nde Temmuz 2003'te yapılan kamuoyu anketleri ilk defa olarak halkın çoğunluğunun yanıltıldıklarına inanmaya başladığını ortaya koydu. Bu meselenin ironik yanı, Bush, Cheney ve Powell'ın, Blair Britanya parlamentosunda savaş kararı oylamasını kazanabilsin diye BM şemsiyesi altına sığınmayı öngören bu saçma bahanelere sarılmalarıdır. Yalanların çoğu Britanya'da uydurulmuş ve kurguyu sağlamlaştırmasına yardımcı olması için Washington'a gönderilmiştir. Fakat, Washington'ın kanıt bulması için ağır baskı altında tuttuğu Birleşmiş Milletler Silah Denetçileri Heyeti Başkanı Hans Blix'in, çalışmalarında yalnız bırakıldığı unutulmamalıdır. Blix tabii ki hiçbir şey bulamamış ve daha sonra kendisiyle ekibinin ABD tarafından savaşa girişmeyi haklı çıkarmak amacıyla kullanıldığı yönündeki şikayetlerini dile getirmiş, dahası, bundan böyle başka devletlere böylesi amaçlarla ülkelerine gönderilmek istenen BM ekiplerini asla kabul etmemelerini tavsiye etmiştir. Ayrıca, bu ekiplerin savaş açmak için bir bahane oluşturmaktan başka işe yaramayacağını açıkça söyleyince, Blix'in bu açıklaması basında geniş yankı bulmuştur.

> Bay Blix... yaralara tuz bastı. "Londra ve Washington, Irak'ı işgal etmek için 'çok, çok çürük' kanıtlar icat ettiler," dedi. Bunu

söylerken, Irak'ın nükleer silahlar için Nijerya'dan uranyum ithal ettiğini iddia eden (ve kendisinin daha sonra sahte olduklarını [onlara] açıkladığı) belgeleri kastediyordu. "Kanımca, devletlerin kaynağı belirsiz istihbaratlara dayanarak ortaya attıkları iddiaların bu denli çürük temellere dayanması çok rahatsız edici bir durumdur," dedi, Britanya ile ABD'nin bu bilgileri, BM ekiplerinin raporlarını çökertmek amacıyla el altından basına sızdırdıklarını ima ederek.[91]

Bir ay sonra Paul Wolfowitz, *Vanity Fair*'e verdiği bir röportajda, "ABD hükümet bürokrasisiyle ilgili sebeplerden dolayı herkesin anlaşabileceği bir konuda (kitle imha silahlarını öne sürme konusunda) anlaşmaya varıldığı"nı kabul ediyordu. Wolfowitz ondan birkaç hafta sonra Singapur'da demeç verirken de yine lafını sakınmayacaktı; kendisine, 'Kore gibi bir nükleer güce, hemen hemen hiç kitle imha silahı bulunamamış bir ülke olan Irak'tan daha farklı davranılması'nın nedeni sorulduğunda, ABD Savunma Bakanı şöyle cevap vermişti: "Olay çok basit. Kuzey Kore ile Irak arasındaki en önemli farklılık, ekonomik açıdan Irak'ta başka bir seçeneğimizin olmaması. Ülke sanki bir petrol denizinde yüzüyor."[92] Tabii bu sav ancak kısmen doğruydu. Savaşın çıkması sırf petrole bağlı olsaydı, Fransızlar ve Ruslarla yaptığı gibi ABD şirketleriyle de güle oynaya anlaşmaktan hiç çekinmeyecek olan Saddam Hüseyin'le uzlaşmayı engelleyecek tek bir faktör yoktu.

Amerika Birleşik Devletleri, Irak'ı harabeye çeviren dehşetengiz yaptırımlar rejimini haklı göstermek için, kitle im-

91) David Usborne, "Hans Blix vs the US: 'I was undermined'", *Independent*, 23 Nisan 2003.
92) George Wright, "Wolfowitz: Iraq War was about Oil", *Guardian*, 4 Haziran 2003.

ha silahlarının büyük ihtimalle Saddam Hüseyin'in saraylarının altlarına yerleştirilmiş depolarda bulunduğunu, müfettişlerin bu saraylara girmesine izin verilmediği için de ortaya çıkarılamadığını ileri sürmekteydi. Bu iddianın ne kadar saçma olduğunu, savaş başladığında Katar'daki Merkez Komutanlığı'nın derhal sarayların bombalanmasını emretmesiyle, ABD'nin bizzat kendisi kanıtlayacaktı. ABD'nin savaş delisi liderlerinin, Amerikan halkını ikna etmek için tekrarlamaktan bıkmadıkları bir başka şey de, Irak'ın 'kitle imha silahları'nın 'İslami teröristler'in eline geçmesi halinde çok büyük, hatta korkunç bir tehlikeyle daha yüz yüze gelecekleriydi. Oysa, *Financial Times*'daki bir köşe yazarının itiraf ettiği gibi, bu sözlerin saçmalığını kendileri de çok iyi bilmekteydiler:

> ABD yönetiminin bu tehlikeyi kavrayamamasının en skandalvari örneği, Irak'ın bilinen sivil nükleer merkezlerini emniyet altına alamaması, dolayısıyla Bağdat düştükten hemen hemen bir hafta sonraya kadar nükleer cephanelerin yağmalanmaya açık kalmasıydı. Terörist gruplardan gelen nükleer tehdidi sözde takıntı haline getirmiş bir hükümetin böyle bir hataya düşebilmesi, aslında önceliklerinin hiç de iddia edildiği kadar acil olmadığına işaret etmektedir.[93]

Cumhuriyetçi Parti hükümeti 11 Eylül travmasından, muhalefetin en az düzeye indirildiği bir ülkede savaş-terör-

93) Anatol Lieven, "Dangers of an Aggressive Approach to Iran", *Financial Times*, 9 Haziran 2003, s. 21. Lieven bu tabloya, nükleer veya kültürel/mimari mekânlarda emniyet sağlanamazken, kıdemli subayların Deniz Piyadeleri'ni, El-Reşid Oteli'nin girişine yerleştirilmiş olan George Bush'un mozayikten resmini kazıyarak sökmelerini ekleyebilirdi. Kazınan resmin yerine, otele girip çıkan Deniz Piyadeleri devrik liderin yüzüne bassınlar diye, geçici olarak Saddam Hüseyin'in resmi yerleştirilmişti.

yasa-ve-düzen yurtseverliği yaratmakta faydalanırken, ülke dışında da, Irak İşgali'nin sadece ilk adım olmasının öngörüldüğü cüretkâr bir emperyal gündemin peşini kovalamaktaydı. Bush yönetiminin uygulamaya soyunduğu programın ana hatları aslında 1997'de, "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" başlığıyla kamuoyuna duyurulmuştu. Bu projeye imza koyanlar arasında Dick Cheney, Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz, Jeb Bush, Zalmay Halilzad, Elliott Abrams ve Dan Quayle gibi politikacıların isimlerinin yanı sıra, Francis Fukuyama, Midge Decter, Lewis Libby ve Norman Potdhoretz gibi entelektüel süslere rastlayabilirdiniz. Bu isimlerin hepsi de Amerikan İmparatorluğu'nun Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yetinemeyecekleri iddiasındaydı: "Reagan Yönetimi'nin başarısının asli öğelerini (hem şimdi hem de gelecekte her türlü savaşın ve meydan okumanın altından başarıyla kalkabilecek güçte ve hazırlıkta bir ordu; Amerikan ilkelerini ülke dışında her yere cesaretle ve azimle yaymaktan geri durmayan bir dış politika; Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel çaptaki sorumluluklarının bilincine varmış bir lider kadrosu) unutmuş görünüyoruz." Amaçlarında pervasızlığı maharet bellemiş olan bu takım, Clinton döneminin süslü laflarıyla kıyaslandığında, son derece dobra bir dil kullanıyordu: "ABD'nin hegemonik konumunu muhafaza etmek için gerekli olan her yer ve zamanda güce başvurmaktan kaçınılmayacaktır!" Avrupa'nın atacağı hiçbir adım bu durumu değiştiremezdi.

Dolayısıyla, 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan saldırılar, Bush yönetimi açısından bulunmaz nimetti. Saldırının hemen ertesi günü yapılan Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında, tartışma konusu önce Afga-

nistan'a mı, yoksa Irak'a mı saldırılacağıydı. Uzun müzakerelerin ardından ilk hedef olarak Afganistan seçilmişti. Bir yıl sonra da, "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi"nde ana hatlarıyla çizilen hedefler, neredeyse noktasına virgülüne dokunulmadan Bush'un Eylül 2002'de uygulamaya koyduğu "Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Stratejisi"ne dönüştürülecekti. Yeni senaryonun ilk gösterisi olarak da Bağdat seferi planlanmıştı.[94] On iki yıldır sürmekte olan Birleşmiş Milletler ambargosuyla Anglo-Amerikan güçlerinin bitmek bilmez bombardımanları, Baas rejimini yıkmayı ya da liderini yerinden etmeyi başaramamıştı. Daha saldırgan bir stratejiye geçmek için bu örnekten daha iyi fırsat bulunamazdı. Her ne kadar Irak'ın hedef alınmasını tek bir sebeple açıklamak pek mümkün değilse bile, bu saldırının arkasında yatan hesaplar da kimsenin gözünde sır değildir.

Ekonomik açıdan bakıldığında, Irak dünyanın en büyük ikinci ucuz petrol rezervlerine sahip ülkesiydi; Bağdat'ın 2000 yılında ihracatını artık dolar yerine euro karşılığı olarak faturalandırma kararı, Venezuela'da Chavez hükümetiyle İran'da mollalara kötü örnek teşkil etme riskini taşıyordu; Irak'taki petrol kuyularının ABD'nin denetiminde özelleştirilmesi OPEC'i zayıflatmak açısından büyük bir adım olacaktı. Stratejik açıdan bakıldığındaysa, Bağdat'ta bağımsız bir Arap rejiminin bulunması İsrail ordusuna karşı kalıcı bir rahatsızlık sebebiydi (Saddam Batı'nın müttefikiyken bile, İsrail ordusu İran-Irak savaşında Tahran'a ye-

94) *In the Right Man*'de David Frum (Bush'un eski konuşma metinleri yazarı) şunu ileri sürmektedir: "Saddam Hüseyin'in Amerika'nın önderliğinde devrilmesi (ve radikal Baas diktatörlüğünün yerine ABD'yle daha yakından işbirliği yapacak yeni bir hükümetin getirilmesi), Amerika Birleşik Devletleri'ni Osmanlılardan, hatta belki de Romalılardan beri ilk defa bölgeyi tamamen kendi egemenliğinde tutan bir güç konumuna getirecektir.

dek parça satmaktan geri kalmamıştı); Washington'daki kilit mevkilere Likud Partisi'ne yakın Cumhuriyetçilerin yerleştirilmesiyle birlikte geleneksel düşmanlardan birinin ortadan kaldırılması, Kudüs açısından son derece cazip bir yakın hedefti. Son olarak, nasıl Hiroşima ve Nagasaki'de nükleer silahların kullanılması Sovyetler Birliği karşısında Amerikan kudretinin kanıtlanmasının bilinçli bir seçimi olmuşsa, bugün de Irak'ın kalbine süratle ulaşacak bir yıldırım harekâtı, genelde bütün dünyaya (özelde de Uzakdoğu'da Çin, Kuzey Kore ve Japonya gibi devletlere), diğer yollar tıkandığında Amerika Birleşik Devletleri'nin son çare olarak kendi isteğini zorla kabul ettirecek araçlara başvurmaktan kaçınmayacağını gösterecekti.

Yukarıda vurgulamış olduğum gibi, savaşın resmi gerekçesi (Irak'ın ürkütücü kitle imha silahlarının yok edilmesinin dünya açısından hayati bir önem taşıması) o kadar uyduruk bir sebepti ki, aldıkları talimatlara harfiyen uymalarıyla ünlü Birleşmiş Milletler denetçileri (CIA'in etkisiyle hareket ettikleri aşikâr olan bir topluluk) bile silahların izine rastlayamayıp daha fazla zaman tanınmasını talep ettiklerinde, kendilerine denize atılacak safra muamelesi yapılıp derhal devre dışı bırakılmışlardı. Gerçi bu durum herşey olup bittikten sonra Britanya Başbakanı ile kabinesinin 'itibarı'nı kurtarmak için bu silahların varlığının yeniden 'keşfedilmesi'ni engellemeyecekti, ancak Washington'da gerçekten çok az sayıda insan, bu yırtılıp parçalanmış korkuluğa fazla önem atfetmeyi sürdürmekteydi. Irak işgalinin haklı gösterilme uğraşı, yerini artık ülkeyi demokrasiyle tanıştırma (tabii 'saldırganlığı' 'özgürlük' kisvesine büründürerek) şeklindeki acil ihtiyaca

bırakmıştı. Kuşkusuz, ABD yönetiminin dostu veya düşmanı olsun, Ortadoğu'da da böyle sahte gerekçelere inanacak insan pek çıkmazdı. Arap dünyasının halkları, Irak'a Özgürlük Operasyonu'na tüyler ürpertici bir sessiz film seyrediyormuş duygusuyla bakmaktaydılar; daha öncekiler gibi en çürük temeller üzerine oturtulmuş, sayısız yanlışlıklar, açgözlülükler ve emperyal fantezilerle, demode Avrupa tarzı bir sömürge işgaline uygun kılıfın geçirildiği bir operasyondu bu. Amerika'nın halihazırda çokça duyulan 'Irak'a demokrasi götürme' iddialarının nasıl bir ikiyüzlülüğün yansıması olduğu da, Colin Powell'ın 1992'de, Baba Bush döneminde Genelkurmay Başkanlığı'nı yürütürken yaptığı bir basın toplantısındaki yorumlarından çıkarılabilir. Powell, görünüşte yeni uygulamaya konan proje hakkında o zamanlar şöyle diyordu:

> Saddam Hüseyin korkunç bir insan; kendi halkı için de bir tehdit. Kanımca iktidara başka bir lider gelse halkının durumu daha iyi olur, ancak Jefferson'cı bir demokratın seçime gidilmesi için kuliste hazır beklediği yolunda romantik bir fikir de var *[kahkahalar]*. Fakat bu fikri uygulamaya kalksak elimize ne geçer? Büyük ihtimalle başka bir Saddam Hüseyin. Duvarlara yeni resimler çizmeleri biraz zaman alacak tabii *[kahkahalar]*, fakat bu ülkenin veya toplumunun doğası hakkında hiçbir yanılsamaya kapılmamak gerekiyor. Bizi eleştiren Amerikalılar ve başkaları, Bağdat'a gitmiş olsak ve aradan iki yıl geçtikten sonra kendimizi hâlâ Amerikan askerleriyle devriye gezip Jefferson'ı ararken bulsak, herhalde çok öfkelenirlerdi *[kahkahalar]*.[95]

95) Akt. Robert Blecher, "'Free People Will Set the Course of History': Intellectuals, Democracy and American Empire", *Middle East Report Online*, Mart 2003; www.merip.org

Bu defa Powell, Jeffersoncı demokratlarının tam teçhizat Irak'a gönderildiğine emin olmalıdır. O, böyle insanların Amerika'nın kiralık kabadayıları (Kâbil'deki kukla Karzai gibi) tarafından gece gündüz korunması gerekebileceğini bilir. Şu anda Washington'da bakanlıklar arasında süregelen rekabet ve Irak'taki direnişin gün geçtikçe büyümesi, bir kukla rejiminin kurulmasını engellemiş durumdadır. Müstakbel kukla Ahmed Çelebi'nin Anglo-Amerikan dünyasındaki dostları (ki bunların hepsi de savaşı ve işgali büyük bir sadakatle desteklemişlerdir), kendi liderlerinin fiilen bir kenara atılmış olmasından dolayı bir hayli kızgınlar. Ahmed Çelebi Bağdat'a indiğinde, üzerine ABD ordusunda temizlik işlerine bakan askerlerin giydiği bir üniforma geçirmiş ve kendisine minnettar bir hayran kalabalığı tarafından karşılanmamasına pek şaşırmıştı. Oysa şehre hâkim olan ruh haline bakıldığında, aslında linç edilmediğine şükretmeliydi. Onun hayal dünyasında yaşayan destekçileri de şehri şöyle bir kolaçan ettikten sonra duvarlardaki Saddam resimlerini indirip Çelebi'ninkini asmışlar, fakat kendileri ayrılır ayrılmaz Çelebi'nin resimlerinin yırtılmasına da çok şaşırmışlardı.

Bugün, Nuri el-Said'in misyonuna aday olan çakal, Çelebi'nin yol arkadaşı, Iraklı Jefferson'a Bağdat'a kadar eşlik etme nezaketini göstermeyen Kenan Makiya'dır. Makiya daha geçenlerde İsrail'de bir üniversitenin ona verdiği fahri doktorayla ödüllendirilmiş (İsrail Devleti'ne karşılıksız yardımlarından dolayı mı dersiniz?) ve tekrar Amerika Birleşik Devletleri'ne dönmüştü. Hemen arkasından, New York'taki güvenli sığınağından, Suudilerin çıkardığı Arapça günlük gazete *El-Hayat*'a, 'özgür Irak'ın ilk kısa ömürlü Genel Valisi General Jim Garner'ı göklere çıkaran' bir methiye kale-

me alacaktı. Ne talihsizlik ki, ondan bir hafta sonra bu büyük generalin yerine Paul Bremer atandı.

Bir yanda, Irak'ın işgaline isyan eden muazzam kalabalıkta bir halk vardı. Öbür yandaysa, işgal politikasını serinkanlılıkla ve hiçbir şeyi gizlemeye gerek duymadan sürdürmeye kararlı bir ABD yönetimi. İkisinin arasında da, dünyanın diğer ülkelerinin hükümetleri. Peki, diğer ülkelerin tepkileri nasıldı? Londra, beklendiği üzere, başından sonuna kadar Washington'ın gözünü kan bürümüş yaveri rolünü üstlenmişti. Emek emperyalizminin geçmişe uzanan ciddi bir geleneği vardır ve Blair de Balkan Savaşı'nda, sevimli bir kanişten ziyade, tasması her çekildiğinde hırlayan zavallı köpekler gibi davranabileceğini kanıtlamıştır. Britanya zaten, Yeni İşçi Partisi'nin iktidarda olduğu sürede hem Clinton hem de Bush yönetiminde Amerika'yla kanat kanada Irak'ı aralıksız bombalamaktan geri kalmamıştı. Bu yüzden, Ortadoğu'daki eski kolonilerinden en büyüğüne Britanya Ordusu'nun neredeyse üçte birinin gönderilmesine; Avam Kamarası'nın 'asiler'i Robin Cook, Clare Short veya Mo Mowlem'in (kabinenin eski üyeleri) imzalarıyla bölgede yaşanan vahşeti kınamaları ve arkasından bu canilikleri yapanlara Tanrı'dan şans dilemelerine ancak budalalar şaşırabilir.

İtalya'da Berlusconi ile İspanya'da Aznar (Avrupa'nın en sağcı hükümetleri), Portekiz ve Danimarka gibi AB'nin daha küçük balıklarını kendi saflarına çekmek için Blair'in işgüzar ortakları rolünü oynarlarken, Simitis de Yunanistan'daki üsleri ABD casus uçaklarına açmakta hiçbir sakınca görmüyordu. Daha önceleri uzun süre seve seve benimsedikleri 'uydu' kavramına yeni bir anlam kazandıran Doğu

Avrupa devletleri, Bush'un arkasında tek sıra halinde kuyruk olurlarken; Polonya, Macaristan ve Arnavutluk'ta iktidarda bulunan eski-komünist partileri, yeni efendilerine bağlılık yemini etmekte neredeyse birbirleriyle yarışmaktaydılar. Örneğin, Varşova bir grup askerini savaşmak için Irak'a yollarken, Budapeşte de Iraklı sürgünlere eğitim kampları sağlayacak, o küçücük Tiran bile cephe gerisinde görev alsınlar diye birkaç ekip göndermeye gönüllü olacaktı.

Fransa ve Almanya, aylarca süren bir protesto kampanyasıyla ABD'nin Irak'a saldırmasına karşı olduklarını dile getirmişlerdi. Hatta Schröder, az bir oy farkıyla yeniden seçilmesini, BM onay verse dahi Bağdat'a yönelik bir saldırıyı onaylamayacağı sözüne borçluydu. Güvenlik Konseyi'nde veto silahını kullanan Chirac, Fransa'nın, Baas rejimine yönelik olarak BM'den yetki alınmadan girişilen hiçbir saldırıyı kabul edemeyeceği açıklamalarıyla bir hayli kârlı çıkmıştı. Paris ve Berlin el ele vererek, Moskova'yı Amerika'nın planlarını onaylamadığını söylemeye ikna etmek için büyük çaba harcamışlardı. Yine, tek tük bile olsa Pekin'den de çarpıcı itiraz sesleri gelecekti. Franko-Alman inisiyatifi diplomasi yorumcuları arasında büyük bir heyecana ve şaşkınlığa neden olurken, Atlantik İttifakı'nda da daha önce eşine rastlanmayan büyüklükte bir gedik açılmıştı. Yıkıcı sonuçlar doğuran böylesine keskin bir ayrılık kalıcılaşırsa, Avrupa Birliği'nin, NATO'nun, hatta 'uluslararası topluluk'un hali nice olurdu? Dahası, 'Batı' kavramının kendisi sağlam kalabilir miydi?

Geleceğe yönelik bu endişelerin en kısa sürede ortadan kaldırılması şarttı. Nitekim, Tomahawk füzeleri Bağdat ge-

celerinin ufuklarını aydınlatmaya ve deniz piyadeleri Iraklı sivilleri katletmeye başlar başlamaz, Chirac alelacele bir açıklama yapıp, Fransa'nın Amerikan bombardıman uçaklarının kendi hava sahasından geçmesine izin vereceğini (oysa -yine kendisi başbakanken- Reagan Libya'ya saldırdığında bu izni vermeye yanaşmamıştı) ve Irak'taki Amerikan birliklerinin 'süratle' başarıya ulaşmasını temenni ettiğini bildirdi. Almanya'nın kadavra yeşili Dışişleri Bakanı Joschka Fischer de, hükümetinin Anglo-Amerikan saldırısına karşı direnişin 'bir an önce' kırılması dileklerine yürekten katıldığını ilan etti. Tabii, onlardan geri kalmamaya özen gösteren Putin'in, yurttaşlarına hitap edip, 'ekonomik ve siyasal sebeplerden dolayı' Rusya'nın savaşın fazla can kaybı olmadan bitmesini arzulamaktan öteye geçemeyeceğini açıklaması fazla gecikmeyecekti. Eh, İkinci Enternasyonal partileri de bundan daha onurlu davranamazlardı herhalde!

Uzak ülkelerdeki tablo da bundan pek farklı değildi. Japonya'da Koizumi, Anglo-Amerikan saldırganlığını desteklediğini açıklamakta ve boğazlarına çöktüğü Japon vergi mükelleflerinden topladığı kaynaklarla işgale maddi destek de sağlayacağı sözünü vermekte, Avrupalı meslektaşlarından çok daha hızlı hareket etmişti. Temmuz 2003'te de Japonya, Irak'a asker gönderip İşgal polisliği yapmayı kabul edecekti. Ülke gençliğinin bağımsız bir radikal görünümüne kapılarak büyük umutlarla seçip başa getirdikleri yeni Güney Kore Cumhurbaşkanı Roh Moo-hyun, diktatör Park Chung Hee'nin Vietnam Savaşı'ndaki gayretlerini aratmayan bir tutumla, Amerika'nın Ortadoğu'daki savaşına destek vermekle yetinmedi, ayrıca bölgeye birlik göndereceğini açıklayarak itibarını da iki paralık etti. Yeni Seul'ün ge-

nel tavrı bu olacaksa, Pyongyang, aynı maceranın Kore yarımadasında tekrarlanması ihtimaline karşı şimdiden askeri hazırlıklara başlasa iyi ederdi.

Latin Amerika'da, Brezilya'daki İşçi Partisi hükümeti kesin bir dille tavır almasa da birtakım çekinceleri olduğunu geveleyerek durumu idare ederken, Şili'de sosyalist devlet başkanı (ekvator-altı sosyal-demokrasi standartlarına göre bile omurgasız bir duruşu olan Ricardo Lagos), gazetecilerle laflarken sorumsuzca ağzından 'kınama' sözünü kaçıran ülkesinin BM Büyükelçisi'ne hemen bir telgraf çekip, bu açıklamanın ivedilikle düzeltilmesini isteyecekti. Şili, Anglo-Amerikan İşgali'ni kınıyor değildi, sadece durumu 'esefle' karşılıyordu. Keşke bu söylem 1973'te de geçerli olsaydı, o zaman hiç değilse ABD'nin desteğinde Salvador Allende'ye karşı düzenlenen darbeyi de 'mahkûm etme'ye gerek kalmadan 'esefle karşılayıp' geçebilirdik. Ne de olsa, bunun bir 'iç mesele' olduğu söylenerek konu kapatılabilirdi. Öyle ya, ABD'nin Şili'yi fiilen işgal ettiğini kim söyleyebilirdi!

Ortadoğu'da ise ikiyüzlülük ve sahtekârlık manzaraları zaten alışık olduğumuz görüntülerdi. Arap kamuoyunun ezici çoğunluğunun karşı çıkmasına rağmen, hiçbir uydu rejim, başveznedara olan sorumluluklarını yerine getirmekte kusur etmemişti. Mısır'da Mübarek, hava sahasını USAF'a (ABD Hava Kuvvetleri) açıp, ABD donanmasının Süveyş Kanalı'ndan geçmesine izin verirken, polis güçleri, savaşı protesto etmek için sokaklara dökülen yüzlerce kişiyi tutuklamakla uğraşıyordu. Suudi monarşisi, Cruise füzelerinin kendi ülkesinin üzerinden bir yay çizerek geçirilmesi çağrısında bulunurken, ABD komuta merkezlerinin her zamanki gibi kendi topraklarında çalışabileceklerini açıkla-

mıştı. Körfez devletleri zaten çoktan Washington'ın askeri donanımının bir parçası olmuşlardı. Birinci Körfez Savaşı'nda az çok tarafsız kalmayı beceren Ürdün, bu defa büyük bir hevesle öne atılıp, Amerikan özel birliklerinin kendi sınırlarından saldırmasını sağlayacak üsleri kullanma izni vermişti. Ülke içinde ağır baskılar uygularken, ülke dışında tamamen aptalca davranan İranlı mollalar, CIA operasyonlarında Afgan usulü bir işbirliğine gitmekte sakınca görmeyeceklerdi. Arap Birliği ise, kendi üyelerinin büyük çoğunluğu savaşa katılmasına rağmen, savaşa karşı çıktığını ilan ederek tam bir kepazelik sergilemekte kendini bile aşıyordu; zaten Kâbe, sprey boyalarla kırmızı, beyaz ve mavi renklere boyanırken, bu kutsal ibadet yerinin hâlâ siyah olduğunu söyleyebilecek tiynette bir örgüttü bu birlik.

'Uluslararası topluluk'un (siz bu terimi 'Amerika'nın küresel hegemonyası' diye okuyun) gerçekliği, daha önce hiç bu denli karanlık bir tablo olarak gözler önüne serilmiş değildi. Böylesine genel bir göz yumma ve ihanet ortamında, gerçek direniş eylemleri çok az -hakikaten çok az- görülüyordu. Başa seçimle gelip de fiilen savaşı durdurmaya niyetli tek yetkili organ Türkiye Büyük Millet Meclisi olmuştu. İktidara yeni gelmiş olan AKP hükümeti, ABD'nin Kuzey Irak'a karadan cephe açmak için Türkiye'nin kullanılması karşılığında daha fazla rüşvet pazarlığına girişme konusunda diğer ülkelerdeki benzerlerinden farklı bir performans sergilememişti gerçi. Ancak kitlelerin baskısı, ulusal onur refleksleri ve vicdani eğilimler, AKP'nin yeterince büyük bir kesimini savaş tezkeresine karşı çıkmaya itmiş ve ABD'nin Türkiye topraklarından geçmesini engelleyerek Pentagon'un planlarını altüst etmişti. Ankara hükümeti Meclis'ten çıkan sonucun şaşkınlığıyla hemen harekete ge-

çip, çıkmayan tezkere yerine ABD füzeleri ve paraşütçü birliklerine hava sahasını açmaya yöneldiyse de, parlamentonun (bırakın ABD'yi) kendi hükümetine bile karşı gelerek aldığı karar, savaşın gidişatında (Avrupa'nın, savaş çıktığı an buharlaşıp havaya karışan ve hiçbir maliyet yüklemeyen jestlerinden farklı olarak) ciddi bir değişikliğe yol açacaktı.

Endonezya'da Megavati, özellikle İmparator'un uydurduğu kılıflara dikkat çekip, BM Güvenlik Konseyi'ni Anglo-Amerikan saldırısını kınamaya yönelik acil bir toplantıya çağırmıştı. Fakat savaş başladığında, aylardır Paris, Berlin ve başka yerlerden gelen BM otoritesinin kutsallığına dair sızlanmaları takip eden tepki, doğallıkla derin bir sessizlikten ibaretti. Malezya'da Mahathir -ilk defa olmasa da diplomatik bir tabuyu yıkarak-, Amerikan saldırganlığında oynadığı mutfak asansörü rolünden dolayı Kofi Annan'ın açıkça istifasını istemişti. Adı geçen bu politikacılar, Amerikan İmparatorluğu'nun muazzam askeri donanımını, Kuzey'in onları nasıl sindirip kontrol altında tutacağını gösteren gücüyle Güney'e bir ders vermek amacıyla kullanmayı tasarladığını, Üçüncü Dünya ülkelerinin başında bulunan diğer devlet adamlarından çok daha iyi kavramışlardı.

Irak'taki savaş planlanırken, ondan önceki Yugoslavya ve Afganistan seferlerinde yaşanan deneyimler ciddi biçimde göz önünde tutulmuştu. Washington ve Londra'daki politikacılarla generaller, açıkça Kosova-Kâbil modelinin esas olarak burada da tekrarlanabileceğini ümit ediyorlardı (karada çarpışmaya gerek kalmadan yoğun hava bombardımanıyla düşmana diz çöktürülecekti). B-52'ler ve Daisy Cutter'lar üstlerine düşen görevi hakkıyla yerine getirince Yugoslavya'da da Afganistan'da da gerçek bir direnişle karşıla-

şılmamıştı. Fakat istenen sonucun alınmasını sağlayan asıl etken, yine hedef alınan rejimlerin vazgeçilmez 'müttefikleri' olmuştu.[96] Balkanlar'da, Miloseviç'i, birliklerinin hepsini Kosova'daki yeraltı sığınaklarından çıkarıp geri çekerek boynuna Amerikan ilmeği geçirmeye ikna edenler, Yeltsin hükümetinin temsilcileriydi. Afganistan'da, Kalıcı Özgürlük Operasyonu başlar başlamaz, Taliban güçlerinin büyük bölümünün ve onların Pakistanlı 'danışmanlar'ının bir anda ortadan kaybolup sırra kadem basmalarını bizzat sağlayan kişi Müşerref'ti. Her iki ülkede de yerel rejimlerin altındaki halıyı çekenler, kendilerini korusunlar diye bel bağladıkları dışarıdaki hamileri olmuştu.

Bununla birlikte, Irak'ta Baas diktatörlüğü her zaman daha sert ve manevra kabiliyeti yüksek bir yapıya sahipti. Baas iktidarı farklı dönemlerde, yurtdışından (Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya dahil olmak üzere) çeşitli diplomatik ve askeri destekler almış, ancak hiçbir zaman bu ülkelere bağımlı olmamıştı. Üst kademelerdeki herkesin parayı bastırınca kolaylıkla satın alınabileceğinden emin olarak hareket eden Washington, ısrarla Iraklı generalleri vatanlarına ihanet etmeye kışkırtmış, fakat çabalarında başarısızlığa uğrayınca bu sefer onları Saddam'ı öldürmeleri için ayartmaya çalışmıştı. Bu tür denemelerin hepsi (son dakika girişimleri bile) fiyaskoyla sonuçlanınca, Pentagon'un bir geleneksel kara harekâtına girişmekten başka çaresi kalmayacaktı. Zaten Amerikan İmparatorluğu'nun ekonomik ve

96) Kenan Makiya ve onun iki vatan haini yoldaşı, geçen Ocak ayında Oval Ofis'te huzura kabul edilmişler ('Makiya-ağzı'yla 'sıcak biçimde karşılanmışlar') ve "işgalci Amerikan birliklerinin 'tatlılar ve çiçekler'le karşılanacağı" konusunda teminat vererek Bush'a yaltaklanmakta kusur etmemişlerdi. Gerçekteyse olaylar biraz daha farklı gelişecekti tabii. Bkz. *New York Times*, 2 Mart 2003.

askeri gücü hep bu şekilde sergilenmekteydi; Irak içinde bir isyan patlak vermediği ve Arap dünyası çapındaki bir *intifada,* savaşı bütün bölgeye yaymadığı sürece, askeri işgalin her an başlayabileceğinden emin olunabilirdi. Bu yolda becerilemeyen tek şey, böylesine yoğun bir güç kullanmanın siyasal alandaki yansımalarını önceden kestirmekti.

Savaşta, Irak ordusu ilk darbeyle dağılmamıştı. İşgali sevinçle karşılayanların sayısı azdı ve füzeler, havan topları ve yoğun bombardımanlar yüzünden hayatını yitiren sivillerin sayısı arttıkça, Arap dünyasındaki öfke de giderek büyüyordu. Haçlı orduları, geçici olarak da olsa, Saddam Hüseyin'i milliyetçi bir kahramana dönüştürmeyi başarmışlardı; Amman, Gazze, Kahire ve San'a'da yapılan gösterilerde Saddam'ın portreleri ellerde taşınıyordu. Amerikan tankları şehri kıskaca alırken, Bağdat hastaneleri yaralı ve ölülerle dolup taşmaktaydı. ABD ordusundan bir albay, harabeye dönmeye başlamış şehri seyrederken, 1940'daki herhangi bir Panzer komutanı gibi şöyle demişti: *"Hepsi bizim eserimiz."*[97] Zırhlı birliklerine güvenen Pentagon artık, Irak'ta eski Amerikalı general, Siyonist lobiye yakın bir silah tüccarı olan Jay Gardner'ın lokomotif görevini üstlendiği ve yük vagonlarında ona eşlik edecek sürüyle vatan haininin (Ahmed Çelebi ve Kenan Makiya gibi sahtekârlarla şarlatanların) yer aldığı bir işgal rejimini başa geçirmek için en uygun anı kollamaktadır. 'Geçici yönetim'in de Irak'ın kaynaklarının satıl-

97) 7 Nisan 2003 tarihli *Los Angeles Times*'daki manşet. Savaşın şakşakçıları, Hitler'in 1940'daki yıldırım harekâtıyla benzerlik kurmakta tereddüt etmiyorlardı. Bkz. Max Boot, *Financial Times,* 2 Nisan: "Fransızlar 1940'da iyi savaştılar; ilk başta tabii. Ama sonradan Almanların çok süratli biçimde ve taş üstünde taş bırakmadan ilerlemeleri tam bir çöküşe yol açtı. Aynı tablo Irak'ta da yinelenecektir." Fransa'da 1940'dan sonra yaşananların Irak'ta da tekrarlanması, böyle kepaze adamların heveslerini kursaklarında bıraktırabilir tabii.

masıyla finanse edileceği kuşkusuzken, ABD'li yetkililer seçimleri, meclisi, vb. kurumlarıyla temsili bir rejim diye adlandırılabilecek bir yapı tasarlamakta fazla gecikmediler. Gelgelelim, bu sürecin pürüzsüz bir şekilde işleyebileceği konusundaki bütün yanılsamalar çoktan silinip gitmişti. Yoğun baskı altında tutulması gerekenler, sadece binlerce Baas militanıyla rejime sadık unsurlar değildi; ayrıca (işbirlikçileri milliyetçi öfkenin gazabından korumak için atılması gerekli adımlar bir yana), Iraklıların her türlü yurtseverce duygularının da bastırılması gerekiyordu.

Şiilerin koalisyon güçlerine kucak açmaması ve silahlı çetelerin sert direnişi, Iraklıların kendi kaderleriyle baş başa bırakılınadan (eğer böyle bir şey olacaksa) önce tedavi edilmesi gereken 'hastalar' olduğu yolundaki teorilerin çoktan piyasaya sürülmesini sağlamıştı bile. Blairci sürekli 'ilişkilendirilmiş' köşe yazarı David Aaronovitch, *Observer*'daki sütununda aynen bunları söylüyordu. George Mellon da *Wall Street Journal*'daki yazısında şu uyarıları yapmaktaydı: "Irak'ın Saddam teröründen iyileşmesi kolay olmayacak," "Cinayet A.Ş.'nin Arap kopyasının otuz yıllık egemenliğinin ardından Irak çok hasta bir toplum", "'Sağlıklı bir toplum' yaratıp ekonominin yeniden güçlenmesini (özelleştirilmesini) sağlamak zaman alacak," vb. *Sunday Times*'ın ilk sayfasında ise gazetenin muhabirlerinden Mark Franchetti, Amerikalı onbaşı Ryan Dupre'nin sözlerini aktarmaktaydı: "Iraklılar hasta insanlar, biz de kemoterapi işlevi görüyoruz. Gün geçtikçe bu ülkeden daha çok nefret ediyorum. Elime lanet olası bir Iraklı geçirene kadar bekleyin. Yok, elime geçirmek ne demek? Birini yakalasam hemen öldürürüm." Murdoch'un amiral gemisi gazetesindeki bu haber,

onbaşının birliğinin aynı gün içinde bir değil, çok sayıda Iraklı sivili öldürdüğünü anlatmasıyla devam ediyordu.[98] 'Hasta toplum' teorisinin doğrulanması için kuşkusuz daha esaslı kanıtlara ihtiyaç vardır, ancak yeni İşgal Edilmiş Topraklar'da Guantanamo ile Gazze karışımı yerler yaratmak için elde yeterince bahane bulunduğu da açıktır.

Bu süreçte, Avrupa hükümetlerinden, Birleşmiş Milletler'in Amerikan askerlerinin zapt ettikleri yerlerin idaresini üstlenmesi yönünde çağrılar geleceğine ve kaypak dil kullanmada Bush'tan daha usta olan Blair'in -kendince sebeplerden dolayı- bu taleplere arka çıkacağına kesin gözüyle bakabiliriz. İnsani yardım, sivillerin sıkıntılarının acilen giderilmesi[99] ve uluslararası topluluğun 'tekrar biraraya gelmesi' gerekliliği gibi laflar zaten sık sık söylenip durmaktadır. Birleşmiş Milletler'e gerçek bir yetki devri yapılmadığı sürece, ABD'nin, kimseye kulak asmadan tezgâhlayıp sahneye koyduğu saldırının -Kosova'da olduğu gibi- sonradan onaylanmasıyla, kazandığı herşeye tek başına el koyacağı aşikârdır. Güvenlik Konseyi'nde gölge boksu yaparak geçiştirilen ayların (Washington'ın, tarafların hepsinin bilgisi dahilinde, Irak'a saldırmak için yoğun bir lojistik hazırlığa giriştiği bu sürecin) maliyeti fazla olmamıştır. ABD, oybirliğiyle (Fransa, Rusya, Çin ve tabii ki Suriye dahil olmak üzere) kabul edilen 1441 sayılı kararı cebine koyar koymaz, geriye kalan herşeyin teferruattan ibaret olduğunu çok iyi biliyordu. Bu arada, Fransa'nın Washington Büyükelçisi Jean David-Levitte bile, ABD'yi BM'den ikinci bir karar çıkmasını beklememeye teşvik etmişti: "Haftalar önce Dışişle-

98) *Sunday Times*, 30 Mart 2003.
99) *Financial Times*, 26 Mart 2003.

ri Bakanlığı'na ve Beyaz Saray'a gidip, 'Uğraşmayın, buna ihtiyacınız yok,' dedim."

Bütün dünyayı, tam bir fiyaskoyla sonuçlanan 'ek yetki alma' maskaralığına sürükleyen şey, aslında Washington'ın aptalca inadı değil, Londra'nın ikiyüzlülüğüydü. Ancak Levitt'in öğüdü de, Soğuk Savaş'ın ardından, Amerikan politikasının gerektiğinde kullanıp attığı bir peçeteden başka bir işe yaramayan BM'nin gerçek yüzünü göstermekteydi. Bu köklü değişimin asıl dönüm noktası, Güvenlik Konseyi'nin ABD dışındaki her üyesi lehte oy kullanmasına rağmen, Batı'nın, Afrika'da yaşanan daha büyük felaketleri görmezlikten gelerek Bosna'ya yoğunlaşmasını eleştirme cesaretini gösterdiği için BM Genel Sekreteri Butros-Gali'nin görevden alınmasıydı. Washington'ın emriyle Butros-Gali'nin yerine Kofi Annan (Clinton yönetiminin, gönderilen yardımları başka yerlere kaydırmasını ve kamuoyunun ilgisini Ruanda'daki katliamlardan uzaklaştırmasını sağladığı için ödüllendirilen 'Afrika'lı Kurt Waldheim') getirilince, bu kuruluş da tamamen Amerika'nın ellerine geçecekti.

Kuşkusuz bu tablo, BM'nin Blair'in derdine deva olarak aradığı etkisiz ilaçları bulma çabasındaki başarısızlığının gösterdiği gibi, ABD'nin her arzusunun yerine getirileceği anlamına da gelmez. Fakat zaten buna gerek de yok. İhtiyaç duyulan -ve şimdi tam anlamıyla var olan- tek şey, Birleşmiş Milletler'in ABD'nin isteklerine ya baştan boyun eğmesi, ya da her şey olup bittikten sonra fiilen onay vermesidir. BM'nin yapamayacağı tek şey de, ABD'yi kınamak veya ona engel olmaktır. Irak'a yapılan saldırıyla -tıpkı daha önceki Yugoslavya saldırısında olduğu gibi- bir açıdan, BM Sözleşmesi göz göre göre ihlal edilmişti. Ancak Güvenlik

Konseyi'nin hiçbir üyesinde -savaşı kınayan bir karar çıkartmayı bir tarafa koyun- acil durum toplantısı çağrısı yapacak cesaret bile yoktu. Bir başka anlamdaysa, böyle bir girişimde bulunmak zaten ikiyüzlülükten öteye gitmezdi. Çünkü bu saldırı, Ruanda'da oynadığı rolden beri Güvenlik Konseyi'nin utanç hanesine yüz binlerce ölü yazdıran BM'nin Irak'a Körfez Savaşı'ndan bu yana uyguladığı kinci ambargonun mantıki bir devamıydı.[100] Gerçeği söylemek gerekirse, ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'ne yapacağı bir yetki başvurusundan aksi sonuç çıkacağını ummak, kâhyadan ağayı kovmasını beklemeye benzerdi. Zaten Mayıs 2003'ün son haftasında BM Güvenlik Konseyi, Irak'ın işgalini tanıyıp bu ülkenin yeniden sömürgeleştirilmesini onaylayarak teslim bayrağını tamamen çekecekti. 'Uluslararası topluluk'un işlediği bu basit 'görev kusuru'nun zamanlaması müthişti. Hemen ertesi gün de, bini aşkın büyük şirketin en üst düzey yöneticileri Londra'da biraraya gelerek, Amerikan İmparatorluğu'nun en çok kayırdığı şirket olan Bechtel'in dev şemsiyesi altında, yeniden sağlanmış konsensüsün aydınlığında yeni yatırımlar için kollarını sıvamaya başladılar. Ganimetten kalan kırıntıların paylaşılması konusunda görüş birliğine varılmıştı.

Bu apaçık gerçeklere işaret etmek, 'uluslararası topluluk' içinde Irak'taki savaş konusunda başgösteren bölünmeleri yok saymak demek değildir. Clinton yönetimi de Yugoslavya saldırısını başlatmaya karar verdiğinde, Rusya ayak sürüdüğü için Güvenlik Konseyi'nden onay çıkartmayı başaramamıştı. Fakat Clinton, Moskova'nın nasıl olsa sonradan

100) Savaşın bu arkaplanı için bkz. "An Ocean of Terror", *Clash of Fundamentalisms*, Londra ve New York, 2003.

gemiye atlayacağını düşünerek NATO'ya başvurmuş ve Birleşmiş Milletler de savaşın bitmesinin ardından gerekli onayı vermişti. Irak meselesindeyse NATO'da derin bir çatlak meydana geldi ve bu kuruluşun, BM'nin oynayacağı rolü üstlenmesi düşünülemezdi. Yine de devreye hangi örgüt girerse girsin, sonucun bundan çok daha farklı olacağını varsaymak abesle iştigal etmektir.

Bu kriz, Soğuk Savaş'tan beri, Avrupa Birliği'nin ana merkezi ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki anlaşmazlığın kamuoyunda ayrılıklara yol açtığı, televizyonlara yansıyan ve Atlantik'in iki yakasında da kamuoyunun kutuplaşmasına neden olan ilk büyük olaydı. Soğuk Savaş'ta aynı bölgede yaşanan benzer bir macera yüzünden, eskiden çok daha dramatik bir direnişin gerçekleştiğini de ancak hafızası kıt bir gazeteci unutabilir. Bunu söylerken hangi olayı mı kastediyoruz? 1956'da 'tek taraflı' bir Anglo-Fransız müdahale gücünün, İsrail'le gizli anlaşma yaparak, hatta kendisine önceden danışılmadığı için ABD'yi (ki onun da en büyük korkusu, bu maceranın kötü bitmesi halinde Ortadoğu'da komünistlerin etkisinin artmasına kapı açılmasıydı) kızdırmayı bile göze alarak, Mısır'da bir rejim değişikliği gerçekleştirmeye kalkmasını, tabii. Nitekim Sovyetler Birliği, Nasır'a destek olmak için roket kullanabileceği tehdidinde bulununca, Eisenhower, Britanya'ya ciddi bir ekonomik yaptırım uygulama tehdidiyle Mısır'dan çekilmesini ve üç taraflı saldırının durdurulmasını emretmişti. Fakat bugünkü krizde rol dağılımı tamamen değişmiş durumdadır. Fransa ile Almanya, Amerika'nın harekâtına ciddi ciddi karşı çıkarken, daimi saldırı köpeği konumundaki Britanya bütün gücüyle ABD'nin politikasına arka çıkmaktaydı.

Aradaki farklılık elbette, saldırı tezgâhlanırken artık hesaba katılması gereken bir Sovyetler Birliği'nin olmamasından ve şimdi ezici gücün de Avrupa'da değil, ABD'de toplanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak 1956'da yaşananların verdiği dersler henüz geçerliliğini kaybetmiş sayılamaz. Uluslararası meselelerdeki derin görüş ayrılıkları, her koşulda kendilerini çabucak toparlayabilen önde gelen kapitalist devletlerin çıkarlarının temelde uyuşuyor olmasıyla köklü bir çelişki doğurmaz. Süveyş seferinin fiyaskoyla sonuçlanması, Fransa'yı, kısmen ABD'yi dengelemek üzere AET'nin kurulmasını sağlayan Roma Antlaşması'nı imzalamaya itmişti. Fakat, Avrupa Topluluğu'nun kurulmasını ABD'nin kendisi de desteklemekteydi (ki bu oluşumun günümüzde giderek genişlemesi çok açık şekilde ABD'nin çıkarlarına hizmet etmektedir). Ne var ki bu durum, yeni bir manevra yapma vaktinin geçtiğinin farkında olan Fransız seçkinlerinin hiç hoşuna gitmemişti. Her ne kadar geçtiğimiz aylardaki sürtüşmeleri geride bırakmak üzere karşılıklı olarak bir sürü hamle yapılmışsa ve bu doğrultuda çeşitli garantiler verilmişse de, Washington ile Paris ya da Berlin arasındaki husumet kolay kolay ortadan kalkacağa benzemiyor. Avrupa Birliği içindeyse, Britanya'nın -aracı rolü oynadığını iddia etse de- Almanya ve Fransa'ya karşı açıkça ABD'nin arkasında yer alması, bu ülkenin topluluk içindeki Truva katırı olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Lakin, De Gaulle'ün Amerika'ya hakikaten kafa tuttuğu günler artık maziye karışmıştır. Merak etmeyin, Chirac ile Blair en kısa zamanda öpüşüp barışacaklardır.

Amerika'nın Ortadoğu'daki tasarılarına ciddi bir engel oluşturabilecek güçler olarak -bırakın Rusya ya da Çin'i-

Birleşmiş Milletler'e ya da Avropistan'a bile dönmenin bir faydası yoksa, direniş nereden başlayabilir? Doğallıkla, önce saldırının yapıldığı bölgede tabii. Bu noktada, Irak'ı istila edenlerin İşgal rejimine karşı ulusal tepkinin artması sonucunda gün geçtikçe daha fazla rahatsızlık duymaları, hatta ülkeden çıkmak zorunda kalmaları ve işbirlikçilerinin de kendilerinden önceki Nuri el-Said'in kaderini paylaşmaları umut edilebilir. Irak'ın etrafındaki yozlaşmış ve vahşi tiranlıklar halkası er geç kırılacaktır. Klasik devrimlerin maziye karıştığı klişesinin ne kadar yanlış olduğunu kanıtlayacak tek bir yer varsa, orası da Arap dünyasıdır. Mübarek'in, Haşimi hanedanının, Esad'ın, Suudilerin ve diğer tüm saltanatların halkın gazabına uğradığı gün, bölgedeki Amerikan küstahlığı -tabii İsrail'inki de- sona erecektir.

Bu arada, emperyalistlerin anavatanında, egemen sisteme muhalefet edenler Amerika'nın kendi geçmişinden cesaret almalıdırlar. Mesela, 19. yüzyılın sonlarında Mark Twain, Çin'deki Boxer İsyanı'na gösterilen şovenist tepkilerden ve ABD'nin Filipinler'i ele geçirmesinden şoka uğramış bir ruh haliyle, apaçık biçimde tüm dünya için alarm zilinin çalmakta olduğuna dikkat çekiyor ve "Ne olursa olsun, emperyalizme karşı çıkılmalıdır," diyordu. 1899'da Chicago'da dev bir topluluk, Amerikan Anti-Emperyalist Birliği'ni kurarken, daha iki yıl geçmeden bu birliğin üye sayısı 1,5 milyona çıkacaktı (bu üyelerin içinde William James, Henry James, W.E.B. Dubois, William Dean Howells ve John Dewey gibi isimler de göze çarpıyordu). Amerika Birleşik Devletleri'nin tek emperyal güç olduğu bugün ise, bize gerekli olan küresel çapta bir Anti-Emperyalist Birlik'tir. Kuşkusuz, böyle bir cephenin ABD içinde bir kolu olması hayati önem taşımak-

tadır. Ne de olsa, en etkili direnişler içeride başlayanlardır. İmparatorlukların yükseliş ve düşüş tarihlerinin bize öğrettiği ders, sistemin esas olarak, böyle bir ülkenin kendi yurttaşları sonsuz savaşların ve sürekli işgallerin erdemine inancını kaybettiği zaman geri çekilmeye başladığıdır.

Dünya Sosyal Forumu şu ana kadar bütün gücünü çokuluslu şirketlerin ve neo-liberal kurumların rolünü teşhir etmekte yoğunlaştırdı. Oysa bu kurumların her zaman için emperyal gücün temelleri üstünde yükseldiği unutulmamalıdır. 'Washington Konsensüsü'nün fikir babası olan Friedrich von Hayek, son derece tutarlı bir bakış açısıyla, yeni sisteme güç kazandırmak için savaşların gerekli olduğuna bütün kalbiyle inanan ve tam da bu nedenle, 1979'da İran'ın, 1982'de Arjantin'in bombalanmasının doğruluğunu sonuna kadar savunan birisiydi. Dünya Sosyal Forumu artık bu meydan okuma davetini kabul etmelidir. Örneğin neden, ABD'nin yüzden fazla ülkede askeri birlik, uçak ve teçhizat bulundurmasını sağlayan askeri üsleri ve tesislerinin kapatılmasını hedefleyen bir kampanya başlatılmasın? Bu ahtapotvari yayılmanın Amerikan gücünün gerektiğinde kullanılmasını kolaylaştırmaktan başka nasıl bir gerekçesi olabilir? Dünya Sosyal Forumu'nun ekonomik kaygıları, gündeminin başına alacağı bu yeni maddeyle çelişmez. Ne de olsa, ekonomi dediğimiz şey, siyasetin konsantre biçimlerinden sadece birisidir; savaş da ekonomi ile siyasetin başka araçlarla sürdürülmesinden ibarettir.

Şimdilik etrafımız, yazıp çizerek ve bol bol konuşarak savaşa ne kadar şiddetle karşı çıktıklarını anlatmak için vicdanlarını rahatlatan, fakat insanlığa duydukları sevgiyi is-

patlamanın en iyi yolunun Iraklılar daha fazla acı ve çile çekmesinler diye Amerika'nın süratle zafer kazanmasını dilemekten ibaret olduğuna inanmaktan da geri kalmayan politikacılar, uzmanlar, piskoposlar ve entelektüellerle kuşatılmış durumda. Bu tip insanların BM'nin Irak aleyhine uyguladığı canice yaptırımlar rejimine ve Anglo-Amerikan ittifakının dozunu duruma göre ayarladığı haftalık bombardımanlara en ufak bir itirazda bulunmadıklarını, Irak nüfusunun on iki yıldan beri günden güne daha koyu bir sefalete itilmesini gözlerini kapatarak izlediklerini de çok iyi biliyoruz. Zaten bu sıkıcı koronun tek iyi yanı, kendilerini açık düşürüp, Irak'ın fethedilmesine karşı çıkmanın gerçekte nasıl bir şey olabileceğini gözler önüne sermesi olmuştur.

Anti-emperyalist bir hareketi bekleyen acil görevler, Iraklıların, Anglo-Amerikan işgaline karşı sergiledikleri direnişe mümkün olan her yolla destek vermek ve BM'nin işgale güzel bir kılıf uydurup, Washington ve Londra'ya satış-sonrası hizmet sağlamak amacıyla Irak'a parmağını sokmasına karşı koymaktır.[101] Bırakın saldırganlar, kendi emperyal ihtiraslarının bedelini kendileri ödesinler. Irak'ın 1920'lerde olduğu gibi yine bir Milletler Cemiyeti Mandası olarak yeniden sömürgeleştirilmesine yönelik her türlü girişim engellenmelidir. Bu senaryonun başrolünü oynamak da yine Blair'e düşmüştür, fakat onun arkasını bol miktarda Avrupalı figüranla doldurmakta da en ufak bir sıkıntı çe-

101) Eli kanlı Rusya Başkanı Vladimir Putin, Haziran 2003'te Britanya'ya yaptığı resmi ziyarette bu görüşü savunmuştu. Altı ay içinde Irak Baası'nın öldürdüğü *bütün* Kürtlerden daha fazla sayıda Çeçenin hayatını kaybetmesinden sorumlu olan Çeçenistan fatihi, Irak'ın yönetimini Birleşmiş Milletler'in devralması gerektiğinden bahsediyordu; böylece Rusya'nın yeni palazlanmış kapitalistleri de ganimetten bir miktar pay kapabilecekler ve kendi açıklarını kapatabileceklerdi.

kilmiyor. Amaç bellidir: Murdoch'un televizyon kanallarında, BBC'de ve CNN'de gösterilmeye başlanan bu iğrenç kampanyayla Batı'yı acilen yeniden biraraya getirme arzusu! Avrupa'da yaygın olan resmi görüş ve ABD kamuoyunun önemli bir kısmı, savaş sonrası 'nekahat dönemi'nin bir an önce başlatılmasından yanadır. Önümüzdeki dönemde gerçekleşmesi muhtemel olaylara karşı alınabilecek tek tavır da, 2003 baharında San Francisco sokaklarında yankılanan şu sözle özetlenebilir: "Bize onların ne savaşından ne de barışından hayır var!" Bu duygunun şimdilerde Bağdat'a ve Basra'ya, Nasıriye'ye ve Necef'e, Amara'ya ve Feluce'ye... ve başka yerlere de yayıldığı gözlenmektedir.

Savaşın resmen sona erdiği 1 Mayıs 2003'ten beri kayıpların listesi durmadan çoğalıyor. ABD askerlerinin öldürülüp yaralanmadığı tek bir hafta bile yok. Britanya Ordusu da bölgedeki varlığı konusunda halkın desteğini almakta zorlanıyor ve bunun sonucunda sürekli kayıplara uğruyor. Tek sorumluluğun Baas'a yüklenemeyeceği *belli* olan bu düşük yoğunluklu gerilla savaşının sonucunda, Pentagon, kârları değilse de külfeti paylaştırma konusunda başka ülkeleri de devreye sokmaya heveslenmiş durumda (gerçi bu arzusunun gerçekleşme ihtimali hâlâ fazla değil). ABD askerlerinin morallerinin giderek bozulmasının da Pentagon'u kaygılandırmaya başladığı açık.

Şu satırları yazdığım sırada, Pakistan ve Hindistan ordularından çeşitli birlikleri İşgal bölgesine kaydırmaya yönelik çeşitli girişimler söz konusuydu. Neresinden baksanız, bu orduların tarihsel rolleri buydu. Geçmişte bu rolü gayet iyi oynadıkları için yeniden ya da pahalı provalar yapmalarına da gerek duyulmayacaktı. Hatta işgalciler adına sava-

şırken, birbirleriyle savaşmaktan daha iyi performans göstereceklerine kuşku yoktu. Britanyalıların yüz yılı aşkın bir süre önce yarattıkları bu yapılar bugüne kadar sapasağlam ayakta kalmışlardı. Suriye'de ve Irak'ta olduğu gibi, aşağıdan yükselen azgınca isyanlarla komuta zincirleri asla kırılmış değildi. Hintli askerler, Britanya İmparatorluğu'na borçlu oldukları hissiyatıyla, 1920'lerdeki ayaklanmaları bastırmakta şevkle rol almışlardı. Öyleyse, aynı askerler şimdi de neden başka bir bölgeye daha gönderilmesin ve olayların Britanya'nın denetimi altına alınmasını sağlamaya katkıda bulunmasınlardı? Anlaşılacağı üzere, her taraftan geçmişin hatıraları fışkırıyor!

İslamabad ve Yeni Delhi'deki laik general ile Hindu fundamentalisti, şimdi kafalarında Irak'a asker gönderip göndermemenin faydalarını tartıyorlar. Tugay Komutanı Ziya ül-Hak'ın Eylül 1970'de Filistin ayaklanmasını bastırmaya yardım etsin diye Ürdünlülerin hizmetine koşulmasından beri Pakistan'da çok şey değişti. Pakistanlı askerler İmparatorluk adına polislik yapmak üzere Irak'a gönderilecek olurlarsa, bunun orta vadede orduya yansıması muhakkak olur: İslami akımlar güç kazanır! Müşerref'in, Birleşmiş Milletler maskesinin emperyalist işgalin gerçekliğini gizlemeye yarayabileceği çağrısı, ülkesinde onun numaralarına kanmaya meyilli çok az kişi olsa da, kendi kendini ele veren bir açıklamadır. Kuşkusuz ortada para etkeni vardır. Bölgeye giden Pakistanlı askerlerle subaylara, kendi ülkelerinde aldıklarına kıyasla çok daha fazla para ödenecektir; bu da iyi bir teşvik sebebidir, hatta bu muhteşem küreselleşme çağında çok etkili bir sebeptir. Pakistan askerlerinden dindaşlarını öldürmelerinin istenmesi, geçmişte de Pa-

kistan Genelkurmayı'nı hiç sıkıntıya sokmamıştır: Bedelini kanlarıyla ödedikleri bu gerçeği Filistinliler, Bengalliler, Afganlar, Beluciler ve Sindler hiç unutmamışlardır. Şimdi bu listeye Iraklılar da kolaylıkla eklenebilir.

Daha güneyde ise, Afgan savaşına müdahale edebilmek için yapmadığını bırakmayan Yeni Delhi, Irak İşgali'nin de dışında bırakılmayı istememektedir. Hindistan'ın laik entelektüelleriyle gazetecilerinin apaçık çağrılarına rağmen, Hindu fundamentalistlerinin başını çektiği koalisyon hükümeti, askerlerini kanlı bir savaşa sürüklemeye kararlıydı, ancak hükümet ortaklarının bir kısmıyla muhalefetten gelen ciddi direniş karşısında geri adım atmıştı. Bu noktada ılımlı bir öneri yapmak uygun düşebilir kanısındayım. Hindistan ordusundan resmi birlikler göndermek yerine, hem iç hem de dış ihtiyaçlara hizmet edecek yeni tipte bir müdahaleye kalkışmak niye düşünülmesin? Mesela, Narender Modi Tugayı'nın acımasız ama dinamik liderliğinde toplanacak bir gönüllü ordusu, yurt dışında gerçekten çok iyi hizmetkârlık yapabilir.[102] Gucarat'ın yeniden seçilen kasabını bütün dünyaya tanıtmanın zamanı çoktan geldi de geçiyor bile. Geçmiş deneyimlerimize dayanarak çok iyi bildiğimiz gibi, iktidara seçimle gelen hükümetlerin işledikleri

102) Modi, Hindistan'da Gucarat eyaletinin başbakanıdır. Bir Hindu fundamentalisti olan Modi, Müslümanlara karşı planlı biçimde örgütlediği bir pogromla bütün ülkeyi sarsmış; olaydan sonra -bırakın özür dilemeyi- katliamda herhangi bir sorumluluğu olduğunu bile kabul etmemiştir. Gucarat siyasal polisinin, en tepeden gelen emirlerle yoksul Müslümanların boğazlanmasını kılını bile kıpırdatmadan izlediği bu olaylar sonunda 3 bin civarında Müslüman hayatını kaybederken, çok daha fazlası da köylerini terk etmek zorunda kalmıştır. Modi daha sonra başbakanlığa yeniden seçilirken, pervasızlığı iyice ele almış olan Kongre Partisi, onun karşısına da bir Hindu fundamentalistini çıkarmayı tercih etmiştir. Gucarat katliamlarıyla ilgili en iyi araştırma kitabı için bkz. ed. Siddhart Varadarayan, *Gujarat: The Making of a Tragedy*, New Delhi, 2002.

cinayetler, diktatörlerin uyguladığı vahşetten çok farklıdır. Modi'nin 'demokratik' sicili konusunda hiçbir kuşkuya yer yoktur; tabii onun insan öldürmeye düşkünlüğü konusunda da. Dolayısıyla, onun polisleri kolaylıkla miğfer ve pantolonla (dışı mavi, içi saf safran) donatılıp, Irak'ın kızgın Müslüman halkının üzerine salınabilirler. Üstelik bu senaryo, toplu boğazlamayı haklı çıkaracak yeni kurgular yaratmaya gerek duyulmadan da resmen sahneye konabilir. Burada elbette, Iraklıların direnmesi ve silahsız Müslümanları öldürmek için Modi'nin cinayet mangalarına daha fazla ihtiyaç duyulması gibi küçük bir problem vardır. Ancak bu konuda da hemen ayarlamalara gidilebilir. Genellikle silahsız olan köylülerin direnişçilere erzak sağladıkları bahanesiyle korunmasız köyler yakılıp yıkılabilir. Sonuçta, Modi Tugayı, bu tür operasyonlarda uzmanlaşarak askerlerinin de moralini ayakta tutabilir.

Yedinci Bölüm

İmparatorluklar ve Direniş

Irak'ın fethedilmesi, bu ülkenin tarihinde yeni bir aşamaya ve 21. yüzyıl açısından uğursuz bir başlangıca işaret etmektedir. Bu olay Batı'da da, kibar sosyetede ağza bile alınamayan konularda (imparatorluklar ve emperyalizm, uygarlıklar ve onlara dair hoşnutsuzluklar, kapitalizm ve aşamaları, Amerika'ya karşı Avrupa, vb.) geniş kapsamlı tartışmalar başlatmıştır. Belki de, kimsenin tanımadığı, Hıristiyan ülkenin hayli derinlerine saklanmış bir Amerikan Vergilius'u, emperyal şef *(Georgis Dubya* mı?)* onuruna, *Georgis*'lerin sonuncusunu öven satırlarla başlaması

*) W harfinin Teksas aksanıyla okunuşuyla, George W. Bush'a takılan lakap. (ç.n.)

muhtemel olan sıkı bir nutuk çekmek için elinden gelen hiçbir çabayı esirgememektedir.

> *...yüce Sezar yağdırdı yıldırımlarını ve ele geçirdi derin Fırat'ı.*

Küçük Sezar da derin Dicle'yi ele geçirmiştir, ama kapitalist çağda. Kapitalizm, özgünlüğünü çoktan kaybetmiş durumdadır. Değişen koşullarda bile olsa, geçmişini tekrarlamaya mahkûmdur. Yeni olan şey, Amerikan İmparatorluğu değil, bu imparatorluğun tek başına var olmasıdır. Dünya tarihinde ilk defa tek bir İmparatorluk hegemon konumuna yükselmiştir. Gerçi 1990'dan beri fiilen böyle bir durum vardı, fakat bu gerçekliği güzel sözlerle ('yeni dünya düzeni', 'barış çağı', 'Atlantik'ten Urallara kadar nükleer silahlardan arındırılmış bir Avrupa', vb.) kamufle etmeye yönelik bir sürü çaba harcandığı da aşikârdı. İşte, bu genel tablo, Avro-Amerikan danışıklı dövüşü açısından oldukça elverişli bir temel sunmaktaydı. Nitekim birkaç yıl sonra, 'bütün vahşileri temizleme' zamanı bir kez daha geldiğinde, 'uluslararası topluluk' adıyla da bilinen Avro-Amerikan ittifakı, sakinliğini korumakta bir zorluk çekmeyecekti. Yugoslav savaşından önce birtakım anlaşmazlıklar başgöstermiş, fakat bunlar özel toplantılarla sınırlı tutulmuştu. Irak'ı işgal etme kararı ise yönetenler ile yönetilenler (Kuzey ile Güney) arasında, Vietnam Savaşı'nın son aşamasından (1960-1975) beri yaşanan her olaydan daha koyu bir öfkeyi ve sert tepkileri kışkırtacaktı. Kıta Avrupa'sının hükümetleri, Monroe Doktrini'nin artık bütün dünyayı kapsayacak şekilde genişletilerek uygulanmaya çalışılacağını yeni yeni fark ediyor olabilirler miydi?[103]

103) İlk önce 1823'te Başkan Monroe'nun görevde olduğu zaman geliştirilen Monroe Doktrini, Avrupa'nın sömürgeci devletlerinin batı yarımküresinde daha

Günümüzün ABD politikalarının akademik camiadaki ve medyadaki (aslında ikisi genellikle aynı anlama gelir) özür arayıcıları, dünyayı istikrara kavuşturmanın ve tiranlığa diz çöktürmenin tek yolunun bu olduğunu vurgulayıp duruyorlar. Onlara göre, bir ülkenin başına buyruk bir diktatörlük olmasındansa, bir ABD protektorası olması daha hayırlıdır. Bununla birlikte, ABD'nin hayırseverliğine mazhar olmaktan gurur duymanın ya da onun egemenliğine seve seve boyun eğmenin kanıtlarına da yalnızca Avrupa'da rastlanabilir; başka bir yerde değil. Aksini düşünmek 20. yüzyılın tarihini görmezlikten gelmekle eştir. Martin Luther King Jr., "Dünyada şiddete en çok başvuran benim kendi ülkemdir," dediğinde bütün kıtalarda yaşayanlar adına konuşuyordu.[104] Üstelik bu şiddet Rus Devrimi'nden çok zaman önce başlamış, geçen yüzyılda doruk noktasına çıktıktan sonra bugünkü Irak İşgali'yle neredeyse kutsallık mertebesine yükseltilmiştir. Resmi kültür her zaman tarihsel hafıza kaybını körükler; ayrıca, politikaları belirleyenlerin, 'kurtarıcılar' olarak sevinçle karşılanacaklarını varsayarak Irak'ın geçmişini gözden kaçırdıklarını da dikkate alırsak, burada Amerika Birleşik Devletleri'nin bulaştığı ve 20. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran, şiddet dozu yoğun olayların birkaçını sıralamakta fayda vardır. Bu çetele, iki Japon şehrine atom bombası at-

fazla genişlemeye çalışmamaları konusunda yapılmış ustaca bir uyarıydı. Bu bölge artık Amerika Birleşik Devletleri'nin kontrolü altındaydı ve bu en genç emperyalist devlet, giderek büyüyen askeri kudretiyle, çok geçmeden Eski Dünya'dan gelen taarruzları püskürtmeyi başaracak duruma gelecekti. Bu konuda daha fazla bilgi ve değerine paha biçilmez bir referans kaynağı olarak bkz. Eric Hobsbawm, *The Age of Empire*.

104) ABD devleti, onun katledilmesine onay vererek King'in iddiasını kanıtlamış oldu. Bu üzücü olayın ayrıntıları için bkz. William E. Pepper, *Act of State: The Execution of Martin Luther King*, Londra ve New York, 2002.

ma kararıyla (kısmen de Sovyetler Birliği'ne ayağını denk alma uyarısı olarak) başlamaktadır:

- Sivil nüfusu hedef alarak Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atma: Ölü sayısı, 2 milyon. Yan etkiler sonucunda meydana gelen ölümlerin boyutu hesaplanamamaktadır.
- 1950-1953 savaşında, Kuzey Kore'de, bölgenin altyapısını tahrip etmek amacıyla neredeyse bütün binaların yerle bir edilmesi. Korelilerin (Kuzeyli ve Güneyli) toplam ölü sayısı, 900 bin.
- Endonezya'da ABD istihbarat servislerinin desteği ve ABD-yanlısı askeri liderlerin emriyle gerçekleştirilen 1965 katliamları. Toplam ölü sayısı, 1 milyonun üzerinde.
- Vietnam'a karşı başlatılan ve Agent Orange'ın etkilerinin ülkede hâlâ görüldüğü kimyasal silahların düzenli olarak kullanılmasıyla yürütülen 1960-1975 savaşı: Ölü sayısı, 50 bin ABD askeri, 2 milyon Vietnamlı.
- Üçüncü Petrol Savaşı, 1990– Toplam ölü sayısı, 50 bin ilâ 100 bin Irak askeri.
- Irak aleyhinde uygulanan yaptırımların etkileri: Toplam ölü sayısı, 1 milyona yakın.
- Irak'a karşı yürütülen savaş, 2003– Henüz sonuçlanmadı.

20. yüzyılın ikinci yarısında, ABD'nin *de facto* protektoralarının çoğu, dünyanın en kirli ve zalim diktatörlüklerini kurmuşlardır. Monroe Doktrini, Lenin'in Bolşeviklerinin zafere ulaşmasından onyıllar önce, ABD şirketlerinin bölgedeki çıkarlarının güvence altına alınması için Orta Amerika'da aralıksız müdahalelerin yolunu açmıştı. Üstelik bu rejimlerin varlığı, şakşakçılarının iddia edip durdukları gibi, basitçe 'Soğuk Savaş'tan kalma kötü alışkanlıklar'la açıklanamaz:

1953: CIA, İranlı Demokrat Muhammed Musaddık'ın, ülke petrolünü millileştirmesine ceza olarak iktidardan indirilmesi komplosunda yer alır. Şah, yeniden tahta çıkartılır. Bütün muhalefete yönelik kitlesel baskılar gündeme gelirse de Şah'ın gücü camileri kapatmaya yetmez. Cami kapıları hep açık kalır ve rejime direnişin merkezleri haline gelirler.

1958: CIA/DIA çetesi, Pakistan'da milliyetçi bir hükümetin başa gelmesiyle sonuçlanmasından korkulan bir genel seçimin yapılmasını engellemek için ilk askeri darbeye onay verir. On yıl süren askeri yönetim, sonunda, 1971'de ülkenin bölünmesine neden olur.

1964: ABD Büyükelçisi Lincoln Gordon, Brezilya'da ordunun yönetime el koyması için ustalıkla bir komplo tasarlar. Cumhurbaşkanı Joao Goulart sürgüne gönderilir. Rio de Janeiro duvarlarında şöyle bir slogan görülür: *"Artık Aracılara Gerek Yok! Lincoln Gordon Cumhurbaşkanı Olsun!"* Solcularla sendika militanlarına yönelik toplu tutuklamalar ve işkenceler başlar.

1967: CIA ajanları, Bolivya'da dağlarda ele geçirilen bir tutuklunun makineli tüfek mermileriyle öldürülmesine seyirci kalırlar. Vurulan gerillanın adı Ernesto Che Guevara'dır.

1973: ABD, General Pinochet'nin Şili'deki askeri darbesini onaylar. Cumhurbaşkanlığına seçimle gelen Salvador Allende, kendini savunurken öldürülür. Toplu tutuklamalar ve cinayet furyası alır başını gider. Sosyalist ve komünist

partilerle köylü örgütleri ve diğer sol gruplara üye olan 6 bin ilâ 10 bin kişi 'kaybolur'

1975: ABD, Portekiz'in çekilmesinden sonra ülkenin ulusal bağımsızlığını kazanmasını engellemek için Endonezya'nın Doğu Timor işgalini tezgâhlar. Ondan sonraki yirmi yılı aşkın süre boyunca, işgalci ordular 20 bini aşkın Timorluyu öldürür, binlercesini hapse tıkar, yeni bir kölelik biçimi geliştirir ve ülkeyi talan ederler.

1975: ABD, Arjantin'deki askeri darbeyi destekler. General Videla, asıl düşmanın içeride olduğunu ve ülkenin bu unsurlardan arındırılıp temizlenmesi gerektiğini açıklar.

1977: DIA, Pakistan'da yeni bir darbeyi onaylar. Ülkenin seçimle başa geçen ilk lideri cinayetle suçlanıp asılır. Toplu idamlar ve dayaklarla ülkenin kültürü karanlık bir çağa sokulur ve yeni diktatör General Ziya ül-Hak, ABD'nin değerli müttefiklerinden biri haline gelip Afganistan'daki savaşta hayati bir rol oynar. Daha sonra bölgenin dağılmasına vesile olan El-Kaide ile diğer fundamentalist odakların kökenlerini burada aramak gerekir.

1979: En yeni silahlarla donatılıp İran'la savaş sırasında desteklenen, bu süreçte bir Kürt köyüne karşı kimyasal silah kullanmaktan çekinmeyen yeni Irak lideri Saddam Hüseyin'le sıkı bağlar kurulur. Yakın ilişkiler 1990 Kuveyt işgaline kadar devam eder.

1982: ABD deniz piyadeleri Karayipler'de incecik bir ada olan Granada'ya çıkarma yapıp orayı işgal ederler. Bu ülke-

nin resmi Devlet Başkanı (İngiltere Kraliçesi), işgalin kendisine haber verilmeden gerçekleştirilmesinden rahatsızlık duyduğunu ifade eder. Reagan'ın Dışişleri Bakanı George Schultz ise adaya gelip şu açıklamayı yapar: "Bu adanın muazzam bir gayri menkul projesi olabileceğini daha ilk bakışta fark ettim."

1984: ABD, Nikaragua'da bir iç savaş çıkartmak ve Sandinist rejimi devirmek amacıyla kendi Kongre'sinin açık desteğiyle Kontra birliklerini silahlandırmaya başlar. Ronald Reagan, Kötülük İmparatorluğu'yla savaşa para toplamak amacıyla Luka İncili'nden alıntı (14.31) yapar.

1990: Körfez Savaşı: Herşeyiyle geri çekilmekte olan bir orduyu yok etmek amacıyla yürütülen 'hindi boğazlama' operasyonu; Irak'ın sosyal altyapısının imha edilmesi; apaçık bir suç oluşturan BM yaptırımlar rejimiyle Irak halkına yönelik sistematik saldırılar.

1999: Yugoslavya'ya karşı NATO savaşı.

2002: Venezuela'da Hugo Chavez'e karşı ABD-İspanya desteğiyle tezgâhlanan darbe girişimi. Özel televizyon kanallarıyla basının büyük kısmının kesin muhalefetine rağmen, Chavez yedi ayrı seçim ve referandumu kazanmasını bilmişti. Darbenin başarıya ulaşamamasının nedeni de askerlerin ve yoksulların böyle bir operasyona karşı çıkmalarıydı.

2003: ABD-Britanya ittifakının Irak'a saldırıp işgal etmesi.

1944'ten sonraki emperyal müdahaleleri gösteren bu eksik çizelgenin ortaya koyduğu gerçek, Amerika Birleşik Devletleri'nin fazla bir çaba harcamadan kapitalist dünyanın liderliğine yükselmesi ve sadece komünist rakibini değil, kendi bağımsızlıklarını korurken Soğuk Savaş'ta taraf tutmayı reddedenleri de zayıflatmak, yok etmek ve yenilgiye uğratmakta sergilediği kararlılıktır. ABD'ye kafa tutmaktan çekinmeyen bu milliyetçi liderler kuşağının simgeleri olarak ise Nehru, Nasır, Nkrumah, Lumumba, Sukarno ile kendi alt kıtasından Peron, Vargas, Goulart ve Allende ile son dönemlerde Venezuela'dan Hugo Chavez'in isimlerini sayabiliriz.[105]

19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yarısı Avrupa İmparatorlukları ve Japonya'nın devriydi. Bunlar içinde en başta Britanya İmparatorluğu geliyor, onu hemen arkasından Fransız ve Hollanda imparatorlukları, daha sonra da Japonlar ve Almanlar takip ediyordu.[106] Döneme damgasını

105) Bu noktada ABD'nin Ho Chi Minh ve Fidel Castro gibi milliyetçi-komünistlere düşmanlığının hatırlatılmasına gerek yoktur. Ho Chi Minh, halkının mücadelesiyle 1975'te Amerika Birleşik Devletleri'ni yenilgiye uğratan tek liderdi. Fidel Castro ise (neredeyse yarım asırdır devam etmekte olan sürekli ekonomik ablukaya rağmen), kendisini hedef alan bütün suikast girişimlerinden sağ kurtulmayı ve rejimini devirmeyi amaçlayan bütün doğrudan müdahaleleri savuşturmayı başarmıştı.

106) Almanya ancak 1871'de devlet olarak dünya sahnesine çıkabilmişti. 1815 Viyana Kongresi (Napoléon'un yenilgisinden sonra galiplerin topladığı kongre), otuz dokuz eyaletten oluşan gevşek bir Alman Konfederasyonu'nu kabul ederek Alman sorununu geçiştirmekten yana tavır almıştı. Daha sonra, Alman birliğini sağlamak Bismarck'a ve Prusya'ya kalacaktı. Bismarck, Kutsal Roma İmparatorluğu'na ve Charlemagne'a yaptığı belli belirsiz referanslarla oyalanacak biri değildi. 1866'da Avusturyalı rakiplerini, 1870'deyse Fransızları yenerek, yeni kurulmakta olan Prusya yönetiminin önündeki iki büyük engeli aştıktan sonra, Prusya'nın liderliği altında (Einheitstadt) güçlü, birleşik ve uyduruk olmayan bir devlet oluşturmayı başardı. Alman topraklarında ciddiye alınır bir cumhuriyetçilik eğiliminin bulunmaması, Bismarck'ın (askeri kuvveti ve gelecekteki şanlı yürüyüşünün sembolü olarak) yeni devletin kayzeri rolünü üstlenip Prusya Baş-

vuran emperyalistler arası çelişkileri ve emperyalizmin tarihini kavramadan, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının altında yatan mantığı anlamak imkânsızdır. Onları açıklamak için nasıl bir retorik kullanılırsa kullanılsın, bu iki savaş da 'tiranlığa' karşı 'demokrasi'nin savunulması değildir. Hatta böyle bir şeyi Birinci Dünya Savaşı için iddia etmeye çalışmak bile zordur. O zamanlar savaşa katılan ülkelerin çoğunda oy kullanma hakkı kısıtlıyken, Osmanlı ve Çarlık imparatorluklarında böyle bir hakkın esamesi bile okunmuyordu. Bu, çok açık bir şekilde, Avrupa'nın hangi büyük gücünün dünyaya egemen olacağını ve hangi sömürgelerin rakiplere bırakılacağını belirleme arzusuyla yanıp tutuşan emperyalistler arası bir savaştı. Avrupa'nın daha fazla 'hayat alanı'na ihtiyacı olduğu düşüncesiyse, hepsinin üzerinde birleştiği bir görüştü. Tek mesele, kimin nereyi -ve hangi kıtada- alacağıydı.

---

kanı olmasını kolaylaştıracaktı; ayrıca, Junker'lere dayanan bu yapı, dünyanın en etkin devlet bürokrasisine de ebelik yapacaktı). 1945'teki hezimetten bir süre sonra Golo Mann, iki Almanya'nın, daha kuruluşlarından itibaren ruhlarını kurtarmak için mücadele ettiklerinden bahsetmişti. Bir yanda, "Kayzer'in, Do-nanma'nın, Genelkurmay'ın, Krupp'ların, kerameti kendinden menkul milliyetçi profesörlerin, monokl takan sert teğmenlerin Almanya'sı" vardı, onların karşısında ise "Bebel'le dostlarının büyük Sosyal-Demokrat Partisi'nin, Einstein ve Planck'ın, Gerhart Hauptmann'ın Almanya'sı" Mann'a göre, Almanya'nın nihai çöküşü aslında onun kuruluş modelinden geliyordu. Bismarck'ın eski Tanrı-Kral-Junker düzeni ile liberal burjuvaziyi uzlaştırması başarısızlıkla noktalanmaya mahkûmdu. Eğer baştan cumhuriyet olarak doğsaydı, Almanya'nın kaderi başka türlü olabilir miydi? Bilinmez tabii, ancak Napoléon-sonrası Fransa'nın oluşturduğu emperyal örnek de bu konuda fazla güven verici değildi. Not etmeye değer başka bir olgu, Sosyal-Demokrat Parti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki seçimlerde topladığı oy oranlarıydı: 1898'de yüzde 27, 1903'te yüzde 31, 1912'de yüzde 35. Ne var ki, gerek bu başarılar gerekse Alman SDP'sinin fazlasıyla övgüye boğulmuş ve pratikte denenip sınanmış yöntemleri, 1914'teki Alman milliyetçiliği dalgasını durdurmaya yetmeyecekti. Zaten onun devamı olan faşizm de asıl itkisini bu trajediden almıştı.

Savaştan önceki onyıllarda 'sömürge meselesi', Avrupa sosyalist partileri içinde yoğun tartışmalara konu olmuş bir sorundu. Bu meselede takınılacak tutumla ilgili olarak ilk başlarda bir kararsızlık hâkimdi, fakat sonra, 1896 İkinci Enternasyonal Kongresi'nde, Britanya Bağımsız İşçi Partisi'nden George Lansbury'nin önerdiği ve 'tam egemenliğin bütün ulusların hakkı olduğu'nu savunup, itirazlarını uygun dille belirten bir karar tasarısı benimsendi: "Sömürge politikalarının amacı, din ya da uygarlık adına hangi gerekçelerle haklı gösterilmeye çalışılırsa çalışılsın, kapitalist sınıfın çıkarları uğruna kapitalist sömürü alanını genişletmekten ibarettir." Bu tasarı oybirliğiyle kabul edilmişti.

Üç yıl sonra Britanya İmparatorluğu, Güney Afrika'daki Boer Cumhuriyeti'ne savaş ilan etti. Bazı açılardan bu çatışma Birinci Dünya Savaşı'nın habercisiydi. Boerler, başka bir güç olarak daha önce işgal ettikleri topraklarda aynı sömürge 'hak'kına sahip Hollandalı yerleşimcilerdi. Yerli halkın çıkarları ve hayat koşulları iki tarafın da umurunda değildi. Britanyalı sosyalistler, esir edilen Boerlerin tutulduğu Britanya toplama kamplarında uygulanan barbarlıklar karşısında dehşete kapılmışlardı. Bunun üzerine çeşitli gösteriler düzenlediler ve gazetelerinde bu savaşı yağmacılıkla mahkûm ettiler. Büyük ödül, Güney Afrika'nın altın madenleriydi. Ancak bu kampanyaya itirazlar herkesçe paylaşılıyor da sayılmazdı. Örneğin, Fabian Derneği hem savaşı hem de Boer topraklarının ilhak edilmesini savunuyordu. Fabian'ların başlıca sözcüsü, savaşı haklı göstermek uğruna cafcaflı iddialarda bulunan oyun yazarı George Bernard Shaw'du. Ona kalırsa, gerçekten köleliğe ve hatta muhtemelen soykırıma karşı bir savaştı bu ve Transvaal yerlileri-

nin hayatını kurtarmak için yürütülüyordu. Yine, bu savaşta Britanya savunulmak zorundaydı, çünkü "Büyük bir devlet, bilinçli bir yönelimle olsun olmasın, uygarlığın genel çıkarlarını gözetmeli" ve "uluslararası uygarlığın yayılmasını engelleyen büyük ya da küçük her devlet yok olmalı"ydı.[107] Şimdilerdeyse bu Fabian geleneğini somutlayan görüşlerin, günümüzün yeni kurulmuş sayılan ve ne zaman başa geçerse geçsin asli görevinin Britanya İmparatorluğu'nu koruyup savunmak olduğunu bilen İşçi Partisi'ne toptan ithal edildiğini görüyoruz.

Benzer bir gelişme de Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nde yaşanmaktaydı. Bu partinin önde gelen entelektüellerinden Eduard Bernstein, emperyalizmin ve sömürgeleşmenin bütün adımlarını 'sosyal-demokrasinin ortak ilkeleri'ne yabancı sayıp mahkûm eden kendi partisinin modası geçmiş politikasını eleştiren bir kitap kaleme almıştı.[108] İngiliz Fabian'ları gibi Bernstein da, "Tropikal kuşağın ürünleri hoşumuza gittiğine göre onları kendimizin işlemesine niçin itiraz edelim ki?" ve "Vahşilerin işgal ettikleri topraklara sahip olma haklarına gelince, bu koşulsuz bir hak değildir," gibi görüşler ileri sürmekteydi. Neden bu noktadaydı Bernstein? "Son kertede, yüksek kültürün hakkı daha fazladır. Bu, fetih anlamına gelmez; işgalciye tarihsel ve yasal haklarını meşru kılan şey, toprağın işlenmesidir," dediği için tabii. Kaldı ki böylesi savlarla ortaya çıkmakta yalnız değildi. Bernstein, bu görüş-

107) George Bernard Shaw, *Fabianism and the Empire*, Fabian Derneği, Londra, 1900. Bu kitabın Anthony Giddens'ın ve Tony Blair'in kaleme aldığı yeni bir sunuşla birlikte yeni basımının yapılmasının zamanlaması gayet yerindedir. Shaw'un sömürgeci yönetimi savunması zamanında büyük bir ölkeye yol açmıştı, ancak yaygın biçimde okunan haftalık sosyalist dergi *Clarion*'u çıkaran Sidney ve Beatrice Webb ile Robert Blatchord gibi kişiler de Shaw'u desteklemişlerdi.
108) Eduard Bernstein, *Die Voraussetzungen des Sozialismus*, Berlin, 1899.

lerini formüle ederken Gustav Noske, Max Schippel, Ludwig Quessel ve Fabian Derneği'nin Alman kopyalarından büyük destek alıyordu. Ancak Karl Kautsky ve yandaşları da 1900'deki Mainz Kongresi'nde bu görüşleri açıkça çürüteceklerdi. Sonuçta, kongre delegelerinin ezici çoğunluğunun görüşü, emperyalizmin, 'burjuvazinin, sermaye birikiminin sürekliliğini sağlama alma çabaları doğrultusunda daha yeni yatırım alanları bulmak ve kendisine yeni pazarlar yaratmak için peşini kovaladığı doymak bilmez talepleri'nin sonucu olduğu şeklinde berraklaştı. Kongre, sömürgecilerin daha fazla servete kavuşmak için gözü dönmüş vahşiler haline geldiği ve yerli halklara baskı uygulamakta bir an dahi duraksamadığı konusunda ısrarcıydı.

İkinci Enternasyonal'in aynı yıl Paris'te yapılan başka bir toplantısında da, Alman SDP'si adına konuşan Rosa Luxemburg'un önerdiği karar tasarısı oybirliğiyle kabul görecekti. Luxemburg, militarizm ile sömürgeciliğin dünya politikası ve ekonomisinde yeni bir gelişmeyi ("feveranlarıyla son altı yılda dört kanlı savaşa yol açmış ve dünyayı sürekli savaş durumuna sokma tehdidiyle yüz yüze getiren" bir fenomeni) yansıttığını ileri sürmekteydi. Rosa'nın önerdiği tasarıda, işçilerle tüm ezilenlerin, 'burjuvazinin ve hükümetlerin dünya çapındaki ittifakı'na karşı, aynı şekilde dünya çapında ittifaka gitmeleri isteniyordu. Düşman kamp 'kalıcı savaş'tan yanaydı, öyleyse Enternasyonal de insanları 'kalıcı barış' etrafında birleştirmeliydi.

Bunlar güzel sözlerdi, fakat Enternasyonal sömürge halklarına somut olarak nasıl yardım edecekti? Bu konuda berrak bir fikre sahip değillerdi. Kongrede özel olarak bu amaçla oluşturulan komisyon da belirgin bir çizgide karara

varamamıştı. Bazı delegeler 'bir ülkenin sömürgeleştirilmesinin illâ ki kötü bir şey olmadığı'nı düşünürlerken, bazıları pre-kapitalist sömürgelerde (yani, hepsinde) kapitalizmin yerli biçimlerinin teşvik edilebileceğinden yana görüş bildiriyorlardı; az sayıda delegenin fikri de 'sosyalist bir sömürge politikası' geliştirmenin gerekli olduğu yolundaydı. Örneğin İngiliz delegeler, şu cümleyle başlayan bir karar tasarısı sunmuşlardı: "Kongre, uygar ülkelerin sakinlerinin, nüfusu daha alt bir gelişme aşamasında olan bölgelerdeki topraklara yerleşme hakkını tanır. Bunun yanında şiddetle mahkûm eder, vs. vs."

Öte yandan, kongre delegelerinin hepsi, sömürge idaresinde bir derece özyönetim olması gerektiği noktasında buluşuyordu. Nitekim toplantıların bir yerinde, yeni kurulan Hindistan Ulusal Kongresi'nin başkanı, seksen yaşındaki Dadabhoy Naoroji'yi alkışlamak üzere bütün kongre ayağa kalkmıştı.

Liderlerinin bilinç düzeyi bu olduktan sonra, Avrupa işçi hareketinin tabanından ne beklenebilirdi ki? İkinci Enternasyonal toplantılarında sunulan ya da tartışılan karar tasarılarında uygarlığa yapılan referansların açıkça dışavurduğu gibi, İmparatorluğun ayrılmaz öğelerinden birisi olan ırkçılık, emperyalist ülkelerin halklarının benliklerine kadar nüfuz etmişti. Irkçılığın temelini oluşturan şey de fetihti. Biz mitralyözlere sahip olduğumuz için kazanıyor değildik, sadece biz üstün bir ırk olduğumuz için onlar kazanamıyordu. Sömürge meselesi diğer bütün tarih kurgularını gölgede bırakmış, birbiriyle kapışan imparatorlukların ileri yürüyüşü egemen anlatı halini almıştı. Bilinen dünyanın büyük kısmını asırlardır (Avrupa'da kapitalizmin doğuşun-

dan önce) yöneten Çin, Hint ve İslam uygarlıkları, bayrağını başka bir ülkenin toprağına dikme yarışının telaşında unutulup gitmişlerdi. Öyleyse, çok sayıda işçi ve köylünün askere gidip fiilen savaşarak kazanılmasına doğrudan katkıda bulundukları bu zafer havasının izleri bütün topluma nasıl sinmesindi?

Bu politikanın ilk belirtisi 1906'da Almanya'da yapılan 'Hottentot seçimi'nde kendisini gösterecekti. Reichstag'taki sosyalistler, General von Trotha'nın, yerli Herero'ların başlattığı bir isyanı korkunç bir barbarlıkla ezmekle meşgul olduğu Güney-Batı Afrika'daki bir sömürge savaşına mali kaynak sağlayacak savaş kredileri aleyhinde oy kullanmışlardı.[109] Kayzer'in partileri bunun üzerine derhal SDP'ye karşı bir ulusal-şovenizm barajı oluşturdular ve bu politikanın başarılı olması sonucunda Sosyal-Demokratlar ilk seçimlerde meclisteki sandalyelerinin yarısını kaybettiler (sandalye sayıları 79'dan 43'e düşmüştü). Kullanılan oy sayısında gözle görülür bir artış kaydedilmesine rağmen, SDP'nin oy oranı 3 puan aşağı inmişti. Seçim yenilgisinden sonra Bernstein, Noske ve dostları, bu sonucu -doğru bir saptamayla!- Afrika meselesinde benimsenen tutuma bağlayacaklardı; onlar, haliyle partinin 'negatif sömürge politikası'nı suçluyorlar ve daha 'gerçekçi ve pozitif' bir yaklaşım benimsenmesini talep ediyorlardı. Ne yazık ki zamanla bu eğilim ağırlık kazanmaya başlayacak ve Ağustos 1914'te Birinci Dünya

109) Savaş emirleri şöyleydi: "Alman sınırları içinde, tüfeği ya da ineği olsun olmasın her Herero vurulacaktır. Artık tek bir esir kadın ya da çocuk görmek istemiyorum; hepsini ya sürün ya da öldürün. Herero'lara mesajım budur –imza Von Trotha, Kudretli İmparator'un Büyük Generali." Büyük General toplam 80 bin kişilik nüfusun 60 binini yok etmişti. Üstün uygarlıkların gücü böyle gösteriliyordu!

Savaşı başlarken savaş kredilerinden yana oy kullanılmasıyla noktalanacaktı.

Savaştan yenilgiyle çıkmak Almanya'ya Afrika'daki sömürgelerini kaybettirmişti: Tanganika 'manda yönetimi'yle Britanya'ya, Güney-Batı Afrika da Güney Afrika Birliği'ne bağlanmıştı. Britanya İmparatorluğu -ABD'nin müdahalesi sayesinde- savaştan zaferle çıkmıştı. Bu zaferin Arap Doğu'daki sonuçlarını ise, daha önceki bölümlerde uzun uzun tartıştığımız için burada yeniden değerlendirmeye gerek görmüyorum.

İkinci Dünya Savaşı, kendisinden önceki savaşla hem bir sürekliliği temsil ediyordu, hem de ciddi bir kopuşu. Sürekliliğin sebebi açıkça ortadaydı. Hitler, daha fazla hayat alanı *(lebensraum)* bulmak gerektiğinden bahsediyor ve Britanya İmparatorluğu'na verip veriştiriyordu. İşte bu nokta, Hitler Almanyası'nın karşısındaki devletlerin, savaşa Yahudileri 'kurtarmak' için girmediklerini hatırlatmanın yeridir. Zaten gerçek amacın bu olduğu kabul edildiğinde, savaşın kazanılmadığı, bilakis açıkça kaybedildiğinin itiraf edilmesi gerekir. Bolşevizmin yükselişi karşısında tir tir titreyen miskin bir burjuvazi ile nicedir çürümekte olan bir aristokrasinin Alman devletine armağan ettiği Alman faşistleri, Almanya'nın da Büyük Güç olarak tanınmasını istiyorlardı. Tam da bu yüzden Hitler, 'dünyayı kaba kuvvetle ve soygunculukla ele geçiren' Britanya ve Fransa'yı Üçüncü Reich'a aynı hakları tanımamakla suçlamıştı:

> *44 milyon kişilik Britanya ulusunun yeryüzünde 15,5 milyon mil karelik bir alana sahip olmasına daha fazla tolerans gösterilemez.* Onlar bu toprakları kendilerine Tanrı'nın bağışladığını ve bir daha geri alınamayacağını sanıyorlar. *Keza 37 milyon kişilik Fransız ulusu da dünyada 3,5 milyon mil karelik bir alana yayıl-*

mışken, 80 milyon kişilik Alman ulusu ancak 230 bin mil karelik bir toprak parçasına sahiptir. [Vurgular konuşma metninin orijinalinde vardır.][110]

Demek ki, İkinci Dünya Savaşı'nın sebepleri arasında emperyalistler arası çelişkilerin bulunmadığından bahsedilemezdi. Hitler'in 1918'de Fransa'nın, Alman Yüksek Komutanlığı'nın aşağılanıp hakaretlere uğradığı aynı vagonda teslim olmasındaki ısrarı, tabii ki sembolik anlam taşıyan bir öçtü. Fakat bunun yanında, ordunun geleneksel kanadı ile Nazi rejimi arasındaki bağları iyice kuvvetlendirmek gibi bir amacı vardı. Ancak belli başlı emperyalist güçler arasındaki bu ikinci büyük kapışma, bütün sömürge dünyasında isyan kapılarını da açacaktı.

Sömürge çağı çeşitli nedenlerle sona ermek üzereydi. Bu sebeplerin birincisi, bütün sömürgelerde direnişin büyüyüp gelişmesiydi ve bu başkaldırıların çok çeşitli biçimlere büründüğü görülmekteydi: silahlı mücadeleler, şiddeti dışlayan sivil itaatsizlik, bu iki mücadele yönteminin birlikte kullanılması, milliyetçi siyasal partilerin ortaya çıkışı, vb. Söz konusu direnişi daha etkili hale getiren şey de, 1917'de Rusya'da başlayıp, ondan sonraki onyıllar içerisinde Çin, Kore, Vietnam ve Küba'ya yayılan toplumsal devrimler dalgasıydı. Anti-kapitalist devletlerin oluşturduğu bu yeni blok, emperyal yönetimlere karşı mücadele eden ulusal hareketleri ezmeyi zorlaştırmaya katkıda bulunan bir alan yaratacaktı. Milliyetçi liderler çok az istisnayla sömürge toplumların eğitimli katmanları arasından geliyorlardı. Bazıla-

110) Adolf Hitler, New Order, akt. Norman Finkelstein, *Image and Reality of the Israel-Palestine Conflict*, yeni basım, Londra ve New York, 2003, s. 234, dipnot 16.

rı dışarıda, Britanya, Fransa, Portekiz ya da Hollanda'da eğitim görmüşlerdi; bu insanlar doğallıkla kendi ülkelerine liberal ve radikal felsefeleri özümsemiş olarak dönmekteydiler ve sömürgeciler de, daha az radikal milliyetçilerle uzlaşma çözümleri aramaya yine de yanaşmasalar bile, bu tablodan sadece komünistlerin faydalandığının giderek farkına varmaya başlamışlardı.

Mesela Britanya, Gandi ile Ho Chi Minh arasında bir seçim yapmaya zorlandığında Gandhi'yi tercih edecekti. Fransızlar ise acı sonla karşılaşıncaya dek, güçleri yettiğince mücadele etmeye kararlıydılar. Tabii önce Hindiçin'de, sonra Cezayir'de uğradıkları yenilgilerin Fransız toplumunda derin yaralar açması kaçınılmazdı. Hollandalılar da Endonezya takımadalarını terk etmekte gönülsüzlerdi. Japonların savaş sırasında batıya doğru ilerlemesi Hollanda ile Fransa'nın Güneydoğu Asya'dan çıkartılmasıyla sonuçlanmış ve milliyetçi direnişi kuvvetlendirmişti. Savaş bittikten sonra Britanya'nın yardımıyla bu iki ülke de sömürgelerine geri dönmeye kalktılar, fakat artık vakit çok geçti. Dünya değişmişti.

Zaten 1960'lı yıllarda sömürge düzenine tamamen son veren de dünyanın siyasal manzarasındaki yeni bileşimdi. Kapitalist dünyanın lideri olarak Amerika Birleşik Devletleri artık büyük hamleler yapmıştı ve sistemin tamamıyla çökmesinin önüne geçmenin yollarını arıyordu. Bu amaçla Latin Amerika, Asya ve Afrika'da (güçleri yine askeri rejimlerle pekiştirilen Avrupa'nın iki kalesi Yunanistan ve Türkiye'yi de dahil edersek) kendisine sadık bir askeri diktatörlükler zinciri kurmuştu. Bu askeri rejimlerin en kanlı temsilcileri Pinochet, Videla, Suharto ve Mobutu'ydu elbette,

Irak'ın işgalinden sonra Mısır'da yapılan ünlü golf-arabası zirvesi. Golf takımlarını taşımaya pek hevesli Mısır lideri Hüsnü Mübarek önde otururken, Suudi prensi Abdullah da arkadan onu izliyor. Sağ taraftaki adam ise aşırı heyecanıyla kendini öne atılmaktan alıkoymaya çalıştığını belli ediyor

fakat listenin bu kadar kısa tutulması, kendileri de 'barış'ın muhafaza edilmesi için ellerinden geleni esirgemeyen diğer canilere bir hakaret sayılmamalıdır. Hatırlatmaya gerek olmayan bir biçimde, bu ülkelerde, kafasını kaldıran her türlü yerel direniş yaygın cinayetler ve işkencelerle bastırılmaktaydı.

Geçmişte bu kadar uzun bir gezinti yaptığım için umarım okurlar beni bağışlarlar. Fakat yüzümü bu şekilde tarihe dönmemin nedeni de çok açıktır. Irak İşgali, büyük çoğun-

luğu yurtlarına dışarıdan gelen zorbaların kaba kuvvetle egemenlik kurduğu ülkelerde yaşamaya alışkın olmayan genç kuşakların gözünde yeni bir deneyimdir. Ancak bu işgalin, 20. yüzyılın kesintiye uğrattığı uzun bir tarihsel sürecin de bir parçası olduğunu ve o eski senaryonun şimdi yeniden sahneye konmaya çalışıldığını unutmamak gerekir. Bush açıkça Suriye'yi ve İran'ı isterken, onun Londra'daki şerif-vekilinin gözü, Zimbabwe ve Birmanya'yı (Britanya'nın eski sömürgelerinden ikisini) ele geçirmektedir. Ayrıca gündemde, önümüzdeki yıllarda Irak'ın nasıl idare edileceği meselesi vardır. Emperyal egemenliğin yöntemleri mecburen sınırlıdır; uzun tarihsel geçmişi olan bir yerel halkın varlığı bazı noktalarda emperyalistlerin elini kolunu bağlamaktadır. Ne var ki Irak örneğinde bu yöntemlerin üç bin yıl geriye uzandığını görmekteyiz. Ne de olsa, artık hiçbir şey için gerekçe aramakta sorun görmeyen medya baronlarının gayretkeşliğine rağmen, soykırım gerçekleştirmek (iki Amerika'da[111] ve Avustralya'da uygulandığı şekliyle) artık mümkün değildir.

19. ve 20. yüzyıllarda Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa emperyalizmleri arasında gözlenen farklılık, ABD'nin

111) Güney Amerika'da işlenen katliamların boyutları Charles Darwin'i şaşkınlığa uğratmıştı. Darwin her ne kadar güçlü türlerin daha zayıf hayvanlarla bitkileri ortadan kaldıracağını savunan bir bilim adamı olsa da, 1832'de İspanyol komutan General Rosas'la yaptığı konuşmadan sonra uyanmış ve insanların da benzer bir süreçle ortadan kaldırıldığını düşünmeye başlamıştı. Arjantin'deki İspanyollar açıkça Pampaları temizlemeye karar vermişlerdi çünkü: "Yerliler artık o kadar çok korkuyorlar ki, birlik halinde direniş göstermekten acizler. Her biri, canını kurtarmak için karısını ve çocuğunu bile bırakıp kaçıyor. Yakalandıkları zamansa, kaç kişiyle karşı karşıya kaldıklarına bakmadan, vahşi hayvanlar gibi ölümüne savaşıyorlar... Bu zaten yeterince karanlık bir tablo, fakat çok daha şok edici olan şey, yirmi yaşını geçmiş görünen bütün kadınların soğukkanlılıkla öldürülmesi! Ben buna isyan ederek yapılanların insanlıkla alakasının olmadığını söylediğimde, Rosas'ın cevabı şöyle oldu: 'Niçin, ne yapılabilir ki? Durmadan yavruluyorlar!'" Charles Darwin, *The Voyage of the Beagle*, Bölüm 5.

dolaylı yollarla egemenlik kurma yolunu seçmesiydi. Ciddi savaşlara girdikleri yerlerde (Kore, Vietnam, Angola, Afganistan) bile, doğrudan egemenlik kurmaktan ziyade, devrim tehdidi altında olan yerel rejimleri savunup, onlara her yolla destek sağlamayı tercih ediyorlardı. Askeri üslere sahip olmak iyiydi, ama Britanya'nın Hindistan'da yaptığı gibi bütün sivil idareyi kontrolü altında tutacak bir aygıt kurmak Washington'ın tarzına uymuyordu. Yine de bir ülkeyi işgal edip onu yönetmeye kalktıklarında, yerini aldıkları Fransızlar ve İspanyollar kadar merhametsizce davranmakta epeyce ustaydılar. Nitekim Küba ve Filipinler, bu ustalıklarını açıkça kanıtladıkları örnekler olacaktı.

Küba'da ABD, İspanyolların yenilgiye uğratılmasına fiili destek verdikten sonra dört yıl boyunca kalmış, adanın ekonomisini kontrol altına almış ve arkasında yarı-bağımsız bir cumhuriyet ile Guantanamo Sahili'nde bir askeri üs (şu anda İmparatorluk'un hapishanesi ve işkence merkezi olarak kullanılmaktadır) bırakarak adadan çekip gitmişti.

Benedict Anderson, Filipinler'deki ABD işgali sonucunda ülkenin sömürgeleştirilmesi ve bu sürecin yerel toplum üzerindeki etkisi hakkında tüyler ürpertici bir rapor hazırlamıştır.[112] 1898'de Devlet Başkanı McKinley, basın baronu Hearst'ün de desteğiyle, Küba ve Pasifik'te İspanyollara savaş açınca, o dönemde zaten gücünü kaybetmiş olan İspanyollar, Pasifik'teki topraklarını Amerika'ya satmışlardı. Tam 20. yüzyıla girilirken de Filipinler'de 'barışın sağlanması' süreci başlayacaktı. Ancak yerli halk bu girişimi oldukça güçlü bir direnişle karşılayınca, sömürgeleştirmenin ABD'ye maliyeti 5 bin

112) Benedict Anderson, "Cacique Democracy in the Philippines", *The Spectre of Comparisons* içinde, Londra ve New York, 2000, s. 192-226.

can kaybı oldu (askerlerin büyük çoğunluğu beyaz olduğu için ABD'nin egemenlerine daha büyük acı verdiği de kuşkusuzdu). Öbür cephedeyse 20 bin Filipinli savaşta ölürken, 200 bin sivil de açlık ve salgın hastalıklar yüzünden hayatını kaybetmişti. Samar'ın 'yatıştırılması'ndan sorumlu General Jake Smith, askerlerine Genera von Trotha'yı bile gururlandıracak bir emir vermekten kaçınmayacaktı: "Tutsak istemiyorum. Size sadece öldürmenizi ve yakıp yıkmanızı emrediyorum; onların ne kadar çoğunu öldürüp yok ederseniz, beni o kadar memnun edersiniz." Generalin askerlerinden biri olan Çavuş Howard McFarlene, daha sonraları Maine, Fairfield'daki *Journal* adlı yerel gazeteye şu itirafta bulunacaktı: "29 Mart [1900] Perşembe günü, benim birliğimden on sekiz kişi, yetmiş beş tane palalı zenciyi ve tüfekli zencilerden on tanesini öldürdü. Sonra cesetlerin aralarında dolaştık, hâlâ ölmeyenlerin işini de süngülerimizle bitirdik."[113]

Filipinlerin sömürgeleştirilmesi, bazı adaların yarı-özerk konumunu sona erdirmiş ve Müslüman Mindanao'yu uzun vadede geri tepecek bir maceraya sürükleyerek Manila'nın denetimi altına sokmuştu. Siyasal cephedeyse Amerika Birleşik Devletleri, *mestizo* denilen toprak sahipleriyle, Katolik Kilisesi'nin el konulan 400 bin dönüm toprağını satın alma fırsatı sunulan kendi 'haraççılar oligarşisi'ni kuracaktı. 'Şekilde görüldüğü üzere' kamulaştırma, sömürgecilerin çıkarına uyduğu anda pekâlâ benimsenebilecek bir yöntemdi! Ne de olsa her şey, 'halkın iyiliği için' kisvesi altında gerçekleştirilmekteydi. Böylece yeni oligarklara kısıtlı imtiyazlar tanındı ve onlar da yerel kongrelere egemen olmaya başladılar. Bu arada Filipinler'in ihraç malları, ABD'yi koruyan gümrük duvarla-

113) *A.g.y.* Akt. Leon Wolff, *Little Brown Brother*, Londra, 1960, s. 305 ve 360.

rından hiçbir vergi alınmadan geçirilmeye başladı. Kendi özel ordularının himayesi altında gelişip palazlanan oligarşi, gün geçtikte daha fazla güç kazanırken, halkın ezici çoğunluğunun kaderi olan yoksulluk katlanılmaz boyutlara ulaşmaktaydı. Bu durumda, kendi ülkelerinde karınlarını doyuramayan veya oligarşiye karşı direnme gücünden yoksun bırakılan orta ve orta-altı sınıfların ABD'ye ve başka yerlere kaçmalarından daha doğal bir sonuç olamazdı.

Aradan onyıllar geçtikten sonra Ferdinand Marcos, oligarkların kolektif siyasal gücünü yok etti ve ABD'nin desteğiyle bütün gücü eline geçirip, Filipinler'i benmerkezci, keyfi ve dönek bir Karı-Koca tarafından yönetilen bir kleptokrasiye çevirdi. Kırsal bölgelerdeyse, Yeni Halk Ordusu'nun başını çektiği yarı-Maocu bir gerilla hareketi, topladığı destek arttıkça şehirli kesimlerin huzurunu kaçırıyordu. Halk Ordusu'nun mücadelesi çok geçmeden kitlesel bir ulusal bilinç yaratacaktı: Marcos'u bir Amerikan *tuta*'sı (av köpeği) olarak gösteren resimler, Manila'nın ve ülkenin diğer bölgelerinin duvarlarını kaplamaktaydı. Yozlaşmanın ve baskının derecesi o kadar artmıştı ki, bu huzursuzluğun büyük bir isyana dönüşmesi kaçınılmazdı. Aşağıdan yükselen bu kitlesel isyan, Ordu ve bir oligark aile tarafından vakit geç olmadan bastırıldıktan sonra, Cory Aquino, kızlık soyadıyla Cojuangco, 'halk iktidarı'ndan söz etmeye başlamıştı, fakat kendisi de ülkenin önde gelen oligark ailelerinden birinin kızıydı ve onu destekleyen Sol-Sağ koalisyonuda, zaten başından beri sağlam bir tabana sahip olmadığı için kısa sürede çökecekti. 1990 yılında, eski, Marcos-öncesi haraççılar oligarşisi yeniden bütün gücü eline geçirmiş durumdaydı artık. *Philippine Daily Inqu-*

irer'ın 1987'deki ulusal seçimlerden sonra yaptığı incelemeye göre: "Meclisteki 200 temsilcinin 130'u güya 'geleneksel siyasi aileler'den gelirken, 39'u da bu ailelerin yakın akrabalarıydı. Sadece 31 kongre üyesinin 1971'den önce bir siyasal geçmişi yoktu ayrıca, seçilen 24 senatörden çoğu da, 1972'den önce siyasetle yakından ilgilenen ünlü ailelerin üyelerinden oluşmaktaydı."[114]

Pentagon, Filipinli göçmenlerin ayak işlerini görsünler diye Irak'taki ABD üslerine gönderileceğini açıkladığı zaman, adanın statüsüyle ilgili olarak bilinçsizce ama sembolik bir referans yapmış oluyordu. Tabii ki ada halkının da ABD'nin güvenini kazanması gerekiyordu.

Şimdi, Irak'ı bu kaderlerden hangisi beklemektedir? Aslında, iki model de Irak'ın yapısına uygun değildir. Peki, Japonya modeli daha mı uygun düşer? Gerçi, Irak'ın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Japonya'ya dönüşeceğini söyleyen çakalların iddiaları yersiz ve cahilcedir. Yine, akademisyenlerin son zamanlarda tartıştıkları konulardan birisi, Japon imparatoru Hirohito'nun savaş suçlusu olup olmadığıdır. Savaş suçlusuysa niçin kendisine hak ettiği gibi muamele edilmemişti de, Washington naibi General Douglas Macarthur, 1945'ten sonra Krizantem Taht'ın korunması için büyük çaba harcamıştı? Ayrıca, yerleşik görüşlerin aksine, Japonya'da 1920'lerde imparatorluk sistemine düşmanlık besleyen çok sayıda insan bulunduğunu gösteren tonla kanıt vardır. Bu doğrultuda, Sōtō Zen mezhebinden genç bir rahip olan Uchiyama Gudō'nun kaleminden çıkan sözler, işgalci Amerikalılara iyi bir uyarı olabilir:

114) *Philippine Daily Inquirer*, 24 Ocak 1988.

Şu anki hükümetin hadım edilmiş boğası olan imparator, ilkokul öğretmenlerinizin ve başkalarının inandığı gibi 'tanrıların oğlu' falan değildir. Bugünkü imparatorun ataları, insanları vahşice katledip, soyup soğana çevirerek Kyuşu'nun bir köşesinden geldiler. Sonra da bu cinayetleri birlikte işledikleri hırsızları ortadan kaldırdılar... Bu gerçeği herkes bilmesine rağmen, birer ödlek tavşandan farksız olan üniversite profesörleri ve onların öğrencileri, bu tabularla ilgili olarak konuşmayı ya da yazmayı reddetme konusunda büyük bir azim sergilemekteler. Resmi iddiaların hepsinin uydurma olduğunu bildikleri halde, doğruları açıklamak yerine hem başkalarını, hem kendilerini kandırmayı çıkar yol sanıyorlar.[115]

Herbert Bix, Hirohito'nun Japon savaş makinelerine yakın ilgi gösterip, saplantılı biçimde emperyal yayılma arzusu duyduğunun Japonya'da herkesçe çok iyi bilindiğini iddia etmektedir. Sadece onun tahtını korumasını sağlamak için, gerçekleri gizlemeyi ve kendisini temize çıkarmayı amaçlayan devasa bir kampanyanın düzenlenmesi gerekiyordu. Oysa Hirohito, artık böyle bir şeye ihtiyaç kalmadığı kendisine bildirildiği zaman, hâlâ Savaş Suçları Mahkemesi'ne sunacağı savunmasını hazırlamakla meşguldü.[116]

115) Akt. Herbert P. Bix, *Hirohito and the Making of Modern Japan*, Londra, 2000. Bugünkü İşgal'i idealize eden Iraklı vatan hainlerini anlamak için, saygın bir araştırmacının kaleme aldığı bu kapsamlı incelemeyi okumakta büyük fayda vardır.

116) General MacArthur ile meslektaşı Tugay Komutanı General Fellers, uçakları Japonya'ya indiği andan itibaren Hirohito'nun etrafına bir kalkan örmekte kararlıydılar. Her iki adam da korkunç derecede anti-radikaldiler; Federal Almanya'nın kurulmasına ve kendi ülkelerindeki New Deal uygulamalarına gizli-komünist komplosu gözüyle bakıyorlardı. Ayrıca Fellers, Japon Yüksek Komutanlığı'na, Dışişleri Bakanlığı'nın en üst düzey danışmanlarından Byrnes'in... ABD'de Amerikan-aleyhtarı düşüncenin en etkili savunucularından bir Cohen (yani, Yahudi ve komünist)" olduğunu sakince bildiren, Yahudi düşmanlığıyla nam salmış bir generaldi.

Bu örneklerin hiçbiri Irak'ın yeniden sömürgeleştirilmesinde işe yarayacak formüller değildir. Sadece Marshall Planı'nın farklı bir versiyonu uygulanarak, yok edilen altyapı sisteminin yeniden inşa edilmesi, yerleşim bölgelerinin ve diğer tesislerin yapılandırılması ve Irak halkına kendi parlamentolarını seçme izni verilmesiyle bir müddet zaman kazanılması mümkündür. Fakat günümüzde egemen sistem artık 'New Deal' değil, neo-liberal ekonomidir. Dolayısıyla ABD, kendi evinde yapamadığını Irak'ta yapmaya kalkarsa çok zorlanacak, çünkü bu çaba, başka yerlerde kapitalizmin korunması için şart olan DTÖ/IMF kurallarının çiğnenmesi anlamına gelecektir. Demokrasi, 1953'te İran'da olduğu gibi daha da fazla sorun yaratacaktır. Öyle değil mi, ya Irak halkının da petrolün Irak kontrolünde kalmasında ısrar eden bir hükümet seçeceği tutar ve bu hükümet de İşgal Orduları'nın ülkeden çekilip ABD üslerinin boşaltılmasını isterse? Bu tablo hemen gerçekleşmeyebilir elbette, fakat orta vadede gerçekleşmesi her zaman mümkündür. Böyle bir manzara da pekâlâ rejimin yeniden değiştirilmesini gerektirebilir.

İşte bunlar, İmparatorluğun karşısındaki sorunların bazılarıdır ve ABD'nin yeni hedef olarak İran'a yönelmesi ha-

---

6 Mart 1946'da General Fellers, Amiral Yonai Mitsumasa ile onun çevirmeni Mizota Shuichi'yi yanlarına çağırıp, onlara Sovyetler Birliği ile diğer Müttefik devletlerin, Hirohito'nun savaş suçlusu olarak cezalandırılması gerektiği konusunda ısrar ettiklerini söylemişti. Fellers bu sahneyi şöyle anlatıyordu:

"Bu ısrarları boşa çıkarmanın en elverişli yolu, Japon tarafının imparatorun tamamen suçsuz olduğunu kanıtlamaları olacaktır. Sanırım, yakında yapılacak duruşmalar bu konuda en iyi fırsatı sağlayacak. Özellikle Tojo'nun bütün sorumluluğu üstüne alması gerekiyor. Başka bir deyişle, sizden Tojo'nun, 'Savaşın çıkmasından önce imparatorun huzurunda yapılan toplantıda, Majesteleri İmparator ABD'yle savaşa girmeye karşı çıksa bile ben savaşa atılmaya çoktan karar vermiştim,' demesini sağlamanızı istiyorum," (*a.g.y.*).

linde bu sorunlar daha da artacaktır. ABD'nin tanınan siyaset analizcilerinin daha zeki olanları, bu durumdan, karşılarındaki sorunlarla yüzleşmeyi beceremeyen, kafalarını devekuşları gibi kuma gömmekle meşgul liberallere oranla çok daha haberdardırlar.

Yakın zamanda yayımlanan bir kitapta, eski ordu subayı, şimdi Boston Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Profesörü olan Andrew J. Bacevich, Bush yönetiminin Clinton ya da Baba Bush dönemiyle ciddi farklılar gösterdiğini kabul etmeyi reddederek, bazı önemli soruları dile getirmiştir. Bush-Clinton-Bush dönemlerinin 'küçük kirli sırrı', emperyal sorunları kabul etmeyi reddetmeleridir:

> Sadece bir değil, jeopolitik önemi şüphe götürmeyen pek çok bölgeyi kontrol altında bulundurmak, kendisininki hariç tüm siyasal ve ekonomik ilkelerin meşruluğunu küçük görmek, varolan düzenin kutsallığından dem vurup, askeri gücünü -savunma kaygısıyla değil- baskı yapma amacıyla bütün yerküreye yaymak suretiyle askeri güç bakımından tartışmasız en üstün ülke olduğunu kabul ettirmeye çalışmak: işte bunlar, bir imparatorluğu yönetme çabasındaki bir ulusun faaliyetleridir. Başka türlüsünü iddia etmek (Reinhold Niebuhr'un sözleriyle, 'bizzat uygulamakta olduğumuz emperyalizmi tanımaktan kaçınmak'), ABD'nin emperyal hegemonya kurma sorununu daha kolay başa çıkılır hale getirmeyecek, hele ortadan kaybolmasını asla sağlamayacaktır.[117]

Her imparatorluk er geç kendisine yönelik bir tepkiyi kışkırtır. Bir despot (ister kendi halkından olsun, isterse dışarıdan gelmiş bir prokonsül), işlerin yolunda gitmediğini,

117) Andrew J. Bacevich, *American Empire: The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy*, Harvard, 2002, s. 243-244.

halka yaptığı zulüm ve işkencenin artık kendisini kurtarmaya yetmeyeceğini fark ederse, gün geçtikçe daha fazla paranoyaklaşmaya başlar. Danışmanlarının yapmacık gülümsemeleri artık onu kandırmaya yetmez. Zaten hepsinin maskelerinin altında, sabırsızlıkla kendisinin çöküşü ve ölümünü beklediklerini görmeye başlar. Doğu'daki astrologlar, tam da bu yüzden, bir tiranın emrine giren herkesi kötü bir kaderin beklediğini söylerlerdi. Irak'taki silahlı direnişi daha önce yeterince ele aldık, fakat İmparatorluk'a karşı siyasal muhalefette durum nedir?

Bütün bir onyıl boyunca, aklı başında ve merkez-sol hükümetler, Birleşmiş Milletler'in titrek şemsiyesinin altına sığınarak, ABD'nin gücünün ne kadar somut bir gerçeklik olduğunu görmemek için ellerinden geleni yapmışlar, Güvenlik Konseyi'ne, ya da en azından NATO'ya danıştığı sürece İmparatorluk'la bir dertleri yokmuş gibi davranmışlardır. Oysa esas kabul edilemez olan şey, emperyal tektaraflılıktı. Başka bir ifadeyle, büyük itibar sahibi Alman filozof Jürgen Habermas'ın Bağdat'ın düşüşünden sonra söylediği gibi: "Dünya meselelerinde yaşanan bu devrime (Amerika'nın normatif otoritesinin paramparça olup yıkılışına) gözlerimizi kapatmayalım."[118]

Habermas'ın ve ona benzer düşüncelere sahip olan başkalarının ortaya koydukları argümanlar, Batı Avrupa kamuoyunun ciddi bir bölümünü temsil etmeleri açısından önemlidir. Bu bakış açısı aşağıdaki gibi özetlenebilir: Batı'nın liberal hegemonyasının dayatılması, ancak uluslararası hukuka uygun düşerse mazur gösterilebilir. Şimdilerde gerçeklerin önünde boyun eğen ve Irak'taki savaşı sindirmek zorunda kalan Av-

118) Jurgen Habermas, "What does the felling of the monument mean?", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 17 Nisan 2003.

rupa'daki pragmatistlerle oportünistler yanılıyorlar. Demokrasinin evrenselci özü ve bunun getirdiği değerler, dünyaya tekbiçimliliği dayatan emperyalist taleplerle çelişki içindedir. Tektaraflılığın aşırılıklarını dizginlemenin tek yolu, eldeki tek dünya örgütüne daha da sıkı sarılmaktan ve herkesi eşit kılan uluslararası hukukun daha da geliştirilmesinden geçer. Eğer bu yolda başarıyla ilerleyemezsek hukukun egemenliği küresel çapta büyük yara alır. ABD'nin içinde güvenlik kurumlarına tanınan yetkiler, zaten hukukun üstünlüğüne çok ciddi bir darbe indirmiştir.

Yugoslavya'daki savaşla kıyaslamalara giden Habermas, kendi bakışını şu sözlerle de ifade etmektedir:

> Kosova'daki müdahaleyle bir kıyaslama yapmak da bu saldırıyı aklamaz. Güvenlik Konseyi'nin bu olayda da yetki vermediği doğrudur. Ancak geçmişe bugünden bakmak suretiyle elde edilecek bir meşruiyet de üç etkene dayandırılabilmektedir: Sürdürülmekte olan etnik temizliğin -o dönemde gözlendiği şekliyle- durdurulması; uluslararası hukuka dayalı acil yardımın sağlanması; özel askeri ittifaka üye olan bütün devletlerin tartışma götürmez biçimde demokratik ve anayasal bir karakter taşıması.[119]

Başka bir deyişle, 2003 Irak savaşı tamamen farklı bir karakter taşımaktaydı. Tabii, Habermas'ın görüşüne karşı bir dizi alternatif soru ortaya atılabilir. Şimdi, ABD'nin Birleşmiş Milletler'i atlamasının (Avrupa barış hareketinin yumuşak karnı buydu) ve uluslararası hukukun yaptırım gücünün ancak Güvenlik Konseyi'nin onayıyla sağlanabileceğinin bu savaşın aleyhine gündeme getirilen temel argüman olduğunu dikkate alarak, bu meseleyi halledip halledemeyeceğimize bakalım.

---

119) Habermas, *a.g.y.*

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, uluslararası hukukun Yüksek Mahkemesi midir? Eğer öyleyse, Güvenlik Konseyi bazı kararları uygulatabilirken bazılarını nasıl olup da uygulatamamaktadır? Birleşmiş Milletler ve onun önceli Milletler Cemiyeti, iki kanlı çatışmanın (Birinci ve İkinci Dünya Savaşları) ardından sağlanan yeni statükoyu kurumlaştırmak amacıyla oluşturulan örgütlerdi. İkisinin de kuruluşunun temelinde, ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkını savunacakları anlayışı yatıyordu. İki örgütün kuruluş bildirgeleri de, önleyici vuruşları ve başka ülkeleri işgal edip rejimlerini değiştirme girişimlerini yasadışı ilan etmekteydi. Nihayet, bu örgütlerin ikisi de, imparatorlukların yerini artık ulus-devletlerin aldığı görüşünün somut ifadeleriydi.[120]

Birleşmiş Milletler, faşizmin yenilgisinden sonra imzalanan Yalta Anlaşması'nın hayata geçmesini gözetmek amacıyla kurulmuştu. Nitekim BM Sözleşmesi, 'kendini savunma' halleri dışında ulusal egemenliğin ihlal edilmesini çok açık bir dille yasaklamaktadır. Yine de Birleşmiş Milletler, üstelik Sovyetler Birliği'nin varlığına rağmen, bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olan Kongo'yu Belçika'nın ve ABD'nin 1960'lı yıllarda çevirdikleri entrikalara karşı savunmayı, buna bağlı olarak Kongo lideri Patrice Lumumba'nın hayatını kurtarmayı başaramamıştır. 1950'de Güvenlik Konseyi, Sovyetler'in o sırada uygulamakta olduğu geçici boykota sığınarak, ABD'nin Kore'deki savaşını onaylamaktan geri kalmamıştır. Nitekim Batılı ordular barajları,

120) Milletler Cemiyeti, İtalyan faşistlerinin Etiyopya'yı işgal etmesinin hemen ardından çökmüştü. Mussolini, Arnavutluk ile Habeşistan'ı işgal etmesini, Kral Zog/Haile Selasiye'nin 'çürümüş, feodal ve baskıcı rejimi'ni ortadan kaldırdığını ileri sürerek savunmaktaydı. İtalyan haber filmlerinde de, İtalyan askerleri başkentlerine girerken Arnavutlarla Etiyopyalıların onları alkışladığı gösterilmekteydi. Bu mu Avrupa uygarlığı?

elektrik santrallerini ve yolları kasten bombalayıp yıkarak Kuzey Kore'nin bütün altyapısını tahrip etmişlerdir; bu çirkin savaş, BM bayrağı altında uluslararası hukukun açıkça ihlal edilmesiydi. Birleşmiş Milletler, Vietnam'daki savaşı da engelleyememişti. Filistin'in işgali karşısında BM'nin itibarının iki paralık olması da otuz yılı aşkın bir süredir hepimizin gözleri önünde cereyan eden bir gerçekliktir. Kaldı ki, bu ustaca kotarılan pasiflik sadece Batı'nın istismarları için geçerli değildi. Birleşmiş Milletler, 1956'da Sovyetler Birliği'nin işgaline karşı Macaristan'ı ya da 1968'de Varşova Paktı'nın o ülkenin rejimini zorla değiştirme kararı karşısında Çekoslovakya'yı savunma konusunda da tam bir acizlik sergilemişti. Bir başka deyişle, iki Büyük Devlet'in BM Sözleşmesi'ni açıkça ihlal edip kendi işlerini halletmelerine sürekli olarak göz yumulmakta ve en ufak bir yaptırım dahi gündeme getirilmemekteydi.

Tek askeri-emperyal devlet olarak ABD kalınca, Güvenlik Konseyi bugün, hakaretlerin değil, yağmalanan ganimetlerin paylaşıldığı bir buluşma yeri haline gelmiştir. Geçen yüzyılın faşistlerinin en çok korktuğu İtalyan kuramcı, olayların bu şekilde gelişeceğini zamanında inanılmaz bir kehanetle öngörmüştü. Antonio Gramsci, "Hegemonyanın 'olağan' varlığı, güç ile rızanın değişik dengelerde ve gücün rızanın önüne fazla çıkmamasına dikkat edilerek birarada bulunmasıyla belirlenir," diye yazmıştı. Gramsci'ye göre, hegemonyanın üçüncü bir çeşidine başvurmanın uygun olduğu durumlar vardı, çünkü "rıza ile onay arasında, rakibin ya da rakiplerin gücünü azaltmak ve onları felce uğratmak için kullanılan rüşvet ve dolandırıcılık yer alır" [121]

121) Perry Anderson, "Force and Consent", *New Left Review* (II) 17, Eylül-Ekim 2002.

Onun bu saptaması, BM'ye Rusya'nın da desteğini almaya çalışıldığı sürecin tarifini yapmaktadır âdeta. 4 Ekim 2002 tarihli *Financial Times*'ın ilk sayfasındaki bir manşetin açıkça gösterdiği gibi: "Putin, Irak petrolü üzerine ABD'yle sıkı pazarlık yapıyor: Moskova, desteği karşılığında yüksek bir ticari bedel koparmanın peşinde."

Avrupalı müttefikler, ABD'nin aşırı boyutlara varan 'tekyanlılığı' (bir bakıma, Avrupa'nın geri planda kaldığını gizlemeye yarayacak biçimde, kendilerine danışılmamasının verdiği rahatsızlık) karşısında ayak sürümektedirler. Çin ve Rusya da Güvenlik Konseyi'nde sorun yaratmama karşılığında çaktırmadan pazarlık edip durmaktadırlar. Fakat yakın bir gelecekte bu doğrultuda gelişmeler olmasa bile, ABD'nin yine harekete geçeceğine kesin gözüyle bakabiliriz.

Son yirmi yılı aşkın bir sürede dünya o kadar değişti ki, Birleşmiş Milletler bile zamanın çok dışında kaldı; artık yeni emperyal maceraların kalıcı incir yaprağı olmaktan başka işe yaramıyor. Eğer Birleşmiş Milletler gerçekten de bugünkü dünya düzeninin temsilcisi olsaydı, o zaman Güvenlik Konseyi'nde tek bir üyenin veto hakkı olurdu: Amerika Birleşik Devletleri'nin. Ayrıca, Madeleine Albright'ın emperyal iradeye kafa tuttuğu gerekçesiyle görevden alınmasında ısrar ettiği Butros Butros-Gali (ki o da, BM'nin esas müdahale etmesi gereken yerin, orada uygulanan soykırım nedeniyle Ruanda olduğunda ısrar etmekteydi) çok daha kısa sürede kovulurdu. ABD'nin çıkarları ise Balkanlar'da olmayı gerektiriyordu. Dolayısıyla, Butros-Gali'nin yerini, her satırına dindarlık sindirdiği konuşmalarıyla bazen masum Avrupalıları (ama kendisini değil!) aldatabilen, zayıf kişilikli Kofi Annan'ın alması doğal bir sonuçtu. Annan, patronun kim olduğunu bilir. Kimin adına konuşacağını da iyi bilir. Ve aynı Birleşmiş Milletler, Irak işgaline sonradan

onay vermekte gecikmeyecekti.[122] İşte bu yüzden, bazı insanlar (ben dahil), BM destekli bir savaşın, Pentagon'un tasarladığı ahlaksızca ve haksız bir savaş olduğu konusunda ayak diremektedirler. Aynı şekilde, sırf Güvenlik Konseyi onay veriyor diye Anglo-Amerikan işgalinin niteliği de değişmeyecektir. Bu yolla sadece, Avrupa Birliği'nin ve başkalarının (Brezilya'da Lula, Pakistan'da Müşerref, Hindistan'da Vajpayee, vb.) hizaya sokulması amaçlanmaktadır.

Jürgen Habermas ve Avrupa kamuoyu, BM'nin Yugoslavya'da atlanabileceği, çünkü oradaki savaş için kurulan 'özel ittifak'ın yalnızca 'demokratik devletler'le oluşturulduğu görüşünü kabullenmeye dünden hazırdırlar. Oysa, Irak'ı ele geçiren Anglo-Amerikan ittifakı da kesinlikle aynı derecede demokratiktir. Bush ve Blair, iktidara seçimle gelmiş liderlerdir. Bush'un seçilmesiyle ilgili bazı kuşkular bulunsa bile, onun hem ABD Senatosu ve Kongresi'nin hem de (iki büyük rakibi Bay ve Bayan Clinton'ların kamuoyunu savaşın yanına çekmekte önemli rol oynadıkları) Demokrat Parti'nin tam desteğine sahip olduğu herkesin malumudur. Öyleyse, Avrupa'daki önemli demokratik devletlerin (Almanya, Fransa, Belçika) bombardımanın başlamasından önce savaşa karşı çıkması niçin gerçekleri çürütsün?

Kaldı ki, Yugoslavya örneğiyle gözlenen zıtlık da Habermas'ın sandığı kadar derin değildir. Aslında, 'insanlığa seslenen'ler, Saddam Hüseyin rejiminin, 1990'dan sonraki Bal-

122) Ölümünden sonra 1916'da *Harpers Monthly*'de yayınlanan kâhince bir metninde Mark Twain bu süreçleri çok iyi tarif etmişti: "Bundan sonraki devlet adamları ucuz yalanlar kıvırarak sorumluluğu saldırıya uğrayan ülkelere atacaklar, bu vicdan yatıştırıcı saçmalıkları duyan herkes de hemen sevinecek, ciddiyetle bu yalanlara sarılıp karşı görüşleri dinlemeyi bile reddedecek, böylece yavaş yavaş kendini savaşın adil olduğuna inandıracak ve bu grotesk kendini kandırma seansından sonra daha rahat uyuduğu için Tanrı'ya bol bol şükredecektir."

kan benzerlerine oranla çok daha kötü bir sicili olduğunu ileri sürebilirler. Doğru, televizyon ekranlarında halkta infiale yol açacak tek bir kötü görüntü bile yoktu, fakat bu, benim iddialarımı değersiz kılmaya yetmez. Yugoslavya'da alkışlarla karşılanan 'cerrahi titizlik' Irak'ta da aynı şekilde sergilenmişti. Sivil kayıplar görece düşüktü. Bu olayda da aynı Kantçı akıl yürütme geçerliydi. Elbette bu defa Amerika Birleşik Devletleri, 'bloke edilmiş bir Güvenlik Konseyi' ve bloke edilmiş bir NATO'yla karşılaşınca, tamamen kendi bildiğini okumaya ve bu konuda Blair'i bile dikkate almamaya karar vermişti. Bu, sonradan tamamen açığa çıkmış bir durumdur.[123] Habermas ile Jacques Derrida, yeni bir yazı daha kaleme alarak, bağımsız bir Avrupa dış politikası belirlenmesine yönelik ortak bir çağrı yapmışlardır. Ne politikası? Hangi Avrupa? ABD'nin emperyal gücünün gerçekliği tam olarak kavranmadığı sürece, siyasal açıdan ona meydan okumak mümkün değildir. Amerika Birleşik Devletleri içinde de dünyadan tecrit edilmekten korkan İmparatorluk yandaşları vardır. Onların gözünde, BM ve NATO gibi kurumlar, konsensüse dayalı bir Batı hegemonyasını korumanın ve kendilerine şövalye muamelesi yapılmamasının yararlı araçlarıdır. Söz konusu kurumlar, geçmişte bu amaçla kullanılmışlardır ve yine kullanılacakları kesindir.[124]

123) Danilo Zolo, *Invoking Humanity: War, Law and Global Order*, Londra ve New York, 2002. Bu, 'insani amaçlarla müdahale etme'nin en isabetli eleştirilerinden biridir.

124) Bu argümanın en son versiyonu için bkz. Joseph S. Nye, "U.S. Power and Strategy After Iraq", *Foreign Affair*, Temmuz/Ağustos 2003. Nye, Woodrow Wilson'dan beri ABD dış politikasında temelde bir süreklilik gözlendiğini kabul etmekte, ama bizi şu sözlerle uyarmaktadır: "Yeni tek-taraflılık çizgisinin gerek neo-Wilson'cı gerekse Jackson'cı kıyıları, çoklu ittifakı tercih etme ve uluslararası kurumlara ABD'nin politikasını belirleyenlerin en elverişli durumlarda ula-

Avrupa'nın sol-liberal entelektüelleriyle filozofları, içinde yaşadığımız dünyanın artık tek bir İmparatorluk'un ve onun doğrudan çıkarlarının egemenliğinde olduğundan hâlâ kuşku duyuyorlarsa, kendilerine Philip Bobbitt'in ABD İmparatorluğu için kaleme aldığı ateşli savunmayı okumalarını salık veririm. Kendisi bir Demokrat olan Bobbitt, yıllar içinde Austen (Texas), Oxford ve Londra, Kings College'da çalışıp, çeşitli görevlerde dört ABD başkanına (Carter, Reagan, Baba Bush ve Clinton) hizmet etmiş, hatta Clinton döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi İstihbarat Direktörlüğü'nü üstlenmiş, okyanus aşırı bir akademisyendir. Bobbitt, Irak'taki savaştan önce ve savaş sırasında, Blairci Britanya'nın tanınan simalarından biriydi, medyada sık sık boy gösteriyordu ve Downing Street, 10 numaranın düzenli ziyaretçileri arasındaydı. Başka bir deyişle, otoritesi olan bir adamdı. İşte, onun son kitabı bize neler anlatıyor dersiniz?

Kitabın mesajı son derece iyimserdir: Uluslararası ilişkilerde Bismarkcı bir devrim meydana gelmektedir ve bu devrim George W. Tarafından değil, Balkanlar'a müdahale etme kararını alan Bill Clinton tarafından başlatılmıştır. Olayın bize yarar ya da zarar getiren yanları ne olursa olsun, bu müdahale, insanlık adına ulusal güvenlik konusundaki geleneksel alışkanlıkları kırmıştır. Bobbitt, Irak'ın işgalinden sonra *Guardian*'a verdiği bir röportajda, Clinton'ı komünizm-sonrası dünyada emperyal politikaları meşrulaştırmak için yeni bir doktrinin gerekli olduğuna ikna eden kişinin kendisi olduğuyla övünmektedir:

şabilecekleri alet kutuları muamelesi yapma eğilimindedirler. Ancak bu yaklaşım, kurumların Amerika'nın oransız gücünü meşru kılmasını ihmal etmektedir. Başkaları kendilerine danışıldığı duygusunu hissettiklerinde yardımcı olmaya daha istekli davranırlar."

> Hayati önemdeki stratejik çıkarlarımıza yönelik tehditler ciddiyet kazanıp acil bir hal alırsa, ya da stratejik çıkarlarımız ile insani kaygılar bir noktada buluşursa, ya da hayati stratejik çıkarlarımız söz konusu olmasa bile insani kaygılar üst boyutta olursa, o zaman ABD müdahale etmekte tereddüt göstermeyecektir.[125]

Artık bu saldırgan politika gündemdedir. Amerikan İmparatorluğu'nun 'oransız gücü'nü tanıyıp kabul etmenin önemli nedenlerinden birisi, siyasal bir direnişin ve doğru bir alternatifin gelişmesine yardımcı olmaktır. Bize gerekli olan hareket, ancak küresel çapta ortaya çıkarsa ve emperyal devin yürümesini sağlayan neo-liberal bacakların, kapitalist büyücü-doktorların iddia etmekten hoşlandığı kadar kuvvetli olmadığının kavranması halinde etkili olabilir.

125) *Guardian*, 7 Haziran 2003. Kitap şudur: Philip Bobbitt, *The Shield of Achilles, War, Peace and the Course of History*, New York, 2002. Bu çalışmayı ağır dille suçlayan bir metin için bkz. Gopal Balakrishnan, "Achilles Shield and the Market State", *New Left Review (II)* 23, Eylül-Ekim 2003.

Ek:

Christopher Hitchens ve Birinci Körfez Savaşı

Bir zamanlar radikal bir İngiliz gazeteci vardı. Margaret Thatcher'a gizliden gizliye âşık olmasına rağmen (bu onun küçük sırrıdır), kraliyet ailesinin yönettiği bir ada-da yaşamaktan sıkılmıştı. Bu yüzden onu kim suçlayabilir ki? Dev bir karpuz büyüklüğündeki egosunu saymazsak, muazzam yeteneklerini Kuzey Avrupa'nın giderek taşrala-şan, orta büyüklükte bir ülkesine hapsedemezdi tabii. Bu-nun üzerine yazarımız kıta değiştirmeye karar verdi. 1980'lerde New York'a vardığında, epeydir orada yazarlık yapıp gazete ve dergilerde yorum yazıları yazan eski arka-daşım ve yoldaşım Alexander Cockburn, bu çaylağı New York sosyetesiyle tanıştırdı. Cockburn benim o ilk yıllar-

la ilgili herhangi bir şey yazmamı yasakladı. Anlaşılan daha lezzetli lokmaları kendi anılarına saklıyor. Bana sunduğu kırıntılar ise, pek çok yaşlı insan tarafından da okunacağını ümit ettiğim böyle bir kitaba alınamayacak kadar tatsız tutsuz şeyler; o yüzden kestirmeden konuya gireyim istiyorum.

Amerika'ya varışının üzerinden çok geçmeden Christopher H., New York'ta çıkan haftalık radikal dergi *The Nation*'da "Azınlık Raporu" başlığıyla düzenli köşe yazıları kaleme almaya başladı. Yazıları iki haftada bir çıkıyordu ve içeriğine katılmasanız bile iyi bir köşeydi. Yazarının, George Orwell veya Salman Rüşdi gibi, kişisel kaidesine yerleştirip taparcasına sevdiği isimleri ılımlı bir dille dahi olsa eleştirmeye kalkan herkese karşı kaba bir tonla cevap vermeyi (gelecekte olacakların alameti) alışkanlık edindiği durumlar dışında, genellikle zekice ve şaşırtıcı yorumlarla karşılaşabilirdiniz orada. Kahramanlara muhtaç köşe yazarlarına yazıklar olsun!

Yine de bundan on yıl kadar önce, şimdi karşımıza çıkan kabadayıca patlamalara ender rastlanmaktaydı. Christopher H.'nin ruhu için -Yunan mitolojisi ve Eski Ahit'in iki deneyimli savaşçısı tarafından- yapılan savaş, henüz tam anlamıyla başlamamıştı. Yazılarında yer yer Narsissus ile Onan arasındaki dostane tartışmalara rastlayabilirdiniz, ama esasen, bakış açısına radikal politikanın hâkim olduğunu kabul etmek gerekirdi. Ne de olsa söyleyecek sözleri vardı ve onları iyi söylüyordu.

Birinci Körfez Savaşı sırasında Hitchens, bazı didikleyici ve isabetli sorular ortaya atmıştı. İşte, o soruların pek çoğu günümüzde hâlâ geçerliliklerini kaybetmemiş, hatta

önem kazanmıştır ve genç kuşağı bu soruların değeri hakkında bilgilendirmekte yarar vardır. Çünkü gençlerin büyük çoğunluğu bu gazeteciyi şimdiki haliyle; yani, Sir Rodric Braithwaite'in Tony Blair'i tarif ederken kullandığı sözlerle, "insanlığını yitirmiş saldırgan bir gerici, balık satan balık simsarları gibi savaş satan bir savaş çığırtkanı" olarak tanımaktadır. Oysa Hitchens hep böyle bir insan değildi.

Krizin ilk dönemlerinde, anti-emperyalist Hitchens, Batı'nın Kuveyt takıntısını sorguluyor ve Irak'ın tavrına sempati duyduğunu açıkça ilan etmekten çekinmiyordu:

> Amerika Birleşik Devletleri'nin eğer canı isterse Kuveyt'in tamamını yeniden fethetmesi mümkündür, ancak böyle bir sonuç, eski, bozuk statükoyu geri getirmekten başka bir işe yaramaz. Britanyalılar bölgedeki sınırları çizerken, Irak'ın denize ulaşamamasına özellikle dikkat etmiş ve bu yolla Britanya'ya daha fazla bağımlı hale gelmesini amaçlamışlardı. Margaret Thatcher'ın eski dış politika danışmanı, eski Birleşmiş Milletler elçisi ve bölge hakkında son derece deneyimli bir siyasetçi olan Sir Anthony Parsons, daha geçen ay kendi yorumunu şu sözlerle dile getiriyordu: "Iraklıların bilinçaltında Kuveyt, Basra eyaletinin bir parçasıdır ve alçak Britanyalılar orayı kendilerinden zorla koparıp almışlardır. Biz stratejik çıkarlarımızı korumakta oldukça başarılı olduk, fakat buna özen gösterirken orada yaşayan halkın yaşam koşullarıyla da doğrusu hiç ilgilenmedik. Dahası, orada insanların düpedüz aldatıldıklarını düşünmelerine neden olan bir durum yarattık." (*The Nation*, 2 Ekim 1990)

Hitchens sözlerine, 'yatıştırıcı önlemler almak'tan bahsedenleri suçlayarak devam etmekte ve bir uzlaşma

çözümünün gerekli olduğunu savunmaktadır. Kuveyt'in (yönetici ailesiyle birlikte ya da onsuz) Irak'a kiralanması da bir yol olabilirdi ve Batı, Kuveyt'e bu yönde baskı yapmalıydı. Ancak ortada bundan daha yakıcı bir problem duruyordu:

> Şu andaki tehlike, uluslararası arenadaki zaferlerinden başı dönen Başkan Bush'un, Saddam'ı da devirmenin yollarını araması, böylece bölgedeki müttefiklerinden kalıcı bir çekirdek yaratmaya çalışması olacaktır. Başkan Bush'un Irak'ı kimin yönetmesi gerektiği konusunda bir fikri olup olmadığını bilmek gerçekten harika olurdu; ayrıca, kendini bu işe ne kadar süre adayabileceğini öğrenmek de enteresan olacaktır. İsrail Sağı, hiçbir Arap devletinin belirli bir düzeyin daha ötesinde kuvvetlenip gelişmesine izin verilmemesi gerektiği görüşündedir. Yani, onlara göre Kartaca'nın birkaç onyılda bir yeniden dümdüz edilmesi gerekiyor. Acaba Washington'ın politikası da bu doğrultuda mı şekillenecek? (*The Nation*, 2 Ekim 1990)

İki hafta sonra Christopher Hitchens, Albert Einstein'ın, 1948'de *New York Times*'a verdiği bir röportajda (*Nation*'ın ünlü tashihçileri ona, adı geçen makalenin bulunduğu gazete sayısının tam tarihini niçin bulamamışlar acaba?) Menahem Begin'i 'faşistlik'le itham ettiğini hatırlatıyor ve okurlarına Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen İsrailliyi kendisinin de pek sevmediğini duyuruyordu. Hemen arkasından da, "Yitzak Şamir'in -Ortadoğu'da kendisinin İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler'in tarafını tutan gönüllülerden biri olduğunu açıkyüreklilikle itiraf eden tek yaşayan politikacı- nüfuzunu dikkate almadığı için" 'Nazi' lakabıyla anılan Patrick Buchanan'ı ("ön-faşist eğilimleriyle sıkı bir çekir-

dekten yetişme McCarthyci") savunmaya koyulmuştu. Hitchens, o günkü sütununu, *The New Republic*'ten Martin Peretz'i zekice suçlayıp kınayarak bitiriyordu. Peki, Peretz'in suçu neydi? Irak'ın zaptedilmesi ve bölünmesi çağrısında bulunmak!

Kısa bir süre sonraysa, sıra biraz General tokatlamaya gelmişti:

> Geçen gün televizyon ekranında, rezil komedyen General H. Norman Schwarzkopf Jr.'ın yarım ağızla Saddam Hüseyin'in 'kıçını tekmelemek'ten bahseden görüntüsü belirdi. 'Fırtına Norman'ın sevimli, çocuksu ismi, hafızamın karmakarışık tavanarasında saklanan bir fareyi uyandırdı. General'in kendisini Vietnam ve Granada'da şan ve şerefle donattığını elbette biliyordum. Fakat bu ismin başka çağrışımları yok muydu? (*The Nation*, 29 Ekim 1990)

Elbette vardı, Norm'un babası, İran'da CIA adına kirli işlere karışıp, 1952'de ülkesinin petrol sanayiini millileştirme cesaretini göstermiş bir demokratik rejimin yıkılınası için çalışmıştı ve bunlar münasip bir dille okurlara anlatılmalıydı. "Fırtına Norman'a, babasının İran'ı yönetmek için bir Hitler hayranını seçmesi nedeniyle genetik bir sorumluluk yüklenemez tabii ki. Ancak baba-oğul ikilisinin petrol sanayiinin jandarmalığına soyunmasının da basit bir 'tesadüf'ten ziyade, bilinçli bir 'süreklilik' sayılması gerektiği açıktır." Yeri gelmişken belirtelim, Irak'a yapılan askeri müdahale 'imparatorluğun çöküşü'nün işaretiydi, çünkü ABD, krizi başka bir yolla çözme becerisini kaybetmişti. Kasım 1990'da aynı sütunun okurları bu sefer, Kuveyt'teki El-Sabah ailesi ile ABD'deki Bush klanı arasında benzerlik-

ler kuran bir yazıyla karşılaştılar. İki ülkenin egemenleri de karanlık anlaşmalara bulaşmışlardı ve Hitchens son derece yerinde bir soruyla ortaya çıkmaktaydı: "Bush'lar uğruna ölmeye değer mi?" Kendi cevabı çok netti: "Bana sorarsanız, ölmeye değmez. Ama onlar için kimseyi öldürmeye de değmez." Niçin böyle söylüyordu? Çünkü Başkan Bush'la oğulları sağlam ayakkabı değillerdi. Neil Bush makamını kötüye kullanma ithamlarıyla yüz yüze gelmişti; Jeb Bush'un kefaletiyse devlet hazinesinden alınan 4,6 milyon dolarla ödenmişti, ve, evet:

> Bu güzelim dünyada, sivri akıllı başkanımızın en büyük oğlu ve "Büyük kâr potansiyeli olan, İran Körfezi'ndeki petrol çıkarma hakları Amerikan birlikleri tarafından korunan bir Texas petrol şirketinin yönetim kurulunda yer alıp, büyük hissedarı olan ve yılda 120 bin dolar maaşla danışmanlığını yapan" George Bush Jr. gibi insanlar da yaşıyor. Bu bilgileri, S&L haberini herkesten once patlatan, *The Houston Post*'tan değerli meslektaşım Pete Brewton'dan aktarıyorum... (*The Nation*, 12 Kasım 1990)

Üç ay sonra Hitchens, Çöl Fırtınası Operasyonu başlamak üzereyken, Başkan George Herbert Walker Bush'u, BM Genel Sekreteri ile başka ülkelerin barış için yaptıkları son dakika girişimlerini ciddiye almamak gibi çeşitli suçlarla itham edecektir. Filistin sorunu hakkında da çok katı bir tutum takınan köşe yazarımız, Bush'u, savaş planlarını hazırlarken İsrail ordusuyla istihbarat imkânlarından faydalanmakla suçlamakta ve geçmişte, görünüşte de olsa 'Filistin sorunuyla ilgili gerekli, merkezi, belirleyici' birtakım çalışmalar yapılması söz konusuyken, artık 'bütün bunlara veda edildiği' anlamına gelecek bir yola girildiğini ileri sürmek-

tedir. Aynı köşenin bir sonraki yazısında ise, Beyaz Saray'ın bir numaralı sakinini, Churchill'cilikten kabaca yararlanmakla ve ahlâki düzeyde bütün düşmanlarını Hitler'le eş tutmakla suçlayıp, onunla dalgasını geçen bir Hitchens buluruz. ABD savaşa girerken, *The Nation* köşe yazarı, yukarlardan bir yerden sakin sakin Bush'un kafasına kızgın yağ dökmekle meşguldür.

11 Mart 1991'deki yazısında ise, sert bir tavırla Batı ırkçılığını, "ülke kamuoyunun sertleşmesi"ni, "medyanın giderek aptallaşması"nı kınamaktaydı. İşte, 2003'teki gelişmelere de birebir uyduğu için ve tam da bu nedenle, onun aşağıda yer alan yazısı -birinci tekil şahsı göze sokarcasına kullanmasına rağmen- noktası virgülüne kadar aktarılmayı hak etmektedir:

> Geçen 28 Aralık'ta, *Los Angeles Times* Washington büro şefi, sağduyulu ve iyi bağlantılara sahip olmasıyla bilinen Jack Nelson'ın kaleminden çıkan ön sayfa haberini kesip dosyalarken bir yandan da yüzümü asıyordum. Yazı, yaklaşmakta olan savaş sanki ülkemizde gerçekleşecekmiş gibi bir edayla kaleme alınmıştı. Ayrıca, "İran Körfezi stratejisini hazırlarken Bush'la yakın mesai halinde çalışan iki yetkili"yle yapılan bir görüşmeyi içeriyordu. Bu haberi kesip saklamamın nedeni, onu ileride kullanabileceğimi düşünmemdi: "Yetkililer, Bush'un, Amerikan kamuoyunun esasen, büyük bir hava saldırısında sakatlanacak ya da ölecek on binlerce Iraklının kaderiyle, hatta Amerika'nın savaş gücüne darbe vurmayacağı herhalde belli olan binlerce sivilin -kadınlar ve çocuklar dahil- öldürülmesiyle değil, ABD'nin kayıplarının sayısıyla ilgileneceğini varsaydığını söylediler."
>
> Ben şu satırları yazarken, yeni yapılan kamuoyu anketleri, halkın gelişmeleri takip eden büyük kısmının, Bağdat yeraltı sı-

ğınaklarında George'u kötü göstermek ve Barbara'yı üzmek için haince planlanmış bir toplu intihar gerçekleştiğine inandığını gösteriyor. Az daha Sevgililer Günü Provokasyonu olarak kayıtlara geçecek olan bu kirli entrika, Amerikalıların azmi sayesinde boşa çıkartılmıştı. Ondan üç gün önce, Dick Cheney ile Colin Powell'ı, en kısa zamanda kullanılmayı bekleyen bombaların kasaları üzerine neşeyle bir şeyler karalarken görüntüleyen fotoğraflar yayınlandı. Birkaç saat sonra da, Marlin Fitzwalter ağırbaşlı bir tavırla, bazı Iraklıların ölüme farklı bir gözle baktıklarını anlattı. (Bu tür söylemlerin, genelde haberi verenin de Iraklıların ölümüne farklı bir gözle baktığı anlamına geldiğini fark ettiniz mi?)... Bir imparatorluğa sahip olmak için katı ve kararlı olmak şarttır. Halkımız en kötü ihtimali düşünüp her an acıya dayanıklı olmalı, tamamen yabancı insanların acı çekmesine katlanmaya da ilke olarak hazır bulunmalıdır. Böyle bir kararlılık olmadan 'kuvvet yoluyla sağlanan barış' kavramı tamamen içi boş kalır...

İki hafta sonra savaş sona ermiş, 50 bin ilâ 100 bin arasında Irak askeri pisi pisine ölmüştü. Hitchens, bu ölümlerin kaçının müsebbibinin Saddam Hüseyin olduğuna karar vermeyi Iraklılara bırakmaktadır. Kendisine kalırsa, geri çekilmekte olan (üstelik Irak'ın uluslararası gözetim altında geri çekilme önerisi ve BM'nin 660 sayılı kararını kabul etme isteği reddedildikten sonra) bir ordunun askerlerini öldürme kararı, emperyalist ahlâksızlığın daniskasıdır:

Amerikan çocuklarına, sıradan çizgi filmler yerine 'hindi boğazlama'yı açıklayan farklı bir *Susam Sokağı* bölümü ve benzeri özel programların gösterileceği günleri bekliyorum. Amerikan

sözde barış yanlılarının, savaşı değil, oraya giden kendi evlatlarını desteklediklerini anlattıkları açıklamaların daha sık tekrarlanmasını bekliyorum. Özellikle de kilise büyüklerimizden, haklı bir savaşta verilecek kayıpların oranı hakkında taze Augustinusçu totolojiler yapmalarını hevesle bekliyorum. Belki de bu güven verici ve yatıştırıcı önlemlerden kurtuluruz, bunlara hiç gerek kalmaz. Ne de olsa, dile getirilecek bir kaygı yoksa, rasyonalizasyon ihtiyacı niçin duyulsun? (*The Nation*, 25 Mart 1991)

Savaşın arkasından sökün eden zafer sarhoşluğu ve neşeli havanın Hitchens'ı öfkelendirdiği bellidir. Nitekim bu noktada şunları yazmıştır:

Geçtiğimiz birkaç hafta boyunca 'Mutlaa katliamı' sözüyle hiç karşılaşmamak oldukça ilgimi çekti. Mutlaa, Amerikan pilotlarının, savaştan kaçan Iraklıların oluşturduğu bir konvoyu gördükten sonra konvoyun iki ucundaki araçları vurdukları, hemen sonra da manevra yapıp, arada sıkışan araçlarla insanların üzerlerine bomba yağdırdıkları, daha sonra da harika bir buluşla oraya 'Ölüm Yolu' ismini verdikleri yerin adıdır. Bu ülkede rahat koltuklarında oturan herkes *bu görüntüleri* seyretmiştir... Hiç protesto olmamasına herkes şaşırsa ve protesto etmeyi akıl etseydi, ortaya mutlaka bir protesto gösterisi çıkardı.

Fakat, Amerika Birleşik Devletleri'nin şu anda Irak'ta neler yaptığını sorgulayan tek bir ses dahi duyulmuyor... Bu arada Batı Şeria'da Filistin tarım endüstrisi, tarlalara ve hayvanlara bakım yapılmasını tamamen imkânsız kılan bir sokağa çıkma yasağı yüzünden bütünüyle imha edilmiş durumda... Suudi ve Kuveyt elçileri de FKÖ'yü bölme amacıyla Şam'da Ahmed Cibril ve Ebu Musa'yla (reddiyeci sicilleriyle iki satılık kukla) biraraya geldiler. İran, ABD işgal güçlerinin yavaşlatmayı düşünmedikleri belli olan bir süreçle Irak'ın Lübnanlaştırılmasını dikkatle izliyor. Sa-

vaşın başlamasına neden olan her türlü böl-ve-yönet taktiği büyük bir azimle uygulanıyor. Ve biz... sadece seyrediyoruz. (*The Nation*, 8 Nisan 1991)

Sonraki satırlarda öfkenin iyice arttığını görüyoruz. Bush artık hem 'Çöl Fırtınası Savaşçısı' hem de 'Çöl Sıçanı'ydı. Irak'ın bombalanması Dresden'in bombalanmasıyla kıyaslanıyordu ve Hitchens, Batılı liderlerle onların yerel kuklalarının savaştan sonra savaş suçları mahkemesi önüne çıkarılmaları gerektiği konusunda ısrarcıydı. Yazarımızın bu talebi için gösterdiği sebepler de son derece düşündürücü ve ikna ediciydi:

Bush ve 'adamları'nın neler yaptığını aklınızdan çıkarmayın. Onlar bütün bir ülkenin sivil altyapısını yerle bir ettiler; su şebekesi, elektrik hatları ve kanalizasyon sistemine kasıtlı olarak zarar verip ülkeyi felce uğrattılar. En azından 100 bin askeri (Suudi Arabistan'ın arzusu doğrultusunda 'elit Cumhuriyet Muhafızları'nı dikkatle koruyarak) ve kaç kişi olduğu bilinemeyen fakat aynı boyutlara ulaştığı tahmin edilen sivil insanları öldürdüler. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Kızıl Haç raporlarında tüyler ürpertici bir dille ortaya konduğu gibi, açlık ve salgın hastalıklar şekline bürünerek gelen Mahşerin Atlıları'nın yolunu açtılar. Ve onların emrindeki birlikler, Irak topraklarını işgal etmeyi hâlâ sürdürüyorlar... (*The Nation*, 6 Mayıs 1991)

İşte, savaş üzerine bu son yazısında Hitchens, General Schwarzkopf'u İngiliz Kraliçesi'nden onur madalyası almayı kabul ederek ABD Anayasası'nı ihlal etmekle suçladıktan sonra, eleştiri oklarının sivri ucunu "çatışmadan önceki dönemde kendilerini savaşa hazır ilan eden liberallere, hatta solculara" yöneltiyordu. "Böyle insanların en çok sevdikleri

formülasyon, 'Ben emperyalizmi faşizme tercih ediyorum,' şeklindeydi. Şimdi, harabeye dönmüş bir Irak ve daha da kuvvetlenmiş bir Saddam'la (ki El-Suud'la El-Sabah'ın da artık daha kuvvetli olduğunu söylemeye bile gerek yok) artık emperyalizm ile faşizm arasında bir seçim yapmamız gerekmiyor; nasılsa ikisine de kavuşmuş durumdayız."

2003'te Irak'ta ve bölgedeki (bilhassa Filistin'deki) durumun 1991'e kıyasla çok daha kötü olduğu herkesin bildiği bir gerçek. Siyonizmin demir ökçesi, Filistin'in boğazına daha sıkı bastırıyor. Irak, Hitchens'ın savaş suçu işlediği için yargılanmasını talep ettiği bir adamın komutasındaki askerlerin işgali altında. Britanya birlikleri Basra'ya yerleşmiş durumdalar. 1991'de Irak rejimi, düşmanlıkların sona ermesinin üzerinden iki ay geçmeden tahrip olmuş altyapısını neredeyse tamamen onarmıştı; en azından su ve elektrik hizmetleri üç haftada eski haline getirilmişti. Oysa bugün, şu satırların yazıldığı sırada, Bağdat'ın alınmasının üzerinden neredeyse üç ay geçmişken, bu temel ihtiyaçların hiçbiri sağlanmış değil. Yaptırımlar olmasaydı, Irak, sağlık ve eğitim alanlarında da savaştan önceki durumuna geri dönebilirdi.

Christopher Hitchens bugünlerde kendisini, 'Beyaz Saray'ın danışmanlarından biri' olarak tanımlıyor. Keşke Clinton'lar da kafalarını çalıştırıp kendi görev sürelerinde onu işbirliğine davet etselerdi, böylece kaleminden dökülen ağır saldırılardan kolayca kurtulurlardı. Peki, ne olmuştu bu adama?

11 Eylül 2001'de küçük bir grup terörist, kaçırdıkları uçaklarla Pentagon'a dalıp New York'un İkiz Kuleleri'ne çarptılar. O olay korkunç bir trajediydi. Sonradan, kayıplar

arasında -o hafta bildirilmese de- Christopher Hitchens adında orta yaşlı bir *Nation* köşe yazarının bulunduğu da anlaşıldı. Bu adamı bir daha gören ya da duyan olmadı. Şimdi Hitchens sandığınız kişiyse, onun rezil bir kopyasından ibarettir.[126]

126) 9 Temmuz 2003'te *Minneapolis City Paper*'da onun hakkında uzun bir veda yazısı kaleme alan eski arkadaşı ve öğrencisi Dennis Perrin'e göre, o bir kopya değil. Perrin, onun kesinlikle aynı adam olduğunu söylüyor ve yazısına şöyle devam ediyor:

"Onun yazdıklarını okuyamıyorum artık. Brit tabloidi *The Mirror* ile *Slate*'deki yazıları, emperyal gerekçelerin ve tumturaklı bir söz kalabalığının karışımından oluşuyor; o eski, zarif tarzı yok olup gitmiş.

"Televizyona çıktığı zaman, kendini beğenmiş, öfkeyle surat asan, kendisiyle aynı fikirde olmayanlara tahammül edemeyen bir adam olduğu hemen anlaşılıyor. Giderek bir Ralph Steadman skeçinden fırlamış bir karakteri andırmaya başlıyor. Bütün bunların yanında, Irak savaşının başlamaya yüz tuttuğu zamanlarda yazdıklarını şimdi revize ediyor.

"Nelson Mandela'ya inanılmaz derecede saldırdığı bir yazısı dahil pek çok yazısında Hitch, Kitle İmha Silahları konusunda laf kalabalığı yapıp duruyor. Çok kısa bir sure once okurlarını, "Bekleyin de görün!" diyerek, hatta başka tehditler savurarak azarlıyor, ABD'nin kısa sürede Irak'ta tam denetim sağlayacağına güveniyor, televizyonda tonlarca biyojik/kimyasal silah ve laboratuarlar göreceğimizi iddia ediyordu; kendisi de bu görüntülerin önünde dans edecekti. Şimdi de kalkmış, Kitle İmha Silahları'nın hiçbir zaman gerçek bir kaygı sebebi olmadığını ve kendisinin de her zaman bu görüşü savunduğunu iddia ediyor. Daha önceki yazıları kendi web sitesinde bile rahatlıkla okunabilecek durumdayken, iddialarında pervasızlığı elden bırakmaması hakikaten çok komik. Hayat böyledir işte; dev bir devlet gücünden ve ona hizmet eden sinik orospu çocuklarından yana tavır alırsanız, aklınıza geleni söyleyebilirsiniz; ne de olsa ağzınızda geveledikleriniz, Asıl Mühim Adamlar'ın umrunda bile olmayacaktır.

"Bugünlerde Hitch, gerici Paul Johnson'ı aratmayan bir dille, ABD'nin 'demokrasinin süper-gücü' olabileceğini, Tom Jefferson'la Tom Paine'in bile bunu onaylayacağı görüşüne sahip çıkmakta pek kararlı. Ayrıca, 'Sevgili Liderimiz'i hafifçe eleştirdiler diye, Dixie Chicks müzik grubu üyelerine 'boktan şişko kanlar' demekten de geri durmadı. O, Kerry'ye karşı Bush'u tutuyor ve Kerry'nin Vietnam'daki savaş deneyimini 'sömürmesi'nden hoşlanmıyor (misal, uçaklarla yapılan seçim gösterileriyle kıyaslayın.)

"Aman Tanrım. Şimdi sırada ne var? Korkarım eski akıl hocam, sandığı gibi gerçekleri söyleyen bir Orwell olamayacak. O daha çok Norman Podhoretz'in adi bir versiyonuna dönüşüyor."

g

Tarık Ali

Bush Bağdat'ta

Kapitalist demokrasi = özelleştirme + 'sivil toplum' formülüyle yutturulmaya çalışılan bugünkü kapitalist eşkiyalık çağında, ABD ile Britanya'nın Irak'ı işgal etmesi, dünya tarihinde yeni bir dönüm noktasıdır. Hatta, ABD İmparatorluğu'nun tek emperyal güç haline geldiği 21. yüzyılın politikasını, büyük ölçüde Irak işgalinin nihai sonucu belirleyecektir.

Klasik devrimler çağının maziye karıştığı savının çürütülebileceği bir coğrafya kaldıysa, orasının da Arap dünyası olduğunu iddia eden Tarık Ali, bu kitapta, Irak Solu'nun tarihiyle birlikte ülkenin İşgal-öncesindeki onyıllarının bir panoramasını çizmekte ve Ortadoğu'da uygulamaya konan yeni sömürgeleştirme politikalarına karşı acil bir hedef saptamaktadır:

Küresel çapta bir Anti-Emperyalist Birlik!

ISBN 975-8829-05-X